VERHANDELINGEN DER KONINKLIJKE NEDERLANDSE
AKADEMIE VAN WETENSCHAPPEN, AFD. LETTERKUNDE

NIEUWE REEKS — DEEL 75 — No. 3

ZUID-AFRIKA'S EERSTE OPENBARE VERZAMELING OP HET GEBIED VAN KUNST EN ETNOLOGIE 1764-1821

SCHENKERS: VON DESSIN, JAMES COOK, JAMES KING

WITH A SUMMARY IN ENGLISH

D. BAX

NORTH-HOLLAND PUBLISHING COMPANY - AMSTERDAM, LONDON - 1970

INHOUD

I. Dank en erkenning 5

II. Inleiding 7

III. Schilderijen 12

IV. Etnologische en natuurhistorische voorwerpen 45

V. Penningen, munten, Ceylons gordelmes en uitrustingstukken van Simon van der Stel 75

VI. Boekgravures met kunstwaarde 88

VII. Nabeschouwing 95

VIII. De geschiedenis van het Kostershuis 98

IX. Schilderijen aan de Kaap in de 18de eeuw 112

X. Gedrukte en geschreven schilderijencatalogi, Kaapstad 1851–1903 133

XI. Addendum 135

XII. Register op persoonsnamen 136

XIII. Summary in English 141

XIV. Illustraties – Illustrations 154

I

DANK EN ERKENNING

Erkentelijk ben ik jegens mejuffrouw J. Davies, ds. A. P. Smit, dr. T. H. Barry, dr. W. Schneewind, prof. dr. M. Bokhorst, dr. A. M. L. Robinson, de heer J. C. Quinton en de heer F. Jooste voor hun toestemming te mogen gebruikmaken van respectievelijk het Kaaps Archief, het Archief van de Nederduits-Gereformeerde Kerk, het Archief van het Zuidafrikaanse Museum, het Archief van het Cultuurhistorisch Museum, het Archief van het Nationale Kunstmuseum, de Von Dessin-verzameling en Africana-verzameling in de Zuidafrikaanse Bibliotheek (vroeger genoemd Zuidafrikaanse Openbare Bibliotheek), de Mendelssohnbibliotheek en het Actenkantoor, alle te Kaapstad.

Tevens jegens hun staf die steeds bereid was mij inzage te verlenen in de verlangde documenten en boeken. Mejuffrouw P. Sellicks van de Mendelssohnbibliotheek en mejuffrouw E. M. Shaw van het Zuidafrikaanse Museum moeten hier speciaal genoemd worden.

Ook aan personen die mij op een of andere wijze geholpen hebben bij het behandelen van een onderwerp, ben ik dank verschuldigd. Hun namen worden in dit boek bij die onderwerpen vermeld. Het zijn de dames dr. A. J. Böeseken, J. Davies, A. Elliott, dr. M. A. P. Meilink-Roelofsz, B. Paap en E. M. Shaw; en de heren dr. J. Bouws, B. A. L. Cranstone, Ch. F. Feest, J. F. Ferreira, Q. B. Hendy, prof. E. H. Holzapfel, P. A. Hulley, R. Marcus, E. W. Read, dr. A. T. Schuitema Meijer, P. T. Toussaint van Hove, B. W. E. Veurman, J. C. Visagie, Th. Welz, ds. A. J. van Wyk en dr. A. Wypkema.

Bijzonder dankbaar ben ik aan mijn vrouw voor het vertalen in het Engels van de in het Nederlands geschreven samenvatting.

Ten zeerste waardeer ik de hulp, verleend door de directie van de Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz en van de Deutsche Staatsbibliothek, beide te Berlijn, bij het verkrijgen van een fotokopie van het rapport over de bibliotheek van Von Dessin, opgesteld door ds. J. P. Serrurier voor commissaris-generaal J. A. de Mist en gedateerd 23 november 1804 (Ms. Germ. 887, bl. 64r–65v).

Een woord van dank ook aan de directrice van het Kaaps Archief voor haar toestemming tot het opnemen van foto's aanwezig in dit archief (nrs. 2, 3, 4 en 5).

Tevens aan de beheerders van de volgende musea en bibliotheken te Kaapstad voor hun toestemming tot het doen maken en publiceren van foto's van schilderijen, gravures, penning en munten, en etnologische voorwerpen aanwezig in hun verzamelingen: het Nationale Kunstmuseum (nrs. 9, 10 en 11); de Zuidafrikaanse Bibliotheek (nrs. 12, 13, 14, 15 en 16); het Cultuurhistorisch Museum (nrs. 17, 18, 19, 20, 21 en 22); het

Zuidafrikaanse Museum (nrs. 24, 27, 29, 30, 31 en 32); en de Mendelssohn-bibliotheek (nrs. 23, 25, 26 en 28); aan de conservatrice der Stichting Atlas Van Stolk te Rotterdam voor haar toestemming tot het maken en reproduceren van een foto van een tekening (nr. 6); en aan de heer H. R. Benecke, Kliprivier, Transvaal, voor zijn toestemming tot het vervaardigen en publiceren van foto's van een schilderij (nrs. 7 en 8). Bovendien aan de Universiteit van Kaapstad voor het betalen van de onkosten verbonden aan het doen maken van de meeste van deze foto's (die van de penning en de munten werden gratis door het Cultuurhistorisch Museum verschaft).

INLEIDING

Er is al vrij veel geschreven over de bibliotheek die Joachim Nicolaas von Dessin, onderkoopman en secretaris van de weeskamer in Kaapstad, in 1761 bij testament aan de kerk schonk [1]), maar vrijwel niets over de schilderijen, „Rariteiten", penningen en munten die hij aan dit geschenk toevoegde, en in het geheel niets over de merkwaardige etnologische voorwerpen, die, gegeven door anderen, bij het legaat van Von Dessin een plaatsje kregen. Ook op het feit dat er zoveel boeken in de Dessiniaanse Verzameling zijn met gravures van artistieke waarde, is nog nauwelijks de aandacht gevestigd.

Deze schilderijen, etnologische voorwerpen, penningen, munten en boeken met artistieke gravures vormden de eerste openbare verzameling in Zuid-Afrika op het gebied van kunst en etnologie. In dit boek volgen gegevens die ik erover bijeengebracht heb.

Von Dessin is in 1704 in Rostock geboren. Zijn vader was een tijd lang officier in Zweedse dienst. Joachim Nikolaus kreeg een goede opvoeding en bezocht het koninklijke Joachimthalsche Gymnasium te Berlijn. In 1726 trad hij als soldaat in dienst van de V.O.C., en in april 1727 kwam hij met het schip „De Ketel" aan de Kaap. In 1729 werd hij daar aangesteld als assistent op de „Sekretarye van Justitie". In 1735 promoveerde hij tot boekhouder van de Compagnie, en in 1743 tot onderkoopman. Bovendien was hij van 1737 tot 1757 secretaris van de weeskamer. Ook oefende hij een tijd lang het beroep uit van notaris.

Hij trouwde in 1730 met de aan de Kaap geboren Christina Ehlers. Hun enig kind, het dochtertje Barbara Theresia, werd in 1731 geboren en overleed in 1750. De moeder stierf in 1752 en Von Dessin zelf op 18 september 1761. [2])

---

[1]) Over Von Dessin en zijn bibliotheek leze men in de eerste plaats: J. L. M. Franken. *'n Kaapse huishoue in die 18de eeu uit Von Dessin se Briefboek en Memoriaal.* Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis III, deel I (1940), bl. 2 vlgg. D. H. Varley. *Joachim von Dessin and his book collection.* Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek. Deel 16 (1961–62), bl. 8 vlgg. D. H. Varley. *Joachim von Dessin. 1704–1761.* Suid-Afrikaanse Biblioteke. Amptelike orgaan van die Suid-Afrikaanse Biblioteekvereniging. Deel 29 (1961–62), bl. 83 vlgg. O. H. Spohr. *Joachim Nikolaus von Dessin, der Vater der Kapländischen Büchereien.* Behaim–Blätter. Jaargang 2 (1962), bl. 6 vlgg., 27. R. F. M. Immelman. *Joachim von Dessin. Die man en sy boekery.* In: *Die Suid-Afrikaanse Biblioteek. Sy geskiedenis, versamelinge en bibliotekarisse. 1818–1968.* Bydraes aangebied by geleentheid van die honderd-en-vyftigjarige bestaan, onder redaksie van C. Pama. Kaapstad 1968, bl. 15 vlgg.

[2]) In het N.G. Kerkarchief vond ik dat „Barbara van Dessein" in juli 1750 begraven werd (18/13. Journaal D'Ao 1746 tot 1750), en „de huijsvrouw van Sr. Dessin" in november 1752 (18/14. Journaal D'Ao 1751 tot 1755).

Von Dessin was één van de vele 18de-eeuwse Duitse immigranten die geheel Kapenaar werden. Hij werd lid van de Nederduits-Gereformeerde Kerk. Zijn Memoriaal schreef hij in het Nederlands. De meeste van zijn bewaard gebleven brieven zijn ook in het Nederlands gesteld, zelfs de brief van 25 juli 1736, gericht aan de predikant Joachim Ernst Müller, te Plön, in het Duitse Sleeswijk-Holstein, waarin hij schrijft dat hij graag brieven ontvangt „in deese afgeleegene uijthoek der aarde, ofte ongetwijffelt van africa, waarinne ik door de wonderbaare voeringe des almoogende gelijd, en naar desselfs goedertierenthijd in 't tijdelijke vernoegelijk geseegent ben." [3]) De meeste boeken in zijn bibliotheek zijn in Nederland gedrukt.

Treffend kenschetst in 1788 de Duitse officier Karl Baron von Wollzogen deze immigranten als hij van hen schrijft dat zij "nach und nach die hiesigen Sitten so angenommen haben dass man sie für Nationalholländer halten sollte". [4]) De Zweedse botanicus Anders Sparrman beweerde zelfs dat hij zich in 1772 niet met Duits aan de Kaap verstaanbaar kon maken. [5])

Volgens de notulen van de kerkeraad van 13 october 1761 ontving de Nederduits-Gereformeerde Kerk te Kaapstad uit de nalatenschap van Von Dessin o.m. „3856 Boeken en Manuscripten", „32 ps door dit Collegie (d.i. het Collegie van Heeren Weesmeesteren) uytgekoose Schilderijen", „Eenige Rariteiten in zoort", „17 ps Silvere Medailles", „123 Ps groote diversse Silvere munten", „103 Ps Middelsoort diversse Silvere munten", „118 Ps kleijne diversse Silvere munten", en „Eenige ps diversse kopere munten". [6]) Uit de notulen van 7 october 1761 blijkt dat er onder deze

---

[3]) Zie voor Memoriaal en Brief Boek ons boek, bl. 112.

[4]) *Briefe des Herrn von Wurmb und des Herrn Baron von Wollzogen auf ihren Reisen nach Afrika und Ostindien in den Jahren 1774–1792.* Gotha 1794, bl. 302. Nationalholländer betekent hier zoveel als echte Hollanders. Vergelijk het gebruik van dit woord in de volgende passage uit het dagboek van een Frankforter dame die in de zomer van 1765 Nederland bezocht. Met een vriendin nam ze deel aan een maaltijd in een hotel te Rotterdam: „Bei der Tafel waren wir zwei Frauenzimmer allein unter lauter Herren. Es waren rechte national-Holländer; sie behielten alle die Hute auf dem Kopfe und fielen wie hungrige Adler über die Schüsseln her, so dasz wir das Nachsehen hatten" (Damas. *Haagsche omtrekken.* Haarlem z.j., bl. 63).

[5]) A. Sparrman. *Reize naar de Kaap de Goede Hoop, de landen van den Zuidpool, en rondom de waereld; doch voornaamlijk in de landen der Hottentotten en Kafferen; in de jaren 1772–1776 gedaan.* Met een voorrede en aantekeningen van den Heer George Forster. Amsterdam–Leyden 1787. Deel I, bl. 18.

[6]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/4. Notulen. 1758–1769. Bl. 99 en 100. Ps is een afkorting van „pees", een woord afgeleid van het Franse pièce. Het betekent stuk, exemplaar. Het meervoud is „pezen". Het testament van Von Dessin (zijn naam is daarin vernederlandst tot „Van Dessin") berust in het Kaaps Archief: CJ 2665, nr. 42. Hij ondertekende het met heel zwakke hand op 2 juli 1761. Een kopie van dit testament, niet door Von Dessin ondertekend, is nr. 29 van MOOC 7/15. Extracten uit het testament bevinden zich in het N.G. Kerkarchief: 20/2. Kaapstad. Diakoniegelden. 1682–1773. Nr. 22; G 1. 1/4. Notulen. 5 October 1761; en in het Kaaps Archief: C 302. Memoriën en Instructiën. 1760–1761. Bl. 497–499, en C 799. Gemengde Stukken. 1714–1765. Nr. 17. Mededeling van de inhoud van het testament

koperen munten ook penningen waren. Er staat daar nl. genoteerd „silvere en kopere Medailles, mitsgaders vreemde munten". [7])

Dit alles werd ondergebracht in de „Biblioteeck" ook genoemd het „Costers huijs", een mooi gebouw dat aan de Heerengracht nabij de kerk opgericht werd in de jaren 1762–1764. Uit een rekening in het Kaaps Archief blijkt, dat op 31 october 1761 zes rijksdaalders betaald werden „over Rey en Coely Loon der Boeken en Schilderyen".[8]) Waarschijnlijk werden ze toen overgebracht van het huis van Von Dessin naar het kerkgebouw.

6 Augustus 1764 werd ds. J. F. Bode aangesteld als bibliothecaris en 1 october 1764 werd het reglement van de bibliotheek goedgekeurd. Het gebouw zou elke woensdagmiddag van 1 tot 4 uur open zijn voor het publiek.[9]) Later was de bibliotheek toegankelijk op aanvraag.[10])

De koster woonde gelijkvloers en de boeken stonden in een grote zaal op de bovenverdieping.[11]) Suasso de Lima dichtte er over:

„De boekerij bestaat in eene groote zaal,
Waarin men boeken vindt in onderscheiden taal".[12])

In een vergadering door de kerkeraad gehouden op 3 mei 1819 werd besloten om deze boeken over te doen brengen naar de in 1818 opgerichte South African Public Library.[13])

Op de kerkeraadsvergadering van 2 april 1821 deelde de koster Keeve mee „dat de Boeken tot de Desseniaansche (sic) Bibliotheek behorende, na de Nieuw opgerichtene (sic) Boekerij waren overgebragt geworden".[14])

Deze Openbare Bibliotheek was ondergebracht in een gebouwtje opgericht op het binnenplein van het "Colonial Building . . . containing the

---

op de vergadering van de weesmeesters van 7 october 1761: MOOC 1/17. Resolutie Boeck der Wees-Kaamer van Cabo dè Goede Hoop D'Ao. 1761.

[7]) N.G. Kerkarchief. G 1. 1/4. Notulen. 1758–1769. Bl. 93. Von Dessin had aan „de Heeren Weesmeesteren" zijn „rariteyten, silvere en kopere medailles, mitsgaders vreemde munten" vermaakt, maar zij stonden ze af aan de kerkeraad (MOOC 1/17, bl. 60).

[8]) Kaaps Archief. C 799. Gemengde stukken. 1714–1765. Nr. 17. Reekening weegens den Opbouw van 's Kosters Wooning en Bibliotheecq Kamer van de Kerk aan Cabo de goede Hoop zullende dienen tot een Grondslag en oprechting eener Publicque Bibliotheecq, over 31 October 1761–30 December 1762.

[9]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/4. Notulen. 1758–1769. Vergaderingen van 6 augustus en 1 october 1764 (bl. 179).

[10]) J. L. M. Franken. *'n Kaapse huishoue in die 18de eeu uit Von Dessin se Briefboek en Memoriaal.* Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis III. Deel 1 (1940), bl. 76.

[11]) Franken, bl. 76.

[12]) J. Suasso de Lima. Gedichten. Amsterdam 1821, bl. 44.

[13]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/10. Notulen. 1817–1821. Bl. 165 en 170.

[14]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/10. Notulen. 1817–1821. Bl. 287. Deze Keeve was Petrus Johannes Keeve, die in 1789 zijn vader Petrus Keeve als koster opgevolgd was. Hij stierf in 1830 en werd toen door zijn zoon opgevolgd: Petrus Johannes Keeve Junior.

public offices" (het tegenwoordige Cultuurhistorisch Museum, Adderleystraat), dichtbij de "hall of the court of justice".[15]) Een rapport uit 1838 vertelt dat daar "a handsome and appropriate Building was erected for the reception of the Dessinian Collection, including another large room, and rooms for holding that other Library, etc. which should be appended thereto." [16]) De Dessiniaanse Bibliotheek stond in een grote benedenzaal. Theunissen zag haar daar in 1823 en Teenstra in 1825.[17])

In 1827 werden de boeken van de Openbare Bibliotheek overgebracht naar een huurhuis in St. Georgestraat, waar ze ruim een jaar bleven. In 1828 verhuisden zij naar een vleugel van de Commercial Exchange.[18]) Dit beursgebouw was in 1822 geopend. De twee hoofdfaçaden waren gelegen respectievelijk aan de Heerengracht (nu Adderleystraat) en de Parade.

Zoals algemeen bekend is, gingen de boeken in 1860 naar het huidige bibliotheeksgebouw in de Compagniestuin.

Behalve de genoemde boeken, handschriften, schilderijen, rariteiten, penningen en munten, ontving de kerk uit de nalatenschap van Von Dessin ook de bij die boeken en handschriften behorende „Racken, groote Loquetten en klijne Boek Lessenaars", „4 Boek binders Perssen, met haar Planckiers", „2 Trappen", en „Eenige Matthematische, en Astrologische Instrumenten".[19])

Wat er met de lessenaars, persen, trappen en instrumenten gebeurd is, weet ik niet, maar de boekenrekken, of althans een gedeelte ervan, en misschien ook de „groote Loquetten", d.z. afsluitbare kasten, lijken in 1858 naar de bibliotheek van de Theologische Kweekschool te Stellenbosch gegaan te zijn.

---

[15]) W. W. Bird. *State of the Cape of Good Hope in 1822.* London 1823, bl. 151. Het is dat deel van het huidige Cultuurhistorisch Museum waarin o.a. de bibliotheekkamer en de kamer van de directeur gelegen zijn. Zie dr. A. M. Lewin Robinson in Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek, deel 22 (1967–1968), bl. 68, en in *Die Suid-Afrikaanse Biblioteek*, op. cit., bl. 2.

[16]) *Report of the sub-committee of the South African Public Library appointed to take into consideration the expediency of building a suitable edifice for that institution.* Cape Town 1838, bl. 6 (Zuidafrikaanse Bibliotheek. SOU–027. 068712 AC). Het bibliotheekgebouw werd voltooid in 1819: N.G. Kerkarchief. G1. 1/10. Notulen. 1817–1821. Bl. 165: „Dit gebouw staat binnen weinig tijds voltooid te worden". „. . . het Construeeren van een expres gebouw om tot het oprichten eener Publieke Bibliotheek te worden bestemd . . .". Meegedeeld 3 mei 1819.

[17]) J. B. N. Theunissen. *Aanteekeningen eener reis door de binnenlanden van Zuidafrika, van Port-Elizabeth naar de Kaapstad, gedaan in 1823.* Oostende 1824, bl. 99. M. D. Teenstra. *De vrughten mijner werkzaamheden, gedurende mijne reize over de Kaap de Goede Hoop, naar Java en terug, over St. Helena, naar de Nederlanden.* Eerste deel. Groningen 1830, bl. 297.

[18]) Zie voor de gebeurtenissen in 1827 en 1828: Robinson, in *Die Suid-Afrikaanse Biblioteek*, op. cit.

[19]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/4. Notulen. 1758–1769. Bl. 99 (vergadering 13 october 1761). Vergelijk Kaaps Archief, MOOC 8/10, nr. 76 (inventaris Von Dessin, 18 september 1761): in „de Caamer ter Linkerhand" stonden de rekken enz. met de boeken.

Op de kerkeraadsvergadering van 12 april 1858 werd nl. het verzoek behandeld van John Murray en N. J. Hofmeyr, professoren van de Kweekschool, om de boekenrekken te schenken aan hun bibliotheek. Met het verzamelen van boekwerken was reeds een begin gemaakt, schreven zij. Op de volgende vergadering (17 mei) besloot de kerkeraad de „boeken rakken, welke sedert de verplaatsing naar elders van de Dessiniaansche Bibliotheek waartoe dezelve behooren, niet in gebruik zyn" aan de Kweekschool niet te schenken, maar in leen te geven.[20])

Ik heb alle oude boekenkasten en rekken die nog in de Theologische Kweekschool aanwezig zijn, bekeken: twee glazen boekenkasten in het administratiegebouw, twee open boekenrekken en drie glazen boekenrekken die echter oorspronkelijk open waren, in de zaal van het volkenkundige museum. En ook oude boekenrekken die eens in de Kweekschool gestaan hebben: een open boekenrek bij ds. A. J. van Wyk te Stellenbosch, en enige open boekenrekken bij professor E. H. Holzapfel en de heer J. F. Ferreira te Bellville. Maar deze dateren m.i. alle uit de 19de eeuw, en kunnen dus niet rekken en kasten van Von Dessin zijn. Het ziet er naar uit dat de 18de-eeuwse „Racken" en „groote Loquetten" niet meer bestaan.[21])

Nu volgen mijn gegevens over de schilderijen, etnologische en natuurhistorische voorwerpen, penningen, munten en boeken met artistieke gravures, die eenmaal in het Kostershuis te zien zijn geweest. Na een korte nabeschouwing over de inhoud van het museum komt een hoofdstuk over de geschiedenis van het Kostershuis, en een ander over schilderijen aan de Kaap in de 18de eeuw in het algemeen, waaruit blijkt dat Von Dessins schilderijenbezit voor Kaapstad niet iets unieks was. Ten slotte een overzicht over in de jaren 1851–1903 gedrukte en geschreven catalogi van schilderijen die zich toen in Kaapstad bevonden.

---

[20]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/27. Notulen. 2 Februari 1857–2 juli 1860. Bl. 210 en 220.

[21]) Doordat de kerkeraad na 1764 de bibliotheek nog met vele boeken vermeerderde (zie bl. 90), had men niet genoeg aan de rekken van Von Dessin. Maar het lijkt niet dat men er vele heeft bij laten maken. Ik vond nl. in de journaalboeken slechts één post: in juli 1805 betaalde men voor een boekenrek voor de bibliotheek rds. 29:6 (N.G. Kerkarchief. 18/21. Journaal 1801–1805. Juli 1805, bl. 38). Terloops: in juni 1818 liet men een kleine trap voor de bibliotheek maken en schilderen (18/23. Journaal 1816–1820. Juni 1818, bl. 28).

III

SCHILDERIJEN

Bijzonderheden over de schilderijen worden in dit hoofdstuk in chronologische volgorde meegedeeld. Dit geeft het beste overzicht, en leidt het gemakkelijkst tot het maken van conclusies.

In zijn testament van 2 juli 1761 vermaakte Von Dessin aan de kerk „alle de beste mijner schilderijen, ter voller keure van den Eerwaarden Kerkenraad, ofte ter uytsoekinge van degeene die daarvan kennisse hebben, en door welgem. Haar Eerw. daartoe gequalificeert zullen zijn".[1] We zagen reeds dat het Collegie van Heeren Weesmeesteren er 32 uitzocht.

Het was misschien een moeilijke keuze, want blijkens de inventaris van Von Dessins nalatenschap, opgesteld in zijn woning in Waalstraat, op 18 september 1761, de dag van zijn overlijden, waren er in zijn huis in totaal 74 schilderijen aanwezig, benevens nog „1 parthij Chineese schilderijen".[2]

Aan die 32 stuks werd in 1771 een schilderij toegevoegd. In de notulen van 7 october 1771 leest men nl.: „Pro Memoria werd alhier aangeteekend, als dat uyt de penn. deeser diaconij voor de Bibliotheecq uijt de nagelaten boedel van wijl. hoogst gem. wel Ed. Gr. Agtb. heere gouverneur pr. vendutie is gekogt, Een ps. schilderij voor de somma van Rd. 10." [3] De kerk kocht dus uit de nalatenschap van Rijk Tulbagh een schilderij voor tien rijksdaalders ten behoeve van de bibliotheek. De notulen vertellen verder niets over dit schilderij en de bijlagen bij de notulen ontbreken.

Rijk Tulbagh overleed op zondag 11 augustus 1771. De inventaris van zijn nalatenschap en de vendurol ervan heb ik in Kaapstad niet kunnen vinden. Ze zijn evenmin in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag. Misschien geven zij bijzonderheden over het bedoelde schilderij. In het Kaaps Archief zijn wel enige testamenten van Rijk Tulbagh, in één waarvan bijzonderheden over zilveren voorwerpen en meubelen voorkomen[4], en in het Algemeen Rijksarchief is een inhoudsopgave van een kist met persoonlijke bezittingen die na de dood van de gouverneur aan zijn broer Johannes Tulbagh, kapitein te Bergen op Zoom, gezonden werd, tot welke voorwerpen o.a. twee familieschilderijen behoorden[5], maar in

---

[1] Zie Inleiding, noot 6. „door welgem. Haar Eerw." = door welgemelden Haar Eerwaarden.

[2] Kaaps Archief. MOOC 8/10. Inventarissen. 1760–1763. Nr. 76.

[3] N.G. Kerkarchief. G1. 1/5. Notulen. 1769–1782. Bl. 94. „van wijl. hoogst gem. wel Ed. Gr. Agtb. heere" = van wijlen hoogst gemelden wel Edelen Groot Agtbaren heere.

[4] MOOC 7/19, nr. 78; CJ 2670, nr. 38 en 39, vergelijk CJ 3106, nr. 51–59: bij testament door Rijk Tulbagh vrijgelaten slaven.

[5] Koloniaal Archief. Inventarisnummer 4243, folio 382–383. Mev. dr. M. A. P.

deze stukken staan geen gegevens over het door de kerkeraad gekochte werk.

Op de kerkeraadsvergadering van 7 mei 1832 deelde ds. A. Faure, als voorzitter van de commissie die door de kerkeraad over de Dessiniaanse Bibliotheek aangesteld was, mee „dat de Commissie besloten heeft veertien uitmuntende schilderijen in zoort, tot voorsz. Dessiniaansche Collectie behorende, na de Publieke Bibliotheek alhier te laten overbrengen, om dat die schilderstukken, anderzints, aan verwaarlozing zouden blootgesteld wezen, wanneer dezelve langer in de Bibliotheekzaal van deze kerk zouden verblijven, en onder het oog van de Commissie zijnde, de hand beter daar aan konde gehouden worden, zoo nogthans, dat wanneer die schilderstukken worden opgeeischt, dezelve als dan weder ter behoorlijke plaatze, onverweild, zullen moeten worden daargesteld." Dit werd door de vergadering goedgekeurd.[6])

Welke deze „veertien uitmuntende schilderijen" waren, wordt niet in de notulen gezegd. In de bijlagen tot de notulen is geen stuk dat op deze kunstwerken betrekking heeft.

In de *Catalogue of the first annual exhibition of fine arts at Cape Town, Cape of Good Hope, for 1851* worden er echter drie van genoemd, t.w.:

48. Portrait of Charles Ist. Van Dyk.
81. Interior, with figures, of the school of Teniers.
113. Idem.

Als "Exhibitor" van het drietal wordt opgegeven "Public Library". Uit de catalogus mag men opmaken dat de tentoonstelling gehouden werd in "the new School Rooms, now in the course of erection in the Government Gardens".[7])

In een recensie van deze tentoonstelling in The South African Commercial Advertiser van 12 en 15 maart 1851 wordt de plaats van expositie genoemd "the new School Rooms adjoining the Botanic Garden" en "New School Rooms, Government Gardens".

Één van de drie schilderijen wordt besproken, nl. nr. 48: "Stated to be a portrait of Charles the 1st, and by Vandyke; – but in fact no more Charles the first, than Julius Caesar, and, as clearly, *not* by Vandyke – but still a very good painting".

Nadat in 1832 veertien schilderijen naar het gebouw van de Commercial Exchange overgebracht waren, bleven er in het Kostershuis nog verscheidene werken achter. Daarop wijst het volgende.

Meilink-Roelofsz en dr. A. Wypkema waren behulpzaam bij het verkrijgen van een fotokopie van deze lijst. Deze kopie is nu in de seminaarbibliotheek van het Departement van Nederlandse Cultuurgeschiedenis, Universiteit van Kaapstad.

[6]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/14. Notulen. 1831–1833. Bl. ongenummerd.

[7]) Zie voor de gedrukte en geschreven schilderijencatalogi die in dit hoofdstuk genoemd worden, de lijst achterin het boek.

11 Juni 1852 vroeg het "Committee for the Exhibition of Fine Arts" aan de kerkeraad zijn tweede tentoonstelling te mogen houden in de zaal van het Kostershuis waarin vroeger de Dessiniaanse Bibliotheek was. Men wilde er kunstwerken tentoonstellen in september en october gedurende zes weken. Dit verzoek werd op de vergadering van 2 augustus toegestaan.[8]) De zaal zou dan echter op kosten van het comité geheel leeggeruimd moeten worden. Het grootste deel van wat men moest verwijderen, behoorde aan de bibliotheek. Dit waren, volgens de notulen van 6 september, „Boeken, Schilderstukken enz. tot de Dessiniaansche Collectie behoorende". Deze zouden uit de zaal naar de „Publieke Bibliotheek" overgebracht worden.[9])

Op de vergadering van 20 september besloot de kerkeraad op advies van het "Committee for the Exhibition of Fine Arts" om enige schilderijen van de Dessiniaanse Verzameling die zich in de grote zaal bevonden, te laten restaureren.[10]) Dit zou gedaan worden door een zekere heer Tweedie: "for the sum of £5 he would re-line, clean, restore and varnish the 'Christ Healing the Sick', and the large 'Game Piece', and clean and varnish the 'Sussannah' and 'Venus'." Deze zouden daarna door het comité tentoongesteld worden, en in de kerkeraadsvergadering stelde de diaken P. A. Brand, een der trustees van de Dessiniaanse Bibliotheek, voor dat ze „na de exhibitie met eenige andere goederen welke op de Bibliotheek zaal bewaard worden, te gelde worden gemaakt". Over dit laatste zou echter later worden beslist.

Tweedie lijkt de opdracht toch niet gekregen te hebben, want het journaalboek van 1852 vermeldt onder november de post „Aan A. Arnot voor het schoonmaken, vergulden enz. van eenige schilderijen £4–", terwijl de naam van Tweedie in het journaal niet voorkomt.[11])

De *Catalogue of the second annual exhibition of fine arts at Cape Town, Cape of Good Hope, for 1852* geeft nadere bijzonderheden over de in verband met Tweedie genoemde schilderijen. Er worden nl. vijf stuks opgegeven als afkomstig uit de "Consistory of the Reformed Church". Het zijn:

21. Christ healing the sick. Nicolas Poussin.
26a. Venus and Adonis. Unknown.
31. Dead game. Snyders.
128. Venus and Graces. Unknown.
279. Susanna and the Elders. Unknown.

Tweedie's "Venus" is misschien een combinatie van twee schilderijen: 26a en 128.

---

[8]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/25. Notulen. 1848–1852. Bl. 530, 531.

[9]) Idem, bl. 546. Op bl. 90 van ons boek wordt erop gewezen dat er nog, nadat de boeken in 1821 uit het Kostershuis verwijderd waren, door de kerkeraad boeken voor de bibliotheek werden aangekocht. Misschien lagen er daarvan in 1852 in de zaal.

[10]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/25. Notulen. 1849–1852. Bl. 558 vlg.

[11]) N.G. Kerkarchief. 18/26. Journaal 1847–1855. November 1852.

Blijkens de catalogus werden in 1852 uit de Public Library tentoongesteld:

92. Miniature portrait. Unknown.
93. Miniature portrait. Unknown.
97. Miniature portrait. Unknown.
118. Portrait. Sir A. Vandyke.
302. Butterflies etc. Unknown.

Nr. 118 kennen we reeds. Nrs. 92, 93, 97 en 302 moeten tot de veertien schilderijen hebben behoord die in 1832 naar de Openbare Bibliotheek werden overgebracht. Daarop wijzen latere gegevens.

De tentoonstelling werd gerecenseerd in The Cape Town Mail [12]) en The South African Commercial Advertiser.[13])

In eerstgenoemde courant worden twee van de schilderijen die ons interesseren, besproken, en wel nr. 21 en 31 (23 november):

"No. 21. 'Christ healing the sick', by Nicolas Poussin (so says the catalogue). This picture has been injured by the cleaner, especially the figures. There is, however, enough on the canvas to satisfy any one that it has been a fine picture."

"No. 31. 'Dead Game', by Snyders. There are points in this picture which we have never seen surpassed, particularly the birds in the foreground; both these subjects require to be laid on new canvas, otherwise they will be irrecoverably gone, and that, too, in a short time."

In de Advertiser geeft "Mastic Varnish" de volgende bijzonderheden over nr. 21 en 31 (1 december), 92, 93 en 97 (11 december), en 118 en 128 (29 december):

"No. 21. Christ Healing the Sick. This picture has been a very capital work; unfortunately, however, in being cleaned, a great portion of the paint has been rubbed off (this will be particularly remarked in the figure of the 1st bearer and the sick man), and the process has quite crippled the picture. It would seem that the author of the critique in the C.T. Mail is not quite satisfied with the name given as the painter of this picture, viz., Gaspar Poussin. Now, I disagree with him there. The cast of the drapery, the peculiar dots for eyes, and the style of landscape background in my mind leave no doubt that it is one of Poussin's early works."

"No. 31. Dead Game etc. Very clever, but very unequal in execution. One can hardly credit that the same brush which put in the beautiful foreground group of game, also painted that very comical maiden, and no less queer dog. I am inclined to think it is the work of two different hands."

"Nos. 92, 93 and 97, three small Miniatures from the Public Library.

---

[12]) In een reeks artikelen, beginnende 23 november 1852 en eindigend 22 januari 1853.

[13]) In een reeks artikelen, beginnende 24 november 1852 en eindigend 9 februari 1853. Geschreven door "Mastic Varnish".

These are the works of no mean hand at the brush. I have seldom seen a more spirited, happy bit, than the 'Lady Puritan', the 'Monk' too, is almost as good."

"No. 118. The Vandyke of the Library. I remember last year this picture figured as a Charles I. It is nothing like that monarch. I think Algernon Sydney is nearer the mark.[14]) This picture has the peculiar Vandyke Shadow. It has apparently been painted at one sitting, and is, in my opinion, a genuine specimen."

(Geen nummer) "The picture of Venus and Graces, belonging to the Reformed Church, has been so sadly rubbed, that all the fine flesh tints have disappeared; and as those tints constituted almost all the merit of the picture, it is unfortunately now quite spoiled."

Uit wat de recensenten over de "Christ healing the sick" en "Venus and Graces" vertellen, blijkt dat de heer Arnot geen bekwame restaurateur was.

"Mastic Varnish" meent ten onrechte dat eerstgenoemde schilderij beschouwd werd als een werk van Gaspard Poussin, de zwager van Nicolas.

De kerkeraadsleden verwierpen op hun vergadering van 2 mei 1853 het voorstel van de diaken P. A. Brand „dat de schilderstukken en andere goederen der Boekerij in bewaring der Kerk te gelde worden gemaakt[15]), en besloten op hun vergadering van 1 augustus 1853 het voorstel van de „Trustees over de Dessiniaansche Bibliotheek" te aanvaarden, „dat de zich nog daarop (d.i. in de grote zaal) bevindende kostbare schilderstukken tot de Dessiniaansche Collectie behoorende worden gepreserveerd, en zij daarom aanbevolen, dat dezelve tot dat einde opgehangen worden in de Publieke Bibliotheek, waar ook al de werken, manuscripten enz. der Boekerij bewaard zijn".[16])

Maar bepaald niet alle schilderijen die nog in het Kostershuis waren, verhuisden in of kort na 1853 naar het gebouw van de Commercial Exchange. In elk geval niet de Poussin en de Snyders.

Want in het artikel *Art at the Cape. By an artist*, gepubliceerd in The Cape Monthly Magazine van 1857, leest men op bl. 308: "Of the old masters, we rejoice in a good specimen of Vandyke, the property of the Public Library, and some by Sir Godfrey Kneller. There are also two valuable pictures belonging to the Dutch Reformed Church, in the lumberroom over the Sexton's house in Adderley-street: Christ healing the sick, by Nicolas Poussin, and Dead Game, by Snyders. These are pictures of great value; and for the credit of all concerned, they ought at once to be rescued from their present hazardous position".

---

[14]) De Engelse politicus Algernon Sydney of Sidney (1622–1682). Van Dyck (1599–1641) schilderde hem als kind te zamen met zijn broers Philip en Robert; Justus van Egmont (1601–1674) schilderde hem te Brussel in 1663 (beide schilderijen zijn in Penshurst Place, Penshurst, Kent).

[15]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/26. Notulen. 1853–1856. Bl. 58.

[16]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/26. Notulen. 1853–1856. Bl. 82.

In een brief gedateerd 1 september 1858 vroeg A. de Smidt, secretaris van het tentoonstellingscomité, de kerkeraad "the Dutch Church pictures Christ healing the sick (Nicolas Poussin) and Game Piece (by Snyders)" te mogen tentoonstellen.[17]) De kerkeraad stond dit verzoek toe op haar vergadering van 4 october. Uit de stukken blijkt niet waar ze toen waren: nog steeds in de rommelkamer?

In de *Catalogue of the third exhibition of fine arts at the Council Chamber, Public Buildings, Cape Town, Cape of Good Hope, for 1858* staan ze vermeld als geleend door de "Trustees of the Dessinian Collection"[18]):

58. Dead Game. Snyders.
60. Christ healing the sick. Nicolas Poussin.

In die catalogus komt verder voor ons in aanmerking:

39. Portrait, said to be of Charles I. Vandyk.

Als lener wordt genoemd "S.A. Public Library". En:

85. Cattle. Unknown.
127. Dutch interior with figures.
129. Study of a head.
131. Portrait in small antique frame.
358. Insects (in oil). Otto Malthus.
362. Portrait in small antique frame.
364. Portrait in small antique frame.

Van deze zeven is kortweg de "Dessinian Collection" de uitlener.

Nr. 127 kan 81 of 113 zijn van catalogus 1851. Met nrs. 131, 362 en 364 kunnen bedoeld zijn 92, 93 en 97 van catalogus 1852. Nr. 358 is waarschijnlijk 302 van die catalogus. Als schilder wordt „Otto Malthus" genoemd. Men zal de signatuur verkeerd gelezen hebben. Er zal Otto Marseus hebben gestaan, een bekende Nederlandse schilder van insecten en ander klein gedierte (omstreeks 1619–1678).

Nr. 85 (Cattle) en 129 (Study of a head) ontmoeten we hier voor het eerst. Ook zij kunnen tot de veertien schilderijen hebben behoord die in 1832 naar de openbare bibliotheek werden overgebracht.

In een knipselverzameling, aangelegd door Abraham de Smidt en aanwezig in de Mendelssohnbibliotheek, bevinden zich recensies over de tentoonstelling van 1858.[19]) Deze bevatten interessante beschouwingen over drie schilderijen uit de Von Dessin-collectie.

Een anonymus schrijft over Snyders "Dead Game" (nr. 58, knipselverzameling, bl. 11):

"This is one of the valuable collection left by Dessin the founder of our Public Library. It is an excellent specimen of the powers of that

---

[17]) N.G. Kerkarchief. G1. 4/16. Bijlagen tot de notulen van 4 october 1858.

[18]) De "Council Chamber, Public Buildings" was de latere "Record Room" in het "Old Supreme Court" d.i. het tegenwoordige Cultuurhistorisch Museum. In de knipselverzameling van Abraham de Smidt (zie noot 19) wordt de plaats van tentoonstelling ook genoemd: the Legislative Council Rooms.

[19]) Cape Town. Fine Arts Exhibitions 1858–72.

painter as a colourist. The rounded forms of the birds and the varied hues of their plumage are treated in the first style of Art."

Dezelfde wijdt aan "Christ healing the Sick" (nr. 60, bl. 13) de passage:

"Another of the valuable collection bequeathed to the Colony by Dessin, which we trust we shall soon see removed to a suitable place to form the basis of a Colonial Gallery. Poussin's general style is simple, careful, learned, and correct. He arrived at attaining the pure simplicity which distinguishes the style of the ancient painters, and to this perhaps we may ascribe the remarkable dryness of manner which is observable in his works. In his desire to avoid ostentation of art, with regard to light and shadow, he appears to have gone to the opposite extreme. Nor does he seem to have devoted much of his attention to harmony of colouring. The picture before us can scarcely be considered as a favorable specimen of his style. The sick man and the figures are excellent, — but the face of the Saviour is remarkably deficient in dignity and character. This picture has been restored at the Cape, and in the process many of its excellencies have been destroyed. By comparing the few portions which fortunately have not much been touched by the hand of the restorer, with the portions where his work is but too manifest, some idea can be formed of what the picture must have been before it was so cruelly treated."

Twee recensenten schreven iets over "Portrait by Van Dyck" (nr. 39, bl. 11 en 17). We laten hen achtereenvolgens aan het woord:

"A portrait by Vandyk. By the catalogue we see that this is said to be a portrait of Charles I, but this we doubt. The picture is a true Vandyk — and is a good specimen of his style. It has not been very well cared for and preserved — a remark, which, we are sorry to say, applies to all the valuable pictures in the Dessinian collection except the Snyders (no. 58)."

"Portrait by Van Dyck. Said to be of Charles the 1st, but not like the portraits which are extant. The picture exhibits the manner of Van Dyck's treatment in respect of fine harmonious coloring and careful drawing of detail. It bears his well-known signature and the date."

Uit het eerste citaat mag men opmaken, dat ook het zogenaamde portret van Karel I tot de Dessiniaanse Verzameling behoorde.

Opmerkenswaardig is dat de schrijver over "Christ healing the Sick" de schilderijencollectie van Von Dessin beschouwt als de basis van een toekomstige "Colonial Gallery".

Deze gedachte werd ook uitgesproken door de anonymus (hij ondertekent met Z.) die de tentoonstelling van 1858 besprak in The Cape Monthly Magazine, en daarin het aan Van Dyck toegeschreven portret rekende tot de "several works of first-rate ability" die men er kon zien [20]):

"We hope to see the Fine Arts Committee established as an institution;

---

[20]) The Cape Monthly Magazine. Vol. V. January to June 1859. Bl. 106.

to behold a fit lodging prepared for the valuable collection which the patriotic Dessin has left to the colony; to see that collection increased year by year, if it were only by the addition of one first-rate work in a twelvemonth."

Het volgende tafereel speelt zich af in 1866. Toen werd nl. in Kaapstad de vierde tentoonstelling van schone kunsten gehouden. In een brief van 3 augustus vroeg de secretaris van het tentoonstellingscomité, de heer J. Buchanan, aan de kerkeraad om schilderijen uit de Dessiniaanse Verzameling te mogen tentoonstellen. De kerkeraad besloot op haar vergadering van 3 september hem te antwoorden dat hij zijn verzoek diende te richten tot de trustees van de Dessiniaanse Bibliotheek.[21]) In de stukken worden geen namen genoemd[22]), maar uit de *Catalogue of paintings in the fourth exhibition of fine arts held in connection with the Young men's institute, at the Great Hall of the Mutual Buildings, Cape Town, 1866* blijkt, dat men ophing:

57. Portrait. Vandyck.
189. Dead Game etc. Snyders.
219. Christ healing the sick. N. Poussin.

Als lener wordt genoemd: Public Library.

Men mag aannemen dat deze en andere schilderijen van de Dessiniaanse Verzameling zich toen (1866) in het nieuwe bibliotheekgebouw in de Compagniestuin bevonden, dat in 1860 was ingewijd en waarheen in dat jaar de boeken van Von Dessin waren overgebracht, en eveneens, zoals we later zullen zien, etnologische en natuurhistorische voorwerpen, en waarheen men in 1863 munten, penningen en een rijk versierd Singalees (dus Ceylons) gordelmes transporteerde.

In een beschouwing gewijd aan de tentoonstelling van 1866 schreef een anonymus (Dr. T. Denfield?) over het aan Snyders toegeschreven stuk:

"Dead Game (No. 189) by Snyders, placed over the entrance door; and which we are sorry to see in such a very disreputable state of neglect. Surely such a good painting is worthy of a better fate than to be permitted to blister and rot on the walls of the vestibule to the Museum, without any attempt being made to smooth out its wrinkled canvas or stretch it over on a better frame." [23])

Het schilderij en waarschijnlijk ook de andere werken die overgebracht waren, hingen toen dus aan de muren van de vestibule van het bibliotheekgebouw.

Hij rekende het portret van Van Dyck tot de "excellent portraits" van de expositie. Een ander herhaalde bijna woordelijk het tweede stukje

---

[21]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/29. Notulen. 1864–1866. Bl. 509.

[22]) Ook niet in de bijlagen tot de notulen van 3 september 1866: N.G. Kerkarchief. G1. 4/20. Bijlagen tot de notulen. 1866 en 1867.

[23]) Knipselverzameling Abraham de Smidt, bl. 3.

over dit schilderij dat ik aanhaalde uit een bespreking van de tentoonstelling van 1858.[24])

In 1871 werd te Kaapstad de "South African Fine Arts Association" opgericht. Zij noemde zich een "association for the promotion of the Fine Arts in this Colony".[25]) Als expositieruimte gebruikte zij eerst een vertrek in de South African Public Library[26]), maar in 1873 kocht zij voor £1600 het gebouw van de school van het Tot Nut van 't Algemeen, Nieuwstraat (nu Koningin Victoriastraat) 30 en 32, en richtte een gedeelte ervan in als museum.[27]) Een onderzoek in het Kantoor van de Landmeter Generaal en in het Actenkantoor te Kaapstad wees uit dat deze school stond op het terrein dat thans ingenomen wordt door het Old Training College Building (Koningin Victoriastraat nr. 38).[28])

Het museum werd 21 april 1875 officieel geopend door de gouverneur van de Kaapkolonie Sir Henry Barkley.[29]) Enige jaren daarvóór had hij de "Art Gallery" in Melbourne ingewijd, die thans als "National Gallery of Victoria" de voornaamste verzameling Europese kunst van het zuidelijk halfrond bevat, met werken van bv. Van Eyck, Memling, Rembrandt en Veronese. Het kunstmuseum te Kaapstad is helaas niet zo fortuinlijk geweest. Op 22 april schreef The Cape Argus: "The building, formerly the "Tot Nut" school, is admirably situated, fronting the Botanic Gardens, and in close contiguity to the Public Library and Museum." Er was een galerij in voor eigen bezit en bruikleen, en vertrekken voor wisselende leententoonstellingen. Leden van de vereniging hadden steeds vrije toegang.

Reeds in 1871 hield de Association haar eerste tentoonstelling. Blijkens de *Catalogue of the first exhibition of the South African Fine Arts Association, 1871* werden toen geen schilderijen uit de Dessiniaanse Verzameling

---

[24]) Idem, bl. 25.

[25]) Ik raadpleegde in het archief van het Nationale Kunstmuseum: Minute Book of the South African Fine Arts Association April 21, 1871–November 1, 1888; May 3, 1889–January 21, 1900; January 21, 1900–January 23, 1913. Minute Book of the South African Art Gallery June 30, 1896–December 17, 1909; May 10, 1910–April 25, 1929; May 23, 1929–December 15, 1944 (te beginnen met de Minutes of November 1, 1932: South African National Gallery). Op de lijst "Miscellaneous" in kamer 37 van het Kaaps Archief komt als nr. 120 voor "Art Gallery Book 13–4–1898—". Dit manuscript is reeds geruime tijd onvindbaar.

[26]) Minute Book, July 25, 1871.

[27]) Minute Book, November 12, 1873; November 25, 1873; The Cape Town Guide 1894, bl. 37.

[28]) Deel van erf 3608. Zie Kantoor van de Landmeter Generaal: Cape Town. 3601–3800, nr. 3606 en 3608; en Actenkantoor: Vol. 3. Trans and Bonds. 171 to 261, nr. 244, Deed of Transfer, 20th January 1874; Vol. 40. Transfers. 3486–3552, nr. 3519, Deed of Transfer, 16th April 1896.

[29]) The Cape Monthly Magazine. New Series. Vol. X. January to June, 1875. Bl. 366 vlgg.

geëxposeerd.[30]) Van de tweede tentoonstelling georganiseerd door deze vereniging heb ik geen catalogus in handen kunnen krijgen.

De openingstoespraak, gehouden door de landmeter-generaal Charles Bell, verscheen in The Cape Argus van 24 augustus 1872, en dezelfde krant wijdde enige dagen later twee beschouwingen aan de kunstwerken (29 en 31 augustus). Uit deze drie artikelen kan men niet opmaken of er schilderijen uit de Von Dessin-verzameling hingen.

Haar derde tentoonstelling werd in 1875 gehouden. Nu exposeerde men voor het eerst in het voormalige gebouw van het Tot Nut van 't Algemeen. 24 April publiceerde The Cape Argus de toespraak gehouden door de Dean of Cape Town (Dean Clarke) bij de opening van de tentoonstelling. 1 Juni verscheen een stukje over de expositie zelf. Daarin worden geen werken uit de Von Dessin-verzameling genoemd.

Uit de *Catalogue of the third exhibition of the South African Fine Arts Association, 1875* komen echter drie schilderijen voor ons in aanmerking:

7. Portrait, 1640. Van Dyck.
63. Landscape with cattle. Van Goul.
93. Landscape and cattle.

Ook hier wordt als lener genoemd: Public Library.

Met "Van Goul" wordt bedoeld Jan van Gool (1685, 1690 of 1691–1763 of 1765), een Nederlandse schilder van landschappen met vee. Hij is vooral bekend als de schrijver van *De Nieuwe Schouburg der Nederlantsche Kunstschilders en Schilderessen, die van Houbraken, noch eenig ander Schryver, zyn aengeteekend* ('s-Gravenhage 1750–1751), een boek met biografieën van kunstenaars, dat bedoeld is als een vervolg op Arnold Houbrakens *De Groote Schouburgh der Nederlantsche Konstschilders en Schilderessen. Zynde een vervolg op het Schilderboek van K. van Mander* (Amsterdam 1718–1721). Het boek van Houbraken maakte deel uit van de openbare bibliotheek in het Kostershuis (zie bl. 93).

In 1877 hield de vereniging haar vierde tentoonstelling.

In The Cape Argus van 3 mei verscheen het jaarverslag dat op 2 mei voorgelezen was op de jaarlijkse vergadering van de leden van de South African Fine Arts Association. Daaruit blijkt dat de vereniging toen in eigendom had: 46 olieverfschilderijen, 13 aquarellen en 14 ingelijste gravures. Het was de vereniging moeilijk gevallen om schilderijen voor de aanstaande tentoonstelling te lenen die het publiek niet reeds gezien had. De expositie zou geopend worden, zo gauw de catalogus gedrukt zou zijn. De opening moet dus niet lang na 2 mei plaatsgevonden hebben, maar wanneer het gebeurde heb ik niet in The Cape Argus (en in de notulen) kunnen vinden, evenmin als een bespreking van de kunstwerken.

---

[30]) In de knipselverzameling van Abraham de Smidt is een artikel van De Smidt zelf over deze tentoonstelling (bl. 38).

De *Catalogue of the fourth exhibition of the South African Fine Arts Association, 1877* geeft twee schilderijen die ons interesseren:

2. Landscape with cattle. Van Goul.
98. Landscape.

Lener: Public Library.

Deze twee schilderijen kon men ook zien tijdens de vijfde tentoonstelling van de vereniging. Zie *Catalogue of the fifth exhibition of the South African Fine Arts Association, 1879*. Blijkens een stuk in The Cape Argus van 21 januari, werd in "The Fine Arts Gallery, in New-street" de tentoonstelling geopend op 20 januari. Zij bestond uit werken die de vereniging in eigendom had, uit door verzamelaars geleende stukken, en uit inzendingen van kunststudenten. De twee schilderijen uit de Openbare Bibliotheek worden in de beschouwing niet genoemd.

19 Mei 1880 opende de gouverneur van de Kaapkolonie, Sir Bartle Frere, de zesde tentoonstelling.[31]) Daarvan heb ik geen catalogus gevonden, evenmin een bespreking ervan in The Cape Argus. Uit een redevoering die de gouverneur op 27 mei uitsprak[32]), lijkt men te mogen afleiden dat de tentoonstelling voornamelijk bestond uit inzendingen van kunststudenten, o.a. van leerlingen van de kunstschool van de vereniging. De gouverneur getuigde in zijn toespraak van zijn bewondering voor de oude Kaapse bouwkunst.

Een passage in The Cape Monthly Magazine van 1881 geeft duidelijk weer waarvoor het gebouw van het Tot Nut van 't Algemeen in deze jaren gebruikt werd:

"The building purchased out of the funds of the Association is now the home of the Educational Museum as well as the Art Gallery, and two of its halls have been fitted up for the use of Art students. A competent Art teacher has been engaged by the Superintendent-General of Education, and has his classes in the Art Gallery. . . . The combination of the three — Art Gallery, Educational Museum, and Art Classes — has now placed the Society (i.e. the South African Fine Arts Association) in its proper position as one of the great educating powers of the country." [33])

Uit een bericht in The Cape Times van 6 september 1877 komen een paar andere schilderijen naar voren. Men leest er dat J. B. Behrens, restaurateur, dat jaar drie schilderijen die deel uitmaakten van de Dessiniaanse Verzameling en in de Openbare Bibliotheek waren, schoongemaakt heeft. Één ervan was "a fine specimen of a Klomp" en de beide andere waren "a most valuable pair of paintings by Cornelius Bega, whose name

---

[31]) The Cape Monthly Magazine. New Series. (Tweede nieuwe reeks). Vol. II. January to June, 1880. Bl. 368.

[32]) Afgedrukt in bovengenoemd Magazine, bl. 368–379. Zie ook The Cape Argus, 28 mei 1880.

[33]) The Cape Monthly Magazine. New Series (Tweede nieuwe reeks). Vol. IV. January to June, 1884. Bl. 254.

is on each of them", "a pair of Dutch interior subjects (Boers carousing)". De schrijver vindt dat Behrens zijn werk uitstekend doet en merkt op: "It is a great pity that the Dessinian collection should be allowed to go into decay when, without the risk of sending them to Europe, they might be renovated here especially as there are some very valuable specimens in the collection." [34])

Dit drietal hebben we nog niet eerder ontmoet, tenzij men wil aannemen dat de twee "Interiors, with figures, of the school of Teniers" uit de catalogus van 1851, de twee Bega's zijn, en dat het stuk van Klomp het "Landscape and cattle" uit de catalogus van 1875 is.

Cornelis Pietersz. Bega (geb. Haarlem 1631 of 1632; gestorven aldaar 1664) schilderde vooral interieurs. Albert Jansz. Klomp (geb. Amsterdam 1618; gestorven aldaar, waarschijnlijk 1688) schilderde dikwijls landschappen met vee.

21 Januari 1883 schreef de heer A. de Smidt de volgende brief aan de kerkeraad:

Gentlemen,

As Trustee of the Bailey Bequest and other works of Art, the property of the public, and now in the Gallery of the South African Fine Art Association, I have the honour to request that you will be pleased to permit the Committee of the said Association to have the custody of the pictures and other works of art viz. coins, medals, engravings, prints, busts and other sculpture wherever these may be at present deposited. Some of the pictures are in the vestibule of the Library and on the floor, i.e. not suspended from the walls, in the usual manner; and are thus exposed to damage and destruction. In fact I fear that they have been already injured from this cause. I would suggest as a convenient arrangement, that the Trustees of the Dessinian Collection may grant me authority, in the form annexed, to take over from the Committee of the South African Public Library, and from the Curator of the S.A. Museum, all works of art in pictures, sculpture, medals, coins etc. as may be now in their custody. I will grant a receipt in due form for the said works and undertake the care and due exhibition of them for the benefit of the Public.

I have the honour to be
sir
Your obedient servant
A. de Smidt. [35])

---

[34]) Deze plaats uit The Cape Times is meegedeeld door S. A. Rochlin, in Africana, Aantekeninge en Nuus, maart 1954, bl. 58. Dr. Jan Bouws wees mij erop, dat ook Het Volksblad van 27 september 1877 schrijft over het schoonmaken van twee schilderijen van Bega door J. B. Behrens. Het stuk van Klomp noemt het blad niet.

[35]) N.G. Kerkarchief. G1. 4/28. Bijlagen tot de notulen. 1882–1883. Bijlagen bij de vergadering van 5 februari 1883.

De kerkeraad stemde toe in het verzoek van De Smidt.[36]) Veertien schilderijen werden uit de Openbare Bibliotheek naar het kunstmuseum overgebracht. Sydney Cooper, Honorary Secretary of the South African Fine Arts Association, schreef 28 april 1883 in een brief aan R. L. Fischer, Trustee of the Dessinian Collection, dat de veertien "paintings" waren "deposited in the Art Gallery". Hij voegde er een lijstje bij:

Death of Izebel.
Christ healing the sick.
Dead game.
Picture by Vega.
– Do –.
Cattle.
Cavalier, Time of Charles.
Four Miniatures.
Head, A Study.
Carousing Party.
The Crucifixion.

Brief en lijstje behoren tot de bijlagen tot de notulen van de kerkeraadsvergadering van 7 mei 1883. Een andere bijlage is een kopie van een ongedateerd ontvangstbewijs, getekend door Cooper, waarin hij erkent ten behoeve van het kunstmuseum in leen ontvangen te hebben veertien schilderijen uit de Dessiniaanse Verzameling. De schilderijen worden op dezelfde wijze aangeduid als op het lijstje bij de brief aan Fischer. De kopiïst maakte echter schrijffouten.[37])

In de notulen en de bijlagen wordt niet gezegd dat er toen nog andere schilderijen in de Dessiniaanse Verzameling waren.

De South African Fine Arts Association kreeg dus in 1883 uit de Dessiniaanse Verzameling voor haar museum geen "coins, medals, engravings, prints, busts and other sculpture", voorwerpen waarop in de brief van A. de Smidt gezinspeeld was.

Men zou uit het verzoek van De Smidt kunnen opmaken dat er in het Kostershuis ook eenmaal losse „engravings, prints" waren, en "busts and other sculpture". Wat de afdrukken betreft, op bl. 36 van ons boek wordt er op gewezen dat in de 18de eeuw een ingelijste gravure soms een „schilderij" genoemd werd, en dat er dus onder de 33 werken in het Kostershuis die in 18de-eeuwse documenten „schilderijen" genoemd worden, wel enkele gravures geweest kunnen zijn. De Association ontving in 1883 echter alleen "paintings". Over de sculpturen iets naders op bl. 111. Voor "coins, medals" leze men bl. 75 vlgg.

---

[36]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/34. Notulen. 1880–1884. Bl. 347, 354, 366 en 377: 5 februari, 5 maart, 2 april en 7 mei.

[37]) N.G. Kerkarchief. G1. 4/28. Bijlagen tot de notulen. 1882–1883. Een enveloppe waarop geschreven staat "Receipt Paintings (14) belonging to the Dessinian Library, handed for exhibition to the Fine Art Gallery" ligt in de geschreven catalogus 26/1 van de Dessiniaanse Bibliotheek (N.G. Kerkarchief).

Er wordt in The Cape Argus in de maanden die op de overdracht van de veertien "paintings" volgden, geen melding gemaakt van de vergroting van het schilderijenbezit van het kunstmuseum. Wel verscheen er op 22 mei een verslag van de opening van een tentoonstelling van werk van kunststudenten.

In zijn boek *The Schröder art memento* schrijft de journalist Chas Cowen in 1894, dat er toen een catalogus van de Gallery bestond waarin de schilderijen die in 1883 uit het gebouw van de Zuidafrikaanse Openbare Bibliotheek naar dat van de Fine Arts Association overgebracht waren, vermeld stonden. Een exemplaar van deze catalogus heb ik niet kunnen vinden.[38]) Cowen vertelt verder: "When removed . . .they were in a very dilapidated state. Those exhibited were restored and framed by the Association. These are a landscape by Van Goul, an interior by Cornelius Bega (of Haarlem, who was born in 1620 and was snatched away by the Plague, I suppose cholera, in 1664), cattle, a tavern scene, another interior, and St. Luke, all by unknown hands. Besides these, the Association have in their possession, not exhibited, all unknown as to authorship – Christ healing the sick, girl and poultry, game, etc., a head study, and on panel, The Crucifixion."

De schilderijen waarvan Cowen zegt dat ze opgehangen waren, zijn juist dié welke genoemd worden in de *Catalogue of the Exhibition of the South African Fine Arts Association for 1889* als behorende tot de „Dessinian Collection":

25. St. Luke. Unknown.
31. Interior. Cornelius Bega.
32. Tavern scene. Unknown.
33. Dutch interior. Unknown.
35. Cattle. Unknown.
50. Landscape with cattle. Van Goul.

Cowen noemt dus tien schilderijen (a landscape by Van Goul; an interior by Cornelius Bega; cattle; a tavern scene; another interior; St. Luke; Christ healing the sick; girl and poultry, game, etc.; a head study; The Crucifixion), waarvan er zes ook voorkomen in de catalogus van 1889.

Deze catalogus verscheen m.i. ter gelegenheid van de eerste belangrijke leententoonstelling gehouden door de Fine Arts Association nà die van 1879. Over deze tentoonstelling vindt men interessante bijzonderheden in The Cape Argus van 10 januari 1889. De dag daarvoor was hij geopend. De voor korte tijd geleende werken waren toegevoegd aan schilderijen die de vereniging in bezit of in langdurig bruikleen had. De beschouwing gaat alleen over de voor korte duur geleende werken, omdat de andere

---

[38]) Wel ken ik verscheidene catalogi van de vereniging waarin een deel van de overgebrachte schilderijen genoemd wordt. Zie de lijst achterin ons boek. Heeft Cowen zich vergist, en bestond er geen gedrukte catalogus waarin alle schilderijen afkomstig uit de Dessiniaanse Verzameling voorkomen?

"are sufficiently well known to render description unnecessary". Jammer, want aan het nageslacht zijn ze niet meer, of nauwelijks, bekend.

Onze aandacht verdienen ook: een manuscriptcatalogus van schilderijen in de Art Gallery, geschreven in *1888*; een exemplaar van de gedrukte catalogus van de Exhibition of the South African Fine Arts Association *1890*, waarin aantekeningen geschreven zijn; een "List of pictures etc. the property of the trustees of the Art Gallery", dit is een ongedateerd handschrift uit *omstreeks 1890*; een exemplaar van een ongedateerde, gedrukte catalogus van de South African Fine Art Association (Arts is nu vervangen door Art) waarop met inkt het jaartal *1891* geschreven is (zij begint met: 1. Still Life. Miss K. Chapman); een andere ongedateerde *catalogus* van deze vereniging (zij begint met 1. *L'Esperanza*. After Guido); de Catalogue of pictures exhibited by the Fine Art Association, January, *1892*; een ongedateerd *handschrift* uit het eind van de 19de eeuw, zonder titel, dat een gedeelte van de inventaris van de Art Gallery geeft (het begint met: 1. *Madonna*. De Smidt); een ongedateerd *handschrift* uit het eind van de 19de eeuw, zonder titel, dat een gedeelte van de inventaris van de Art Gallery geeft (het begint met: Original letter by *Ruskin*).[39])

De in *1888* geschreven catalogus noemt als afkomstig uit de "Dessinian Collection": Christ Healing the Sick (40, unknown); Interior (63, Cornelius Bega); Dutch interior (64, unknown); Dutch interior (65, unknown); Cattle (67, unknown); Landscape with cattle (81, Van Goul); en als afkomstig uit de "Library": St. Luke (97), Game (150), Jezebel (151), Head (152), Crucifixion (153), Dutch Boers (155), makers alle "unknown".

De zes schilderijen die voorkomen in de catalogus van 1889 zijn ook opgenomen in de gedrukte catalogus van *1890*[40]), maar in het door mij bedoelde exemplaar zijn bijgeschreven als eveneens afkomstig uit de "Dessinian Collection": Charles Ist. supposed Van Dyke 1640; Boy reading; Portrait of Lady; Portrait of Gent; Christ Healing the Sick, Poussin; Dutch Interior; Crucifixion; Head; Jezebel. Verder is voor ons interessant: Head of man on copper, Public Library.

De ongedateerde gedrukte catalogus met *1891* er op geschreven en de andere ongedateerde gedrukte catalogus (no. 1. *L'Esperanza*) geven het zestal van de catalogi van 1889 en 1890. In deze ongedateerde catalogi wordt de herkomst der schilderijen niet genoemd. In het tweetal is nog een zevende schilderij dat ons interesseert: Study of a Head, unknown (71, in beide catalogi hetzelfde nummer).

In de catalogus van *1892* wordt de herkomst meestal niet vermeld, echter wel bij de St. Luke, waar "Dessinian Collection" achter gedrukt

---

[39]) Deze geschreven of gedrukte catalogi zijn in het archief van het Nationale Kunstmuseum.

[40]) Blijkens stukjes in The Cape Argus (15 en 21 februari) werd de tentoonstelling op 22 februari geopend. Geen schilderijen uit eigen bezit of langdurig bruikleen worden besproken.

staat (55). In het bedoelde exemplaar is "Dessinian Collection" geschreven bij: Landscape with Cattle, Van Goul (21); Interior, Cornelius Bega (86); Dutch Interior, Cornelius Bega (88); Cattle, unknown (32); Tavern Scene, unknown (87).

Bij "Study of a head, unknown" (71) is als naam van eigenaar geschreven: A. de Smidt. In een ongedateerde geschreven lijst "Mr. A. de Smidt's pictures Art Gallery" komt ook voor: "Study of a Head, unknown". Hij ontbreekt echter in de ongedateerde gedrukte "Catalogue of pictures to be sold for account of Mr. A. de Smidt".[41])

Dit schilderij uit de collectie van A. de Smidt komt ook voor in de catalogi van 1879 (Old men's head) en 1890 (Study of a head), en in het handschrift eind 19de eeuw dat met *Madonna* begint (head). Ook in deze drie gevallen wordt De Smidt als eigenaar vermeld. In laatstgenoemd handschrift komt ook een "Study of a head" voor, waarbij, evenals bij "Bega", "Cattle, Van Goul", "Interior", "Tavern" en "Landscape" de herkomst niet vermeld wordt. Zij zullen tot de Dessiniaanse Verzameling behoord hebben.

Van de ongedateerde, geschreven "List of pictures" uit *omstreeks 1890*, waarin de herkomst van de schilderijen niet vermeld is, komen voor ons in aanmerking: Landscape with Cattle, Van Goul (24); An interior, Cornelius Bega (69); An Interior, men and women drinking, Cornelius Bega (70); Drinking, 2 men and 1 woman, Cornelius Bega (75); St. Luke, unknown (79); The Crucifixion, unknown (111); Jezebel, unknown (113); Portrait, man reading, unknown (115); Portrait woman, unknown (116); Portrait Cavalier, unknown (117); Portrait monk, unknown (118).

Ten slotte: In het handschrift eind 19de eeuw dat met "Original letter by *Ruskin*" begint, worden als afkomstig uit de "Library" genoemd: Charles I. Portrait. 1640. V. Dyk; Boy reading; Monk on copper; Portrait of Lady do-do; Portrait of Gent ——. "Portrait of Lady" en "Portrait of Gent" volgen onmiddellijk op "Monk on copper". Met "do-do" en "——" zal wel bedoeld zijn dat ook deze twee portretten op koper waren. Als afkomstig uit de "Dessinian Collection" worden genoemd: Christ healing sick. Poussin; Dutch Interior; Crucifixion; Head; Jezebel.

Bij de opgaven van 1883 tot ca. 1900 treffen we als oude bekenden aan:

Christ healing the sick (1883, 1888, 1890, 1894, Hs. Ruskin). Vergelijk: 1852, 1857, 1858, 1866.

Dead Game (1883; game: 1888; game etc.: 1894). Vergelijk 1852, 1857, 1858, 1866.

Picture by Vega (sic! 1883; Interior Cornelius Bega: 1888, 1889, ca. 1890, 1890, 1891, 1892, 1894, Catalogus L'Esperanza; Bega: Hs. Madonna). Vergelijk: 1851, 1858, 1877.

---

[41]) Beide lijsten zijn in het archief van het Nationale Kunstmuseum.

Cavalier, Time of Charles (1883; Charles 1st. supposed Van Dyke 1640: 1890; Charles I. Portrait. 1640. V. Dyk: Hs. Ruskin). Vergelijk: 1851, 1852, 1857, 1858, 1866, 1875.

Head, A Study (1883, 1888, 1890, 1891, 1894, Catalogus L'Esperanza, Hs. Madonna, Hs. Ruskin). Vergelijk: 1858.

Landscape with cattle. Van Goul (1889, 1890, ca. 1890, 1891, 1892, 1894, Catalogus L'Esperanza, Hs. Madonna). Vergelijk: 1875, 1877.

Landscape (Hs. Madonna) zou het "Landscape" van 1877 en 1879 kunnen zijn.

Met Picture by Vega. –Do– (1883); Dutch interior (1888, 1889, 1890, 1891, Catalogus L'Esperanza, Hs. Ruskin); Dutch Interior, Cornelius Bega (1892); another interior (1894); Drinking, 2 men and 1 woman, Cornelius Bega (ca. 1890); Interior (Hs. Madonna) zal het tweede schilderij van Bega bedoeld zijn. Vergelijk: 1851, 1858, 1877.

Drie van de "Four Miniatures" (1883) zijn waarschijnlijk de drie "Miniature portraits" van de tentoonstelling van 1852, en de drie "Portraits in small antique frame" van die van 1858.

Portrait of Lady (1890, Hs. Ruskin; Portrait of a woman: ca. 1890), Portrait of Gent (1890; Hs. Ruskin), Portrait man reading (ca. 1890), en Monk on copper (Hs. Ruskin; Portrait monk: ca. 1890) zijn misschien deze vier miniatuurportretten.

Nieuw zijn in elk geval:

Cattle (1883, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1894, Catalogus L'Esperanza).

Death of Izebel (1883, 1888, 1890, ca. 1890, Hs. Ruskin).

Head of man on copper (1890).

Boy reading (1890, Hs. Ruskin).

Carousing Party (1883). Dit is wellicht "Tavern scene" (1889, 1890, 1891, 1892, 1894, Catalogus L'Esperanza), "Tavern" (Hs. Madonna), een van de twee "Dutch Interiors" van 1888, en "An interior, men and women drinking, Cornelius Bega" van ca. 1890.

Het tweede "Dutch Interior" van 1890. Dit is misschien "Dutch Boers" (1888).

The Crucifixion (1883, 1888, 1890, ca. 1890, 1894, Hs. Ruskin).

St. Luke (1888, 1889, 1890, ca. 1890, 1891, 1892, 1894, Catalogus L'Esperanza).

Misschien ook: Portrait Cavalier (ca. 1890). Of is dit "Cavalier, Time of Charles"? Zie later.

Hiervan wordt waarschijnlijk de "St. Luke" ten onrechte opgegeven als een schilderij dat oorspronkelijk tot de Dessiniaanse Verzameling behoorde. Een "St. Luke" komt nl. voor op de tentoonstelling van 1858 (nr. 101) en als inzender wordt daar genoemd Mr. Jerram, d.i. E. J. Jerram, een lid van de firma Mc Donald, Bush & Co, een verzamelaar, die later verscheidene schilderijen aan de Openbare Bibliotheek geschonken

heeft. Het schilderij hangt ook op de tentoonstellingen van 1875 (nr. 28), 1877 (nr. 68) en 1879 (nr. 65). Daar staat als uitlener de "Public Library" genoemd. De "St. Luke" die in 1889, 1890, 1892, en 1894 als afkomstig uit de Dessiniaanse Verzameling opgegeven wordt, lijkt me eerder een stuk uit de collectie van Jerram te zijn. Op de tentoonstelling van 1852 hing een "St. Martha" uit het bezit van Jerram (nr. 85), aldaar toegeschreven aan Elizabetta Sorrani. Het was ook aanwezig op de expositie van 1866 (nr. 40), maar toen was de Openbare Bibliotheek de inzender.

Een schilderij dat volgens de opgaven uit 1888, 1889, 1890, 1892 en 1894 afkomstig is uit de Dessiniaanse Verzameling, komt niet op de lijst van 1883 voor, nl. "Landscape with cattle. Van Goul". We troffen het reeds aan op de tentoonstellingen van 1875 en 1877 met als lener de "Public Library". Maar dit is geen bewijs dat het niet tot de Dessiniaanse Verzameling behoord heeft. Men verwarde nl. wel herkomst Public Library met herkomst Dessinian Collection. Zo maken de in 1888 geschreven catalogus en het handschrift Ruskin een onderscheid tussen schilderijen afkomstig uit P.L. en D.C., maar tot de groep van de "Library" behoren er die met zekerheid uit het bezit van Von Dessin komen. Buitendien is het zeker dat behalve de veertien in 1883 genoemde schilderijen nog andere uit de Dessiniaanse Verzameling in de Art Gallery terechtgekomen zijn, waarschijnlijk na een verblijf in de Openbare Bibliotheek. "Dutch Boers" (1888) en "Boy reading" (1890) kunnen er voorbeelden van zijn.

In 1895 kocht de regering van de Kaapkolonie het gebouw waarin de Art Gallery zich bevond, met de bedoeling het af te breken en op het perceel "an Art School and a Training School for the Education Department" op te richten. In 1897 werd de inhoud van het kunstmuseum overgebracht naar de grote zaal in de Public Library waarin het South African Museum gehuisvest was geweest.[42]) De collecties van dit museum waren kort ervóór verhuisd naar het huidige gebouw van het Zuidafrikaanse Museum, dat in april 1897 geopend werd.

De schilderijen uit de Dessiniaanse Verzameling keerden dus terug naar het gebouw waar ze reeds eenmaal waren. Vandaar zonden de trustees een aantal kunstwerken naar een tentoonstelling in Grahamstad. In de notulen van 26 januari 1899 leest men dat een schilderij van Bega dat zich erbij bevond, beschadigd was maar hersteld kon worden.

In 1900 moest de inhoud van de Art Gallery opnieuw verhuizen, dit maal naar twee kamers en een trap aan de achterkant van het Zuidafrikaanse Museum.[43]) Slechts een gedeelte van de verzameling kon daar getoond worden. Hier bleef zij tot februari 1930, in welke maand zij overgebracht werd naar het huidige Nationale Kunstmuseum.[44])

---

[42]) Minute Book of the South African Art Gallery, o.a. May 16, 1897.

[43]) Minute Book, o.a. June 27, 1900.

[44]) Minute Book, February 10, 28, 1930.

Inventarislijsten van de verzameling opgesteld met het oog op de verhuizingen in 1897, 1900 en 1930 heb ik niet gevonden.

Van eventuele catalogi van de South African Art Gallery uit de periode 1900–1929 ken ik er slechts één: *South African Art Gallery. Cape Town. Catalogue of works exhibited. 1903.* Het boekje geeft dus alleen de tentoongestelde werken. De herkomst van de stukken wordt niet meegedeeld.

De volgende schilderijen komen voor ons onderzoek in aanmerking:

12. St. Luke. Unknown.
24. Christ healing the sick. Unknown.
64. Portrait of a boy. Unknown.
75. Landscape with cattle. Van Goul.
82. The crucifixion. Unknown.
106. Portrait of a monk. Unknown.
112. Portrait of a man reading. Unknown.
128. An interior. Cornelius Bega, 1654.
130. Drinking (an Interior). Unknown.
134. An interior. Cornelius Bega.

Dan zijn er vier landschappen en drie portretten waarvan de naam van de kunstenaar niet genoemd wordt, en waartoe één of meer stukken uit de Dessiniaanse Verzameling zouden kunnen behoren.

Er is verder, als nr. 113, het schilderij "Portrait of a cavalier". Dit zal wel hetzelfde stuk zijn als "Portrait Cavalier" (ca. 1890). Het is waarschijnlijk niet "Cavalier, Time of Charles" (1883), maar het volgende schilderij, dat thans in het Nationale Kunstmuseum is: Unknown artist. French School. About 1770. Portrait of a cavalier. Oil on canvas. Origin unknown. Acc. no. 821. Dit schilderij kan niet tot de Dessiniaanse Verzameling behoord hebben, omdat het daarvoor te jong is.

Dat men bij de opening van het Nationale Kunstmuseum op 3 november 1930 geen belangstelling had voor het restant van de Dessiniaanse Verzameling, blijkt uit de catalogus van de tentoonstelling die toen ingericht was in het nieuwe gebouw: er komt geen schilderij uit de verzameling in voor.[45])

In het Nationale Kunstmuseum is een kaartindex van de stukken die in de loop der jaren uit de verzameling van het kunstmuseum verwijderd zijn, en een ander van de werken die er zich nog steeds bevinden.

Op geen enkele kaart is "Dessinian Collection" als „land van herkomst" aangegeven. Bij het doornemen van deze kaartindexen noteerde ik echter de volgende schilderijen die óf zeker tot de collectie hebben behoord, óf voor een nader onderzoek in aanmerking komen:

1. Unknown. St. Luke. Origin unknown. $21\frac{1}{2}'' \times 25\frac{1}{4}''$. Frame gilt. Verkocht in 1944 aan de Johannesburgse kunsthandelaar J. Monnickendam.

---

[45]) *South African Art Gallery, Government Avenue, Cape Town. Opening of the New Gallery.* Monday, 3rd November, 1930. *Catalogue of Exhibition.*

2. Dutch School. 17th C. Inebriated peasants. Oils on panel. Origin unknown. 19″ × 15½″. Frame black. Verkocht in 1944 aan Monnickendam.
3. Unknown. Drinking. Oils on copper. Origin unknown. 8½″ × 10″. Frame gilt. Verkocht in 1944 aan Monnickendam.
4. Unknown. Bull and Cow. Oils on canvas. Origin unknown. 15½″ × 15″. Frame maple. Verkocht in 1946 (lees 1945) aan de Johannesburgse kunsthandelaar A. J. Ter Beek.[46])
5. School of Van Dyck. Portrait of a man. Oils on copper. Origin unknown. Oval. 2⅛″ × 2¾″. Miniature. Frame gilt. Verkocht in 1945 aan Ter Beek.
6. Dutch School. Portrait of a man reading. Oils on panel. Origin unknown. 4¾″ × 5″. Frame gilt. Verkocht in 1945 aan Ter Beek.
7. School of Van Dyck. Portrait of a man with a large white collar. Oils on copper. Origin unknown. 6″ × 7½″. Frame gilt. Verkocht in 1945 aan Ter Beek.
8. Unknown. Prince of Orange. Oils on canvas. Origin unknown. 40″ × 50″. Frame gilt. Verkocht februari 1947 aan de Johannesburgse kunsthandelaar A. Krook. Door Krook geveild op 6 mei 1947 in John Marcus and Son's Gallery, Langstraat, Kaapstad.
9. Unknown. English School (about 1830). Portrait of a boy. Origin unknown. 16½″ × 20½″. Het nummer van dit schilderij in het Nationale Kunstmuseum was 820. Volgens het gedrukte Report (zie noot 46) is als nr. 820 aan Krook verkocht: Dutch 17th Century. Portrait of a Boy. 23″ × 19″.
10. Unknown. Christ healing the sick. Oils on canvas. Origin unknown. 62″ × 43″. Frame black and gilt. Condition: 10″ tear. Verkocht in 1947 aan Krook, enz.
11. Dutch-Italian School. Landscape with travellers in foreground. Oils on canvas. Origin unknown. 14″ × 10½″. Frame gilt. Verkocht in 1947 aan Krook, enz. In het Report: Landscape with traveller. 14″ × 19″.
12. Dutch unknown master (end of 17th century). Landscape. Oils on canvas. Origin unknown. 60½″ × 41″. Frame gilt. Verkocht in 1947 aan Krook, enz.
13. Flemish unknown artist (16th century). The crucifixion. Oils on panel. Origin unknown. 65″ × 43″. Frame black. Verkocht in 1947 aan Krook, enz.
14. Italian School (late 17th century). Boy with dead game. Oils on canvas. Origin unknown. 63½″ × 41″. Frame black and gilt. 2 large tears. Verkocht in 1947 aan Krook, enz. In het Report wordt het genoemd: Sportsman with game.

---

[46]) Volgens de kaartindex vond de verkoop van schilderijen aan Ter Beek plaats in 1946, maar blijkens het gedrukte *Report of the commission appointed in connection with the S.A. Art Gallery*, Cape Town, Pretoria 1947, gebeurde het op 31 october 1945.

15. Cornelius Bega. An interior (1). Oil on wood. 15″ × 13½″. Origin unknown. Acc. no. 745.

16. Cornelius Bega. An interior (2). Oil on wood. 14½″ × 11½″. Origin unknown. Acc. no. 783.

17. Jan van Gool. Landscape with cattle. Oils on panel. 23¾″ × 16½″. Frame gilt. Presented by the Public Library. Acc. no. 856.

18. Jan van Goyen. River scene, with bridge and cattle. 1645. Oils on canvas. 50½″ × 39½″. Origin: presented before 1930. Acc. no. 1297.

Van deze schilderijen hebben we 1 (St. Luke), 10 (Christ healing the sick), 13 (The crucifixion), 15 (Cornelius Bega. An interior), 16 (Cornelius Bega. An interior) en 17 (Jan van Gool. Landscape with cattle) al vele malen ontmoet. In een oud "Stock Book. Commenced December 1936" in het archief van het Nationale Kunstmuseum is bij "Christ healing the sick" (nr. 885 in het boek) bijgeschreven "Bad copy. Unworthy of Gallery". Er zijn in dit boek verscheidene bijschriften die onjuist zijn. Is ook deze aantekening foutief?

2 (Dutch School. 17th C. Inebriated peasants) zou hetzelfde kunnen zijn als "Dutch Boers" (1888) en het tweede "Dutch Interior" van 1890.

3 (Drinking) is waarschijnlijk "An interior, men and women drinking, Cornelius Bega" (ca. 1890), één van de twee "Dutch interiors" van 1888, "Drinking (An Interior)", 1903, "Tavern scene" (1889 e.a.), "Carousing Party" (1883).

4 (Bull and Cow) treft men ook aan in de lijst van ca. 1890 (geen herkomst) en in de catalogus van 1903 (geen herkomst). Het zou het schilderij "Cattle" kunnen zijn. In genoemd Stock Book (nr. 797) is bijgeschreven "Cut out from larger picture and damaged".

5 (School of Van Dyck. Portrait of a man), 6 (Dutch School. Portrait of a man reading) en 7 (School of Van Dyck. Portrait of a man with a large white collar) zouden drie van de vier miniatuurportretten kunnen zijn. "Portrait of a man reading" komt ook voor in de catalogi van ca. 1890 en 1903.

8 (Prince of Orange) is niet het schilderij dat in de catalogus van 1875 als nr. 45 voorkomt met de titel "Prince Maurice". De uitlener is daar de Public Library en de schilder is onbekend. Deze zogenaamde Prins Maurits (in werkelijkheid is het waarschijnlijk een portret van Ernst Casimir van Nassau [47])) werd door E. J. Jerram aan de bibliotheek geschonken, en het hangt daar nog steeds.[48]) In het Stock Book (nr. 884) is bij "Prince of Orange" geschreven "19th century copy". Indien deze opmerking correct is, kan het schilderij niet tot de Von Dessin-verzameling behoord hebben.

---

[47]) D. Bax. *Hollandse en Vlaamse schilderkunst in Zuid-Afrika. Hollandse en Vlaamse schilderijen uit de zeventiende eeuw in Zuid-Afrikaans openbaar bezit.* Amsterdam–Kaapstad–Pretoria 1952, bl. 17.

[48]) Percival David, in Africana, Aantekeninge en Nuus III, bl. 37.

9 (Dutch 17th century. Portrait of a Boy) is misschien "Boy reading" (1890). In de catalogi van 1888, 1892 en 1903 wordt "Portrait of a boy" vermeld. In 1888 is bij de herkomst een vraagteken geplaatst; in 1892 is er bijgeschreven: unknown; 1903 geeft van geen enkel schilderij de herkomst.

11 (Dutch-Italian School. Landscape with travellers in foreground – Landscape with traveller) is misschien het "Landscape" dat in de catalogus van 1877 voorkomt als geleend door de Public Library (nr. 98). Het werd ook getoond in 1879.

12 (Dutch unknown master, end of 17th century. Landscape) is misschien "Landscape and cattle" dat in de catalogus van 1875 voorkomt als geleend door de Public Library (nr. 93).

14 (Italian School, late 17th century. Boy with dead game – Sportsman with game) is waarschijnlijk "Dead game", een groot stuk dat op naam van Snyders stond. Ook 14 was een groot schilderij.

18 (Jan van Goyen. River scene, with bridge and cattle. 1645) is hoogstwaarschijnlijk "Landscape. Van Goyen. Presented by the late H. E. Rutherfoord, Esq." dat in de catalogi van 1851 (nr. 241), 1858 (nr. 27), 1889 (nr. 88) en 1890 (nr. 135) voorkomt. In de catalogus van 1903 komt geen landschap voor dat op naam van Van Goyen staat, maar toen Sir Hugh Lane in 1910 het kunstmuseumpje bezocht, herkende hij in één der opgehangen schilderijen een Van Goyen: "a river scene with boats and figures in the foreground".[49]) Dit is hoogstwaarschijnlijk het door Rutherfoord geschonken schilderij.

Uit het voorafgaande mogen we opmaken dat in de jaren 1944, 1945 en 1947 een aantal schilderijen van de Dessiniaanse Verzameling door de toenmalige directeur en trustees verkocht is. Het zijn met zekerheid mijn lijstnummers 10 en 13, en met grote waarschijnlijkheid 2, 3, 5, 6, 7 en 14. Minder waarschijnlijk, maar toch goed mogelijk, zijn: 4, 9, 11 en 12. Onwaarschijnlijk lijken: 1 en 8.

Het is wel heel erg jammer dat er zo onverantwoordelijk met deze schilderijen gehandeld is. Misschien hadden zij, of sommige ervan, geen grote artistieke waarde. Maar zij gaven een beeld van wat er in de 18de eeuw in Kaapse huizen aan de wand hing, en vormden een onderdeel van de eerste openbare kunstverzameling in Zuid-Afrika. Hun cultuurhistorische waarde voor Zuid-Afrika was bijzonder groot. Buitendien had oordeelkundige restauratie ze aantrekkelijker kunnen maken.

Dat niemand van de voor de verkoop verantwoordelijke personen zich blijkbaar moeite gegeven heeft om iets te weten te komen over de herkomst van deze schilderijen is wel heel vreemd. Reeds het raadplegen van gedrukte catalogi uit de tweede helft van de 19de eeuw zou enige inlichtingen hebben verschaft die tot voorzichtigheid zouden hebben gemaand.

---

[49]) *The Cape of Good Hope being the Official Handbook of the City of Cape Town.* 2nd edition. 1911, bl. 42.

Van de schilderijen die voor ons onderzoek in aanmerking komen, werden er dus drie verkocht in 1944 aan de heer J. Monnickendam, vier in 1945 aan de heer A. J. ter Beek, en zeven in 1947 aan de heer A. Krook. De drie kopers waren kunsthandelaars te Johannesburg. De heer Krook veilde zijn aankoop op 6 mei 1947 in John Marcus & Son's Gallery, Langstraat, Kaapstad.

Mevrouw A. Elliott, dochter van wijlen de heer A. J. ter Beek, en de heer E. W. Read, van de Pieter Wenning Gallery, Johannesburg, deelden mij mee dat zij over de verdere lotgevallen van de schilderijen, verkocht aan de heren Ter Beek en Monnickendam, geen gegevens konden vinden.

Ik slaagde er niet in in contact te komen met de heer A. Krook. De heer Richard Marcus ging na of zijn firma nog over gegevens betreffende de veiling beschikte, maar deze bleken te ontbreken.

Een lijst met gegevens over de veertien schilderijen werd gezonden aan 21 Zuidafrikaanse kranten en zondagsbladen. De meeste namen de brief op, maar het resultaat was heel gering: slechts één van de veertien werd teruggevonden. De heer Thomas Welz las de brief en wees mij op de huidige verblijfplaats van nr. 13 (The crucifixion). De eigenaar, de heer H. R. Benecke, Kliprivier, Transvaal, was zo vriendelijk foto's te doen maken en toestemming te geven tot het reproduceren ervan (zie afbeeldingen 7 en 8).

Het is duidelijk dat de voorstelling van het schilderij teruggaat op een grote tekening die in 1505 vervaardigd werd en door sommigen aan Albrecht Dürer, door anderen aan de Leidenaar Cornelis Engebrechtsz. (1468–1533) toegeschreven wordt.[50]) In de 16de en 17de eeuw zijn er van deze tekening kopieën gemaakt in de vorm van schilderijen, tekeningen en gravures.[51]) Zo ontstonden bijv., misschien omstreeks 1520, twee geschilderde kopieën in het atelier van Engebrechtsz.[52])

Het schilderij uit de Von Dessin-verzameling is niet een precieze kopie. Hier en daar is iets veranderd, o.a. in sommige kostuums. En verder is het het spiegelbeeld van de tekening, waarschijnlijk omdat het geschilderd is naar een gravure die reeds een spiegelbeeld weergaf.

Het werk vertoont, evenals de tekening, niet alleen de kruisiging, maar ook andere gebeurtenissen uit de Passie van Christus. Op het gereproduceerde fragment (afb. 8) ziet men de bespotting van Jezus, het verdelen van Jezus' klederen (wat aanleiding geeft tot een twist) en het gereedmaken van het kruis. Is het schilderij ontstaan in de tweede helft van de 16de eeuw?

[50]) Rep.: F. Winkler. *Die Zeichnungen Albrecht Dürers*. Band II. 1503–1510/11. Berlin 1937, nr. 317–317c. Zie voor de toeschrijving aan Engebrechtsz.: N. Beets, in Oud-Holland LIII (1936), bl. 72 (noot), en G. J. Hoogewerff, *De Noord-Nederlandsche schilderkunst*, deel III, 's-Gravenhage 1939, bl. 340.

[51]) Winkler, op. cit., bl. 41–43; Beets, op. cit., bl. 71 en 72; Hoogewerff, op. cit., bl. 337–340. M. J. Friedländer. *Die Antwerpener Manieristen. Adriaen Ysenbrant. Die Altniederländische Malerei XI*. Leiden 1934, bl. 126, nr. 107.

[52]) Rep.: Beets, op. cit., bl. 72; Hoogewerff, op. cit., bl. 339.

Mijn lijstnummers 15, 16 en 17 vond ik terug in het depot van het Nationale Kunstmuseum.

Nr. 15 is een interieur, waarschijnlijk niet van een herberg, maar van een gewoon huis. Een man met een bierpot zit op een stoel. Een man staat voor hem, een ander zit aan zijn rechterhand, en een vrouw staat rechts achter hem. Geen signatuur en jaartal. Afbeelding 9.

Nr. 16 is het interieur van een herberg of van een gewoon huis. Twee zittende mannen roken een pijp. Een vrouw die een glas wijn in de hand houdt, zit bij een derde man op schoot. De roker rechts steekt zijn pijp aan bij het vuur van een aardewerk testje. Op de bank waarop de andere roker zit, staat een glas met rode wijn. Een speelkaart ligt op de grond. In de rechter benedenhoek is de signatuur cbega. Een jaartal is niet te vinden. Afbeelding 10.

Het moeten goede stukjes geweest zijn, maar ze zijn onoordeelkundig schoongemaakt, waardoor er verf afgegaan is en ze donker geworden zijn. Ze verkeren nu in een vrij slechte toestand.

Op de lijst van nr. 15 staat, dat het stuk uit 1654 dateert. In 1877 werd gezegd dat beide schilderijtjes gesigneerd waren. Een hardhandige schoonmaak heeft misschien een signatuur en een jaartal verwijderd. Of verdwenen zij bij nr. 15 onder een overschildering die in de rechter benedenhoek aangebracht is?

Nr. 17 is een matig stuk van Jan van Gool. In de linker benedenhoek is het gesigneerd en gedateerd. Van het jaartal zijn alleen de eerste twee cijfers te lezen: 17. In het midden van de voorgrond staan en liggen koeien en geiten. Rechts op de voorgrond geeft een staande man een trosje kersen aan een zittende vrouw. Hij draagt een mandje met vruchten. Bij het tweetal staat een schaap. Op de achtergrond een dorpje met kerk. De afmetingen ($23\frac{7}{8}'' \times 17''$) wijken enigszins af van dié welke de index opgeeft. Afbeelding 11.

Terloops merk ik op dat er in het depot van het Nationale Kunstmuseum twee kopergravures zijn die misschien in de 18de eeuw in een Kaaps huis gehangen hebben, nl. Acc. No. 1083 en Acc. No. 1084. Bij beide staat in de kaartindex "origin unknown". Het zijn de portretten van stadhouder Willem IV, prins van Oranje, en zijn gemalin Anna, dochter van de Engelse koning George II. De gravures zijn gemaakt door Jacob Houbraken (1698–1780) naar tekeningen van Hendrik Pothoven (1725–1795). Pothoven tekende het portret van de prins in 1751, d.i. het jaar waarin de stadhouder overleed. Houbraken graveerde het portret van de prinses in 1750. Wanneer het eerste gegraveerd, en het tweede getekend is, wordt op de gravures niet meegedeeld.

Blijkens drie inventarissen in handschrift (1888, ca. 1890, en List of Paintings, etc.) behoorden zij tot de verzameling van de Art Gallery in Nieuwstraat.

Willem IV regeerde als stadhouder in de jaren 1747–1751. Hij was sinds 1748 ook opperdirecteur en oppergouverneur van de V.O.C. Mis-

schien zijn de gravures in 1751 of kort erna aan de Kaap gekomen. Het is zelfs niet onmogelijk dat ze deel uitmaakten van de Von Dessin-verzameling. Tot de 33 schilderijen kunnen immers wel enkele ingelijste gravures behoord hebben. Een ingelijste gravure noemde men in de 18de-eeuwse inventarissen nl. soms een "schilderij".[53]) In de inventaris van de weduwe van gouverneur Adriaan van Kervel, opgesteld aan de Kaap in 1739, wordt echter een verschil gemaakt tussen schilderijen en gedrukte platen (o.a. gravures). De eerste worden gewoon „schilderijen" genoemd, de laatste „gedrukte schilderijen".[54])

Portretten van belangrijke Nederlanders waren in de 18de eeuw aan de Kaap niet onbekend. In 1778 schonk gouverneur Van Plettenberg de conterfeitsels van stadhouder Willem V en diens gemalin om opgehangen te worden in de raadzaal[55]), en in 1780 hingen in zijn gouverneurswoning de beeltenissen van de vlootvoogden Tromp en De Ruyter.[56])

Van de minstens 33 schilderijen uit de 18de-eeuwse verzameling kwam dus in 1930 een aantal in het Nationale Kunstmuseum. Daarvóór waren schilderijen uit die collectie in het Kostershuis (nu afgebroken), de Commercial Exchange (nu afgebroken), de Zuidafrikaanse Bibliotheek, het gebouw van Tot Nut van 't Algemeen (nu afgebroken), en het Zuidafrikaanse Museum.

Het is theoretisch mogelijk dat er in gebouwen van de N.G. Kerk te Kaapstad, in het gebouw van de Bibliotheek, en in het gebouw van het Zuidafrikaanse Museum schilderijen achtergebleven zijn, en dat er uit laatstgenoemd gebouw in 1963 schilderijen overgebracht zijn naar het Cultuurhistorisch Museum.

Mejuffrouw E. M. Shaw van het Zuidafrikaanse Museum verzekerde mij dat er in haar gebouw niets te vinden is. Vele schilderijen, tekeningen, gravures en foto's die eens in het Zuidafrikaanse Museum waren, zijn nu in het Cultuurhistorisch Museum. Ik zag ze daar alle, waarbij de aan het museum verbonden heer P. T. Toussaint van Hove mij behulpzaam was. Er is echter niets bij uit de Dessiniaanse Verzameling, naar het lijkt. Ook stelde ik een onderzoek in in het gebouw van de Groote Kerk en in het gebouw van het N.G. Kerkarchief, maar zonder resultaat. In de Groote Kerk hangt wel een schilderij van het Heilige Avondmaal dat 17de-eeuws Hollands is, maar dit is pas in de tweede helft van de 19de eeuw in het bezit van de kerk gekomen. Volgens de „Inventaris, Groote Kerk,

---

53) F. de Haan. *Oud Batavia. Gedenkboek uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen naar aanleiding van het driehonderdjarig bestaan der stad in 1919.* Tweede deel. Batavia 1922, bl. 105. Voorbeelden uit Batavia.

54) Kaaps Archief. MOOC 8/75. Losse inventarissen. 1673–1825.

55) Kaaps Archief. C70. Resolutiën van de Raad van Politie. 1778. Bl. 341.

56) James Cook and James King. *A voyage to the Pacific Ocean etc. In the Years 1776, 1777, 1778, 1779 and 1780.* Volume III. London 1784, bl. 483.

1889" is het een geschenk van „wijlen juffr. Osmitius".[57]) Wijlen de archivaris dr. J. A. S. Oberholster zei mij eens dat naar zijn mening C. C. de Villiers, de schrijver van het *Geslacht-Register der Oude Kaapsche Familien* († 1887), het geschonken had. Dit klopt echter niet met de mededeling in de inventaris.

In het gebouw van de Zuidafrikaanse Bibliotheek zijn een aantal schilderijen die van vóór 1761 dateren. De meeste zijn geschonken door E. J. Jerram. Volgens dr. A. M. L. Robinson, bibliothecaris, zijn er slechts twee die voor ons onderzoek in aanmerking komen, nl. een paneeltje met het hoofd van een man met een hoed, en een paneeltje met het hoofd van een man met een kleine witte kraag. Beide zijn $6\frac{8}{8}'' \times 5''$. Het is waarschijnlijk 17de-eeuws Vlaams werk. Ze hebben weinig kunstwaarde. De man met hoed is het beste. Hoe ze in de bibliotheek gekomen zijn, is niet bekend. Niets wijst erop dat ze tot de Von Dessin-verzameling behoord hebben.

Men is even geneigd te geloven dat het twee van de drie "miniature portraits" zijn die in 1852 tentoongesteld werden. "Mastic Varnish" schreef dat één ervan een "Lady Puritan", en een ander een "Monk" voorstelde. Inderdaad lijkt de man met de kleine witte kraag een beetje op een monnik. Maar toch is hij dit niet. Bovendien kan men moeilijk aannemen dat de zeer kritische "Mastic Varnish" dit middelmatige stukje mooi gevonden heeft.

Met behulp van het voorafgaande kan men het volgende overzicht opstellen van schilderijen die met zekerheid of waarschijnlijkheid tot de Dessiniaanse Verzameling behoord hebben:

1. *Portret van "Charles I" of van een "Cavalier, Time of Charles". Op naam van Antonie van Dyck, 1640.*

1851. Portrait of Charles Ist. Van Dyck. Geleend door Public Library.
1851. "A very good painting". Niet Karel I, niet door Van Dyck.
1852. Portrait. Sir A. Vandycke. Geleend door Public Library.
1852. Een echte Van Dyck. Stelt misschien Algernon Sydney voor.
1857. "We rejoice in a good specimen of Vandyke." Aanwezig in Public Library.
1858. Portrait, said to be of Charles I. Vandyk. Geleend door Public Library.
1858. "a true Vandyk . . . a good specimen of his style . . . not very well cared for and preserved . . ."
1858. "It bears his well-known signature and the date."
1866. Portrait. Vandyck. Geleend door Public Library.

---

[57]) N.G. Kerkarchief. G1. 25/2. Zij was Elisabeth Magdalena Serrurier, de weduwe van de musicus Johan Frederik Osmitius. Zie: J. Bouws. *Die musieklewe van Kaapstad 1800–1850, en sy verhouding tot die musiekkultuur in Europa.* Kaapstad–Amsterdam 1966, bl. 7; en H. C. Hopkins. *Die Moeder van ons Almal. Geskiedenis van die gemeente Kaapstad. 1665–1965.* Kaapstad–Pretoria 1965, bl. 205.

1875. Portrait, 1640. Van Dyck. Geleend door Public Library.
1883. Cavalier, Time of Charles. Dessinian Collection in Public Library. Gaat in 1883 naar de Gallery of the South African Fine Arts Association.
1890. Charles Ist. supposed Van Dyke 1640. Dessinian Collection in Gallery.
Handschrift Ruskin. Charles I. Portrait. 1640. Uit Public Library in Gallery.

2. *Suzanna en de twee Oudsten.*
1852. Susannah. Aanwezig in het Kostershuis.
1852. Gerestaureerd door Arnot?
1852. Susanna and the Elders. Unknown. Geleend door Consistory of the Dutch Reformed Church.

3. *Venus en Adonis.*
1852. Venus. Aanwezig in het Kostershuis.
1852. Gerestaureerd door Arnot?
1852. Venus and Adonis. Unknown. Geleend door Consistory of the Dutch Reformed Church.

4. *Venus en de Gratiën.*
1852. Venus. Aanwezig in het Kostershuis.
1852. Venus and Graces. Unknown. Geleend door Consistory of the Dutch Reformed Church.
1852. Slecht gerestaureerd door Arnot.

5. *Christus geneest de zieken. Op naam van Nicolas Poussin.*
1852. Christ Healing the Sick. Aanwezig in het Kostershuis.
1852. Slecht gerestaureerd door Arnot. "It has been a fine picture."
1852. Christ healing the sick. Nicolas Poussin. Geleend door Consistory of the Dutch Reformed Church.
1857. Christ healing the sick, by Nicolas Poussin. ". . . valuable picture . . . picture of great value . . ." Aanwezig in het Kostershuis.
1858. Christ healing the sick. Nicolas Poussin. Geleend door Trustees of the Dessinian Collection.
1858. "This picture has been restored at the Cape, and in the process many of its excellencies have been destroyed."
1866. Christ healing the sick. N. Poussin. Geleend door Public Library.
1883. Christ healing the sick. Dessinian Collection in Public Library. Gaat in 1883 naar de Gallery of the South African Fine Arts Association.
1888. Christ Healing the Sick. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
1890. Christ Healing the Sick. Poussin. Dessinian Collection in Gallery.
1894. Christ Healing the Sick. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
Handschrift Ruskin. Christ healing sick. Poussin. Dessinian Collection in Gallery.
1903. Christ healing the sick. Unknown. South African Museum. Geen herkomst genoemd.

1947. Verkocht door het Nationale Kunstmuseum: Christ healing the sick. Unknown.

6. *Dood wild. Op naam van Frans Snyders.*
1852. the large "Game Piece". Aanwezig in het Kostershuis.
1852. Gerestaureerd door Arnot?
1852. Dead game. Snyders. Geleend door Consistory of the Dutch Reformed Church.
1852. "Very clever, but very unequal in execution". "game . . . maiden . . . dog".
1857. Dead Game, by Snyders. ". . . valuable picture . . . picture of great value . . ." Aanwezig in het Kostershuis.
1858. Dead Game. Snyders. Geleend door Trustees of the Dessinian Collection.
1858. "an excellent specimen of the powers of that painter as a colourist". "The rounded forms of the birds . . ."
1866. Dead Game etc. Snyders. Geleend door Public Library.
1866. "in such a very disreputable state of neglect".
1883. Dead game. Dessinian Collection in Public Library. Gaat in 1883 naar de Gallery of the South African Fine Arts Association.
1888. Game. Unknown. Uit Public Library in Gallery.
1894. girl and poultry, game, etc. Unknown. Dessinian Collection in Gallery. Waarschijnlijk verkocht door het Nationale Kunstmuseum in 1947: Boy with dead game. Italian School (late 17th century).

7, 8 en 9. *Drie miniatuurportretten.*
1852. Driemaal: Miniature portrait. Unknown. Geleend door Public Library.
1852. "the works of no mean hand at the brush". "Lady Puritan" . . . "Monk".
1858. Driemaal: Portrait in small antique frame. Geleend door Dessinian Collection.
1883. Deze drie behoren waarschijnlijk tot de "Four Miniatures", in 1883 aanwezig in de Dessinian Collection in Public Library. De vier miniatuurschilderijen gaan in 1883 naar de Gallery of the South African Fine Arts Association.

10. *Het vierde van de vier miniatuurschilderijen.*
Misschien bestond het viertal uit de volgende schilderijen:
Handschrift Ruskin. Monk on copper. Uit Library in Gallery of the South African Fine Arts Association.
ca. 1890. Portrait monk. Unknown. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1903. Portrait of monk. Unknown. South African Museum. Geen herkomst genoemd.

1890. Portrait of Lady. Dessinian Collection in Gallery.
Handschrift Ruskin. Portrait of Lady. Waarschijnlijk op koper. Uit Library in Gallery.
ca. 1890. Portrait woman. Unknown. Gallery. Geen herkomst genoemd.

1890. Portrait of Gent. Dessinian Collection in Gallery.
Handschrift Ruskin. Portrait of Gent. Waarschijnlijk op koper. Uit Library in Gallery.

ca. 1890. Portrait man reading. Unknown. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1903. Portrait of a man reading. Unknown. South African Museum. Geen herkomst genoemd.

In 1945 werden de volgende drie kleine portretten door het Nationale Kunstmuseum verkocht: School of Van Dyck, Portrait of a man; School of Van Dyck, Portrait of a man with a large white collar; Dutch School, Portrait of a man reading. Waarschijnlijk behoorden ze tot de Dessiniaanse Verzameling. Misschien waren het drie van de vier miniatuurschilderijen.

11. *Studie van een kop.*
1858. Study of a head. Geleend door Dessinian Collection.
1883. Head, A Study. Dessinian Collection in Public Library. Gaat in 1883 naar de Gallery of the South African Fine Arts Association.
1888. Head. Unknown. Uit Library in Gallery.
1890. Head. Dessinian Collection in Gallery.
1891. Study of a Head. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Catalogus L'Esperanza. Study of a Head. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Handschrift Madonna. Study of a head. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Handschrift Ruskin. Head. Dessinian Collection in Gallery.
1894. a head study. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.

12. *Insecten. Op naam van Otto Marseus.*
1858 Insects (in oil). Otto Malthus. Geleend door Dessinian Collection. Misschien hetzelfde schilderij als:
1852. Butterflies etc. Unknown. Geleend door Public Library.

13. *Vee.*
1858 Cattle. Unknown. Geleend door Dessinian Collection.
1883 Cattle. Dessinian Collection in Public Library. Gaat in 1883 naar de Gallery of the South African Fine Arts Association.
1888. Cattle. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
1889. Cattle. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
1890. Cattle. Dessinian Collection in Gallery.

1891. Cattle. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Catalogus L'Esperanza. Cattle. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1892. Cattle. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
1894. Cattle. Unknown. Dessinian Collection in Gallery. Misschien verkocht door het Nationale Kunstmuseum in 1945: Unknown. Bull and Cow.

14. *Landschap met vee. Door Jan van Gool.*
1875. Landscape with cattle. Van Goul. Geleend door Public Library.
1877. Landscape with cattle. Van Goul. Geleend door Public Library.
1879. Landscape with cattle. Van Goul. Geleend door Public Library.
1888. Landscape with cattle. Van Goul. Dessinian Collection in Gallery.
1889. Landscape with cattle. Van Goul. Dessinian Collection in Gallery.
1890. Landscape with cattle. Van Goul. Dessinian Collection in Gallery.
ca. 1890. Landscape with cattle. Van Goul. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1891. Landscape with cattle. Van Goul. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Catalogus L'Esperanza. Landscape with cattle. Van Goul. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Handschrift Madonna. Cattle. Van Goul. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1892. Landscape with Cattle. Van Goul. Dessinian Collection in Gallery.
1903. Landscape with cattle. Van Goul. South African Museum. Geen herkomst genoemd. Aanwezig in het Nationale Kunstmuseum. Zie afbeelding 11.

15. *Een schilderij op naam van Albert Jansz. Klomp.*
1877 "a fine specimen of a Klomp". Dessinian Collection in Public Library. Schoongemaakt door J. B. Behrens. Misschien hetzelfde schilderij als:
1875. Landscape and cattle. Geleend door Public Library. Misschien verkocht door het Nationale Kunstmuseum in 1947: Dutch unknown master (end of 17th century). Landscape.

16, 17. *Twee interieurs van Cornelis Bega.*
1877. "a most valuable pair of paintings by Cornelius Bega, whose name is on each of them. ... a pair of Dutch interior subjects (Boers carousing)". Dessinian Collection in Public Library. Schoongemaakt door J. B. Behrens.
1883. Picture by Vega.
1883. – do –.
Dessinian Collection in Public Library. Ze gaan in 1883 naar de Gallery of the South African Fine Arts Association.
1888. Interior. Cornelius Bega. Dessinian Collection in Gallery.
1888. Dutch Interior. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
1889. Interior. Cornelius Bega. Dessinian Collection in Gallery.
1889. Dutch interior. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
ca. 1890. Drinking, 2 men and 1 woman, Cornelius Bega. Gallery. Geen herkomst genoemd.

ca. 1890. An interior, Cornelius Bega. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1890. Interior. Cornelius Bega. Dessinian Collection in Gallery.
1890. Dutch Interior. Dessinian Collection in Gallery.
Catalogus L'Esperanza. Interior. Cornelius Bega. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Catalogus L'Esperanza. Dutch interior. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Handschrift Madonna. Bega. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Handschrift Madonna. Interior. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Handschrift Ruskin. Dutch Interior. Dessinian Collection in Gallery.
1891. Interior. Cornelius Bega. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1891. Dutch interior. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1892. Interior, Cornelius Bega. Dessinian Collection in Gallery.
1892. Dutch Interior, Cornelius Bega. Dessinian Collection in Gallery.
1894. An interior by Cornelius Bega. Dessinian Collection in Gallery.
1894. another interior. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
1899. Een schilderij van Bega, gezonden naar een tentoonstelling te Grahamstad, is beschadigd.
1903. An interior. Cornelius Bega, 1654. South African Museum. Geen herkomst genoemd.
1903. An interior. Cornelius Bega. South African Museum. Geen herkomst genoemd.
Beide zijn aanwezig in het Nationale Kunstmuseum. Zie afbeeldingen 9 en 10. De twee zijn misschien hetzelfde als:
1851. Interior, with figures, of the school of Teniers.
1851. Idem.
Beide geleend door de Public Library. Eén van de twee is misschien:
1858. Dutch interior with figures. Geleend door Dessinian Collection.

18. *Herbergtafereel.*
1883. Carousing Party. Dessinian Collection in Public Library. Gaat in 1883 naar de Gallery of the South African Fine Arts Association.
1888. Dutch Interior. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
1889. Tavern scene. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
1890. Tavern scene. Dessinian Collection in Gallery.
ca. 1890. An interior, men and women drinking, Cornelius Bega. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1891. Tavern scene. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Catalogus L'Esperanza. Tavern scene. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Handschrift Madonna. Tavern. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1892. Tavern scene. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
1894. a tavern scene. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
1903. Drinking (an Interior). Unknown. South African Museum. Geen herkomst genoemd. Waarschijnlijk verkocht door het Nationale Kunstmuseum in 1944: Drinking.

19. *Dood van Izebel.*

1883. Death of Izebel. Dessinian Collection in Public Library. Gaat in 1883 naar de Gallery of the South African Fine Arts Association.
1888. Jezebel. Unknown. Uit Library in Gallery.
1890. Jezebel. Dessinian Collection in Gallery.
ca. 1890. Jezebel. Unknown. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Handschrift Ruskin. Jezebel. Dessinian Collection in Gallery.

20. *Kruisiging.*

1883. The Crucifixion. Dessinian Collection in Public Library. Gaat in 1883 naar de Gallery of the South African Fine Arts Association.
1888. Crucifixion. Unknown. Uit Library in Gallery.
1890. Crucifixion. Dessinian Collection in Gallery.
ca. 1890. The Crucifixion. Unknown. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Handschrift Ruskin. Crucifixion. Dessinian Collection in Gallery.
1894. on panel, The Crucifixion. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
1903. The Crucifixion. Unknown. South African Museum. Geen herkomst genoemd.
1947. Verkocht door het Nationale Kunstmuseum: Flemish unknown artist (16th century). The crucifixion. Aanwezig in de verzameling van de heer H. R. Benecke, Kliprivier, Transvaal. Zie afbeeldingen 7 en 8.

21. *Hollandse boeren.*

1888. Dutch Boers. Unknown. Uit Library in Gallery of the South African Fine Arts Association.
1890. Dutch Interior. Dessinian Collection in Gallery. Waarschijnlijk verkocht door het Nationale Kunstmuseum in 1944: Dutch School. 17th C. Inebriated peasants.

22. *Lezende jongen.*

1890. Boy reading. Dessinian Collection in Gallery of the South African Fine Arts Association.
Handschrift Ruskin. Boy reading. Uit Library in Gallery. Misschien hetzelfde schilderij als:
1888. Portrait of a boy. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1892. Portrait of a boy. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1903. Portrait of a boy. Unknown. South African Museum. Geen herkomst genoemd.
Dit laatste schilderij werd waarschijnlijk verkocht door het Nationale Kunstmuseum in 1947: Dutch 17th Century. Portrait of a Boy.

Misschien hebben de volgende schilderijen tot de Dessiniaanse Verzameling behoord:

23. *Landschap.*

1877. Landscape. Geleend door Public Library.
1879. Landscape. Geleend door Public Library.

Handschrift Madonna. Landscape. Gallery. Geen herkomst genoemd. Misschien verkocht door het Nationale Kunstmuseum in 1947: Dutch-Italian School. Landscape with traveller(s) in foreground.

24. *Manskop.*

1890. Head of man on copper. Uit Public Library in Gallery of the South African Fine Arts Association.

De volgende hebben waarschijnlijk niet tot de Dessiniaanse Verzameling behoord:

25. *St. Lucas.*

1858. St. Luke. Geleend door E. J. Jerram.
1875. St. Luke. Geleend door Public Library.
1877. St. Luke. Geleend door Public Library.
1879. St. Luke. Geleend door Public Library.
1888. St. Luke. Unknown. Uit Library in Gallery of the South African Fine Arts Association.
1889. St. Luke. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
1890. St. Luke. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
ca. 1890. St. Luke. Unknown. Gallery. Geen herkomst genoemd.
Catalogus L'Esperanza. St. Luke. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1891. St. Luke. Gallery. Geen herkomst genoemd.
1892. St. Luke. Dessinian Collection in Gallery.
1894. St. Luke. Unknown. Dessinian Collection in Gallery.
1903. St. Luke. Unknown. South African Museum. Geen herkomst genoemd.
1944. Verkocht door het Nationale Kunstmuseum: Unknown. St. Luke.

26. *Prins van Oranje.*

1947. Verkocht door het Nationale Kunstmuseum: Unknown. Prince of Orange. Origin unknown.

De geraadpleegde gedrukte en geschreven schilderijencatalogi uit de jaren 1851–1903, en de in dit hoofdstuk genoemde artikelen in Kaapse kranten en tijdschriften zijn voor hem die nog eens het schilderijenbezit aan de Kaap in de tweede helft van de 19de eeuw bestuderen wil, onmisbaar. Een overzicht van de catalogi verschijnt achter in dit boek.

IV

ETNOLOGISCHE EN NATUURHISTORISCHE VOORWERPEN

In de bijlagen tot de notulen van de kerkeraadsvergadering van 6 augustus 1860 vond ik de volgende brief, gedateerd 30 juni van dat jaar. Hij is geschreven door de "curator of the South African Museum" E. L. Layard, en gericht aan "The Scriba of the Reformed Dutch Church, Cape Town".[1])

Sir,

Having occasion to go into the room formerly occupied by the Desinian (sic!) Collection, for the purpose of removing two Plaster Casts belonging to the late Fine Arts Committee, I saw lying rotting amid broken bottles, old furniture, worm-eaten fish, old pieces of iron and the heterogeneous rubbish of a lumber room which from the thickness of the dust in every place had evidently not been set to rights for many years, the remains of some New Zealand and other native weapons etc. (as per accompanying list).

I obtained permission from the person in charge of the room to remove these relics to a place of safety on condition that I procured an authority (?) from you for so doing as she stated that they belonged to the Consistory (or some such body) of the Dutch Church who held them in trust.

Under these circumstances I apply to you in the name of the South African Museum with the request that the Consistory will kindly present these relics of a byegone age to an institution where they will be carefully preserved and in which they will be open to the inspection of the public.

I regret to say that without one single exception they are all more or less damaged and decayed and that their deposition in the Museum, or some analogous institution, presents the sole chance of preserving these remains of a race fast disappearing from the earth, from total destruction.

There are probably other fragments in the same room but in its present state of confusion it is hardly possible to detect them,

Believe me
Sir,
yours very faithfully
E. L. Layard
curator S.A. Museum.

In de kerkeraadsvergadering van 6 augustus 1860 werd het verzoek van de curator besproken. Men besloot toen „om zekere rariteiten tot de Dessiniaansche Bibliotheek behoorende, en thans in het locaal boven 's Kosters woning geborgen, aan dat instituut (i.e. het Zuidafrikaanse

---

[1]) N.G. Kerkarchief. G1. 4/17. Bijlagen tot de notulen. 1860–1862.

Museum) ter vertooning en veilige bewaring over te geven, waarvoor hetzelve zich dan ook aansprekelijk houden wil".[2])

Het ontvangstbewijs voor de „rariteiten" ondertekende Layard op 8 augustus 1860.[3]) De inhoud ervan is:

Receipt of List of Weapons etc. found in the Desinian (sic) Room. June 29th 1860.

New Zealand	Mask of wood.
,,	Spear.
,,	Clubs. 2.
,,	breast plate
,,	Spoons. 2
,,	head ornament
,,	bows. 2.
,,	Helmet of fibrous material.
,,	Fish hook
,,	Baskets 7.
,,	Hatchet of Stone
,,	rattle?
Esquimaux	bow and arrow- spear and quiver
South American?	hat. made of grass and leather [4])
Elephants tusk	
Vlack varks ditto. 2.	
some odd horns.	
Teeth of Wild boar	
Bill of Saw Fish	

Tot de inhoud van het kleine museum in het Kostershuis behoorden dus ook etnologische en natuurhistorische voorwerpen. Alvorens nader op deze ingegaan kan worden, moet de lezer iets vernemen over vroege natuurhistorische en etnologische verzamelingen aan de Kaap in het algemeen.

Reeds in het fort gebouwd door Jan van Riebeeck was een soort natuurhistorische verzameling, en wel in de grote zaal van het huis van de kommandeur. Theal geeft een beschrijving van wat er was in 1666: "Round the walls hung various trophies of the chase, chiefly skins of slaughtered lions and leopards, and over the end windows and the doors which on each side opened into smaller rooms were polished horns of some of the larger antelopes. At the end opposite the entrance usually stood the figure of a zebra made by stuffing the hide of one of these animals with straw." [5])

---

[2]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/28. Notulen. 1860–1863. Bl. 11.

[3]) N.G. Kerkarchief. G1. 4/17. Bijlagen tot de notulen. 1860 en 1861. Achter de bijlagen bij de notulen van 6 augustus 1860.

[4]) De vraagtekens achter "rattle" en "South American" zijn van Layard.

[5]) G. McCall Theal. *History of Africa south of the Zambesi*, etc. Vol. II (Vol. III of the series). *Foundation of the Cape Colony by the Dutch*. London 1922, bl. 152.

De Noor Frederik Andersen Bolling, die in Kopenhagen theologisch student geweest was, zeilde als adelborst op het schip dat in 1670 kommandeur Pieter Hackius naar de Kaap bracht. Hij en veertien anderen (zes Duitsers, vier Hollanders, twee Engelsen en twee Fransen, allen lieden die gestudeerd hadden, naar Bolling zegt) zongen op de avond van de 5de januari Nederlandse Drie-Koningenliedjes. Ze voerden op 16 februari voor Hackius het toneelstuk De Historie van Holofernes op, en, op verzoek van de kommandeur, op 5 maart ook De Comedie van de Verloren Zoon.[6]) 21 Maart kwamen ze in Kaapstad aan. Bolling zag daar in het slachthuis een opgezet nijlpaard, en in het huis van de kommandeur, gelegen in het fort, enige vissen opgestopt met hooi.[7])

De eerste „museumstukken" aan de Kaap waren kennelijk huiden van

---

[6]) De verhalen van Judith en Holofernes, en van de Verloren Zoon zijn enige malen in het Nederlands tot toneelstukken verwerkt. Kalff en Worp geven voorbeelden van het eerste uit ca. 1600 en 1717, en van het tweede uit ca. 1540 en 1630: G. Kalff. *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde*. Derde deel. Groningen 1907, bl. 260. Vijfde deel. Groningen 1910, bl. 161. J. A. Worp. *Geschiedenis van het drama en van het tooneel in Nederland*. Eerste deel. Groningen 1904, bl. 20. Tweede deel. Groningen 1908, bl. 292.

Dat de toneelopvoeringen van 1670 niet alleen stonden, blijkt o.m. uit wat volgt. In 1608 werd op een V.O.C. schip een voorstelling gegeven „van 't Geloof, Hoope ende Sorghvuldigheydt deser Werelt" (F. de Haan. *Oud Batavia*. Tweede deel. Batavia 1922, bl. 216). In 1645 liet de kapitein van een V.O.C. schip door leden van zijn bemanning „Comödien" opvoeren, waartoe hij en andere scheepsofficieren „Kleider, und was darzu dienlich" aan hen leenden (J. J. Merklein. *Reise nach Java, Vorder- und Hinter-Indien, China und Japan 1644–1653*. Haag 1930, bl. 8). 29 Mei 1668 speelden „zeven of acht moffen" op een V.O.C. schip „'t spel van de verloore Soon" (*De Rym-Wercken* van wylen den heer en meester Aernout van Overbeke. Den sevende druk. t'Amsterdam, 1699, bl. 7 (achterin). Nicolaus de Graaff noteerde, dat toen hij in 1683 in Tafelbaai was, er „drie klugten op ons schip gespeeld" werden (*Reisen van Nicolaus de Graaff Gedaan naar alle gewesten des Werelds Beginnende 1639 tot 1687 incluis*. Uitgegeven en toegelicht door J. C. M. Warnsinck. 's-Gravenhage 1930, bl. 169). Als Peter Kolb over zijn reis naar de Kaap in 1705 schrijft, en het over vermaaklijkheden heeft die op V.O.C. schepen plaats vinden, deelt hij mee: „ja es werden dann und wann, nachdem bequeme Leute zu finden, auf denen Schiffen gar Comoedien gespielet". En op zijn terugreis in 1713 zegt hij van de bemanning, dat zij „spielten dann und wann eine Commoedie" (P. Kolb. *Caput Bonae Spei Hodiernum. Das ist: Vollständige Beschreibung des Africanischen Vorgebuerges der Guten Hofnung*. Etc. Nuernberg 1719, bl. 13 en 842). J. Bouws vermeldt in zijn artikel *Die Musikpflege bei den holländischen ost- und westindischen Kompagnien* (Die Musikforschung X, bl. 274) zelfs een opvoering van Vondels Gysbreght van Aemstel, gebracht 8 maart 1751 op een V.O.C. schip (zie F. Oudschans Dentz. *Gouverneur Swellengrebels reis op de retourvloot in 1751*. Nederlandse Post V, no. 9, 15 januari 1952, bl. 16). Dus ten onrechte trekt D. H. Varley het in twijfel dat er op V.O.C. schepen ooit toneelstukken opgevoerd zijn: *Adventures in Africana*. Cape Town 1949, bl. 15 vlg.

[7]) Fred. Andersen Bolling. *Oost-Indisch Reisboek*. Kopenhagen 1678. Uit het Deensch vertaald door Mej. Joh. Visscher. Overgedrukt uit de Bijdragen voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, Dl. 68, 1913. Met 3 tekst-afbeeldingen. Bl. 302, 309, 310, 320 en 322.

leeuwen en luipaarden, hoorns van grote antilopen, en opgezette dieren. Zowel de kolonisten als de bezoekers hadden er belangstelling voor.

In het begin van de 18de eeuw was er zelfs al een museumpje waarin men, tegen betaling, kon rondgeleid worden. De Duitser Peter Kolb, die van 1705 tot 1713 aan de Kaap was, vertelt nl. dat in het tuinhuis van de Compagnie (waaruit zich later de gouverneurswoning in de Compagniestuin ontwikkelde), op de bovenverdieping, in het vertrek dat uitzag op de stad en de haven, allerlei wilde dieren stonden, die de baas van de Compagniestuin, Jan Hartog, opgezet had, en aan belangstellenden tegen een geringe vergoeding liet zien.[8])

Deze Hartog (van 1690 tot 1715 aan de Kaap) was een ontwikkeld man. Hij was de broer van de hortulanus van de Botanische Tuin te Leiden, en werd in 1697 baastuinier te Kaapstad. Zijn voorganger, de Deen Oldenland, en hij schreven een catalogus van Kaapse planten, en aan de beroemde Boerhaave zond hij 24 aan de Kaap gemaakte tekeningen van Proteaceae.[9])

In 1714 zag de Nederlander François Valentyn in Hartogs museum twee „Rheebokken", een eland, een kleine neushoorn, een „Rossen Bok", een jong en een volwassen nijlpaard, een zebra, een leeuw en een leeuwin. „Benevens veel andere zeldzaame geraamten van Dieren, die ik niet kende".[10])

De Engelse zeekapitein Daniel Beeckman bezocht het museum in 1715 en gaf er de volgende beschrijving van: "a Collection of the Skins of a multitude of strange Beasts which Africa is famous for, so artificially and nicely stuff'd, that at first you would be surpriz'd at them, and would believe them to be really live Creatures, viz. Lions, Tygers, Leopards, Elephants, Rhinoceros's, wild Cats, Antelopes of several sorts; many large unsizable Deer, and a Creature call'd a Striped-Ass, which they say can never be tam'd, though taken young: It is a beautiful Creature, resembling a fine little Horse with an Ass's Tail, and is striped and colour'd like a Tyger. There is also an amphibious Creature, call'd by them Manitee, or a Sea-Cow, which when alive, could weigh no less than 25 or 30 hundred Weight." [11])

Met de "Striped-Ass" wordt natuurlijk een zebra bedoeld, met de "Manitee, or a Sea-Cow" niet de manati, maar een nijlpaard, een dier

---

[8]) P. Kolb. *Caput Bonae Spei Hodiernum. Das ist: Vollständige Beschreibung des Africanischen Vorgebuerges der Guten Hofnung.* Etc. Nürnberg 1719, bl. 653.

[9]) Zie over hem: Mia Karsten. *The Old Company's Garden at the Cape and its superintendents.* Etc. Cape Town 1951. Index of personal names.

[10]) François Valentyn. *Oud en Nieuw Oost-Indien.* Vijfde Deels Tweede Stuk. Dordrecht, Amsterdam 1726. Thiende Boek. *Beschryvinge van de Kaap der Goede Hoope, met de zaaken daar toe behoorende,* bl. 20.

[11]) Daniel Beeckman. *A voyage to and from the Island of Borneo, in the East-Indies. Also a description of . . . the Cape of Good Hope, the Hottentots, the Island of St Helena, Ascension,* etc. London 1718, bl. 179.

dat reeds Van Riebeeck een zeekoe noemde, en waarvan de Afrikaanse benaming seekoei is.

In 1715 vertrok Hartog naar Nederland. Dat hij tevergeefs geprobeerd heeft althans een deel van de museuminhoud mee te nemen, en dat hij later van uit Nederland getracht heeft opgezette dieren en huiden uit het museum voor de rariteitenkamer van de universiteit van Leiden te verkrijgen, blijkt uit de volgende „Notitie" die 25 september 1716 te Amsterdam aan het schip Linschoten meegegeven werd:

„Notitie van eenige beestevellen aende Caep berustende om aen de universiteijt tot Leyden overgezonden te werden.

Joannes Hertog, die ses en twintig Jaaren is geweest opperbaas van de thuijn vande Comp: aande Caap, en vandaar na Holland wedergekeerd opden 5 April 1715, heeft in zijn lang verblijf aldaar nu en dan in eenige landtogten, of andere geleegenthijt, lust gehad om de huijden van eenige wilde dieren soo te berijden, dat die eenigsints soude kunnen werden opgeset door imandt daar in kundig. Deese sijn berustende in den kamer van 't Speelhuijs dat in de thuijn der Compagnie aan de Caap is. Dog in zijn thuijskomst belet deselve mede te brengen, heeft aan de Hr. Herman Boerhave professor in de Academij hoff te Lijden gesegt, dat hij wenschte, dat deselve mogten komen tot verciering van de raritijt kamer tot Lijden, waarom gedienstig, en met geijst eerbied, werd versogt, dat de Heeren der Compagnie de gunst hadden deselve voor de Universiteijt te laten overbrengen.

1. een grote Zeekoe.
2. een klijne Zeekoe.
3. een Rhinoceros, of Renoster.
4. een Eland.
5. een mannetjes Leeuw.
6. een vreemde Bok met grote Hoorens, en witte streepen op 't lijff.
7. een dito wijfje sonder Hoorens.
8. een gestreepte wilde Ezel.
9. een harte beest.
10. een bonte Bok.

Deese tien staan opgeset, dog het stroo is daar reets uijt, waar mede opgevuld zijn geweest.

1. een groot Rinocerosvel.
2. een buffel vel.
3. een blaauwe bokvel.
4. een harte beest vel.
5. een bonte boksvel.
6. een gestreepte Esels vel.

Dese ses sijn niet opgeset.

De vellen die opgeset sijn, moeten voorsigtig van de houten losgemaakt waarom sij sijn opgeset, dan wat nat gemaakt in pekel en dus in de kisten, die daar bij staan, daar toe gereet gemaakt, sorgvuldig gepakt, soo dat

niet aan 't broeijen raken, nogte ook van 't ongediert beschadigt werden, en is voor al nodig alle sorg aan te wenden, dat de koppen en pooten wel onbeschadigt met de vellen overgebragt werden, ende Hoorens, Tanden, en klaauwen geheel blijven." [12])

Hartog was dus voor zijn vertrek uit Kaapstad bezig geweest met het demonteren van opgezette dieren en had reeds kisten voor het vervoer klaargezet.

Op de vergadering van de Raad van Politie van 19 maart 1717 werd de inhoud van deze en andere missiven van Heren XVII meegedeeld[13]), maar ik heb tot heden niet gevonden dat de voorwerpen werkelijk naar Leiden gezonden zijn.

In de tweede helft van de 18de eeuw hadden enkele ontwikkelde lieden privé verzamelingen van natuurhistorische aard.

Eén van hen was kolonel Robert Jacob Gordon, een Nederlander, die bevelhebber was van het Kaapse garnizoen. Zijn Schotse voorvader was reeds enige geslachten vóór de generatie van Robert naar Nederland geëmigreerd. Gordons collectie was ondergebracht in zijn woning Schoonderzigt, gelegen aan de huidige Prinsstraat.[14]) In 1949 zag ik het huis, dat toen nog veel van zijn 18de-eeuwse schoonheid bewaard had. Het is, helaas, niet lang daarna afgebroken.

In 1791 bezocht Mary Ann Parker hem enige malen. Eens zong hij voor haar zelfs een Hottentots lied. Zij noteerde betreffende zijn verzameling: "The good Colonel is already well known for his Museum and Manuscripts relative to Natural History, and his many enterprising journeys to the interior parts of that country." [15])

De Duitse officier Best, die van 28 maart tot 11 april 1792 aan de Kaap verbleef, schreef dat Gordon een kabinet had met opgezette dieren.[16])

In 1803 bracht de Fransman Milbert een bezoek aan een andere verzamelaar, nl. aan "M. Reynius, ci-devant commandant, amateur éclairé de la peinture, possédant un très beau cabinet de tableaux et d'objets d'histoire naturelle." [17])

Dit moet de aan de Kaap geboren Johannes Izaak Rhenius zijn, die

---

[12]) Kaaps Archief. C 120. Bijlagen bij de Resolutiën van de Raad van Politie. 1716–1717. Bl. 571 vlgg.

[13]) Kaaps Archief. C 11. Resolutiën van de Raad van Politie. 1716–1717. Bl. 408.

[14]) C. J. Barnard schreef over hem, maar deelt niets over het museum mee: *Robert Jacob Gordon se loopbaan aan die Kaap.* Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis. Jaargang XIII. Deel I (1950), bl. 319 vlgg.

[15]) *A voyage round the world, in the Gorgon man of war: Captain John Parker;* performed and written by his widow; for the advantage of a numerous family. London 1795, bl. 50 en 55.

[16]) C. C. Best. *Briefe über Ost-Indien, das Vorgebirge der guten Hoffnung und die Insel St. Helena. Geschrieben aus diesen Ländern.* Herausgegeben von Karl Gottlob Küttner. Leipzig 1807, bl. 163.

[17]) J. G. Milbert. *Voyage pittoresque à l'Ile de France, au Cap de Bonne Espérance, et à l'Ile de Ténériffe.* Paris 1812. Tome II, bl. 381.

in 1786 secunde werd en van juni 1791 tot juli 1792 waarnemend gouverneur van de Kaapkolonie was. In 1795 werd hij "receiver and treasurer general" onder het Britse gezag.

Van 1764 tot 1821 bestond het museum dat het onderwerp is van ons boek, en dat o.m. etnologische en natuurhistorische voorwerpen herbergde. Het is niet onwaarschijnlijk dat ook Gordon volkenkundige merkwaardigheden bezat, want hij had er belangstelling voor, getuige de mooie tekening die hij maakte van een mes met kunstig bewerkt handvat en schede, vervaardigd door iemand van „de Moetsjoäna en Capii's Natie" („Deze Natie legt omtrent de 26 en 27 graden Z.brete Noord Oostelijk van de Caap")[18]), en zijn kopieën van voorstellingen van mensen en dieren geschilderd op rotsen door „de sogenoemde chineese bosjesmans", achter de Sneeuwbergen, bij de Visrivier.[19])

In 1803 kwam de Fransman Ch. M. Villet (1778–1856) aan de Kaap. Hij had in Langstraat, hoek Waalstraat, een tijd lang een natuurhistorisch museum. Wanneer hij er mee begon, heb ik niet kunnen vinden, maar het was er al in 1815, want in dat jaar schreef een bezoeker van de Kaap: "I advise the stranger to visit a museum of Mr. Villett's, situate in Longstreet: it is dedicated to Linnaeus, and contains specimens of every department of the natural history of Southern Africa. Those of zoology and conchology are peculiarly interesting." [20]) Volgens Mac Owan verkocht Villet het grootste deel van zijn zoölogische verzameling in 1827.[21]) Hij moet echter nog heel wat overgehouden hebben, want op 16 januari 1834 noteerde een Amerikaans meisje in haar dagboek: "We went to Mr. Vallet's Museum, and saw a great collection of stuffed animals, birds, and snakes, natives of this country, and a great variety of insects and butterflies from Rio." [22]) Met Vallet kan hier niemand anders dan Villet bedoeld zijn.

Lady Alfred Bartram, die in 1820 de Kaap bezocht, bedoelt waarschijnlijk ditzelfde museum als ze schrijft: "We visited the museum, and I was much pleased with the beautiful display of stuffed birds, the natives of African wilds." [23])

---

[18]) Rijksprentenkabinet, Rijksmuseum. Amsterdam. Gordonverzameling. Boek met nummers 69–123. Nr. 92.

[19]) Idem. Boek met nummers 124–238. Nrs. 193, 194 (ook achterkant) en 195.

[20]) *Sketches of India; or, Observations descriptive of the scenery, etc. in Bengal; Written in India in the years 1811, 12, 13, 14; Together with notes on the Cape of Good Hope and St. Helena, written at those places in Feb., March and April 1815.* London 1816, bl. 221.

[21]) P. Mac Owan. *Personalia of botanical collectors at the Cape.* Transactions South African Philosophical Society IV, pt. 2.1888. Bl. 43. Deze mededeling ontleen ik aan het handschrift: K. H. Barnard. Centenary of the South African Museum. 1955 (Zuidafrikaanse Bibliotheek, P. 21319).

[22]) A. M. Lewin Robinson. *An American girl at the Cape in 1834.* Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek. Deel 23 (1968–1969), bl. 84.

[23]) *Recollections of seven years residence at the Mauritius, or Isle of France.* By a lady. London 1830, bl. 28.

In 1823 begon de Engelsman dr. Andrew Smith met het aanleggen van een privé verzameling, de voorloper van het South African Museum. Dit laatste werd in 1825 gesticht door gouverneur Lord Charles Somerset, en Smith werd er de "keeper" van. De Fransman Louis Verreaux volgde hem op. In 1833 kwam het museum onder het beheer van de South African Library and Scientific Institution.

De inhoud was eerst ondergebracht in twee vertrekken van het gebouw dat thans het Cultuurhistorisch Museum is. Later, in elk geval in 1836, was het in een huis aan het Looyersplein (het pleintje waar nu de St. Mary's Kathedraal op staat, naast Stalplein), ingang Hoopstraat. Nog later, in elk geval in 1843, in het gebouw van het South African College (het voormalige Weeshuis) in Langstraat.

Eenmaal bevatte dit museum de belangrijke verzamelingen van Smith, Verreaux en Baron von Ludwig, maar in 1855, het jaar waarin de South African Literary and Scientific Institution besloot om "the Collection of Specimens of Natural History etc. and the remnants of Instruments, and Scientific Books, as per Catalogue" over te dragen aan een nieuw museum, dat in dat jaar gesticht was en eveneens het "South African Museum" genoemd werd, was zijn inhoud erg geslonken.[24])

Zoals wij later zullen zien, behoorden niet alleen natuurhistorische, maar ook etnologische voorwerpen tot het eerste South African Museum (1825–1855).

1 November 1855 stelde de boekhandelaar en uitgever Brittain de twee bovenverdiepingen van zijn zaak in St. Georgestraat ter beschikking van het nieuwe South African Museum. 15 Januari 1856 werd het geopend.

Begin 1860 verhuisde de verzameling naar het pas opgerichte Library and Museum Building, d.i. het gebouw van de huidige Zuidafrikaanse Bibliotheek, in de Compagniestuin. 1 April werd het museum daar geopend. De verzameling was daar ondergebracht in één grote zaal in de westelijke vleugel, d.w.z. de vleugel aan de kant van de Nieuwstraat (nu geheten Koningin Victoriastraat). In de oostelijke vleugel was de bibliotheek. In die zaal werd in 1868 een onderste galerij aangebracht, en in 1876 een bovenste.

19 Januari 1897 begon men de verzameling over te brengen naar het juist voltooide nieuwe gebouw van het South African Museum, dat is het gebouw waarin de natuurhistorische en etnologische afdelingen nog steeds gehuisvest zijn. Nog in hetzelfde jaar werd het op 6 april (de dag waarop de aankomst van Jan van Riebeeck in Tafelbaai herdacht wordt)

---

[24]) De gegevens over het eerste South African Museum zijn ontleend aan het handschrift van Barnard, aan P. R. Kirby: *Andrew Smith, M.D., Founder of the first South African Museum*, Annals of the South African Museum, Vol. XXXVI, 1942–1947, bl. 1–26, aan "Extract of minutes of South African Literary and Scientific Institution, meeting of the 23 June 1855" (in het archief van het Zuidafrikaanse Museum: Minute Book, June 1855–September 1893), en aan het gedrukte "Report of the Trustees of the South African Museum for 1855".

geopend.[25]) In 1963 verhuisde de cultuurhistorische afdeling van daar naar het Cultuurhistorisch Museum. Op 6 april 1966 werd dit museum ingewijd.

We kunnen nu eindelijk terugkeren naar de 26 etnologische en minstens acht natuurhistorische voorwerpen die Layard op 29 juni 1860 in de zaal van de Dessiniaanse Bibliotheek in het Kostershuis aantrof, en die hij met toestemming van de kerkeraad begin augustus overbracht naar het gebouw van de huidige Zuidafrikaanse Bibliotheek.

Volgens de kerkeraad behoorden de voorwerpen tot de Dessiniaanse Bibliotheek, maar dit wil niet zeggen dat ze alle deel uitmaakten van de nalatenschap van Von Dessin. De N.G. Kerk te Kaapstad ontving in 1761 uit deze nalatenschap wel „Eenige Rariteiten in zoort", en misschien behoorden de dierentanden, de zaag van een zaagvis en "some odd horns" daartoe, maar m.i. zeker niet de etnologische voorwerpen.

Wat die "odd horns" betreft, de Abbé Nicolas Louis de la Caille, die aan de Kaap verbleef van 30 maart 1751 tot 8 maart 1753, vertelt in zijn *Journal historique du voyage fait au Cap de Bonne-Espérance*, dat hij in het huis van Von Dessin de hoorn van een neushoorn zag, die een lengte had van 26 "pouces".[26])

Toen ik aan de heer Q. B. Hendy van de zoölogische afdeling vroeg mij alle oude renosterhoorns te tonen die het Zuidafrikaanse Museum bezit en waarvan niet bekend is hoe het museum er aan komt, bleek er een oude hoorn bij te zijn, die de door De la Caille bedoelde zou kunnen zijn. De volgende uiteenzetting verschaft de reden.

De Franse „pouce" (duim) was 2,7 cm. In Nederland (en dus ook aan de Kaap) werden in de 18de eeuw de Rijnlandse duim (2,62 cm) en de Amsterdamse duim (2,57 cm) gebruikt.

Indien De la Caille met zijn „pouces" Franse duimen bedoelde, was de lengte van de hoorn die hij bij Von Dessin zag $26 \times 2{,}7 = 70{,}2$ cm. Von Dessin kan hem echter verteld hebben dat de lengte van de hoorn 26 duim was, en daarbij aan Rijnlandse of aan Amsterdamse duimen gedacht hebben, d.i. $26 \times 2{,}62$ of $26 \times 2{,}57$, d.i. 68,1 cm. of 66,8 cm. En De la Caille kan die Hollandse duimen met pouces vertaald hebben.

Van de hoorn in het museum is de kortste afstand tussen punt en voet ruim 66 cm., de lengte van de binnenste bocht ruim 71 cm., en de lengte van de buitenste bocht ruim 76 cm.

Volgens de heer Hendy werd vroeger als lengte van een hoorn meestal opgegeven de kortste afstand tussen punt en voet, d.i. in ons geval ruim 66 cm. Emeritus-professor dr. H. Engel, oud-directeur van het Zoölogisch Museum te Amsterdam, deelde mij mee dat zo'n hoorn in de loop van de jaren een beetje krimpt. Hij zou bijv. oorspronkelijk ca. 68 cm. lang geweest

---

[25]) Bovenstaande gegevens zijn ontleend aan de gedrukte "Reports of the Trustees of the South African Museum", en aan de "Minute Books".

[26]) Paris 1763, bl. 157.

kunnen zijn (aan de Kaap werd vooral met Rijnlandse duimen gemeten) en ingekort zijn tot ruim 66. De kans is dus groot dat de hoorn die De la Caille bewonderde, in het Zuidafrikaanse Museum is.

De Zweedse botanist Thunberg (in Zuid-Afrika 1772–1775) constateerde dat in Kaapse huizen de hoorn van een neushoorn als geneesmiddel gebruikt werd.[27])

Een onderzoek door de heer Hendy ingesteld naar de olifantslagtand, twee slagtanden van een vlakvark, tanden van een wild varken, en nog meer "odd horns", alsmede een onderzoek ondernomen door de heer P. A. Hulley, eveneens van de zoölogische afdeling, naar het stuk van de zaagvis, hebben niets met zekerheid of waarschijnlijkheid opgeleverd. Er zijn verscheidene olifants- en vlakvarktanden en ook enige scherpgetande zagen van de zaagvis, waarvan het niet bekend is hoe het museum ze verkreeg, maar het is niet uit te maken of daar iets van de Dessiniaanse Verzameling bij is. Losse tanden van een wild varken zijn er niet, en met de "odd horns" valt, na aftrek van de renosterhoorn, niets te beginnen.

In zijn brief van 30 juni 1860 schreef Layard dat hij in de voormalige boekenzaal van de Kosterswoning ook „worm-eaten fish" zag. Misschien een opgezette vis uit de „rariteiten"-verzameling van Von Dessin.

De etnologische voorwerpen die Layard aantrof, zijn m.i. een schenking van kapitein James Cook en, na Cooks dood, van kapitein King (door hem gegeven met goedvinden van kapitein Gore).

Dat Cook voorwerpen geschonken heeft, blijkt uit een passage in een rapport over de Openbare Bibliotheek, dat 23 november 1804 gedateerd is, en geschreven is door ds. J. P. Serrurier ten behoeve van commissaris-generaal J. A. de Mist.[28]) Het bestaat uit antwoorden op een reeks vragen gesteld door De Mist. Op de vraag „Hoe zyn de Zuid-zee rariteiten daar ingekomen — door wie?" luidt het antwoord: „Door eén geschenk van den vermaarden Reiziger den Capitain Cook die op zyn retour hier geankerd zynde en de Bibliotheec beziende, uit eigen beweeging de daar te vindene rariteiten heeft gezonden om die ter zijner gedagtenis op de bibliotheec te bewaaren."

Deze mededeling wordt gesteund door wat de Nederlander Cornelius de Jong op 26 november 1792 neerschreef: „De vermaarde Engelsche Kapitein Cook, heeft laatst hier zijnde, eenige werktuigen van de Eilanden in de Zuidzee aan de bibliotheek vereerd." [29])

---

[27]) Charles Peter Thunberg. *Travels in Europe, Africa and Asia. Performed between the years 1770 and 1779.* London 1793. Volume I, bl. 246.

[28]) Het handschrift (Ms. Germ. 887, bl. 64 r.–65 v.) is het eigendom van de Deutsche Staatsbibliothek, Berlijn, en bevindt zich thans in de Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz, früher Preussische Staatsbibliothek, Berlijn. Een fotokopie ervan is in de seminaarbibliotheek van het Departement van Nederlandse Cultuurgeschiedenis, Universiteit van Kaapstad.

[29]) Cornelius de Jong. *Reizen naar de Kaap de Goede Hoop, Ierland en Noorwegen, in de jaren 1791 tot 1797 met het onder zijn bevel staande, 's lands fregat van oorlog, Scipio.* Haarlem 1802–1803. Deel I, bl. 115.

Reeds eerder, nl. in 1787, noteerde de Fransman Degrandpré dat aan de bibliotheek toegevoegd zijn: "quelques raretés, entr'autres toutes les dépouilles des iles de la mer du sud, ce qui en fait une espèce de Muséum." [30])

Dat deze schenking, geheel of gedeeltelijk, later in het Zuidafrikaanse Museum terecht gekomen is, werd reeds vermoed door Barnard die nl. met betrekking tot één der zes "trophies" aangebracht in het museum in 1855, schreef: "The exhibit of war clubs and implements from New Zealand, the South Sea Islands and New Caledonia was derived mainly from "the late Museum" (d.i. het eerste South African Museum: 1825–1855). It is therefore possible that some at least of these were originally part of the collection made by Capt. Cook. They are still in the museum, and the tradition persists." [31])

Barnard vergistte zich echter toen hij aannam dat voorwerpen van de schenking van Cook in het eerste South African Museum terecht gekomen waren en tot de "trophy" van 1855 behoorden. Ze kregen in *1860* een plaats in het *tweede* South African Museum. Bovendien wist hij niet welke voorwerpen in zijn museum van Cook afkomstig waren. Eerst na de vondst van het lijstje opgesteld door Layard, is het mogelijk om een aantal nog thans in het museum aanwezige voorwerpen met zekerheid, waarschijnlijkheid of mogelijkheid als behorende tot de Cookschenking (eigenlijk, zoals we later zullen zien, schenkingen van Cook en King) te determineren.

De enige etnologische voorwerpen die De Mist, Serrurier, De Jong en Degrandpré noemen, zijn voorwerpen uit het Stille-Zuidzeegebied. En de enige schenkersnaam die gegeven wordt, is die van kapitein Cook.

Er waren echter in het Kostershuis, zoals we straks zullen zien, ook etnologische voorwerpen die Cook zelf niet gegeven, maar wel verzameld kan hebben, nl. op zijn derde en laatste reis, waarvan hij niet terugkeerde. Ik neem daarom een tweede schenker aan, James King, die te zamen met zijn chef John Gore, de twee schepen van Cooks expeditie in 1780 terugbracht naar Engeland, en daarbij de Kaap aandeed. Het is wel vreemd dat Serrurier deze tweede schenking, die niet alleen uit Stille-Zuidzeevoorwerpen bestond, niet noemt. Maar hij is ook op andere plaatsen in het rapport niet volledig. Hij zegt bijv. niets over de handschriften, de munten en de penningen (zie latere hoofdstukken in ons boek).

Een afschrift van het lijstje van Layard gaf ik ter inzage aan mej. E. M. Shaw, wetenschappelijk ambtenaar van het Zuidafrikaanse Museum. Zij was zo vriendelijk mij te wijzen op de inventarisnummers 1971 (borstplaat), 5167 (vezelhelm), 2577 (hoofdband), 2031 (twee knotsen), 2000 (speer), 1984 (twee bogen), 7985 (stenen bijl), 2361 (masker), 5330 (ratel),

---

30) L. Degrandpré. *Voyage à la côte occidentale d'Afrique fait dans les années 1786 et 1787;* etc.; *Suivi d'un Voyage fait au cap de Bonne-Espérance, contenant la description militaire de cette colonie.* Tome second. Paris 1801, bl. 122 vlg.

31) Zie Handschrift Barnard, en Report of the Trustees of the South African Museum for 1855, annexure C: 3rd report by the Curator to the Trustees, 12th January 1856.

2192 (Eskimoboog) en 2197 (Eskimopijl), als misschien behorende bij voorwerpen van het lijstje.

Op deze suggesties ben ik nader ingegaan, wat tot een uitvoerig onderzoek geleid heeft. Daarvan volgen hier de resultaten.

Het opsporen in het museum van de stukken genoemd in het ontvangstbewijs van Layard stuit op moeilijkheden, omdat geen volledige lijst van 19de-eeuwse aanwinsten met opgave van de wijze waarop deze verkregen zijn, bewaard gebleven is.

De volgende zaken leveren gegevens, maar lang niet voor alle in de 19de eeuw verworven etnologische voorwerpen:

Het inventarisboek "Additions to the South African Museum. Anthropology and antiquities" (=1–5501).

Het inventarisboek "Additions to the South African Museum. Ethnology" (=40–8900).

De kaartindex van de etnologische voorwerpen.

De gedrukte "Reports of the Trustees of the South African Museum", met de soms daaraan toegevoegde "Curator's Reports to the Trustees".

Het "Minute Book. June 1855–September 1893", en dat van "March 1894–September 1924".

De map "Ethnology. General correspondence. 1855–1920".

"Reports of the South African Museum" in The Cape Monthly Magazine van 1857, 1858, 1859 en 1860; 1871 en 1872.

"Lists of the principal donations" in The Cape Argus, te beginnen met 10 juli 1873. Daarna 27 januari 1874, 8 augustus 1874 en 28 januari 1875. Het zijn halfjaarlijkse overzichten. Het lijkt me dat er slechts vier verschenen zijn.

Een voorbeeld van het ontbreken van belangrijke gegevens is, dat het verkrijgen van de voorwerpen uit het Kostershuis niet genoemd wordt in de inventarisboeken, de kaartindex, de rapporten van en aan de trustees, de notulen, en de correspondentie, en dat er geen lijst van deze voorwerpen in het museumarchief aanwezig is.

De enige verwijzing naar de aanwinst vond ik in het "Report of the South African Museum for July and August 1860", gepubliceerd in The Cape Monthly Magazine VIII (July to December 1860), bl. 191, waar men onder het hoofd "Donations" leest:

"The Trustees of Dessinian Collection. A series of New Zealand weapons, etc. all more or less damaged. A trophy has been formed of several of these with others already in the collection".

De voorwerpen van het lijstje van Layard moet men zoeken onder dié nummers van de inventarissen waarbij niet meegedeeld staat hoe het museum ze verkreeg.

Vrij gemakkelijk gaat dit met "New Zealand, breast plate", "New Zealand, Helmet of fibrous material", en "New Zealand, head ornament". Daarmee zullen bedoeld zijn de volgende nummers in de inventarissen: 1971, Chiefs breastplate, Tahiti; 5167, Head dress, Hawaii; en 2577, Forehead band, Marquesas Islands. Van geen van deze drie is in het archief van het museum te vinden hoe het voorwerp verkregen werd en er zijn geen andere voorwerpen in het museum, die beter aan de beschrijving van Layard beantwoorden dan deze drie. Ze zijn in ons boek afgebeeld (nrs. 24, 29 en 27).

De lezer verwondert zich er misschien over dat geen van de drie van "New Zealand" afkomstig is.

Layard heeft echter bij het samenstellen van zijn lijstje een fout gemaakt die in zijn tijd door belangstellende leken (Layard was per slot van rekening geen volkenkundige maar een ornitholoog) dikwijls begaan werd: het Nieuwzeelands noemen van voorwerpen die afkomstig zijn van andere gebieden in en aan de Grote Oceaan. Omstreeks 1875 wees J. G. Wood op deze hebbelijkheid in zijn boek *The uncivilized races of men in all countries of the world*, en gaf treffende voorbeelden.[32])

Dat de borstplaat van Tahiti afkomstig is, staat vast. Hij lijkt nl. heel veel op de borstplaten afgebeeld op een gravure die behoort bij Cooks bezoek aan Tahiti op zijn eerste reis (12 april–13 juli 1769), een gravure die behoort bij het tweede bezoek van de tweede reis (april en mei 1774), en een gravure die behoort bij het bezoek op zijn derde reis (augustus en september 1777). Cook noemde Tahiti Otaheite.

Deze borstplaten werden, naar Cook in april 1774 in zijn journaal meedeelt, gedragen door "the chiefs, and all those on the fighting stages". Zo'n borstplaat was "a protection of woven sennit or closely braided coconut husk".[33])

De eerste gravure, getekend en gegraveerd door James Roberts, geeft uitsluitend zo'n borstplaat weer.[34]) De tweede, gegraveerd door W. Woollett naar een tekening van William Hodges, stelt een vloot van

---

[32]) In mijn bezit is de volgende uitgave: Rev. J. G. Wood. *The uncivilized races of men in all countries of the world;* etc. Two volumes. Hartford, The J. B. Burr Publishing Co., 1878. De voorbeelden vindt men in deel II, bl. 838 vlg. De eerste druk verscheen in Londen omstreeks 1875.

[33]) *The journals of Captain James Cook on his voyages of discovery.* Vol. III. *The voyage of the Resolution and Discovery. 1776–1780.* Edited by J. C. Beaglehole. Part one. Cambridge. Published for the Hakluyt Society at the University Press. 1967, bl. 207.

[34]) *An account of the voyages undertaken by the order of his present majesty for making discoveries in the southern hemisphere, and successively performed by commodore Byron, captain Carteret, captain Wallis, and captain Cook* etc. drawn up etc. by John Hawkersworth, etc. London 1773. Vol. II and III. *An account of a voyage round the world in the years 1768, 1769, 1770 and 1771 by Lieutenant James Cook, Commander of his Majesty's Bark the Endeavour.* Vol. II, bij bl. 185.

Tahiti voor, gezien door Cook in mei 1774.[35]) Een fragment van deze gravure, waarop enige krijgers een borstplaat dragen, is in ons boek opgenomen (afb. 25). Op de derde gravure, gegraveerd door F. Bartolozzi naar een tekening van John Webber, ziet men één van de twee Tahitische meisjes die op 8 september 1777 naar Cook gezonden werden met stukken doek gemaakt van boombast (tapa-doek), borstplaten, varkens en vruchten. De doeken waren om hun lichaam gehangen zodat ze een soort hoepelrok vormden.[36]) Deze gravure is in ons boek gereproduceerd (afb. 23).

De borstplaat in het museum, die vroeger een waar pronkstuk moet zijn geweest, vertoont de meeste overeenkomst met die op de gravure met het meisje. Maar de zachte, kleurrijke veertjes zijn helaas alle verdwenen, opgegeten waarschijnlijk door ongedierte; alleen de dunne schachtjes zijn er nog hier en daar. Wel zijn de drie rijen haaientanden nog grotendeels aanwezig. De grootste breedte van het sierstuk is ongeveer 21″, de grootste hoogte ongeveer 16½″.

De vezelhelm komt zeer zeker van Hawaii of een ander van de Sandwich Eilanden. Men kan hem vergelijken met de helm, gedragen door een man van de Sandwich Eilanden op een gravure die behoort bij het journaal van de derde reis van Cook.[37]) Ook deze gravure is in ons boek gereproduceerd (afb. 28). Hij is gemaakt door J. K. Sherwin naar een tekening van John Webber.

Cook bezocht de Sandwich Eilanden alleen op zijn derde reis, en toen twee keer. De eerste maal, januari 1778, landde hij o.a. op het eiland Atooi. Daar brachten inboorlingen hem, om te ruilen, een hoofddeksel met een daarbij behorende mantel. In het journaal leest men: "The cap is made almost exactly like a helmet, with the middle part, or crest, sometimes of a hand's breadth; and it sits very close upon the head, having notches to admit the ears. It is a frame of twigs and osiers, covered with a net work into which are wrought feathers, in the same manner as upon the cloaks, though rather closer and less diversified, the greater part being red, with some black, yellow, or green stripes on the sides, following the curve direction of the crest."

Nadat Cook delen van de noordwestkust van Noord-Amerika en van

---

[35]) *A voyage towards the South Pole and round the world. Performed in His Majesty's Ships the Resolution and Adventure, in the years 1772, 1773, 1774 and 1775.* Written by James Cook, Commander of the Resolution. Etc. The third edition. London 1779. Vol. I, bij bl. 342. Vergelijk de gravure met een tekening van Hodges: *The journals* etc. Vol. II *The voyage of the Resolution and Adventure 1772–1775.* Etc. 1961, bij bl. 385.

[36]) In: *Cook's Third Voyage. Atlas.* Plate 27. Deze atlas behoort bij: *A voyage to the Pacific Ocean* etc. *Performed under the direction of Captains Cook, Clerke and Gore* etc. *in the years 1776, 1777, 1778, 1779 and 1780.* In three volumes. London 1784. Deel 1 en 2 zijn van de hand van Cook. Het derde deel is geschreven door kapitein James King. Vergelijk de gravure met de tekening van John Webber in: *The journals* etc. Vol. III. *The voyage of the Resolution and Discovery. 1776–1780.* Etc. 1967. Part one, plate 25a.

[37]) *Cook's Third Voyage. Atlas.* Plate 64.

de noordoostkust van Azië bezocht had, keerde hij naar de Sandwich Eilanden terug. Op Hawaii (in het journaal genoemd Owhyhee) is Cook op 14 februari 1779 door inboorlingen gedood. Een van Cooks metgezellen, kapitein James King, vertelt in zijn journaal, dat op 25 januari 1779 de koning van Hawaii en zijn hoofden een bezoek aan Cook brachten, gekleed "in their rich feathered cloaks and helmets, and armed with long spears and daggers". Bij die gelegenheid schonk de koning aan Cook een "feathered helmet". Later maakt King de opmerking dat op de Sandwich Eilanden, o.a. Hawaii, gedragen werd door "chiefs . . . on ceremonious occasions . . . a dress . . . consisting of a feathered cloak and helmet, which, in point of beauty and magnificence, is perhaps nearly equal to that of any nation in the world. . . . The helmet has a strong lining of wicker-work, capable of breaking the blow of any warlike instrument, and seems evidently designed for that purpose." Hij vindt dat mantel en hoofddeksel veel lijken op mantel en helm die de Spanjaarden vroeger droegen. Maar de inboorlingen konden geen inlichting geven over hoe ze aan die mode gekomen waren. Ergens anders dan op de Sandwich Eilanden troffen Cook en de zijnen deze dracht niet aan.

De helm aan het museumpje in het Kostershuis geschonken moet met zijn kleurrijke veertjes een prachtig voorwerp zijn geweest. De veertjes zijn nu alle verdwenen, waarschijnlijk opgegeten door muizen en insecten, of weggerot. Maar het „geraamte" (een net van vezels gesponnen over vlechtwerk) toont nog steeds de sierlijke vorm van de helm. De grootste breedte ervan is ca. $11\frac{1}{2}''$, de grootste hoogte ca. $9\frac{1}{2}''$, en de breedte van de kam is ca. $1\frac{1}{2}''$.

De voorhoofdsband die van de Marquesas Eilanden afkomstig zou zijn, is een bruine band van vlechtwerk en vezeltouw met een rechtopstaande versiering van vlechtwerk en vogelveertjes. Tegen de band zijn twee stukjes hout aangebracht. De grootste hoogte van de band is $1\frac{3}{4}''$, die van de rechtopstaande versiering ongeveer $10''$, en de middellijn van de ronde band is ca. $6\frac{1}{2}''$.

Cook bezocht de Marquesas Eilanden op zijn tweede reis, en wel in april 1774. Het boek dat over deze reis verscheen, bevat twee gravures die hoofdtooisels van inboorlingen van deze eilanden weergeven.[38]) Een ervan is in ons boek gereproduceerd (afb. 26). Deze gravure is gemaakt door John Record naar een tekening van John Chapman. De hoofdtooisels bestaan uit een band waarin vele veren gestoken zijn. Maar twee van de drie afgebeelde banden zijn tevens versierd met grote schelpen. En het is alleen van dit soort hoofdband dat Cook een beschrijving geeft.

De heer B. A. L. Cranstone van het Department of Ethnography in het Brits Museum, aan wie ik een foto van de voorhoofdsband zond, merkt dan ook op: "This could well be from the Marquesas Group, but if so it is incomplete. It would probably have borne ornaments of fretted

---

[38]) *A voyage towards the South Pole and round the world.* Etc. Bij bl. 307 en 311.

turtle-shell on a pearl-shell backing. The form of the plaited band (which is presumably of coconut-fibre) and what remains of the feathers seem right for the Marquesas."

We komen nu bij enige voorwerpen uit het gebied van de Stille Zuidzee die niet met zekerheid of aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid in het Zuidafrikaanse Museum aan te wijzen zijn, nl. New Zealand, Clubs. 2; New Zealand, Spear; New Zealand, bows. 2; en New Zealand, Hatchet of Stone. Allemaal dus wapens.

Alvorens op deze instrumenten nader in te gaan moet ik enkele vroege berichten over etnologische wapens, aanwezig in het museum, meedelen.

Zoals we zagen, ontving het museum in 1855 de inhoud van het eerste South African Museum (1825–1855). Wat deze inhoud in 1855 was, weten we niet. Volgens de reeds aangehaalde notulen van de South African Literary and Scientific Institution van 23 juni 1855 was er toen een catalogus, maar deze is niet meer te vinden. Wel is er een boekje van Andrew Smith: *A descriptive catalogue of the South African Museum, Part I of Mammalia*, Cape Town 1826, waarvan de inleiding over het museum vertelt dat na slechts één jaar "already thousand objects are contained within its walls", maar over etnologische voorwerpen zegt deze inleiding niets. Ook het reeds genoemde artikel van Kirby noemt geen voorwerpen van deze aard.

Toch waren zij wel in het eerste South African Museum aanwezig. In het eveneens al vermelde "3rd report by the Curator to the Trustees, 12th January 1856" zegt Layard nl. dat één van de "six trophies . . . displaying instruments principally of war and the chase" is "a collection of War Clubs etc. from New Zealand, the South Sea Islands, and New Caledonia; these were principally received from the late museum, but the fine centre one, and another of nearly equal size, were presented by W. Greig, Esq."

De andere "trophies" toonden voorwerpen "of India, China, the Malayan Peninsula, and Indian Islands, the Arctic regions, and many of the native tribes of South Africa".

Niet alleen Greig had wapens uit het gebied van de Stille Zuidzee gegeven. In 1855 schonk G. R. Midgeley "three Spears from Australia" en J. S. Rowe een "South Sea Island Chief's Club".[39]) In zijn eerste rapport in The Cape Monthly Magazine zegt Layard dat hij in 1857 van J. R. Ross "New Zealand and South Sea Islanders spears" gekregen heeft, en dat hij dan al "carved paddles, read-arrows and spears from the Pacific" heeft.[40]) Naar aanleiding van een geschenk dat voor ons onderzoek van geen belang is, merkt hij in een rapport in het Magazine van 1858 op,

---

[39]) 1st en 2nd report by the curator. Annexures A and B to "Report of the Trustees of the South African Museum for 1855".

[40]) The Cape Monthly Magazine. Vol. I. January to June, 1857. Bl. 319.

dat hij reeds een Australische boemerang bezit.[41]) In zijn verslag van april 1860 in het tijdschrift schrijft hij over het pas ingerichte en geopende museum in het Zuidafrikaanse Bibliotheekgebouw o.m.: "The arms and native weapons, as at present disposed, cannot be closely inspected, and the elaborate carving on the New Zealand clubs, paddles, etc. is thus in a great measure lost. This will be obviated when the galleries are built; they will then be placed in groups on the balustrading." [42])

Layard kreeg op 8 augustus 1860 voorwerpen uit het Kostershuis. In The Cape Monthly Magazine zegt hij ervan: "A series of New Zealand weapons, etc. all more or less damaged. A trophy has been formed of several of these with others already in the collection."

Uit de inleiding van Layards *Catalogue of the specimens in the collection of the South African Museum, Part I, The Mammalia*, Cape Town 1861, blijkt dat er op 1 januari 1861 (de datum van de inleiding) in het museum tentoongesteld waren "a trophy of New Zealand weapons" (daarnaar wordt in onze voorgaande alinea verwezen) en "a series of weapons from Australia and Polynesia".

Van de gaanderijen waarop Layard zinspeelt in zijn rapport van april 1860 werd de onderste in 1868 aangebracht. Ten gevolge daarvan kon in het "Report of the Trustees for 1868" gemeld worden: "An entirely new arrangement has been effected of the weapons, implements of the chase, etc., etc., on the southern wall. The beautiful carving on many of the weapons, etc. from the Polynesian Islands is now brought low enough to be quite accessible to visitors." In datzelfde jaar schonk C. Pillans "weapons of various descriptions from the South Sea Islands, Spain, Germany, etc., etc."

In 1875 (zie Report of Trustees) schonk "J. Ross" een "Maori flax mat" van Nieuw-Zeeland, en misschien is daarom de ongedateerde brief (map "Ethnology. General Correspondence. 1855–1922") waarin "J. R. Ross" aan Charles Fairbridge meedeelt dat hij aan het museum "the long promised New Zealand spears etc." zendt, tot welke schenking twee speren en een "flax mat" van de Maori's behoorden, in 1875 geschreven. Charles Fairbridge was trustee van 1860 tot en met 1891.

In 1876 werd de bovenste galerij in de museumzaal aangebracht. "It is proposed to devote the new gallery to the exhibition of weapons and other implements of savage and half-civilized tribes . . . those of Polynesia etc. (occupying) the short side above the entrance" staat in het Report of Trustees for 1876. Wanneer dat gedeelte van de tweede galerij zo ingericht is, blijkt niet uit de volgende rapporten, maar toen Crewe, die in de jaren 1882 en 1883 als fotograaf in Kaapstad werkzaam was, en zijn zaak had in Adderleystraat 42, de drie foto's nam die delen van de museumzaal tonen en in het museumarchief aanwezig zijn, was de in-

---

[41]) Idem. Vol. IV. July to December, 1858. Bl. 59.

[42]) Idem. Vol VII. January to June, 1860. Bl. 319.

richting voltooid, want men ziet op de foto's de wapens enz. tentoongesteld op de tweede gaanderij.

Eén van deze foto's is voor ons onderzoek belangrijk. Men ziet er nl. duidelijk een "trophy" op waarin we herkennen de borstplaat, de vezelhelm en de voorhoofdsband. Later komen we op deze foto terug.

In 1896, een jaar voordat de inhoud van het museum naar het huidige gebouw overgebracht werd, schonk het Canterbury Museum een "Collection of stone adzes, Maorimeres and clubs" (Report of Trustees for 1896).

Uit het voorafgaande blijkt dat in de 19de eeuw het museum van vele kanten wapens uit het Stille-Zuidzeegebied ontving. Er zijn ongetwijfeld veel méér schenkingen geweest. Ook de inventarissen noemen nog enkele namen van goede gevers (ik noteerde Layard zelf: 2014, twee boemerangs; en misschien F. Hodgson: 2004, a, een speer), en, bovendien, lang niet alle 19de-eeuwse aanwinsten staan ergens genoteerd.

Reeds werd gezegd dat men de voorwerpen van het lijstje van Layard moet zoeken onder dié nummers van de inventarissen waarbij niet meegedeeld is hoe het museum ze verkreeg. Dit onderzoek wordt bemoeilijkt door het feit dat sommige voorwerpen waarbij de wijze van verkrijging niet opgegeven is, geschonken kunnen zijn door in het voorafgaande overzicht genoemde "donors". In de inventarissen komen hun namen bij wapens uit het Stille-Zuidzeegebied niet voor, behalve die van Layard, en misschien, Hodgson.

We keren nu terug naar de zogenaamde wapens van Nieuw-Zeeland van het lijstje van Layard opgesteld 8 augustus 1860, en wel allereerst naar de "New Zealand, Clubs. 2".

In de inventarissen komen verscheidene "clubs" voor, waarvan men niet weet hoe het museum ze verkregen heeft. Daarvan zijn voor ons van belang "2010. 2 wooden clubs (ula). Fiji" en "2031. 3 clubs. Maori. New Zealand".

Tegen 2010 pleit dat Cook weinig contact met bewoners van de Fidzji Eilanden gehad heeft. Het enige eiland van deze groep dat hij bezocht, is Vatoa. Hij was er maar heel kort, in juli 1774, en zag er "people who were armed with clubs and spears". In juli 1777 kwam hij in de buurt van de Fidzji Eilanden, maar hij ging er niet aan land. Wel ontmoette hij op andere eilanden bewoners van de groep.[43]) Ook op de terugreis, na Cooks dood, bezocht men ze niet.

Een ula is een korte houten werpknots. Een Fidzjiaan droeg er dikwijls twee of meer van in zijn gordel.

De twee ula's van nr. 2010 bestaan uit een steel met een ronde verdikking aan het ene eind. Bij de één is de totale lengte $16\frac{1}{2}''$ en de grootste breedte van de verdikking $3\frac{1}{8}''$; bij de ander zijn deze afmetingen respec-

---

[43]) *The journals* etc. Vol. II. *The voyage of the Resolution and Adventure. 1772–1775.* Etc. 1961, bl. 453. Vol. III. *The voyage of the Resolution and Discovery. 1776–1780.* Etc. 1967. Part one, bl. VII en 163.

tievelijk $15\frac{1}{2}''$ en $4''$. Vooral de langste ula is fraai besneden. Op een fiche in de kaartindex van het Zuidafrikaanse Museum wordt gevraagd of "captain Wilson" de schenker van het tweetal was. Maar deze gaf Eskimovoorwerpen (o.a. nr. 1999). Het Brits Museum heeft ula's die veel op de twee in Kaapstad lijken.[44])

Tegen 2031 pleit dat het er drie zijn en niet twee. Maar misschien behoren de twee die niet gepolijst, en ongeveer van dezelfde lengte zijn, bij elkaar. De derde is gepolijst en groter, en zou bij een latere inventarisatie bij het oorspronkelijke tweetal gevoegd kunnen zijn. Alle drie zijn houten patu-patu's.

Een van de twee ongepolijste wapens is versierd, en wel met een in strakke lijnen gesneden mensfiguurtje.

De gepolijste patu-patu heeft een mensfiguurtje in kronkelende lijnen, en bovendien aan de top van het handvatsel een mensachtige kop.

Cook bezocht Nieuw-Zeeland verscheidene malen. Bij de beschrijving van zijn verblijf in maart 1770, dus tijdens zijn eerste reis, behoort een gravure waarop een patu-patu afgebeeld is die ook met een mensfiguurtje in kronkelende lijnen versierd is.[45]) De gravure is gemaakt door John Record, waarschijnlijk naar een voorwerp door Cook naar Londen gebracht.

Van de gepolijste patu-patu is de grootste lengte ca. $16\frac{1}{2}''$, en de grootste breedte ca. $7''$. Van de ongepolijste met het mensfiguurtje zijn deze afmetingen respectievelijk ca. $14\frac{1}{2}''$ en $6\frac{7}{8}''$, en van de ongepolijste zonder versiering $14\frac{1}{4}''$ en $5\frac{7}{8}''$.

Cooks journaal zegt van het wapen: "the Patoo-Patoo, which is fastened to their wrists by a strong strap, lest it should be wrenched from them, and which the principal people generally wear sticking in their girdles, considering it as a military ornament, and part of their dress, like the poinard of the Asiatic, and the sword of the European."

Reeds eerder, nl. in november 1769, schreef Cook: "they have short Truncheons about a foot long, which they call Pattoo Pattoos, some made of wood some of bone and others of stone, those made of wood are variously shaped . . . the use of these are to knock mens brains out and to kill them outright after they are wounded."

Ook op zijn tweede reis was Cook in Nieuw-Zeeland (april 1773), en eveneens op zijn derde (februari 1777).

De twee ula's van nr. 2010 en de grootste patu-patu van nr. 2031 maken deel uit van de "trophy" die Crewe in 1882 of 1883 fotografeerde.

We komen nu bij de "New Zealand, Spear" die Layard in het Kostershuis vond.

Uit de inventarissen komen in aanmerking: 2000. Double-headed spear.

---

[44]) Afb.: *British Museum. Handbook to the ethnographical collections.* Oxford 1910, bl. 128.

[45]) *An account of the voyages* etc. Vol. II and III: *An account of a voyage round the world in the years 1768, 1769, 1770 and 1771 by Lieutenant James Cook, Commander of his Majesty's Bark the Endeavour.* Vol. III, bij bl. 62.

Savage Island. 2001. Wooden spear. Niue. Savage Island. 2193. Wooden spear. Hawaii.

Cook kwam op Niue (Savage Island) slechts één keer, nl. in juni 1774, dus op zijn tweede reis. Hij was er slechts even, en leverde er een gevecht. In april 1777 kwam hij er wel in de buurt, maar hij landde er niet. Ook op de terugreis, na Cooks dood, deed men het eiland niet aan. Hawaii en andere Sandwich Eilanden heeft Cook daarentegen goed leren kennen. De speer van Hawaii heeft dus de voorkeur.

De totale lengte der speren is respectievelijk 113″, 115″ en 96½″. De punten zijn kunstig uit hout gesneden.

Wat Layards "New Zealand, bows. 2" betreft, uit de inventarissen komt in aanmerking: 1984. 2 Bows. Tonga Islands.

Cook bezocht de Tonga Eilanden in juni 1774 en juli 1777, dus op zijn tweede en derde reis. De bogen van de eilandbewoners vond hij in 1777 niet geschikt voor oorlogvoering: "they have bows and arrows but they seemed to be designed only for amusement and not as a military weapon." Toch zijn de twee bogen in het museum vrij groot (lengte ca. 60″). De reeds genoemde specialist van het Brits Museum, de heer Cranstone, is echter van mening: "Tonga Group is probably correct. The groove along the back is distinctive."

Ten slotte Layards "New Zealand, Hatchet of Stone".

De inventarissen geven twee stenen "axe heads. Melanesian" waarvan het niet bekend is hoe het museum ze verkreeg. Ze zijn bijeengevoegd onder het nummer 7985. Hun kleur is olijfgroen. Eén ervan is beschadigd. Misschien is deze afkomstig uit het Kostershuis? Nieuwzeelands kan deze bijl niet zijn, omdat de uiteinden van de doorsnede daarvoor te spits zijn. Misschien is hij afkomstig uit Nieuw-Guinea, maar dan kan hij moeilijk tot de Cookschenking behoren, omdat Cook de enige keer dat hij in Nieuw-Guinea aan land ging, geen contact met de inlanders had (augustus 1770). Het is echter niet uitgesloten dat hij van een der Melanesische eilanden komt. Misschien komen dan de Nieuwe Hebrieden in aanmerking, die Cook op zijn tweede reis bezocht en waar hij kennis maakte met stenen bijlen (juli–augustus 1774).

Layard schreef in zijn brief van 30 juni 1860 dat alle voorwerpen die hij in het Kostershuis aantrof "more or less damaged and decayed" waren. Dit geldt voor borstplaat, helm, voorhoofdsband, de twee ula's, de twee ongepolijste patu-patu's, de beide speren van Savage Island, de speer van Hawaii, de twee bogen en ook voor één van de twee stenen bijlen. De grootste lengte van deze is 8½″, de grootste breedte 4½″.

Of de "New Zealand, Clubs. 2; Spear; bows. 2; Hatchet of Stone" uit het Kostershuis nog in het museum aanwezig zijn, daarover valt m.i. met zekerheid niets te zeggen. In mijn overzicht wees ik er op dat het museum ook wapens uit het Stille-Zuidzeegebied ontving van anderen dan de kerkeraad, en dat de namen van de meesten van de schenkers niet in de inventarissen voorkomen.

Tot een merkwaardige ontdekking leidt het onderzoek ingesteld naar de "New Zealand, Mask of wood".

Het enige masker in het museum dat in aanmerking komt, draagt het inventarisnummer 2361 (zie afb. 30 en 31). De wijze waarop het museum het verkreeg en het land waar het gemaakt werd, waren tot voor kort niet bekend.[46]) In het oudste inventarisboek schreef Louis Péringuey (verbonden aan het museum van 1906 tot 1924) erbij "old collection", waarmee hij waarschijnlijk bedoelde dat het masker reeds aanwezig was in het gebouw van de Zuidafrikaanse Bibliotheek (1860–1897).[47])

In een catalogus van een maskertentoonstelling die in 1955 in het Museum für Völkerkunde in Wenen gehouden is, vond ik de afbeelding van een masker in dezelfde stijl als dat in Kaapstad.[48]) Het Weense exemplaar is een dansmasker, gemaakt door een Indiaan uit de omgeving van de Nootka Sound (noordwestkust van Noord-Amerika), en daar verworven door James Cook in maart of april 1778, dus op zijn derde reis.

Aan de heer Christian F. Feest, als specialist in Noordamerikaanse Indiaanse voorwerpen verbonden aan het Museum für Völkerkunde te Wenen, zond ik een foto van het masker te Kaapstad.

Hij bevestigde dat dit eveneens het werk is van een Indiaanse kunstenaar, meer bepaald een Nootka of een Kwakiutl Indiaan uit de omgeving van de Nootka Sound. De vorm van het oor en de wenkbrauwen, en de manier waarop het haar aan het hoofd bevestigd is, vond hij karakteristiek. Hij deelde verder mee dat het Weense masker in 1806 in Londen aangekocht werd voor de Oostenrijkse Keizer Frans I, toen de inhoud van het Parkinson Museum (vroeger Ashton Lever Museum) op de markt gebracht werd. Het is nu één van de kostbaarste stukken van het museum te Wenen.

Het voorwerp te Kaapstad is niet een masker dat voor het gezicht gedragen kan worden. Daarvoor is het hout te dik. De grootste dikte ervan (op de plaats juist boven de wenkbrauwen) is zelfs ca. $3\frac{3}{4}$".

Het is gebruikt bij een ceremoniële dans, misschien in een ritueel waarbij de hoofddanseres zogenaamd gedood en onthoofd werd. De persoon die de rol van de doder vertolkte, moest dan een houten gezicht met de uitdrukking van een gestorvene omhoog houden, zodat de toeschouwers het konden zien. Die dans is bijna altijd door vrouwen uitgevoerd en het houten hoofd is aan de haren opgetild.[49]) Het masker te Kaapstad toont een vrouwengezicht, en resten van haren zijn nog aanwezig.

---

[46]) In Die Burger van 19 juni 1967 deelde ik al iets over dit masker mee.

[47]) Mej. Shaw wees mij erop dat het Péringuey's handschrift is.

[48]) *Masken und Schauspiel bei Fremden Völkern. Führer durch die Sonderausstellung.* Herausgegeben vom Museum für Völkerkunde. Wien I. Neue Hofburg. Wien 1955. Ik raadpleegde het boekje in het Koninklijk Instituut voor de Tropen, te Amsterdam.

[49]) Zie: F. Boas. *The social organization and the secret societies of the Kwakiutl Indians.* Report of the U.S. National Museum for 1895, bl. 491. Afbeeldingen van maskers die in stijl verwant zijn aan het masker te Kaapstad: fig. 153 en 154

In zijn brief noemt Feest het Kaapstadse masker "an outstanding example of early Northwest Coast Indian art". Het is inderdaad een heel mooie houtsculptuur, zoals de foto's ervan in dit boek duidelijk laten zien. Het is een der waardevolste etnologische voorwerpen in Zuid-Afrika.

Helaas ontbreekt het linkeroor en is bij de onderlip een stukje hout er af. Het masker is dus enigszins beschadigd. Ook dit pleit ervoor dat het uit het Kostershuis komt.

Het is gesneden uit één stuk hout. De grootste hoogte is ca. $10\frac{1}{2}''$, de grootste breedte (als men de breedte van het oor dat weg is, meerekent; de breedte van het rechteroor is ca. 1") ca. $8\frac{1}{2}''$. Boven en terzijde van het voorhoofd zijn gaatjes in het hout aangebracht waarin lang haar (paardehaar?) gezeten heeft, waarvan nog resten aanwezig zijn.

Men zal het heel vreemd vinden dat Layard een masker dat van de noordwestkust van Noord-Amerika kwam, hield voor een werk uit Nieuw-Zeeland. Maar men gebruikte in die tijd het bijschrift „Nieuwzeelands" op kwistige wijze. Omstreeks 1875 wees Wood er bv. op dat in een etnologisch boek "a scene in a North American wigwam is described as a New Zealand christening". [50])

Trouwens, nog in 1882 of 1883, toen Crewe de reeds besproken foto maakte, beschouwde men in het museum het masker als afkomstig uit het Stille-Zuidzeegebied, want het vormt op die foto een onderdeel van de "trophy" bestaande uit voorwerpen uit dat deel van de wereld. De voorhoofdsband is op het masker geplaatst, en de borstplaat hangt eronder.

Op dezelfde foto ziet men geheel links en niet deel uitmakend van de "trophy" een ander masker, met een klein maskertje er naast. Ook deze zijn nog in het museum. Het kleine masker is vastgeknoopt aan het oor van het grote. In de inventaris hebben ze 2360 als nummer. Ook zij komen van de noordwestkust van Noord-Amerika. Niet echter van de Nootka Sound, maar van de Nass River, in het gebied van de Tsimshian Indianen.

Het dansmasker in Wenen en m.i. ook dat te Kaapstad werden door James Cook verworven tijdens zijn bezoek aan de Nootka Sound. Deze Sound bevindt zich bij het Nootka Island, en dit ligt vlak vóór de westkust van het grote Vancouver Island, dat zelf weer gelegen is vóór de zuidwestkust van het vasteland van Canada. In Cooks tijd woonden de Nootka Indianen langs de westkust van het Vancouver Island en op Nootka Island; de Kwakiutl Indianen in het noordoosten van het Vancouver Island en op de kust van het vasteland daartegenover.[51])

(Kwakiutl), pl. 49 (Nootka). Een goede foto van het masker van fig. 153 in: E. Vatter. *Religiöse Plastik der Naturvölker*. Frankfurt am Main 1926, afb. 55. Dit masker is volgens Boas gemaakt door een Kwakiutl Indiaan van het Vancouver Eiland: Franz Boas. *Kwakiutl ethnography*. Edited by Helen Codere. Chicago and London 1966, bl. 319.

[50]) Zie noot 32, bl. 839.

[51]) Zie de kaarten in: D. Jenness. *The Indians of Canada*. Second Edition. National Museum of Canada. Bulletin 65. Anthropological series no. 15 (1934), bl. 329. P. E. Goddard. *Indians of the Northwest Coast*. New York 1945, tegenover bl. 12.

Cook verbleef in de Nootka Sound van 29 maart tot 26 april 1778. Hij bezocht twee dorpen die aan de Sound gelegen waren, had veel contact met de Indianen, en verzamelde er vele voorwerpen. Vooral vond hij mooi "many of the human masks and heads, where they show themselves to be ingenious sculptors. They not only preserve, with exactness, the general character of their own faces, but finish the more minute parts with a degree of accuracy in proportion, and neatness in execution."

Ook David Samwell, de "surgeon's mate", die er een eigen journaal op na hield, schonk er speciale aandacht aan: "their Masks of the Human face . . . the Execution of which is much better than could be expected from a rude and savage race of men as these are." [52])

Layard kreeg uit het Kostershuis ook een "New Zealand, rattle?".

Het enige voorwerp dat in het museum in aanmerking komt, draagt het inventarisnummer 5330. Het wordt op een oud fiche in de kaartindex beschreven als "Rattle made from horn of Bighorn", en in het eerste inventarisboek als "Rattle made from Bighorn horn. N.W. America". In het tweede boek is toegevoegd "Presented T. V. Seddall", maar dit moet opgevat worden als slechts een vráág, gesteld door mej. Shaw omdat de heer en mevrouw Seddall Noordwestamerikaanse voorwerpen gegeven hebben.[53])

"Bighorn" is de benaming van het Noordamerikaanse "Rocky Mountain sheep" (ovis montana).

De bruinkleurige ratel bestaat uit een hol gedeelte, gevormd door twee driehoeken, en een plat, rechthoekig handvatsel dat aan de randen getand is. In de driehoekige holte moeten losse voorwerpjes geweest zijn die tegen het hoorn stootten als de ratel heen en weer bewogen werd. De twee opstaande zijden van de driehoek zijn open. Riempjes die door gaatjes in het hoorn gaan, sluiten deze openingen af. Zie afbeelding 32.

De grootste breedte van de ratel is ca. 7″, de grootste hoogte ca. $6\frac{1}{2}$″. Het voorwerp is beschadigd.

Cook schreef over de ratels van de Indianen aan de Nootka Sound: "The rattles are for the most part made in the shape of a bird, with a few pebble stones in the belly and the tail is the handle, they have however others that bear rather more resemblance to a child's rattle." De ratel in het museum behoort misschien tot het laatste type.

Layard vond in het Kostershuis ook een "New Zealand, Fish hook".

Hiervoor komt in het museum alleen in aanmerking: 1899. Gaff for fishing. Old Museum. From N.W. America. "Old Museum" is, naar mej.

---

[52]) *The journals* etc. Vol. III. *The voyage of the Resolution and Discovery. 1776–1780.* Etc. 1967. Part two, bl. 1102.

[53]) Blijkens de inventarissen gaf de heer Seddall o.m. gebruiksvoorwerpen (nrs. 2406–2411, 2414, 2420, 2421, 5319–5334, jaar van schenking niet genoemd), en volgens het rapport in The Cape Monthly Magazine van 1871 schonk mevrouw Seddall tussen 1 october 1870 en 31 januari 1871 "some native Idols from British Columbia" (New Series. Volume II. January to June, 1871. Bl. 181). Een ratel is er niet bij.

Shaw mij vertelde, geschreven door S. H. Haughton, verbonden aan het museum van 1911 tot 1920, en hij zal er mee bedoeld hebben het museum in het gebouw van de Zuidafrikaanse Bibliotheek (1860–1897). De benaming "Gaff for fishing" is onjuist. Het voorwerp is een dubbele vishaak, gaffelvormig. De grootste lengte is $11\frac{1}{2}''$, de grootste afstand tussen de beide haken $3\frac{1}{2}''$. Het is licht beschadigd.

Cook vertelt dat de vishaken die de Indianen van de Nootka Sound hem aanboden, van hout en been gemaakt waren. Dit klopt met het voorwerp in het museum: de twee tanden van de haken zijn van been, en deze zijn vastgemaakt in houten stokjes.

Layard verkreeg van de kerkeraad eveneens: "Esquimaux, bow and arrow—spear and quiver". In de inventarissen vindt men de volgende nummers die in aanmerking komen:

2192. Bow and arrows. Bone head with native copper tip. Esquimaux. N.W. America. De toevoeging "Presented L. Wiener Esq." is, naar mej. Shaw mij vertelde, bedoeld als vraag. Wiener heeft nl. in 1894 "a series of North American Native Implements" cadeau gegeven (Report of Trustees for 1894). Er is echter geen reden om aan te nemen, dat de voorwerpen van nr. 2192 daartoe behoren.

2197. Two arrows with "neolithic" stone heads. Esquimaux. N.W. America.

In mei 1778 bezocht Cook de Prince William's Sound, aan de westkust van Alaska. Ook daar verkreeg hij voorwerpen. Hij noteerde o.a. "The weapons and instruments for fishing and hunting are the very same that are made use of by the Esquimaux and Greenlanders" en later, in october 1778, schreef hij: "how remarkable the natives, on this North West side of America, resemble the Greenlanders and Esquimaux, in various particulars of person, dress, weapons, canoes and the like."

Het is dus niet onmogelijk dat ook de boog en pijl, speer en pijlkoker, die, volgens Layard, van Eskimo's afkomstig waren, tot de Cook-schenking behoorden.

Maar of de boog (2192) en één van de pijlen (2192 en 2197) uit het Kostershuis komen? Boog en verscheidene pijlen zijn inderdaad niet intact. De lengte van de boog is ca. 30″, die van de pijlen varieert.

Eskimowapens zijn in de 19de eeuw echter niet alleen door de kerkeraad aan het museum afgestaan, getuige de voorbeelden die volgen. Misschien behoren sommige wapens van de nummers 2192 en 2197 dan ook tot dié schenkingen.

In 1855 gaf J. Laing een "Esquimaux Arrow, with flint head"; J. Gibb "Esquimaux Weapons and Implements"; W. Whitta "Esquimaux Bow and Arrows", en T. Tusley "Esquimaux Arrow, with Bone and Copper Head" (dit is misschien één van de pijlen van nr. 2192).[54])

[54]) Report of the Trustees of the South African Museum for 1855: Curator's 1st and 2nd report to the Trustees.

In datzelfde jaar maakte Layard een "trophy" van "an Esquimaux bow and arrows, and Esquimaux copper spades".[55])

In 1858 zegt hij van zijn "Esquimaux bow and arrows": "These are the most remarkable of any of the kind, being formed of small fragments of wood, bound together by sinews of animals and strengthened by longitudinal bands of the same." Bij de pijlen zijn er "barbed for shooting fish".[56])

In de inleiding, gedateerd 1 januari 1861, tot de reedsgenoemde Catalogue zegt Layard dat er in de museumzaal ook is "a group of bows and arrows, used ... by ... the Esquimaux of the Frozen North."[57]) Aan de ene boog van 1855 is er dus minstens één toegevoegd, in elk geval de boog uit het Kostershuis.

Bovenstaande schenkersnamen komen niet voor onder de namen van gevers die ik in de inventarissen aantrof bij Eskimowapens welke in de 19de eeuw aan het museum geschonken zijn. Die namen zijn Captain Wilson (1999), H. M. S. Enterprise (2413, 5458, 5459, aangeboden in 1876) en L. Wiener (2191, aangeboden in 1894). Zij gaven wapens van Eskimo's uit Noordwest-Amerika.

Er staan ten slotte op het lijstje van Layard de volgende etnologische voorwerpen die ik niet met zekerheid, waarschijnlijkheid, of mogelijkheid in het museum aangetroffen heb: New Zealand, Spoons. 2; New Zealand, Baskets 7; Esquimaux, spear and quiver; South American? hat. made of grass and leather.

Wat de hoed betreft, die Layard met een vraagteken Zuidamerikaans noemt, Cook kwam op zijn eerste en tweede reis in aanraking met inboorlingen op eilanden bij de zuidpunt van Amerika (januari en februari 1769; november en december 1774 en januari 1775). In geen van beide beschrijvingen is er sprake van het verkrijgen van hoeden.

Wanneer kunnen Cook en, na zijn dood, de kapiteins King en Gore etnologische voorwerpen aan het Kostershuis geschonken hebben?

Cook zelf was vier maal aan de Kaap: gedurende de eerste reis toen hij terugkeerde (15 maart–15 april 1771); op de tweede reis toen hij heenging (30 october–23 november 1772) en terugkeerde (21 maart–27 april 1775); en op de derde reis toen hij heenging (18 october–30 november 1776).

14 Februari 1779 werd Cook op Hawaii gedood. Leider van de expeditie werd toen kapitein Clerke. Na diens dood werd kapitein Gore de aanvoerder. 13 April 1780 landde deze met zijn twee schepen in Simonsbaai. Hijzelf was bevelvoerder van de Resolution, en kapitein King was het van de Discovery. 9 Mei vertrokken ze weer uit Simonsbaai.

In aanmerking komen de bezoeken aan de Kaap toen Cook terugzeilde van een reis (15 maart–15 april 1771 en 21 maart–27 april 1775; in het rapport van 23 november 1804 zegt ds. Serrurier dat Cook „Zuid-zee

[55]) Idem. Curator's 3rd report to the Trustees.

[56]) The Cape Monthly Magazine. Vol. IV. July to December, 1858. Bl. 59.

[57]) Zie ons boek, bl. 61.

rariteiten" gaf „op zyn retour hier geankerd zynde"), en de keer toen John Gore de leiding had (13 april–9 mei 1780).

Overzien we wat ik geschreven heb over het land van oorsprong van de voorwerpen in het museum die met zekerheid, waarschijnlijkheid en mogelijkheid uit het Kostershuis komen, en over de tijd waarop Cook deze landen bezocht, dan komen in aanmerking om geschonken te zijn *in de periode 15 maart–15 april 1771:* borstplaat van Tahiti, twee patu-patu's van Nieuw-Zeeland; *in de periode 21 maart–27 april 1775:* borstplaat van Tahiti, voorhoofdsband van Marquesas Eilanden, twee ula's van de Fidzji Eilanden, twee patu-patu's van Nieuw Zeeland, speer van Niue, twee bogen van de Tonga Eilanden, stenen bijl uit Melanesië; en *in de periode 13 april–9 mei 1780:* borstplaat van Tahiti, vezelhelm van Hawaii, twee patu-patu's van Nieuw-Zeeland, speer van Hawaii, twee bogen van de Tonga Eilanden, masker van de Nootka Sound, ratel, vishaak, boog en pijl van de noordwestkust van Noord-Amerika.

De met zekerheid niet teruggevonden hoed van Zuid-Amerika (?) zou geschonken kunnen zijn in de periode 15 maart–15 april 1771 of in de periode 21 maart–27 april 1775.

De eveneens niet gevonden speer en pijlkoker van de Eskimo's kunnen alleen gegeven zijn in de periode 13 april–9 mei 1780.

Uit dit overzicht blijkt dat niet minder dan negen voorwerpen (vezelhelm van Hawaii, speer van Hawaii, masker van de Nootka Sound, ratel, vishaak, boog, pijl, speer en pijlkoker van de noordwestkust van Noord-Amerika) niet door Cook zelf gegeven kunnen zijn. De kapiteins Gore en King komen wel in aanmerking als schenkers.

In het N.G. Kerkarchief en het Kaaps Archief heb ik helaas geen enkel document kunnen vinden waarin genoteerd staat dat Cook, Gore en King iets aan het museumpje gegeven hebben.

Dat Cook wel eens iets weggaf in Kaapstad, blijkt uit een brief in de map "Ethnology. General Correspondence. 1855–1922".

Ds. Abraham Faure, predikant van de gemeente Kaapstad, schreef hem 29 october 1855 aan Layard. De inhoud luidt als volgt:

Sir!

I beg leave to transmit herewith for the South African Museum four specimens of Linen or clothing, made at Othaheite from the bark of certain trees, presented to my Grandfather Mr. C. Brand by Capt. Cook. I think in 1773 or 1774, whilst he resided with my Grandfather: part of these samples were presented by me to the Museum at Leyden.

I beg also to add some Namaqua Rings and other articles as marked, leaving it to you to decide whether they are worthy of being deposited in the Museum.

I remain,
Sir,
Your obed^{t} Servt
A. Faure Jz.

Deze vier stukjes tapa-doek uit Tahiti zijn nog steeds in het museum aanwezig (nr. 5336). Cook kan ze in de periode 15 maart–15 april 1771 of 21 maart–27 april 1775 aan Brand gegeven hebben.

In Kaapstad vertelt men, dat Cook aan Brand zijn portret schonk. Of dit verhaal juist is, viel tot heden niet te constateren. Eveneens zegt men dat Cook de peetvader geweest zou zijn van een kind van Brand. Van de acht kinderen die Pama-De Villiers geven, draagt echter niet één de voornaam van Cook.

In het Zuidafrikaanse Museum zijn een "Cloth and sash, brought to South Africa by Capt. Cook. Tahiti" (nr. 1974). Ze zouden aan het museum geschonken zijn door een "Mr. Rawstorne". Wanneer wordt niet in de inventarissen vermeld.

Kapenaars zullen wel eens ten onrechte van een voorwerp gezegd hebben dat het afkomstig was van de beroemde ontdekkingsreiziger. Barnard schreef tenminste omstreeks 1955: "there is a table in Cape Town whose owner fondly believes came from Capt. Cook's cabin, in spite of its manifest unsuitableness for a cabin in a sailing ship of those days."[58])

Misschien is dit de tafel die wijlen mej. Hilda Buyskes in 1958 aan het Zuidafrikaanse Museum schonk en die nu in het Cultuurhistorisch Museum is (nr. 5926). Volgens mej. Buyskes had Cook die tafel aan Christoffel Brand gegeven. Waarom zij dit geloofde, is niet bekend. Het meubel staat op wieletjes en is dus inderdaad niet zo geschikt voor een zeilschip. Maar buitendien dateert de tafel, volgens de heer D. J. C. Fitz-Gerald, Department of Furniture, Victoria and Albert Museum, van na 1800. Hij vertoont invloed van de Regency stijl, maar is niet Engels.[59])

De heer Brand, aan wie Cook tapa-doek ten geschenke gaf, was Christoffel Brand, geboren aan de Kaap in 1738 en aldaar overleden in 1815. Deze vooraanstaande Kapenaar was een tijd lang voorzitter van de Raad van Huwelijkse en Kleine Gerechtzaken, administrateur van de houtmagazijnen, en havenmeester van Simonsbaai.

Cook en de zijnen kenden hem goed en hielden van hem.

James King schrijft in zijn journaal ter gelegenheid van de aankomst van hem en Gore in Simonsbaai op 13 april 1780: "Mr Brandt, the governor of this place, came to visit us, as soon as we had anchored. This gentleman had conceived a great affection for Captain Cook, who had been his constant guest, the many times he had visited the Cape."

Cook zelf schreef over Brand in zijn journaal op de tweede reis, in 1772, toen hij heenging: "Mr Brand, this last Gentleman brought us off such things as cannot fail of being exceptable to persons coming from sea", en "we fix'd our selves at Mr Brands, the usual residence of most

---

[58]) Manuscript, Chapter: Early collections, bl. 3.

[59]) Mevr. B. Paap van het Cultuurhistorisch Museum te Kaapstad was zo vriendelijk foto's van de tafel naar het Victoria and Albert Museum te zenden en mij inzage te geven van de brief van de heer Fitz-Gerald. Laatstgenoemde vraagt of de tafel Kaaps is. Mevr. Paap meent van niet.

Officers belonging to English ships, this Gentleman spares neither trouble nor expence to make his house agreable to those who favour him with their company, and to accomodate them with every thing they want, with him I concerted measures for Supplying the Sloops with Provisions and all other necessaries they wanted and which he set out procuring without delay." Toen hij terugkwam in 1775 ging hij weer bij Brand thuis: "he has lately been appointed Port-keeper at False Bay where he resides during the Winter Season."

In de journalen lezen we terloops van contact tussen Brand en Cooks officieren Gore en King: In 1771, toen Gore nog luitenant was, beklom deze met een slaaf van Brand als gids, Tafelberg.[60]) En uit het journaal van King blijkt, dat deze in 1780 vriendschappelijk met Brand omging.

Het is niet vreemd dat Cook aan het museumpje een geschenk gaf, want men ontving hem in Kaapstad als een geëerde bezoeker. Over zijn verblijf van 21 maart–27 april 1775, toen hij dus terugkeerde op zijn tweede reis, was hij bijzonder goed te spreken. In zijn journaal schrijft hij: "The next day (d.i. 22 maart) I went on shore and waited on the Governor Baron Plettenberg and other Principal officers who Received and treated us during our whole stay with the greatest politeness, and contributed all in their power to make it agreeable. And as there are few people who are more obligeing to strangers than the Dutch in general at this place, and no place where refreshments of all kinds are to be got in such abundance we enjoyed some real repose after the fatigues of so long a voyage."

Juist 1775 komt in aanmerking voor een geschenk van Cook: bedoeld om uiting te geven aan zijn dankbaarheid voor de hartelijke bejegening, en tevens, zoals ds. Serrurier schrijft, „ter zyner gedagtenis".

Uit een brief gedateerd 22 october 1776, van David Samwell, de "surgeon's mate", blijkt dat men hem ook toen hij heenging op de derde reis eer bewees: "The Governor and all the Cape pay Captn Cook extraordinary Respect, he is as famous here and more noted perhaps than in England."[61]) Maar Cook vond het verblijf toen toch minder aangenaam, omdat een aantal rammen en ooien die hij aan land had mogen brengen om te laten grazen, hem ontstolen werd. Hij kreeg echter de meeste weer in handen.

Van 13 april tot 9 mei 1780 waren de kapiteins Gore en King aan de Kaap. James King heeft geestdriftig over hun verblijf geschreven.[62]) Hij had er contact met Gordon ("Gordon made great additions to the valuable collection of natural curiosities with which he has enriched the Museum

---

[60]) *The journals* etc. Vol. I. *The voyage of the Endeavour. 1768–1771.* Etc. 1955, bl. 466, noot 1.

[61]) *The journals* etc. Vol. III. *The voyage of the Resolution and Discovery. 1776–1780.* Etc. 1967. Part two, bl. 1514.

[62]) *A voyage to the Pacific Ocean* etc. *in the years 1776, 1777, 1778, 1779 and 1780.* Etc. Vol. III, bl. 482–484.

of the Prince of Orange"), gouverneur Van Plettenberg en Brand.[63]) Zij getuigden van hun grote bewondering voor Cook. Van Plettenberg vroeg hem zelfs om een portret van de overledene. Dan zou hij het hangen in de goeverneurswoning tussen de portretten van Tromp en De Ruyter, Nederlands grote zeehelden. Ik neem aan dat King toen, met goedvinden van Gore, als herinnering aan Cook en ter aanvulling van wat Cook zelf reeds eerder geschonken had, voorwerpen gegeven heeft, verkregen op de derde reis.

Ik geloof dat men eerder in King dan in Gore de persoon moet zien bij wie de gedachte aan een nieuwe schenking opgekomen is. King stelde veel belang in etnologische voorwerpen, getuige de grote aandacht die hij eraan besteedt in zijn uitvoerig vervolg op het journaal van Cook. Hij was, zoals Beaglehole schrijft, "the intellectual of the voyage". Gore was voornamelijk "a practical seaman".[64]) Buitendien voelde King zich dankbaar gestemd tegenover de Kapenaars: "During our stay at the Cape, we met with every proof of the most friendly disposition towards us, both in the Governor and principal persons of the place, as well Africans as Europeans".

Cook en King zeggen in hun journalen over deze schenkingen echter niets.

James King sprak dus in 1780 met Gordon. Ook andere vooraanstaande personen van de twee schepen zullen hem ontmoet hebben. In verband hiermee is interessant wat ik ontdekte toen ik enige jaren geleden de Gordonverzameling in Amsterdam bekeek. Ik noteerde toen enige tekeningen van vogels uit de Stille Zuidzee. Één ervan draagt het opschrift: "John Webber del. 1778" (nr. 276 in het album met de nummers 239–348). Deze John Webber was de tekenaar die Cook op zijn laatste reis vergezelde en met King en Gore in 1780 aan de Kaap was. Hij zal deze tekening (en ook de andere met Stille Zuidzee-onderwerpen?) aan Gordon gegeven hebben, waarschijnlijk in ruil voor iets.

De kerkeraad lijkt in het begin van de 19de eeuw bewust te zijn geweest

---

[63]) Juist in de tijd dat King aan de Kaap was, kreeg Gordon (toen „Captein en Hoofd van 's Compagnies Militie") van de Politieke Raad toestemming „om met een der aanweezende Retour-Scheepen, aan de Heer Allamand Professor in de Philosophie te Leyden, over te zenden, om ten dienste van 't Cabinet van Natuurlijke Zeldzaamheeden van zijne Doorlugtigste Hoogheijd, den Heer Erfstadhouder, aan hoogstdenselven te werden gepraesenteerd, de Huijd en het Scellet eener Cameleopardalus, gepakt in Twee Cassen, d'eene lang 6, en breed 3½ voeten en d'andere lang 8 en breed 3 voeten" (Kaaps Archief. C72. Resolutiën van de Raad van Politie. 1780. Bl. 178: 18 april). Zie voor de interessante geschiedenis van het bedoelde Kabinet dat het grootste deel uitmaakte van het Kabinet van Natuur en Kunst van prins Willem V: Th. H. Lunsingh Scheurleer in het boek *150 Jaar, Koninklijk Kabinet van Schilderijen, Koninklijke Bibliotheek, Koninklijk Penningkabinet*, 's-Gravenhage 1967, bl. 20–41, in het bijzonder bl. 27 en 28 (in 1790 stond er een opgezette giraf op de zolder, waarschijnlijk het dier van Gordon).

[64]) Zie voor het contrast tussen King en Gore: *The journals* etc. Vol. III. *The voyage of the Resolution and Discovery. 1776–1780*. Etc. 1967. Part one, bl. LXXVI.

van de belangrijkheid van wat we maar kortheidshalve de Cookschenking noemen. Tot de boeken die ze in 1815 uit Amsterdam ontving voor geld in 1805 overgemaakt aan ds. Pieter Meyboom aldaar, behoorden immers de volledige werken van Cook in Nederlandse vertaling: „Cooks Reizen rondom de Wereld in 13 delen met de nagekomen Platen: f. 156:11 –; in 13 H.E.B. à 18 stuijv: ieder: f. 11:14 –; 1 Portefeuille voor de Platen: f. 1:4–." [65]) H.E.B. betekent Halve Engelse Banden.

Deze dertien delen zijn nog in de Dessiniaanse Verzameling aanwezig: *Reize* (te beginnen met deel 4: *Reizen*) *rondom de Waereld, door James Cook*, vertaald door J. D. Pasteur. Met kaarten en plaaten. Te Leyden, Amsterdam en 's Haage, bij Honkoop, Allart en Van Cleef, 1795–1803. De portefeuille voor de platen ontbreekt.

Tot de etnologische voorwerpen in het Kostershuis behoorde ook "One Cingalese waist knife, with Silver hilt and green tortoiseshell scabbard mounted in Silver". Dit maakt echter geen deel uit van de Cookschenking, en zal in het volgende hoofdstuk behandeld worden.

---

[65]) N.G. Kerkarchief. 18/21. Journaal 1801–1805. Juni 1805, bl. 32. 18/22. Journaal 1811–1815. December 1815, bl. 56.

V

PENNINGEN, MUNTEN, CEYLONS GORDELMES, EN UITRUSTINGSTUKKEN VAN SIMON VAN DER STEL

Er verhuisde nog meer uit het Kostershuis naar het Zuidafrikaanse Museum.

Onder de bijlagen tot de notulen van de kerkeraadsvergadering van 7 mei 1883 bevindt zich de kopie van een ontvangstbewijs waarvan het origineel ondertekend was door E. L. Layard en gedateerd 29 april 1863.[1])

De curator verklaarde van de "Consistory of the Dutch Church in Cape Town, as Trustees of the Dessinian Library" ten behoeve van het museum in leen ontvangen te hebben, om tentoongesteld te worden:

Four Hundred (say 400) Silver Coins and Medals
Thirty Five (say 35) Copper Coins and Medals
One silver medal commemorative of the Building of the new Lutheran Church at Rotterdam with a printed description
One Cingalese waist knife, with Silver hilt and green tortoiseshell scabbard mounted in Silver

Het in bruikleen geven van deze voorwerpen was het resultaat van de volgende brief gericht aan "J. C. Overbeek Esq. Secretary to the Consistory"[2]):

S.A. Museum
Jany 10th 1861

My dear Sir,

I understand that the consistory of the Dutch Church have charge of some antique coins and medals and a Malay Kris formerly a portion of the Dissinian (sic!) collection. Will you kindly ask the members if they have any objection to place these things in the South African Museum for exhibition to the Public.

I need scarcely say that every care will be taken of the articles, which can be reclamed at any moment when required.

Believe me
Yours very faithfully
E. L. Layard
Curator

Op de vergadering van 14 januari 1861 besloot de kerkeraad het gevraagde in leen te geven.[3]) Vreemd is dat in de notulen, de gedrukte rapporten, en andere archiefstukken van het Zuidafrikaanse Museum met geen woord over deze aanwinst gerept wordt.

[1]) N.G. Kerkarchief. G1. 4/28. Bijlagen tot de notulen. 1882–1883. In de bijlagen tot de notulen van 1863 is het origineel niet aanwezig.

[2]) N.G. Kerkarchief. G1. 4/17. Bijlagen tot de notulen. 1860 en 1861. Bl. 499 (kerkeraadsvergadering van 14 januari 1861).

[3]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/28. Notulen 6 augustus 1860 tot 15 december 1863. Bl. 76.

In het legaat van Von Dessin lazen we reeds van „munten en medailles". Het "Cingalese waist knife" is niet het „silver Zijdgeweer en sijn portepees met silver beslag" dat in de inventaris van Von Dessin genoemd wordt [4]), want dit werd op de vendutie gekocht door ene Jan Smook, en wel voor 17 rijksdaalders en twee schellingen.[5])

Van de 17 zilveren „medailles" uit het legaat wordt in het ontvangstbewijs van Layard slechts over één iets naders gezegd, waarschijnlijk omdat er een gedrukte beschrijving bij was. De mededeling "commemorative of the Building of the new Lutheran Church at Rotterdam" helpt ons de gedenkpenning (want dit was de „medaille") te determineren.

Op 16 december 1736 werd te Rotterdam een nieuwe Lutherse kerk ingewijd, waarvan de bouw in 1733 begonnen was en die ontworpen was door Titus Favre, geboren waarschijnlijk in Zwitserland, omstreeks 1704, en overleden in Duitsland in 1745.[6]) Ter herinnering aan de totstandkoming van deze kerk vervaardigde de bekende Amsterdamse stempelsnijder Martinus Holtzhey (1697–1764) een zilveren gedenkpenning. Verheul gaf er de volgende beschrijving van (men vergelijke deze met de afbeeldingen van de penning in ons boek, nrs. 17 en 18):

„Op de voorzijde ziet men in het verschiet de stad langs de Maaszijde, op den voorgrond is de riviergod gezeten, leunende met den rechterarm op een kruik, waarop het woord „Maas" is aangegeven en waaruit water stroomt. Hij is voorzien van zijn gewone attributen, terwijl zijn linkerarm een hoorn des overvloeds omvat. Midden op stroom ligt een Oost-Indisch Compagnieschip voor anker. Hoogerop ziet men het stadswapen, omgeven door de wapens der vier Burgemeesteren, onder wier bewind de vergunning tot den bouw der kerk verleend was, zijnde: Johan van Meel, mr. H. van der Stael, mr. A. Deynoot en mr. H. Pelt.

Op de keerzijde ziet men het afbeeldsel van de nieuw gebouwde kerk, daaronder de wapens van de families Croll en De Jongh, met het onderschrift: Agatha Maria Croll en Daniël de Jongh Jun., eersten steen gelegd den Ven October 1733, voltooid 1736. De penning heeft onderstaande versregels als doorloopend randschrift:

De Leden die Gods Geest in Christus komt vereenen
Verstrekken dit Gebouw tot levendige steenen." [7])

De op de penning vermelde Agatha Maria Croll en Daniël de Jongh Jr. hadden op maandag, 5 october 1733 de eerste steen gelegd.[8]) Hun ouders hadden zich voor de bouw van de kerk zeer beijverd.[9])

Het is begrijpelijk dat Von Dessin, die, toen hij aan de Kaap kwam

---

[4]) Kaaps Archief. MOOC 8/10. Inventarissen. 1760–1763. Nr. 76.

[5]) Kaaps Archief. MOOC 10/8. Vendurollen. 1758–64. Nr. 43.

[6]) J. Verheul Dzn. *De Evang. Luthersche gemeente en haar oude kerkgebouw te Rotterdam*. Rotterdam (1939), bl. 30, 33 en 34.

[7]) Verheul, bl. 76.

[8]) Verheul, bl. 33.

[9]) Verheul, bl. 24.

een Lutheraan was, en eerst later lid werd van de Nederduits-Gereformeerde Kerk, voor deze penning belangstelling had.

In 1883 ontving de South African Fine Arts Association van de kerkeraad wel schilderijen, maar geen „munten en medailles", hoewel De Smidt er om gevraagd had en ze eenmaal met zekerheid tot de Dessiniaanse Verzameling behoorden. We zagen dat ze in 1863 in bruikleen aan het Zuidafrikaanse Museum waren afgestaan, dat toen in het gebouw van de Zuidafrikaanse Bibliotheek gehuisvest was. Dat de Association ze niet kreeg, had zijn goede reden: de curator van het museum kon ze niet meer vinden!

Dit blijkt uit een brief van de archivaris H. C. V. Leibbrandt aan de ouderling R. le Sueur Fischer, d.d. 18 december 1884.[10]) Het ontvangstbewijs van 29 april 1863 heeft hij ter inzage ontvangen. Hij schrijft:

Amice!

I received the receipt safely and herewith return it. I went with it to Mr. Trimen (d.i. de curator van het Zuidafrikaanse Museum, Roland Trimen) but he replied that he knew nothing about it, as the receipt was granted before his appointment. He first submitted that the coins had been returned but I told him that that was not the case. He then said that he would see the museum trustees about it. I can do no more in this matter than what I have done already.

It is your duty now as one of the trustees to lay the matter before your colleagues and not delay a moment in ferreting out the truth and discovering what has become of the valuable collection. I would like to be your personally–

with regards
t.t.
H. C. V. Leibbrandt.

Op 4 mei 1885 besloot de kerkeraad een onderzoek te doen instellen [11]), dat voorlopig niets opleverde [12]). Tien jaar later, in 1895, werd dit onderzoek echter hervat. Op de kerkeraadsvergadering van 8 april 1895 wees ds. Moorrees op „eene Verzameling van munten en gedenkpenningen, behoorende tot de Dessiniaansche Bibliotheek, welke niet te vinden zijn." Er werd toen een commissie van drie predikanten benoemd om nader op de zaak in te gaan.[13])

Op de vergadering van 13 mei adviseerde deze commissie om namens de kerkeraad een memorie bij het Parlement in te dienen.[14]) 10 Juni deelde de commissie mee, dat „zij in hare nasporingen zoo ver gevorderd is, dat er in den loop der week eene petitie hierop betrekkelijk bij het

---

[10]) N.G. Kerkarchief. G1. 4/29. Bijlagen tot de notulen. 1884–1885. Bij vergadering van 4 mei 1885.

[11]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/35. Notulen. 1884–1887. Bl. 136 en 137.

[12]) Idem, bl. 145: vergadering van 1 juni 1885.

[13]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/38. Notulen. 1892–1895. Bl. 386.

[14]) Idem, bl. 395 en 396.

Parlement zal worden ingediend." [15]) En 8 juli vertelde ds. Kotzé „met betrekking tot de Munten en Gedenkpenningen behoorende tot de Dessiniaansche Bibliotheek", „dat die gevonden zijn, alsmede, wat bij verder onderzoek daaromtrent uit een der oude Registers [16]) is gebleken. Verder dat ZEW. en Ds Steytler heden morgen de parlementaire commissie hebben ontmoet, die hun gevraagd heeft of de Kerkeraad gezegde Munten en Gedenkpenningen terug verlangt, welke vraag ontkennend of met *neen* is beantwoord; doch dat er verwacht wordt dat ze behoorlijk zullen worden geregistreerd, en publiek ten toon gesteld." [17]) Verder vindt men over deze zaak niets in de notulen, en in de bijlagen zijn geen stukken aanwezig die er op betrekking hebben. Waar, en onder welke omstandigheden de munten en gedenkpenningen teruggevonden zijn, is mij niet bekend.

In de notulen, gedrukte rapporten, en andere archiefstukken van het Zuidafrikaanse Museum is over deze geschiedenis niets te vinden.

Het is vreemd dat ik over de verdere lotgevallen van de schilderijen, de etnologische en natuurhistorische voorwerpen, en de munten en penningen, alle eenmaal aanwezig in het 18de-eeuwse Kostershuis, in het N.G. Kerkarchief en, voor de periode van na ongeveer 1920, in het Kerkkantoor, Groote-Kerkgebouw, Kaapstad, niets heb kunnen ontdekken. De laatste kerkelijke stukken over de etnologische en natuurhistorische voorwerpen dateren van 1860, over de schilderijen van 1883, en over de munten en penningen van 1895.

In 1897 verhuisden de collecties van het Zuidafrikaanse Museum uit de Zuidafrikaanse Openbare Bibliotheek naar het huidige gebouw. De munten en penningen gingen mee. Nu zijn ze in het Cultuurhistorisch Museum.

In het "Accession Register of Coins and Medals, completed November 1954" (drie delen, aanwezig in laatstgenoemd museum) staat bij 324 munten vermeld dat ze afkomstig zijn van de "Dessinian Collection", maar bij de "medals" (penningen) wordt nergens "Dessinian Collection" opgegeven.

Die 324 munten komen uit vele landen, o.a. verscheidene Duitse staten, Denemarken, Holland, België, Polen, Zwitserland, Portugal, Zweden, Engeland, Frankrijk, Italië, Spanje en Rusland. Verscheidene hebben esthetische waarde. Drie Duitse zilveren munten zijn in ons boek afgebeeld (nrs. 19, 20, 21 en 22), gekozen om hun fraaiheid van voorstelling; van twee alleen de voorzijde, van de derde zowel de voor- als de keerzijde.

De munten dateren uit de 16de, 17de en 18de eeuw. Er zijn erbij die een jaartal dragen dat jonger is dan 1761, en die dus na de dood van Von Dessin aan de verzameling zijn toegevoegd. Vooral onder de Duitse en Deense munten zijn interessante stukken.

---

[15]) Idem, bl. 410.

[16]) Nl. registers op de notulen.

[17]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/38. Notulen. 1892–1895. Bl. 429.

Uit de nalatenschap van Von Dessin ontving de kerk in 1761 17 zilveren penningen, 344 zilveren munten, en enige „kopere munten". Uit de notulen van de kerkeraad van 7 october 1761 blijkt dat er onder deze „kopere munten" ook penningen waren. Er staat daar nl. genoteerd: „silvere en kopere Medailles, mitsgaders vreemde munten".[18])

In 1863 ontving het museum van de kerk 400 zilveren munten en penningen, 35 koperen munten en penningen, en een zilveren penning met een gedrukte beschrijving erbij.

Twee dingen zijn duidelijk: tussen 1761 en 1863 zijn er zilveren munten, en misschien ook zilveren penningen en koperen penningen en munten, aan de Von Dessin-verzameling toegevoegd; en na 1863 zijn er in het Zuidafrikaanse Museum een aantal munten verdwenen.[19])

Het behandelen van de munten van de Dessiniaanse Verzameling laat ik graag over aan meer bevoegden.

Wat de penningen betreft, noch in het genoemde "Accession Register", noch in de "Catalogue of Numismatic Collections" (eveneens aanwezig in het Cultuurhistorisch Museum), noch in het inventarisboek "Additions to the South African Museum. Anthropology and antiquities" (in het Zuidafrikaanse Museum), komt een penning voor waarbij vermeld wordt dat hij uit de Dessiniaanse Verzameling afkomstig is. De penning die betrekking heeft op de inwijding in 1736 van een nieuwe Lutherse kerk te Rotterdam en de erbij behorende gedrukte beschrijving vindt men echter onder nr. 3292 in de "Catalogue of Numismatic Collections" (nieuw nummer M.N. 6), en het is dus hoogstwaarschijnlijk dat er onder de in die Catalogue genoemde penningen waarbij de herkomst niet opgegeven is, zich nog meer penningen uit de Dessiniaanse Verzameling bevinden.

Von Dessin had in zijn bibliotheek geen boeken over de geschiedenis van munten, maar wel twee werken over penningen, nl. deel een, twee en drie van het vierdelige standaardwerk over de Nederlandse historiepenningen van 1555 tot en met 1713 (Gerard van Loon. *Beschryving der Nederlandsche historipenningen*, etc. In 's Graavenhaage, Christiaan van Lom, Pieter Gosse, Rutgert Alberts, en Pieter De Hondt, 1723–1731), en een boek over de historiepenningen die in Frankrijk van de geboorte van Lodewijk XIV in 1638 tot en met het jaar 1700 geslagen zijn (Jan Goeree. *Historische gedenk-penningen van Lodewyk den XIV*. Etc. T'Amsteldam, Andries van Damme, 1712).[20])

---

[18]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/4. Notulen. 1758–1769. Bl. 93.

[19]) Misschien zijn echter onder de munten waarvan in het Accession Register de herkomst niet meegedeeld wordt, stukken uit de Dessiniaanse Verzameling. Enige munten van deze verzameling die definitief ontbreken, worden opgesomd in een handschrift "The Numismatic Collections", gedateerd 2 december 1954, en aanwezig in het Cultuurhistorisch Museum.

[20]) De boeken en handschriften die in 1761 door Von Dessin aan de kerk vermaakt werden, vindt men gecatalogiseerd in het handschrift 26/2 in het N.G. Kerkarchief. Zie ons boek, bl. 88. Von Dessin had geen boeken over de geschiedenis van munten,

Op de titelpagina van elk der drie delen, en op die van het boek van Goeree staat geschreven „behoort aan J. A. Sichterman". Deze Jan Albert Sichterman (geboren te Groningen in 1692, overleden aldaar in 1764) stond van 1716 tot 1745 in dienst van de V.O.C., o.a. als directeur van Bengalen. In 1745 keerde hij als admiraal van de retourvloot naar Nederland terug. Hij ging in zijn geboortestad wonen, waar hij in 1750 een prachtig huis liet bouwen, dat lange tijd een soort museum van Indische en andere kostbaarheden is geweest.[21]) Heeft Von Dessin die boeken misschien van hem als geschenk gekregen toen hij in 1745 als admiraal van de retourvloot aan de Kaap was?

Dat Von Dessin drie delen van het standaardwerk van Van Loon bezat, wijst op zijn speciale belangstelling voor Nederlandse penningen.

Deze bijzondere belangstelling, het feit dat de enige penning in het Cultuurhistorisch Museum die met zekerheid deel uitmaakte van de Dessiniaanse Verzameling, een Nederlandse is, en de omstandigheid dat ik alleen over voldoende materiaal beschik om Nederlandse penningen te determineren [22]), maken dat hier slechts de Nederlandse penningen besproken worden die tot de verzameling behoord zouden kunnen hebben. Het is natuurlijk heel goed mogelijk dat er ook onder de penningen uit andere landen waarvan in het museum de herkomst niet bekend is, bijv. onder die uit Duitse staten, penningen van de Dessiniaanse Verzameling zijn.

De volgende zilveren Nederlandse penningen of een aantal ervan zouden in het bezit van Von Dessin geweest kunnen zijn. Ze worden in chronologische volgorde besproken.[23])

1591. Een penning geslagen in Hoorn, een stad in de tegenwoordige provincie Noord-Holland, om de opstandelingen tegen Spanje tot eendracht te manen.

Voorzijde: Op de achtergrond de stad Hoorn; op de voorgrond twee aarden potten die op het water drijven, het wapenschild van de stad, en een posthoorn. Het Latijnse opschrift betekent: wij breken indien we tegen elkaar stoten.

Keerzijde: Twee ossen, door de zon en de maan beschenen, trekken een

---

maar wel twee boekjes en een handschrift over de waarde van gangbare munten. Het zijn: Dirk Ambueren. *Valuatie van de meeste en voornaamste munten, die volgens de cours in geheel Europa bekent zyn.* Etc. Amsterdam 1716. *Abdruck von einem Schreiben, die Deutsche und anderer Voelcker Muenz-Verfassung und insonderheit die Hoch-Fuerstl. Braunschweigische Muenze betreffend.* 1749. Notitie-boukje van allerhande Goude en silvere munt spetien en gewigte hier Te lande alomme gebruykelijk. voor Banda.

[21]) Zie over hem het *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, deel V (1921), kol. 729.

[22]) De heer B. W. E. Veurman was zo goed voor mij in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag foto's van bladzijden uit de „Vervolgen" op het boek van Van Loon te doen maken, en in J. Dirks' „Aanteekeningen" op deze Vervolgen iets na te zien.

[23]) Bij de beschrijving is gebruik gemaakt van de boeken van Van Loon en de vervolgen erop.

ploeg voort. Het Latijnse opschrift betekent: Trekt onder een juk dat voor u gelijk is.

Oud nummer: 3068; nieuw: M.N. 1.

1604. Penning geslagen om er op te wijzen dat de arbeid van de burgers het geld zal verschaffen om een voldoende aantal soldaten te onderhouden voor de strijd tegen Spanje.

Voorzijde: Een boer drijft zijn twee paarden voort die een ploeg trekken. In de lucht is het wapen van West-Friesland afgebeeld. Het Latijnse opschrift betekent: Ga voort, ik voorzie u van voedsel.

Keerzijde: Een krijgsman met een spies in de hand. Op de achtergrond marcheren soldaten. Het Latijnse opschrift betekent: Ik zal de landen en steden beschermen.

Oud nummer: 3070; nieuw: M.N. 3.

1648. Penning geslagen op de Vrede van Munster in Westfalen, die tussen de keizer, de vorsten van het Duitse rijk, Frankrijk en Zweden op 24 october 1648 gesloten werd en een einde maakte aan de Dertigjarige Oorlog. In hetzelfde jaar werd te Munster de vrede tussen Nederland en Spanje getekend. De penning lijkt veel op die welke behandeld wordt in Gerard van Loon, *Beschryving der Nederlandsche Historipenningen*, 's Graavenhaage, deel II (1726), bl. 320, nr. 3, maar is niet precies dezelfde.

Voorzijde: Afbeelding van de stad Munster. Twee vliegende engeltjes in de lucht. Één blaast uit zijn trompet het woord Pax. Het Latijnse opschrift betekent: Hier is Mars begraven en hier is de verkwikkende Vrede herboren. Boven de engeltjes een onleesbaar geworden inscriptie.

Keerzijde: Twee handen drukken elkaar, en houden een olijftak vast. Twee horens van overvloed er achter. Een stralende zon. Wapens liggen op de grond. Het Latijnse opschrift betekent: De gouden Vrede heeft de rechterhanden van de keizer en de vorsten verenigd 24 october.

Oud nummer: 3216; geen nieuw nummer.

1696. Penning te Amsterdam geslagen nadat het Aansprekersoproer (een oproer van ontevreden begrafenisondernemers, gesteund door velen uit het lagere volk) aldaar bedwongen was. Uitgereikt aan burgers die de rust hadden helpen herstellen.

Voorzijde: Neptunus staat in zijn zegewagen en bestraft de winden die de zee onstuimig maken. De keizerskroon en de drie kruisen van het wapen van Amsterdam zijn aan de wagen bevestigd. Op de voorgrond vliegen twee verschrikte zeevogels (halcyones) weg van hun nest. Het Latijnse opschrift is ontleend aan Vergilius' Aeneïs I, vers 135, en betekent: Het is beter de onstuimige golven te stillen.

Keerzijde: De opkomende zon schijnt over een kalme zee. De zeevogels zijn teruggekeerd naar hun nest. Het Latijnse opschrift, dat op de penning in het museum gedeeltelijk weggesleten is, betekent: Nadat de halcyones teruggekeerd zijn, schenkt het stadsbestuur van Amsterdam aan zijn burgers deze beloning voor echte dapperheid en beproefde trouw 1696.

Oud nummer: 3207; nieuw: M.N. 4.

1697. Penning te Muiden, een stadje ten zuidoosten van Amsterdam, geslagen op de Vrede van Rijswijk, die in 1697 een eind maakte aan de Negenjarige Oorlog.

Voorzijde: De Barmhartigheid, voorgesteld als een vrouw met een vredetak in de hand, staat bij een bedroefde moeder die een kind in de armen houdt. Het opschrift luidt: De Barmhartigheyd Roemt Tegen Het Oordeel. Vergelijk Jacobus 2:13 „Want een onbarmhartig oordeel zal gaan over dengene, die geene barmhartigheid gedaan heeft; en de barmhartigheid roemt tegen het oordeel."

Keerzijde: Op een altaar worden oorlogswapens verbrand. Een zeemeerman en een zeemeermin houden het wapenschild van Muiden vast. Opschrift: De Vreede tot Ryswyk geslooten 1697.

Vier exemplaren. Oude nummers: 3202, 3203, 3204, 4068; nieuw nummer: M.N. 5.

1736. Een tweede exemplaar van de penning vervaardigd door Martinus Holtzhey ter herinnering aan de voltooiing van de Lutherse kerk te Rotterdam. Zie bl. 76 en 79.

Oud nummer: 3213; nieuw: M.N. 6.

1743. Penning, vervaardigd door Martinus Holtzhey. Exemplaren ervan zijn uitgedeeld op 26 januari 1743 in Kaapstad aan hen die aldaar aanzaten aan een galamaaltijd gehouden ter ere van de gouverneur-generaal Van Imhoff. Van Imhoff was vijf dagen eerder aan de Kaap geland.

Voorzijde: Het borstbeeld van de gouverneur-generaal, van de rechterzijde gezien. Het Latijnse opschrift betekent: Gustaaf Willem Vrijheer Baron Van Imhoff. Gouverneur-Generaal van Oost-Indië. Van het verbonden Nederland. M. Holtzhey heeft gemaakt.

Keerzijde: Een vrouw die de Verenigde Oostindische Compagnie voorstelt, zit op een vierkante steen, waarop het monogram van de Compagnie afgebeeld is. Ze heeft een kroon op het hoofd, en houdt een weegschaal in de rechter- en een zwaard met lauwerkrans in de linkerhand. In haar schoot liggen hoofdsieraden van Indische vorsten. Een anker leunt tegen haar aan. Zij kijkt naar zonnestralen die door wolken dringen. Het Latijnse opschrift betekent: Hoop op betere tijden. Het jaartal is 1743.

Oud nummer: 3210; nieuw: M.N. 1.

1747. Penning vervaardigd ter gelegenheid van de verheffing van prins Willem IV tot stadhouder van de provincie Holland.

Voorzijde: Het borstbeeld van de prins, van de rechterzijde gezien. Het Latijnse opschrift betekent: Willem Karel Hendrik Friso, Prins van Nassau en Oranje. Onder de arm de letters N.V.S.F., d.i. Nicolaas Van Swinderen Fecit. Van Swinderen was medailleur en stempelsnijder van de provincie Holland en woonde in Den Haag.

Keerzijde: De Hollandse Leeuw staat, met een zwaard in de rechterklauw, voor een altaar waarop een boek rechtop staat. Er wordt een bijbel mee bedoeld. Op een zijkant van het altaar de spreuk Hony soit qui mal y pense, wat er op zinspeelt dat Willem lid was van de Engelse Orde van

de Kousenband. Achter het altaar een vrijheidshoed op een lange staf, en takken van een oranjeboom met vruchten en bladeren. Geheel links een opkomende zon. Het Latijnse opschrift betekent: Tot stadhouder van Holland uitgeroepen, 3 mei 1747. Het zwaard des Heren en van Gideon. Het laatste is de kreet der Israëlieten, onder aanvoering van Gideon (Richteren 7:20). De prins is in 1747 meer dan eens met Gideon vergeleken.

Oud nummer: 3208; nieuw: M.N. 8.

1751. Penning uitgedeeld aan burgers van Vlissingen ter gelegenheid van het feit dat Prins Willem IV aldaar op 5 juni 1751 ingehuldigd werd als markies van Veere en Vlissingen. Op 1 juni had de plechtigheid plaatsgevonden in Veere.

Voorzijde: Odysseus, op Ithaca teruggekeerd na een afwezigheid van twintig jaren, maakt zich bekend aan zijn trouwe dienaren, de runderenherder en de zwijnenhoeder. Hij zegt tot hen: Veterem dominum videtis Ulyssem, d.i. Hier ziet gij uw oude meester Odysseus. De prins, die in 1751 als heer van Veere en Vlissingen naar die steden terugkeerde, wordt hier vergeleken met de naar Ithaca teruggekeerde Odysseus. Onder de groep de woorden Suum Cuique, d.i. Ieder het Zijne. Deze zinspelen er op dat de prins zijn rechtmatig gezag over beide steden terugkrijgt. De letters NVS op de penning zijn de voorletters van de naam van de maker: Nicolaas Van Swinderen.

Keerzijde: Op het bordes van het raadhuis van Veere staat de prins voor een juichende menigte. Het Latijnse opschrift betekent: Ik leer de ijver en de genegenheid van de mijnen kennen. De trouw van de burgers van Vlissingen en Veere. Het wapen van de prins verdeelt het jaartal 1751 in tweeën.

Oud nummer: 3214; nieuw: M.N. 9.

We zagen dat de kerk in 1761 uit de Von Dessin-verzameling ook „kopere Medailles" ontving. Ik vestig hier dus eveneens de aandacht op twee Nederlandse koperen penningen die van vóór 1761 dateren en waarvan de herkomst niet bekend is.

De ene penning draagt 1742 als jaartal en heeft betrekking op het schenden van de Pragmatieke Sanctie. Karel VI, keizer van het Heilige Roomse Rijk en heer van de Zuidelijke Nederlanden, had in 1725 de Pragmatieke Sanctie opgesteld, een document waarvolgens de landen van de keizer, na diens dood, aan zijn dochter Maria Theresia zouden komen. De inhoud van dit stuk werd door verscheidene Europese staten goedgekeurd. Na zijn dood in 1740 echter, trachtten sommige van deze staten zich meester te maken van delen van zijn landbezit. De penning is een satire op hun hebzucht.

Voorzijde: De eerste minister van Frankrijk, kardinaal de Fleury, wijst met een stok op een uitgespreide kaart van Duitsland. De koning van Polen, de koning van Pruisen en de keurvorst van Beieren wijzen met de vinger op die kaart de landen van Karel VI aan, waarop ze recht

menen te hebben. Opschrift: Eede en verbonde gebrooken ent vuur alomme aangestooken.

Keerzijde: Maria Theresia met haar zoontje, de latere Jozef II. Opschrift: De Pragmatique Sanctie belooft en nou van myn ervelande berooft. 1742.

Oud nummer: 3212; nieuw: M.N. 7.

De andere koperen penning is een gildepenning van het Bakkersgilde van Amsterdam. Op de ene kant stopt een man brood in een oven. Het opschrift is: Backers Ghilt. Op de andere zijde staat het wapen van Amsterdam, met eronder de naam van een lid van het gilde: Claas Floris.

In de 17de en 18de eeuw mocht men niet een bepaald ambacht of bedrijf uitoefenen, tenzij men lid was van het gilde dat door de overheid voor dat ambacht of bedrijf was ingesteld.

Bij oproepingen tot bijeenkomsten werd een gildepenning aan de leden uitgereikt, waarop òf de naam van het lid, òf zijn nummer stond. Deze penning werd bij de vergadering weer ingenomen en diende om te controleren of het lid wel aanwezig was.

Deze gildepenningen verkeren dikwijls in slechte staat, omdat zij meestal ruw werden gehanteerd. Ze werden meestal in een zak of kist bewaard, door de gildeknecht uitgedeeld, en door hem weer verzameld.[24]) Ook de gildepenning te Kaapstad is niet meer ongeschonden.

Oud nummer: 3071; nieuw: B.N. 1.

In het Cultuurhistorisch Museum is ook een zilveren 17de-eeuwse huwelijkspenning waarvan de herkomst onbekend is. Omdat deze penning Vlaams is, en dus uit het Nederlandse taalgebied afkomstig is, bespreek ik hem ook.

Op de ene zijde geven een man en een vrouw elkaar de hand boven een schaal waarin Cupido uit een kruik water giet. Op de andere kant ziet men de voorstelling van een gebeurtenis uit het bekende verhaal van het liefdespaar Pyramus en Thisbe die niet zonder elkaar konden leven. Thisbe vindt het lijk van Pyramus, die zelfmoord gepleegd heeft omdat hij meende dat een leeuw zijn Thisbe verscheurd had. Zij besluit hem in de dood te volgen. De leeuw is zichtbaar op de achtergrond.

De penning heeft geen opschriften. De klederdracht wijst op de eerste helft van de 17de eeuw.

Deze penning behoort tot die categorie van huwelijkspenningen welke niet voor één bepaald huwelijk vervaardigd werden, maar in vele exemplaren gemaakt werden en bij de zilversmeden voor iedereen te koop waren. Ze vertonen symbolische voorstellingen en werden door de man aan zijn bruid gegeven ter bevestiging van de trouwbelofte. Soms werden later op zo'n penning de namen van de jonggehuwden en de datum van de huwelijksvoltrekking gegraveerd.[25]) Op de penning te Kaapstad is dit niet gebeurd.

Oud nummer: 4051. Geen nieuw nummer.

---

[24]) Gegevens ontleend aan J. W. Frederiks, *Penningen*, Amsterdam 1947, bl. 107 vlg.

[25]) Idem, bl. 89 vlg.

Bij deze twaalf verschillende penningen, die in het Nederlandse taalgebied gemaakt zijn, en waarvan er sommige tot de Dessiniaanse Verzameling behoord zullen hebben, zijn er verscheidene van artistieke waarde.

Hoe onzeker het echter is dat een penning waarvan in het archief van het Cultuurhistorisch Museum de herkomst niet opgegeven is, tot de Von Dessin-collectie behoord heeft, blijkt uit het volgende:

Een prachtige zilveren penning waarbij niet vermeld staat hoe het Zuidafrikaanse Museum hem in zijn bezit gekregen heeft, is de penning geslagen op last van de Algemene Staten van Nederland ter ere van de verovering van het fort St. Andries op de Spanjaarden en van de overwinning in de slag bij Nieuwpoort, in het jaar 1600 (oud nummer: 3592; nieuw: M.N. 2). Hij is gemaakt naar een ontwerp van de belangrijke tekenaar en graveur Jacob de Gheyn (1565–1629) en wordt algemeen beschouwd als één van de fraaiste historiepenningen van Nederland. Men zou zeggen: Echt iets voor Von Dessin.

Maar in het gedrukte "2nd report by the curator" (1855), toegevoegd aan het "Report of the Trustees of the South African Museum for 1855", staat dat deze penning in 1855 geschonken is door een zekere "Mrs. Suffert". Misschien is zij de "Mrs. Suffert" die drie krijttekeningen van haar hand op de tentoonstelling van 1852 liet zien. Waarschijnlijk was zij de vrouw van H. of E. Suffert, "merchants and shipping agents", St. Georgestraat 8, Kaapstad.[26])

Behalve de munten en penningen ontving Layard in 1863 "One Cingalese waist knife, with Silver hilt and green tortoiseshell scabbard mounted in Silver", een etnologisch voorwerp dus. Dit Ceylonse gordelmes (eerst, blijkbaar ten onrechte, door Layard "a Malay Kris" genoemd) wordt in de inventaris van de etnologische afdeling in het Zuidafrikaanse Museum beschreven onder nr. 2422 als "Inlaid silver knife with silver sheath. India. Dessinian Collection". Dit mes is echter reeds geruime tijd niet meer te vinden.

Het is hier de geschikte plaats om er op te wijzen, dat een tijd lang in het Kostershuis misschien ook de „wapenrok" en andere uitrustingstukken van Simon van der Stel te zien zijn geweest.

Dr. W. J. de Kock gaf me ter inzage een fotokopie van aantekeningen gemaakt door de staatsambtenaar Jacob de Villiers Roos na een gesprek met Marie Koopmans-De Wet gevoerd op 7 november 1895.

Daaruit blijkt dat mevrouw Koopmans-De Wet in 1895 meende, dat in het Kostershuis ook een tijdlang de „maliënkolder" van Simon van der Stel was. Deze zou, volgens haar, toen in 1821 de Von Dessin-bibliotheek verhuisde, ook uit het gebouw verwijderd zijn. Mary Frere, een dochter van Sir Bartle Frere, gouverneur van de Kaapkolonie, had hem later,

---

[26]) J. Suasso de Lima. *The census of the municipalities of Cape Town and Green Point.* Etc. Cape Town 1855.

met stof overdekt, in een museumkelder in Londen gezien. Het lijkt dat dit in de Tower was. Rhodes liet er in elk geval in de Tower een onderzoek naar instellen, maar zonder resultaat. Ook in Woolwich Arsenal is gezocht, maar ook daar blijkbaar tevergeefs. Tot zover de aantekeningen.

Met deze „maliënkolder" wordt waarschijnlijk Simons „wapenrok" bedoeld, die François Valentyn in 1714 in de kerk aan de Heerengracht, bij de „tombe" (een epitaaf of, misschien, een graftombe) van de gouverneur aan de muur zag hangen, te zamen met „een swart helmet, en meer andere cieraaden".[27]) Dat die wapenrok een maliënkolder was, valt te betwijfelen, omdat deze in Van der Stels tijd (1639–1712) niet meer gedragen werd. Er kan echter een pronkharnas mee bedoeld zijn. Het is nl. mogelijk dat de gouverneur een sierharnas bezat, getuige het feit dat hij daarin afgebeeld was op de reeds genoemde „tombe".[28])

Dat uitrustingstukken van Simon van der Stel geruime tijd in Kaapstad bewaard zijn, wordt gesteund door wat wijlen dr. J. A. S. Oberholster, in leven archivaris van de N.G. Kerk te Kaapstad, mij eens vertelde, nl. dat er tijdens en na de sloping van de kerk in 1836 allerlei voorwerpen gestolen en op andere wijze verdwenen zijn, die in de kerk en het Kostershuis waren, o.a. de *degen* van Simon.

Degens werden in de 18de-eeuwse kerk bij graven van aanzienlijken opgehangen. Daarop zinspeelt Suasso de Lima in zijn groot gedicht De Kaapstad, dat uit 1821 of kort daarvoor dateert, aldus:

> Calvinus kerk is groot, met orgel fraai en net;
> Verscheiden graven zijn hier prachtig ingezet,
> Omhangen met festoen, de degen hangt er bij,
> 't Gestoelte voor den raad, vindt men aan gene zij.[29])

Met de „Verscheiden graven ... prachtig ingezet, Omhangen met festoen" bedoelt hij m.i. òf grafzerken die met een gebeeldhouwde rand van blaren en bloemen versierd zijn (zoals die van Joan Blesius uit ca. 1715, nu in het Cultuurhistorisch Museum) òf tegen de muur bevestigde („ingezette") epitafen of graftomben, versierd met slingers. Bij dié graven hing de degen van de overledene tegen de muur of tegen een pilaar. Teenstra noemt bij zijn beschrijving van de kerk die hij in 1825 bezocht, geen graftomben, zodat men wel aan zerken of epitafen zal moeten denken.

Op een kleine waterverftekening die in 1835 van een gedeelte van het interieur van de kerk gemaakt is vanaf de kant waar de preekstoel stond,

---

[27]) François Valentyn. Op. cit., bl. 15. Een epitaaf is een grafteken van marmer, steen of metaal, met een voorstelling en een grafschrift erop, en tegen een muur bevestigd, een eind boven de grond. Een graftombe is veel groter en staat meestal met zijn voetstuk op de vloer van de kerk.

[28]) D. Bax. *Epitawe, grafserke en rouborde*. UCT. June 1962, bl. 15. UCT is een tijdschrift uitgegeven door de "University of Cape Town".

[29]) J. Suasso de Lima. *Gedichten*. Amsterdam 1821, bl. 43.

ziet men het orgel achter in de kerk, en de banken van de raad voorin, nl. tegenover de preekstoel, die zelf niet op de tekening voorkomt.[30])

Op die tekening telt men 22 rouwborden, waarvan er tien van het grote, met snijwerk versierde soort zijn, en twaalf van het eenvoudige, ruitvormige type.[31]) Evenals de epitafen, en, eventueel, graftomben, zijn ook de grote rouwborden alle verdwenen. Epitafen ziet men op de tekening niet. Deze kunnen tegen de muur achter de preekstoel gehangen hebben. Daar zag Valentyn in 1714 de „tomben" (m.i. eerder epitafen dan graftomben) van de gouverneurs Louis van Assenburg en Simon van der Stel.

Bij Simons „tombe" zullen zijn harnas, helm, degen, enz. gehangen hebben en deze kunnen tijdens de vergroting van het kerkgebouw in 1779–1781 toen de muur achter de preekstoel geheel veranderd werd (de ongeveer achthoekige plattegrond van de kerk werd vergroot tot een vierkant), naar het Kostershuis overgebracht zijn. Harnas, en misschien ook degen en helm, kunnen in de 19de eeuw naar Engeland zijn verhuisd. Het is zeer gewenst om daar het door Rhodes begonnen onderzoek voort te zetten.

Wanneer men zich een denkbeeld wil vormen van hoe het sierharnas van Simon van der Stel er uitzag, bekijke men het portret van Hendrik Adriaan van Reede tot Drakestein dat voorkomt in het derde deel van Van Reede's beroemde werk over de planten van Malabar, een streek aan de westkust van India: *Hortus Indicus Malabaricus*. Amsterdam, 12 delen, 1678–1703. Het portret dateert uit omstreeks 1680, en Van Reede draagt daarop een harnas.[32]) Het is deze Van Reede uit wiens handen Simon van der Stel in 1685 de erfbrief van het landgoed Constantia ontving.[33])

Nadere bijzonderheden over Simons „wapenrok", helm en degen komen misschien voor in de inventaris van zijn nalatenschap, maar deze is tot heden niet gevonden.

---

[30]) De tekening is in het Kaaps Archief (AG 4650). Een kopie ervan is in het bezit van de Groote Kerk. Het pendant, een tekening van het interieur van de Lutherse kerk, Strandstraat, is in het Cultuurhistorisch Museum (inventarisnummer 8547).

[31]) Rouwborden zijn weer iets anders dan epitafen. Deze gedenkborden ter herinnering aan een overledene waren van hout. Gewoonlijk komt een familiewapen erop voor.

[32]) Reprod.: E. C. Godée-Molsbergen en Joh. Visscher. *Zuid-Afrika's geschiedenis in beeld. South-African history told in pictures*. Amsterdam 1913, bl. 35; J. Ploeger en A.H. Smith. *Plate-atlas van die geskiedenis van die Unie van Suid-Afrika. Pictorial atlas of the history of the Union of South Africa*. Pretoria 1949, bl. 29.

[33]) A. Hulshof. *H. A. van Reede tot Drakestein, Journaal van zijn verblijf aan de Kaap*. Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap (gevestigd te Utrecht). Twee-en-zestigste deel. 1941, bl. 150.

VI

BOEKGRAVURES MET KUNSTWAARDE

Er waren in het Kostershuis dus niet alleen boeken, maar ook schilderijen, etnologische en natuurhistorische voorwerpen, en zilveren en koperen penningen en munten.

Onder die penningen en munten waren er van esthetische aard, en ook sommige etnografische voorwerpen hadden kunstwaarde, bv. het houten masker, de vezelhelm, en het borstversiersel. Zij vormden te zamen met de schilderijen een kleine openbare kunstverzameling. Men kan nog daaraan toevoegen dié boeken uit de Dessiniaanse Bibliotheek die platen van artistieke aard bevatten.

Misschien zinspeelde de Duitser L. H. von Schomburg, die van 19 maart tot midden april 1781 in Kaapstad was, deels op deze boeken, toen hij schreef dat er in het bibliotheekgebouw een grote boekenverzameling ondergebracht was, "die auch mit Kupferstiche und Charten gezieret ist".[1]) De kaarten kunnen niet de vijf exemplaren zijn die Von Dessin door de schilder Thomas Leopoldus liet opplakken en vernissen, want deze werden uit zijn boedel voor 20 rds. door de heer M. de Wit gekocht.[2]) Von Schomburg zal ermee bedoeld hebben de zes atlassen met kaarten die in de hierna te noemen catalogus 26/2 op bl. 233 ingeschreven staan onder de nummers 1–6, en de daar eveneens vermelde „Verscheydene Losse Land- en Zeekaarten" en „2 globen, zoo Hemel, als een Aard-Kloot". Wellicht dacht hij bij de "Kupferstiche" aan enkele van de met mooie kopergravures verluchte boeken. Maar hij kan ook op ingelijste gravures doelen (zie ons boek, bl. 24 en 36), of op beide.

Om een denkbeeld te krijgen welke boeken dit waren, moet men niet alleen de gedrukte catalogus van 1821 raadplegen [3]), maar ook drie 18de-eeuwse geschreven catalogi die in het N.G. Kerkarchief bewaard worden. Het komt mij voor dat schrijvers over de bibliotheek van Von Dessin nog weinig van deze handschriften gebruik gemaakt hebben. Daarom volgen hier enige bijzonderheden erover.

Ze dragen in het N.G. Kerkarchief de nummers 26/1, 26/2 en 26/3.

Het oudste manuscript is m.i. 26/2. De titel luidt: Catalogus Librorum Bibliothecae Publicae Capitis Bonae Spei.[4]) Er staat niet in door wie en

---

[1]) L. H. von Schomburg. *Reise von Kopenhagen nach Lissabon, dem Vorgebürge der guten Hoffnung und den Azorischen Inseln.* Odense 1784, bl. 280.

[2]) Kaaps Archief. MOOC 10/8. Vendurollen. 1758–1764. Nr. 43.

[3]) *Catalogue of the Dessinian Collection, in the Public Library of Cape Town.* Compiled by the Rev. Messrs. Von Manger and Kaufmann. Cape of Good Hope 1821.

[4]) Waarschijnlijk is deze catalogus geschreven in het boek dat genoemd wordt in de notulen van de kerkeraadsvergadering van 7 april 1766 (Notulen, bl. 217): „Ende ten laatsten is meede goet gedagt, Een Boek van den boekbinder ten dienste

wanneer de catalogus opgesteld is. Door één hand zijn ingeschreven 2532 boeken (192 in folio, 750 in quarto, 1188 in octavo, en 402 in duodecimo), zes atlassen en 66 handschriften. In een latere hand zijn er bijgeschreven 65 boeken (40 in folio, 22 in quarto, twee in octavo, en één in duodecimo), drie atlassen en zes handschriften. Misschien is echter boek octavo nr. 356 ingeschreven door de hand van de toevoegingen. In totaal dus 2597 boeken, negen atlassen en 72 handschriften. Verscheidene werken zijn in meer dan één band, maar het aantal banden is niet opgegeven.

In zijn reeds enige malen genoemd rapport van 23 november 1804 schreef ds. Serrurier, dat toen de kerk de bibliotheek in 1761 overnam, daarin 232 boeken in folio, 772 in quarto, 1190 in octavo, en 403 in duodecimo waren, te zamen 2597 stuks. De titels van de boeken vermeld in catalogushandschrift 26/2 zijn dus de titels van de boeken die Von Dessin naliet. Reeds is opgemerkt dat het rapport niet volledig is. De atlassen en de handschriften bijv. noemt ds. Serrurier niet.

Franken en anderen na hem zeggen dat de kerk uit de nalatenschap van Von Dessin 2597 werken kreeg in 3856 banden, maar dit kan niet juist zijn.[5]) Het getal 2597 slaat alleen op de boeken in folio, quarto, octavo en duodecimo, het getal 3856 daarentegen heeft betrekking op alle „Boeken en Manuscripten" die de kerk in 1761 ontving, d.w.z. ook op de atlassen en handschriften (zie ons boek, bl. 8).

De catalogus 26/3 is iets jonger dan de vorige. 2763 werken (boeken, atlassen en handschriften), verscheidene in meer dan één band, zijn ingeschreven, misschien alle in dezelfde hand. Ook hiervan is de titel: Catalogus Librorum Bibliothecae Publicae Capitis Bonae Spei, en ook in dit manuscript staat niet wanneer en door wie het geschreven is.[6])

Het handschrift 26/1 is een aanvulling op 26/3, hoewel er enige boeken in genoemd worden die al in 26/3 voorkomen. De titel is: Catalogus Librorum Novorum, Qui in Bibliotheca Publica Ecclesiae Reformatae asservantur In Promontorio Bonae Spei. Anno MDCCLXXXIX. Er staat een Latijns voorwoord in dat gericht is tot de "Reverendissimi, Illustrissimi, Doctissimique mei Domini Domini" en geschreven is door de "Infimus, et Humillimus Servus Georgius Antonius Schwartzenberg. Promontorii Bonae Spei XX Aprilis 1789". Schwartzenberg, de samensteller van het grootste gedeelte van deze aanvulling (180 boeken, sommige in

---

van 't Bibliotheecq te Laaten inbinden, ten aanteekening der Boeken, die als een gifte aan dezelve werden geoffereert."

[5]) Franken, op cit., bl. 77. Ook de meningen van E. Moritz (*Die deutsche Einwanderung in die niederländische Kapkolonie. 1652–1806*. Ludwigsburg 1943, bl. 63) „Die Bücherei bestand aus 2597 Werken mit 3856 Bänden . . . dazu kamen Handschriften . . .", en die van D. H. Varley (Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek, deel 16, September 1961, bl. 14) "In 1761 the collection in 3,856 volumes numbered 2,597 works, and an unspecified number of MSS" zijn onjuist.

[6]) Een kopie van 26/3, geschreven door één hand, berust in het Kaaps Archief: Lijst "Miscellaneous", nr. 128 (deze lijst is aanwezig in kamer 37). De heer J. C. Visagie maakte mij attent op het bestaan van dit handschrift.

meer dan één band) kwam uit Koblenz. In 1790 werd hij schoolmeester.[7])

Na 20 april 1789 zijn er nog 40 werken, ook nu weer sommige in meer dan één band, in het handschrift ingeschreven, enkele zelfs na 1816 (bijv. Libri in Octavo, nr. 62 en 77).[8])

Serrurier schreef in zijn rapport dat er tussen 1761 en 1804 27 boeken in folio (in 73 banden), 79 in quarto (in 214 banden) en 72 in octavo (in 250 banden) bijgekomen zijn, d.w.z. 178 boeken in 537 banden. Volgens het catalogushandschrift 26/1 ligt het getal echter iets hoger.

[7]) In april 1789 betaalde de kerk f. 240 aan „Swartsenburg voor 't in ordre brengen der boeken op gemelde Bibliotheecq": N.G. Kerkarchief. 18/18. Journaal D'A°. 1786 tot 1790.

[8]) Ik noteerde terloops de volgende gegevens over het kopen van boeken voor de bibliotheek gedurende de periode 1764–1821: N.G. Kerkarchief. *G1. 1/4.* Notulen. 1758–1769. Bl. 189: Regel voor aankoop van boeken, 1765. *25/1.* Marginalia. 1749–1787: 6 juni 1768, ontvangst van boeken gekocht in Nederland (vgl. 5 januari 1767 en 2 januari 1769 over het besluit om de boeken te kopen, en de betaling van de boeken). *G1. 1/5.* Notulen. 1769–1782. Bl. 242: Niet lang vóór 3 februari 1777 werden boeken voor de Dessiniaanse Bibliotheek uit Batavia ontvangen. Ds. Bode, de bibliothecaris, constateerde dat sommige delen ontbraken. *18/17.* Journaal D'A°. 1776 tot 1780: januari 1779, hier blijkt dat er in 1778 boeken aangekocht zijn; in juli 1779 werden voor f. 99:6 boeken gekocht op de vendutie van „Mejuffrouw de Wed[e] Vrugt"; in januari 1780 werden voor f.15:18 boeken gekocht op de venduties van de heren Cruijwagen en Johannes Knockers. *18/18.* Journaal D'A°. 1786 tot 1790: in april 1786 werden 200 ducatons (= f. 720) overgemaakt naar Nederland ten behoeve van de bibliotheek. In maart 1788 werden opnieuw 200 ducatons overgemaakt, en wel aan Jan ten Houten, boekhandelaar te Amsterdam, en in juli van dit jaar kreeg de kerk voor dit geld van Jan ten Houten 54 bijbels. Deze werden eerst met geld van de bibliotheek betaald, maar later werd deze fout hersteld. *18/17.* Journaal D'A°. 1776 tot 1780: in maart 1777 werden voor f. 36 – boeken van de bibliotheek ingebonden. Zie ook gegevens over aankopen van boeken gedurende de jaren 1764–1790 in *G1. 3/1.* Register op de Notulen zedert den Jare 1665 tot en met Januarij 1791, bl. 12, 13 en 14. *18/21.* Journaal 1801–1805. December 1804, bl. 68: f. 206:8 betaald aan ds. Fleck voor de aankoop van drie werken op de vendutie van de luitenant-kolonel ter Horst. *De titels der boeken worden genoemd.* Juni 1805, bl. 32: De kerkeraad zendt een wissel van f. 1000 aan ds. Pieter Meijboom te Amsterdam om er boeken voor te kopen. *18/22.* Journaal 1811–1815. December 1815, bl. 56 vlg. *Lijst met titels der boeken* gezonden door ds. Meyboom in twee kisten. Ze zijn door hem gekocht voor f. 966:7. *18/23.* Journaal 1816–1820. Juni 1816 bl. 19: boekwerk gekocht van ds. von Manger voor f. 84. *Titel genoemd.* Januari 1817, bl. 6: Aan ds. Meijboom een wisselbrief van f. 500— gezonden om er boeken voor te kopen. Juni 1817, bl. 24: Achttien boeken bij de „Vendue Meesters" gekocht voor f. 159:6. November 1818, bl. 46: *Lijst met titels van boeken* gezonden door ds. Meijboom. Mei 1819, bl. 23. *Nog een lijst met titels van boeken* gekocht door ds. Meijboom.

Ook nog nadat de boeken in 1821 van het Kostershuis naar het gebouw van het tegenwoordige Cultuurhistorische Museum overgebracht waren, kocht de kerkeraad boeken voor de Dessiniaanse Bibliotheek aan. Zie *G1. 3/6.* Register op de notulen 1836–1841, sub Dessiniaansche Bibliotheek. Ook H. A. Heyns, *Die kerklike werksaamhede van Abraham Faure,* Argief-jaarboek vir Suid-Afrikaanse geskiedenis, Deel XIII (1), 1950, bl. 111. Ik noteerde uit de journaal-boeken: *18/25.* Journaal 1836–1844. Mei 1836, bl. 24: op 10 mei 1836 werden op de vendutie van C. H. van der Chijs voor f. 2232:12 boeken gekocht.

Noch in de gedrukte catalogus, noch in de met de hand geschrevene zijn de boeken behoorlijk gecatalogiseerd. De titels zijn onvolledig, soms ontbreekt zelfs de schrijversnaam. In de Dessiniaanse Verzameling zijn ook boeken die samen in één band gebonden zijn, terwijl alleen het eerste boek in een catalogus voorkomt. Verder meen ik dat er in de Zuidafrikaanse Bibliotheek, buiten de verzameling van Von Dessin, nog boeken zijn die oorspronkelijk tot die collectie behoord hebben.

Een nauwkeurige beschrijving van alle boeken die eens deel uitmaakten van de openbare bibliotheek in het Kostershuis is uiterst gewenst. Daarbij zal o.m. gebruik gemaakt moeten worden van alle oude catalogi en van de lijsten met boekentitels in de journalen van 1804, 1815, 1816, 1818 en 1819 (zie noot 8). Dan pas zal men weten wat de inhoud van de bibliotheek van Von Dessin was, en wat er later door de kerk bijgekocht is. Dan ook pas welke boeken met artistieke gravures er eenmaal in het Kostershuis waren, welke daarvan Von Dessin in zijn bezit had, en welke er later bijgekomen zijn.

De mening van Wilberforce Bird die in 1822 aan de Kaap was, dat Von Dessin zijn boeken vooral op Kaapse venduties gekocht heeft in een tijd van grote sterfte (een mening die nog steeds door schrijvers over Von Dessin die geen kennis nemen van in het Afrikaans gepubliceerde studies en in het Nederlands gestelde documenten, aangehangen wordt) is reeds door Franken weerlegd.[9]) Franken wees op Von Dessins geleerde vriend Daniel Pels, de conrector van de Latijnse School in Amsterdam, als de voornaamste van hen die boeken in Nederland voor Von Dessin kochten. Franken kon echter geen jaren geven van aankopen door Pels. Ik geef er hier twee, die ik toevallig in het Kaaps Archief tegenkwam: Op 16 october 1755 en 2 october 1761 stonden Heren XVII te Amsterdam aan Pels toe om aan Von Dessin een kist met boeken vrachtvrij te versturen.[10]) In de Requesten en Nominatiën treft men verscheidene malen een verzoek van Von Dessin aan om zijn salaris uit te doen betalen aan Pels, hoogstwaarschijnlijk ter vergoeding van gekochte boeken.[11])

---

[9]) Franken, op. cit., bl. 68 vlgg.

[10]) Kaaps Archief. C 157. Bijlagen bij de Resolutiën van de Raad van Politie. 1756. Bl. 223. C 163. Idem 1762, bl. 55.

[11]) Bv. C 255, bl. 94 (A°. 1756), C 257, bl. 71 (A°. 1758), C 258, bl. 5 (A°. 1759). Enkele boeken die Von Dessin verkreeg, worden in zijn brievenboek (dat slechts brieven uit de jaren 1733 tot 1744 bevat) genoemd. Ik noteerde zonder naar volledigheid te streven: 3 mei 1735 en 25 februari 1736: „een Commedie boek" van Gustaaf Adolf van Zweden, toegezonden uit Amsterdam. In een brief van 25 juli 1736 bestelde hij bij Jurriaan Westerhof te Amsterdam „ses exemplaren in wit perkament ingebonden" van „De Vaderlijke onderwijsing van den Heer Johan Casimir Kolbe van Wartenberg aan sijne kinderen, gedrukt t' Amsterdam 1714 in 8vo". Blijkens een brief uit 1737 zond deze Westerhof hem drie boeken en een lijkpredikatie, nl. „de Chattagismussen van diederichs, een boek en een predicatie", en verder de bestelde „6 Exemplaeren vaederlijke onderwijsingen". 10 Februari 1738 bestelde Von Dessin bij Nicolaas Pille te Rotterdam: „Vijf boeken der gewijsde Saaken door

Zowel Von Dessins liefde voor boeken als zijn gewoonte om er in Nederland te bestellen, blijkt treffend uit de volgende passage, te vinden in een brief van 12 juli 1736, gericht aan Jurriaan Westerhof te Amsterdam: „Ende dewijl ick een seer groote liefhebber van goede boeken soo geestelijke als historische ben, soo versoeke mij van tijd tot tijd met wat nieuws te voorzien."

In de hierboven genoemde catalogi komen o.a. de volgende boeken voor die platen van artistieke waarde bevatten, en dan ook eigenlijk behoren tot de openbare kunstverzameling:

J. Catz. *Proteus ofte Minne-beelden Verandert in Sinne-beelden.* Tot Rotterdam Bij Pieter van Waasberge boecvercooper An°. 1627. Gevolgd door: *Emblemata moralia et aeconomica, Galathee ofte Harder minne-klachte, Harders-liedt, Vervolgh op het voorgaende, Cupido Verloren en uytgeroepen, Liet van een trouw-hatende Vryster, het houwelijcken af-radende, en Tegen-liet van een trouwens-gesinde Vryster het houwelicken aenradende.* De 101 kopergravures in dit boek zijn door Jan Gerritsz. Swelinck gemaakt naar tekeningen van de schilder en tekenaar Adriaen van de Venne (1589–1662).

Adr: vande Vennes *Tafereel van de Belacchende Werelt,* etc. 's Graven-Hage 1635. Met kopergravures naar tekeningen van de schrijver zelf, die de zojuist genoemde Adriaen van de Venne was.

P. Post. *Afbeeldingen, van weinighe Schoorsteen-wercken.* Amsterdam. Frederick de Wit in de Kalverstraet bij den Dam in de Witte Pascaert. De kopergravures zijn gemaakt door Jan Mathys (in Amsterdam werkzaam 1657–1685) naar tekeningen van de schilder, tekenaar en architect Pieter Post (1608–1669).

Elias Benoit. *Historie der Gereformeerde Kerken van Vrankryk: Vervattende het begin en den voortgang der Reformatie, Begonnen met het jaar 1517, en byzonderlyk de Historie sedert het verlenen van 't Edict van Nantes,* etc. Amsterdam, Jan ten Hoorn, 1696. Twee delen. De kopergravures zijn bijna alle van de hand van de dichter, tekenaar en graveur Jan Luyken (1649–1712) en diens zoon, de graveur Caspar (1672–1708).

Phaedri, Aug. Liberti *Fabularum Aesopiarum Libri V.* Notis illustravit in usum Serenissimi Principis Nassavii David Hoogstratanus. Amstelaedami, Ex Typographia Francisci Halmae, 1701. Dit zijn de fabels van Phaedrus, uitgegeven door de dichter en classicus David van Hoogstraten (1658–1724), ten gebruike van Johan Willem Friso (1687–1711), prins van Oranje, stadhouder van Friesland, Groningen en Drente. De vele illustraties bij de fabels, en de vignetten zijn getekend en gegraveerd door Jan van Vianen (ca. 1660–na 1726). Het grote portret van Johan Willem

---

Jan van Sande; proces crimineel en civiel door Claude de Bruyn; Reedeneerend Vertoogh over 't Notaris ampt, door Arend Lybregts; proces crimineel door Simon van Leeuwen". Von Dessin was kort daarvóór benoemd tot secretaris van de weeskamer.

Friso is gegraveerd door Pieter van Gunst (1659–1724) naar een tekening van Bernard Vaillant (1632–1698).

Romyn de Hooghe. *Spiegel van Staat des Vereenigde Nederlands*. Etc. Amsterdam, Jan ten Hoorn, 1706 en 1707. Twee delen. De kopergravures zijn van de schilder en graveur Romeyn de Hooghe (1645–1708).

De Gronden, Afbeeldingen en Beschryvingen der Aldervoornaamste en Aldernieuwste Gebouwen uyt alle die door Philippus Vingboons, Binnen Amsterdam in de nieuwe Vergrooting, en daar na aldaar en elders geordonneerd zyn. Leyden, Pieter van der Aa, 1715. Verreweg de meeste kopergravures zijn gemaakt naar ontwerpen van de architect en tekenaar Philips Vingboons (1607 of 1608–1678). De graveurs waren Bastiaen Stoopendael (1636 of 1637–1707), Jan Mathys en Johannes Vingboons (geb. 1617), een broer van de architect.

De Europische Insecten, Naauwkeurig onderzogt, na 't leven geschildert, en in print gebragt door Maria Sibilla Merian. Etc. Amsterdam, J. F. Bernard, 1730.

Maria Sybilla Meriaen. *Over de Voortteeling en Wonderbaerlyke Veranderingen der Surinaamsche Insecten*, etc. Amsterdam, Jean Frederic Bernard, 1730.

De kopergravures in deze twee boeken zijn gemaakt naar aquarellen van Maria Sibylla Merian (1647–1717).

Arnold Houbraken. *De Groote Schouburgh der Nederlantsche Konstschilders en Schilderessen*. Etc. Tweede druk. 's Gravenhage, J. Swart, C. Boucquet, en M. Gaillard, 1753. Drie delen. De meeste portretgravures zijn gemaakt door Arnolds zoon, de bekende graveur Jacob (1698–1780). De portretten zijn gegraveerd naar schilderijen, tekeningen en gravures van de hand van verschillende meesters. De eerste druk verscheen in 1718.

Amsterdam in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, schoolen, schutterye, gilden en regeeringe, beschreeven door Jan Wagenaar, historieschryver der stad. Amsterdam, Isaak Tirion, 1760 en 1765: Eerste en Tweede Stuk. Amsterdam, Yntema en Tieboel, 1767: Derde Stuk. Kopergravures naar tekeningen van Jan de Beyer (1703–ca. 1785), Paulus van Liender (1731–1797), Reinier Vinkeles (1741–1816) en anderen.

Blijkens de geschreven catalogus 26/2 kreeg de kerk in 1761 uit de nalatenschap van Von Dessin ook een folio-uitgave van „Alle de Werken van Jacob Cats". Het boek ontbreekt in de huidige Von Dessin-verzameling, en de catalogi geven niet het jaartal van de druk, zodat men niet weet welke folio-uitgave het is. Maar in de Zuidafrikaanse Bibliotheek is een exemplaar van de foliodruk van 1712: *Alle de wercken van den Heere Jacob Cats*, etc. T'Amsterdam, By Jan van Heekeren etc., 1712, zodat men zich in Kaapstad toch een idee kan vormen van de zeer vele gravures die het boek verluchtten dat in het bezit van Von Dessin was. De meeste ervan zijn gemaakt naar tekeningen van Adriaen van de Venne.

Niet al deze boeken waren eenmaal in het bezit van Von Dessin. Uit de

geschreven catalogus 26/2 kan men opmaken dat de boeken van Post, Vingboons, Meriaen, Houbraken en Wagenaar na 1761 door de kerk aan Von Dessins bibliotheek zijn toegevoegd. Indien Benoits tweedelige folio-uitgave *Historie der Gereformeerde Kerken van Vrankryk* hetzelfde is als de twee foliodelen die als „Reformatie van de kerken in Frankryk" in catalogus 26/2 ingeschreven staan, waaraan moeilijk te twijfelen valt, bezat Von Dessin wel het werk van Benoit.

Ongetwijfeld zijn er in de Dessiniaanse Verzameling nog andere boeken met gravures van artistieke waarde.

Om een idee te geven van de kunstwaarde der illustraties zijn enige ervan gereproduceerd (afbeeldingen 12, 13, 14, 15 en 16). Uit Houbraken is de gravure gekozen met de portretten van Adriaen Brouwer, Jurriaen Ovens en Cornelis Bega, omdat er van de laatste schilderijen in de Dessiniaanse Verzameling waren. Bij Bega liggen twee van zijn etsen. Het portret is gegraveerd naar een tekening van Bega's vriend Leendert van der Cooghen (1610 of 1611–1681). Houbraken verlevendigde zijn boek door anecdotische verhalen in te voegen. Ontroerend is wat hij schrijft over de dood van Bega, die in 1664 te Haarlem aan de pest stierf. Aan mij is verteld, zegt Houbraken, „dat hy een Juffertje had daar hy byster op verlieft was, zoo dat als die door de Pest besmet wierd, hy zig van haar niet wilde onttrekken; schoon zyn Moeder en de Heelmeesters hem zulks met geweld tragten te beletten, en ernstig afrieden digt by haar bedsteê te komen. Zy op het uiterste van haar levens tydstip gekomen, stelde hy zig door liefde verrukt als ontzinnig aan, en wilde haar op 't laatst vaar wel kussen, dog zulks werd hem belet: dus nam hy den stok van een Raagbol, en stak die haar toe, 't welk zy aan 't eene eind, en hy aan 't andere einde drywerf kuste, nemende dus van elkander het laatste afscheid. Dog hy wierd meê door het pestvuur besmet, en volgde haar in kort door dien zelven weg in 't prilste van zyn levenstyd." Een sympathiek stukje van Bega, dat goed bewaard gebleven is (De Gelukkige Moeder), hangt in het Oude Stadhuis te Kaapstad.

De gravure van Vingboons is gekozen, omdat de erop weergegeven topgevels veel gemeen hebben met de topgevel van de oude pastorie (anno 1786, nu museum) in het dorp Die Paarl. Het is niet onmogelijk dat in de 18de eeuw bij het ontwerpen van topgevels soms gebruik gemaakt is van oudere voorbeeldboeken die men aan de Kaap had.

VII

NABESCHOUWING

Er was dus sinds 1764 in het Kostershuis een kleine kunstverzameling aanwezig. Door een schenking van James Cook, waarschijnlijk in 1775, en door een gift van James King (ongetwijfeld met goedvinden van John Gore) in 1780 werd er een kleine etnologische collectie aan toegevoegd.

Van de bibliotheek werd weinig gebruik gemaakt, en het lijkt dat ook de museumstukken weinig de aandacht trokken. In elk geval wordt er slechts zelden in de reisverhalen van bezoekers naar verwezen.

Op zoek naar mededelingen over de schilderijen, etnologische en natuurhistorische voorwerpen, munten en penningen, aanwezig in het Kostershuis, raadpleegde ik 81 boeken waarin reizigers die in de periode 1764–1821 de Kaap bezochten, over hun bezoek geschreven hebben. Slechts vier personen noteerden iets over voorwerpen in het museum. De passages worden hier in chronologische volgorde opgesomd.

Degrandpré, die in 1787 aan de Kaap was, schreef: "La bibliothèque est un fort joli bâtiment, près de l'église calviniste. Il m'a semblé qu'elle ne renfermait pas au-delà de cinq à six mille volumes; on y a joint quelques raretés, entre'autres toutes les dépouilles des îles de la mer du sud, ce qui en fait une espèce de Muséum. Ce serait un très-joli cabinet de particulier." [1])

In 1792 deelde De Jong mee: „De vermaarde Engelsche Kapitein Cook, heeft, laatst hier zijnde, eenige werktuigen van de Eilanden in de Zuidzee aan de bibliotheek vereerd. Deze en eenige schilderijen van weinig waarde maken er verder de meubilen van uit." [2])

In 1808 merkte de Rus Golovnin op: "In the same hall that houses the library are also kept a few insignificant natural rarities and objects used by the savage islanders of the Great Ocean." [3])

In 1818 was de Fransman Arago in Kaapstad en noteerde daar: "The public library is composed of about sixty volumes bound in old parchment, a very beautiful edition of the Holy Bible, two sculls of savages, and eight or ten weapons of the Hottentots." De bibliothecaris zou tegen hem

---

[1]) L. Degrandpré. *Voyage à la côte occidentale d'Afrique fait dans les années 1786 et 1787*; etc.; *Suivi d'un Voyage fait au cap de Bonne-Espérance, contenant la description militaire de cette colonie.* Tome second. Paris 1801, bl. 122 vlg.

[2]) Cornelius de Jong. *Reizen naar de Kaap de Goede Hoop, Ierland en Noorwegen, in de jaren 1791 tot 1797 met het onder zijn bevel staande, 's lands fregat van oorlog, Scipio.* Haarlem 1802–1803. Deel I, bl. 115.

[3]) V. M. Golovnin. *Detained in Simon's Bay. The Story of the Detention of the Imperial Russian Sloop Diana from April 1808 to May 1809.* Translated from the Russian by Mrs Lisa Millner. Edited with additional notes and index by O. H. Spohr. Cape Town 1964, bl. 35.

gezegd hebben: "You must not imagine that this is all our stock: we have in a garret half as many more volumes." [4])

Barnard schreef in zijn manuscript dat niet lang vóór 1820 de Franse geleerden Quoy en Gaimard "au cabinet de la ville du Cap" een schets maakten van een zwaardvis. Ze waren hier met het Franse schip La Physicienne.[5]) Beide heren waren de dokters van de expeditie waaraan Arago deelnam, en waren dus aan de Kaap in 1818.[6]) Wordt met dit "cabinet de la ville du Cap" de verzameling in het Kostershuis bedoeld, of het museum van Villet?

Werd misschien niet alles tentoongesteld? „Eenige schilderijen" kan moeilijk betrekking hebben op de minstens 33 stuks die er waren, en de minstens 21 voorwerpen van inboorlingen uit het gebied van de Grote Oceaan kan men niet "insignificant" noemen. Of hoort dit woord niet bij "objects"?

Maar men moet voorzichtig zijn met de uitspraken van bezoekers. Hoe ze soms de grootste dwaasheden debiteren, blijkt weer eens uit het bericht van Arago dat de bibliotheek uit 60 delen bestond, waaraan men nog een stuk of 30 kon toevoegen die in een zolderkamer waren.

Het stilzwijgen van verreweg de meeste schrijvers mag misschien ten dele ook daaraan toegeschreven worden, dat ze niet aan de Kaap kwamen om Europese schilderijen, kopergravures, penningen en munten, en etnologische voorwerpen uit het gebied van de Grote Oceaan te zien, of, als ze ze al zagen, er over te schrijven.

De verzameling moet heel interessant zijn geweest.

Ds. Abraham Faure, die in Nederland gestudeerd had en daar ongetwijfeld goede schilderijen gezien zal hebben, spreekt van „veertien uitmuntende schilderijen", sommige worden later "valuable pictures" en "very valuable specimens" genoemd, en de kunstminnaar Abraham de Smidt nam er van op in de verzameling van het kunstmuseum van de South African Fine Arts Association. Layard had zoveel belangstelling voor de "New Zealand and other native weapons etc." dat hij ze van de ondergang redde.

Ook de penningen en munten moeten de moeite waard zijn geweest: de archivaris Leibbrandt sprak in 1884 van een "valuable collection". Wat ervan overgebleven is, bevestigt deze waardering.

Toen in 1821 de bibliotheek uit het Kostershuis verwijderd werd, bleef de verzameling (minus de boeken met platen van artistieke waarde) erin achter, maar, naar het lijkt, niet toegankelijk voor het publiek. Wat ik

---

[4]) Jacques Etienne Victor Arago. *Narrative of a voyage round the world in the Uranie and Physicienne corvettes, commanded by Captain Freycinet, during the years 1817, 1818, 1819 and 1820. In a series of letters to a friend.* London 1823, bl. 109.

[5]) Barnard ontleende deze mededeling aan: G. L. C. F. D. Cuvier et A. Valenciennes. *Histoire naturelle des poisons.* Paris 1828–1849. Vol. 8 (1831), bl. 273.

[6]) Boek genoemd in noot 4, blz. XXI.

gevonden heb over wat er later mee gebeurd is, is in het voorgaande meegedeeld.

Het is betreurenswaardig dat het nageslacht de schenkingen van Von Dessin en van de Engelse ontdekkingsreizigers zo verwaarloosd heeft, dat er nog slechts weinig van overgebleven is.

Het komt mij gewenst voor, dat dit weinige te zamen in één vertrek van een museum te Kaapstad wordt tentoongesteld: drie schilderijen, zilveren en koperen munten en penningen, etnografische voorwerpen, en boeken met platen van artistieke waarde. En ook de renosterhoorn, waarschijnlijk eenmaal bewonderd door De la Caille. Een grote foto van een vierde schilderij, twee foto's van het Kostershuis en foto's van twee tekeningen ervan, foto's van de bladzijden van het testament van Von Dessin die op zijn schenking betrekking hebben, en van dié bladzijden uit de notulen van de kerkeraad waarop een specificatie van die schenking geschreven staat, portretten van James Cook, James King en John Gore (een portret van Von Dessin is tot heden niet gevonden), exemplaren van de 18de-eeuwse Engelse uitgaven van Cooks reizen (aanwezig in de Mendelssohnbibliotheek te Kaapstad) opengeslagen bij gravures van borstplaat, voorhoofdsband en helm, en het exemplaar van de door Pasteur in het Nederlands vertaalde wereldreizen van Cook dat eens in het Kostershuis was, zouden eraan toegevoegd kunnen worden.

VIII

DE GESCHIEDENIS VAN HET KOSTERSHUIS

Het Kostershuis werd opgericht in de jaren 1762–1764.[1]) Wie de ontwerper was viel niet te ontdekken. De archieven leveren weinig gegevens over de bouw. Ik vond er slechts iets over in de notulen van de kerkeraad [2]) en in een rekening in het Kaaps Archief.[3]) Het is erg jammer dat de journaalboeken van de kerk van de jaren 1761–1764 ontbreken, want daarin zullen posten voorkomen die op de bouw betrekking hebben.[4])

Aangaande het nieuwe Kostershuis vroeg de kerkeraad op 13 october 1761 aan gouverneur Rijk Tulbagh en de Raad van Politie om haar „niet alleen te willen qualificeeren om een diergelijk benodigt apartement te mogen laaten optimmeren, maar ook dat Uwe WelEdele Gestr: en E. Achtb: van die Genereusiteit gelieven te zyn, om Kerkenrade met de daar toe benoodigde materialen 's E Comps. weegen teegens inkoops Preijs te willen adsisteeren." [5]) De Raad van Politie antwoordde toestemmend op dit verzoek.[6])

Op de kerkeraadsvergadering van 14 juni 1762 werd besloten om het oude „Costershuijs met dies annex zijnde gebouwen" op 5 juli in het openbaar te verkopen, onder voorwaarde dat de koper alles in de tijd van een maand zou afbreken en wegruimen, maar dat hij het puin zou laten liggen „tot gebruijk van het nieuwe Werk". Op de plaats van dit oude „Costers huijs benevens de daaraan sijnde gebouwen" zou het nieuwe Kostershuis verrijzen.[7])

Tot het oude Kostershuis met de aangrenzende „gebouwen" behoorde

---

[1]) Plaat 1 van ons boek is de plattegrond van een stukje van Kaapstad in ca. 1790. De ligging van het Kostershuis ten opzichte van de kerk (in 1779–1781 tot een vierkant vergroot) en de Heerengracht is daarop weergegeven.

[2]) Ik noteerde over de schenking van Von Dessin en de bouw van het Kostershuis: N.G. Kerkarchief. Gl. 1/4. Notulen. 1758–1769. Bl. 90 vlgg., 94 vlgg., 101 vlgg., 104, 121 vlg., 125, 145, 156, 164, 167 vlg., 170, 175, 179.

[3]) C 799. Gemengde Stukken. 1714–1765. Nr. 17. Reekening weegens den Opbouw van 's Kosters Wooning en Bibliotheecq Kamer van de Kerk aan Cabo de goede Hoop zullende dienen tot een Grondslag en oprechting eener Publicque Bibliotheecq, over 31 October 1761–30 December 1762.

[4]) De journaalboeken 1756–1759 zijn in één band te zamen gebonden, en die van 1771–1775 in een andere band. Journaalboek 1770 vond ik terug in de band met de grootboeken van 1763–1770. De journaalboeken van 1760–1769 en de grootboeken van 1760–1762 zijn niet te vinden. De grootboeken van 1763 en 1764 geven niets bijzonders.

[5]) N.G. Kerkarchief. Gl. 1/4. Notulen. 1758–1769. Bl. 94. Brief met dezelfde inhoud in: Gl. 5/6. Inkomende brieven. Nr. 79; Kaaps Archief. C 302. Memoriën en Instructiën. 1760–1761. Bl. 497.

[6]) Kaaps Archief. C 53. Resolutiën van de Raad van Politie. 1761. Bl. 552.

[7]) N.G. Kerkarchief. Gl. 1/4. Notulen. 1758–1769. Bl. 121.

misschien het huis naast de kerk waarin in 1724 koster Bakker was gaan wonen, en het kostershuisje op het kerkhof bij de kerk, waarin in datzelfde jaar de klokkenluider zijn intrek had genomen, en dat al lijkt voor te komen op een tekening uit 1710, gemaakt door E. V. Stade.[8])

Die oude gebouwen zullen kort na 5 juli 1762 afgebroken zijn, waarna men met de oprichting van het nieuwe Kostershuis kon beginnen. Althans op 2 augustus 1762 werd een zekere Dirk Oukamp aangesteld tot opzichter over de opperlieden „die haar koomen te bevinden ter opbouwing van 't costers huijs".[9])

In de tweede helft van 1762 leverde Paul Thijssen ijzerwerk voor 80 rijksdaalders, twee schellingen en vier stuivers; Johannes Dempers 13.000 gebakken stenen voor 43:2:4; en Monsieur Floris Brand 178.000 gebakken stenen voor 593:2:4. Van de Compagnie werden balken en planken gekocht voor 247 rijksdaalders. Aan diverse personen werd arbeidsloon uitbetaald. Van anderen werden slaven gehuurd. Gereedschap (putsen, emmers, manden, balies, graven en pikken) werd gekocht. De reeds genoemde rekening verschaft deze gegevens.[10])

Blijkens dezelfde rekening ontving de kerkeraad in juli 1762 „aan contanten Door 't Eerw: Collegie van Heeren Weesmeesteren, in qualiteit als Erffgenaamen van weijlen Sr. van Dessin uijt desselfs Erfflaating, tot soulagement der vereijschte onkosten van 't voorsz. (d.i. voorszeide) gebouw Present gedaan" 1000 rijksdaalders; en in december van dat jaar 744 rijksdaalders, zeven schellingen en vier stuivers voor „Den afbreuk van 'S: Costers wooning en Eenige Rommelarij".

Volgens het journaalboek van 1770 besteedde men aan het bouwen van het Kostershuis gedurende de jaren 1762–1764 in totaal 12.906 gulden en twee stuivers: „'t Gebouw Der Bibliothecq en Kosters Woning over Bouwstoffen f. 12906:2, synde 't bedragen der Penningen dewelke in den Jaare 1762, 63 en 64 tot 't opbouwen derselve is uijtgegeven." [11])

Rekeningen van de jaren 1763 en 1764 waren niet te vinden, evenmin als, zoals reeds gezegd is, de journaalboeken van 1761 tot en met 1764.

De notulen van 11 april 1763 vermelden, „dat aan de scheeps timmerlieden, mattroosen en klippe breekers een doeseur is toegelegt vermits ten dienste der kerke gearbeijd hebben." [12])

6 Februari 1764 werd besloten „tot den opbouw van 't matriaal huijs

---

[8]) H. C. Hopkins. *Die moeder van ons almal. Geskiedenis van die gemeente Kaapstad. 1665–1965.* Medewerker P. J. le Grange. Kaapstad–Pretoria z.j. (1965), bl. 123. D. Bax. *Die buitekant van Kaapstad se twee kerke aan die ou Heerengracht.* Bulletin van die Stigting Simon van der Stel. Nr. 5 (September 1962), bl. 11.

[9]) Notulen. 1758–1769. Bl. 125. Zie over Oukamp ook de notulen van 7 maart 1763.

[10]) Zie noot 3.

[11]) Dit journaalboek is in de band met de grootboeken van 1763–1770: N.G. Kerkarchief. 19a/12.

[12]) Notulen. 1758–1769. Bl. 145.

beseijden 't Biblioteecq"; „deselve diende van een bequaame Lengte te zijn, 't geene dan gesteld is op 52 voeten, om reedenen dat van deselve een apartement voor den coster zal werden afgetrocken." [13]) Bij het Kostershuis alias bibliotheekgebouw verrees dus een gebouwtje om materialen op te bergen, en daarin was ook een vertrek dat de koster gebruiken kon, waarschijnlijk als pakhuis, want hij woonde, zoals we zagen, in de benedenverdieping van de bibliotheek.[14])

2 Januari 1764 werd besloten om het nieuwe Kostershuis te laten schilderen, en aan de gouverneur en secunde te vragen om lijnolie; en op 5 maart daaraanvolgende deelde de kerkmeester-ouderling mee, dat hij „'t schilderen van den Biblioteeck zoo binnen als buijten" aanbesteed had voor 150 rijksdaalders aan Thomas Liepoldis, nadat „de aftekeningen" gemaakt door deze Liepoldis en Jan de Waal de Jonge getoond waren aan de gouverneur en de secunde „om daar uijt een couleur te kiesen welke haar Weledelens 't meeste behaagten", waarbij aan „de aftekeninge" van Liepoldis de voorkeur gegeven was.[15])

Van het Kostershuis ken ik twee foto's, beide uit omstreeks 1860, de ene in de Morrisonverzameling, en de andere in de Elliottverzameling, beide Kaaps Archief (M. 544; E. 1945).[16]) Heel bekend is een door Elliott gemaakte foto van een tekening van het gebouw (E. 1894).[17]) Deze tekening, die van de hand is van Silip Schutte, de achterkleinzoon van de bekende Kaapse aannemer en bouwer Herman Schutte, heb ik niet gevonden, maar wel een andere door Silip van het Kostershuis: een gekleurde tekening met schaduwen erin, in de verzameling van de architect Brian Mansergh, Kaapstad. Beide zijn reconstructietekeningen, waarschijnlijk uit het begin van de 20ste eeuw. Silip heeft, naar het lijkt, naar oude afbeeldingen, misschien foto's, gewerkt.

De foto's uit ca. 1860 en de tekeningen van Schutte (die veel op het gebouw van de foto's lijken) geven het Kostershuis echter niet precies

---

[13]) Notulen. 1758–1769. Bl. 167.

[14]) Zie ons boek, bl. 9. In 1820 werd een gebouwtje achter het Kostershuis opgericht: „Aan Hendrik Heckroodt betaald voor het maken van een kleijn gebouw agter de Kosters Wooning f. 1440" (N.G. Kerkarchief. 18/23. Journaal 1816–1820. Anno 1820, bl. 36). Dit gebouwtje ziet men waarschijnlijk op de afbeelding van de kerk met omgeving die Bonner maakte kort voor de afbraak van de kerk in 1836 (A. Dreyer. *Eeuwfeest – Album van de Nederduits Gereformeerde Kerk in Zuid-Afrika. 1824–1924.* Kaapstad 1924, bl. 34; vergelijk de tekening waarvan een fotonegatief is in de Morrisonverzameling in het Kaaps Archief: M 951).

[15]) Notulen. 1758–1769. Bl. 164 en 170. Zie voor Thomas Liepoldis of Leopoldus ons boek, bl. 113.

[16]) De foto's geven een gedeelte van Adderleystraat weer. De stukjes met het Kostershuis zijn in ons boek gereproduceerd (nrs. 2 en 3). Ten onrechte meent R. Lewcock (*Early nineteenth century architecture in South Africa. A study of the interaction of two cultures. 1795–1837.* Cape Town 1963, nr. 27), dat de eerste foto in de Donverzameling van Africana, Municipal Library, Durban, is.

[17]) Afgebeeld in ons boek: nr. 4.

weer zoals het oorspronkelijk was: op de attiek hebben eertijds beelden, of, meer waarschijnlijk, borstbeelden gestaan.

Robert Jacob Gordon tekende op de hoeker De Neptunus, gelegen in Tafelbaai, op 22 juni en volgende dagen van het jaar 1778, een groot panorama van Kaapstad. Een klein fragment ervan wordt in ons boek afgebeeld.[18]) Daarop ziet men rechts vooraan het korenmagazijn van de Compagnie. Het grenst met de façade aan de Waterkant. Links ervan is de Graanstraat. Links op de achtergrond verrijst de kerk, en schuins rechts daarvan, aan de Heerengracht, het Kostershuis. Het is ruw getekend, maar toch kan men zien, dat er op de pijlers van de attiek voorwerpen staan.[19])

Dit nu is in overeenstemming met de beschrijving die Lady Anne Barnard in 1797 gaf van de bibliotheek, die ze vanuit een huis dat tegenover de kerk gelegen was en aan de vader van mevrouw Stromborn behoorde, goed bekeken had: "The public library was next to the Church, and decorated to the utmost of the whitewasher's invention, being painted white, yellow, and green, with a quantity of stucco or wooden Gods and Goddesses encircling the balustrade which went round the roof." [20])

Lady Anne zag dus op de attiek (ten onrechte noemt zij het een balustrade; op de foto's en tekeningen is alleen het middelste gedeelte een balustrade) goden en godinnen, hoogstwaarschijnlijk uit de klassieke oudheid.

De tamelijk kleine verhevenheden op de pijlers, die Gordon laat zien, doen vermoeden dat we hier met borstbeelden en niet met volledige beelden te maken hebben. In dit vermoeden wordt men versterkt, als men

---

[18]) Nr. 5. De tekening is in de Gordonverzameling, Rijksprentenkabinet, Amsterdam. De illustratie is een afdruk van een gedeelte van een negatief in het Kaaps Archief (AG 7146,38).

[19]) Op een klein panorama van Kaapstad, dat Johannes Schumacher tekende in 1776 of 1777, komt het Kostershuis ook voor: A. Hallema. *Die Kaap in 1776–1777. Akwarelle van Johannes Schumacher uit die Swellengrebel-argief te Breda.* 's-Gravenhage–Johannesburg 1951, nr. 50 en 51. Op de attiek staan hier geen voorwerpen. Maar Schumacher tekende niet nauwkeurig. Er zijn vele kleine onjuistheden op dit panorama. Zo tekende hij ook niet de stenen vazen op de balustrade van het Burgerwachthuis. Van deze en nog drie andere panorama's van Schumacher (Hallema, nr. 48 en 49; 52 en 53, 54 is weggelaten; 55 en 56) liet de Amsterdamse uitgever I. H. Schneider gravures vervaardigen. Een volledig stel van vier, met de hand bijgekleurd, is in de Mendelssohnbibliotheek te Kaapstad. Drie werden gegraveerd door de Engelsman W. Tringham, die omstreeks 1775–1780 in Amsterdam werkte, en één door de Nederlander Barent de Bakker, werkzaam te Amsterdam 1762–1805. Zie over De Bakker, Tringham en Schneider: F. G. Waller. *Biographisch woordenboek van Noord Nederlandsche graveurs.* 's-Gravenhage 1938, bl. 13, 328 en 479. Ten onrechte gelooft A. Gordon-Brown (*Pictorial art in South Africa during three centuries to 1875.* London 1952, bl. 116) dat de gravures uit 1763 dateren. Van het viertal dat hij in het stadhuis te Kaapstad zag, ontbreekt er nu één.

[20]) D. Fairbridge. *Lady Anne Barnard at the Cape of Good Hope 1797–1802.* Oxford 1924, bl. 22–24.

het grote huis aan de Heerengracht bekijkt, dat voorkomt op een kopie die Johannes Rach in 1763 in Batavia gemaakt heeft van een tekening door hem in Kaapstad vervaardigd in 1762.[21]) Op de balustrade van dit deftige woonhuis staan nl. vier borstbeelden. Ze stellen voor van links naar rechts: Neptunus met zijn drietand, Hermes (?) met een staf, Hercules met een knots, en Minerva met haar speer. Ze zouden van hout kunnen zijn. De woning stond dicht bij de hoek die Strandstraat maakte met de Heerengracht.

Het is waarschijnlijk dat ook op de attiek van het Kostershuis dergelijke borstbeelden hebben gestaan.

Er is nog iets in verband met het uitwendige van dit gebouw dat de aandacht vraagt. In The Cape Monthly Magazine, New Series, Volume VII, July to December 1873, publiceerde W. L. Sammons twee opstellen onder de titel *Localities. The old familiar faces – and places.*[22]) In het eerste stuk zegt hij o.m.: "Several curious figures and grotesque symbols have been destroyed by the rage for improvement in houses and streets during the last ten years", en hij geeft daarvan het volgende voorbeeld: "In front of the Sexton's house, that long stood before the Dutch Reformed Church in Adderley-Street, was a curious device which we fear was broken up when the new line was erected, but the present sexton, we trust, has preserved a printed copy." [23]) De verminking van het gebouw vond plaats in de jaren 1863–1865.[24])

Deze zelfde Sammons beschreef, onder het pseudoniem Sam Sly, in het nummer van 7 september 1843 van zijn African Journal een huis aan de Heerengracht (nu Adderleystraat) aldus: "A noble Dutch built one, projecting out of the line, with fine carved windows and doorway and a kind of lozenge high up, in which was represented a woman kneeling, with a bird in her hand and an anchor at foot and around the motto ‚De Hoop en beschaamt niet'." [25]) De voorstelling van de vrouw met de vogel en het anker, omgeven door een randschrift, is een variatie van twee 18de-eeuwse zegels van de Nederduits-Gereformeerde gemeente Kaapstad, zoals afgebeeld op bl. 74 van H. C. Hopkins' boek *Die moeder van ons almal*, Kaapstad-Pretoria 1965. De afbeeldingen dateren uit 1735 en 1798 en

---

[21]) De tekening berust in de Van Stolk-verzameling te Rotterdam. Hij is gereproduceerd in E. C. Godée–Molsbergen en Joh. Visscher, *Zuid-Afrika's geschiedenis in beeld – South-African history told in pictures*, Amsterdam 1913, bl. 51. Het fragment met het balustradehuis is afgebeeld in ons boek, afb. 6. Veel later, nl. in 1777, maakte een ander, misschien Rachs medewerker Henri Rolland de Verberie, een zeer slechte kopie van een andere verdwenen tekening van Rach, waarop ook het huis voorkomt, maar nu veel onduideliker en zonder beelden, kennelijk een slordigheid van de kopiïst. Rep.: J. de Loos–Haaxman. *Johannes Rach aan de Kaap.* Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde. Deel 108 (1952), bl. 1–16, afb. 7.

[22]) Bl. 95–101; 183–189.

[23]) Bl. 100. De gedrukte kopie heb ik niet in het N.G. Kerkarchief gevonden.

[24]) Zie ons boek, bl. 110.

[25]) In zijn artikel: *Localities, Sayings and Doings.*

geven beide een staande vrouw met een duif op de ene hand en met de ander steunend op een anker. Het randschrift luidt: De Hoop en beschaamt niet.

Met het gebouw bedoelt Sam Sly kennelijk het Kostershuis; ook dit was "projecting out of the line". We weten dus nu hoe het "curious device" er uitzag.

Dit "device" was "a kind of lozenge high up". Het moet m.i. aangebracht zijn geweest boven het middelste venster, daar waar Schutte iets meer dan de helft van een ovaal of ellips tekende. Op de foto's is deze plaats erg donker, maar het is zeker dat daar sculptuurwerk was. Schutte geeft hier iets anders, maar zijn reconstructietekeningen zijn nooit geheel betrouwbaar. Ook het sierwerk aan en boven de toegangsdeur op zijn tekening zou wel eens een fantasietje van hem kunnen zijn. De foto's zijn ook hier heel onduidelijk.

In 1797 zag Lady Anne Barnard dus op de attiek goden en godinnen uit de klassieke oudheid, en in 1843 noteerde Sam Sly boven het middelste bovenvenster een variatie van het 18de-eeuwse zegel van de gemeente Kaapstad. In 1873 is hij bang dat dit laatste "was broken up". Waarschijnlijk was dit dus in reliëf aangebracht. Ook dit werk kan een product zijn uit omstreeks 1764.

Klassieke goden en godinnen zijn gepaste versieringen aan een 18de-eeuwse openbare bibliotheek. De variatie van het kerkzegel wijst erop dat het gebouw het eigendom is van de kerk.

Het Kostershuis moet na zijn voltooiing iets moois zijn geweest. De Duitser L. H. von Schomburg, die in 1781 Kaapstad bezocht, vond het een imponerend gebouw: "Dicht an der Heerengragt, liegt ein langes ansehnliches Gebäude, an der Front desselben stehet in grosen vergoldeten Buchstaben, Bibliotheca publica." [26]) En de Fransman Degrandpré, die in 1787 aan de Kaap was, schreef: "La bibliothèque est un fort joli bâtiment." [27])

In 1797 was, volgens Lady Anne, het gebouw wit, geel en groen beschilderd. Zoals we zagen, verfde Thomas Leopoldus, afkomstig uit Utrecht, in 1764 het gebouw van buiten en van binnen.[28]) Gouverneur, secunde en kerkeraad hadden zijn kleurenvoorstel goedgekeurd. Of Lady Anne, drie en dertig jaar later, nog Leopoldus' kleurenschema aanschouwde, is natuurlijk onzeker. Reeds in 1773 en 1775 werd de bibliotheek opnieuw geschilderd.[29])

In Lady Anne's tijd was misschien het houtwerk groen geschilderd, de klassieke goden en godinnen en eventueel andere versieringen geel, en de

---

[26]) L. H. von Schomburg. *Reise von Kopenhagen nach Lissabon, dem Vorgebürge der guten Hoffnung und den Azorischen Inseln.* Odense 1784, bl. 280.

[27]) Zie ons boek, bl. 95.

[28]) Zie bl. 100.

[29]) N. G. Kerkarchief. 18/16. Journaal D'A°. 1771 tot 1775. Januari 1773:

rest van het gebouw wit. In de tweede helft van de 18de en het begin van de 19de eeuw merkten bezoekers op dat meestal het houtwerk van Kaapse huizen groen, en de muren wit waren, bv. Anders Sparrman in 1772 [30]), Von Schomburg in 1781 [31]), Samuel Hudson aan het eind van de 18de eeuw [32]), en James Prior in 1810 [33]). Ook in Nederland kwam deze combinatie wel voor. In Kaapstad is een kleurenfoto van een oud boerderijtje bij de Lek, de rivier waaraan Culemborg ligt, met rieten dak, middentopgevel, witgepleisterde muren, en groengeschilderd houtwerk.

Wanneer de borstbeelden verdwenen zijn, weet ik niet. Voor de geschiedenis van het Kostershuis van na zijn voltooiing in 1764 tot zijn verbouwing tot kantoorruimten in de jaren 1863, 1864 en 1865, raadpleegde ik de registers op de notulen van 1765–1865 op de woorden „(Dessiniaansche) bibliotheek", „Kosterswoning", en „gebouwen", en nam de journaalboeken door van 1770–1865 (de jaren 1760–1769, 1781–1784, 1806–1810, en 1845 ontbreken; 1770 is ingebonden bij de grootboeken van 1763–1770, en 1785 bij de diaconiegelden van 1725–1788). In deze journaalboeken geven o.a. de onkostenrekeningen allerlei bijzonderheden over wat de kerk aan zijn gebouwen liet veranderen, enz.

Maar geen woord over het verdwijnen van de beelden. In de journaalboeken vindt men wel telkens posten die betrekking hebben op de reparatie van de kerkelijke gebouwen, o.a. het Kostershuis, maar zelden zijn ze gespecificeerd. Een uitzondering is de vermelding van het laten maken van nieuwe watergoten aan het huis in 1841 [34]) en het herstellen van het plat boven de bibliotheekzaal in 1856.[35]) Van dergelijke herstelwerkzaamheden kunnen de borstbeelden het slachtoffer geworden zijn. Misschien zijn ze echter van de attiek afgevallen tijdens de aardbeving van 4 december 1809 of die van 2 juni 1811. Burchell vertelt dat er beide keren urnen van de huizen neerstortten [36]), en W. L. von Buchenroder, die een uitvoerige beschrijving gaf van de eerste aardbeving, heeft het over

---

„Aan den schilder Lucas van Bengaalen voor 't schilderen der Kerk en Kosters Huys f. 510:8. Maart 1775: Aan den schilder francois De Necker wegens Arbeydsloon en Schilderen van de kerk en Bibliotheeq f. 184:16."

[30]) A. Sparrman. *Reize naar de Kaap de Goede Hoop, de landen van den zuidpool, en rondom de waereld;* etc. *in de jaren 1772–1776 gedaan.* Etc. Amsterdam–Leyden 1787, bl. 14.

[31]) Von Schomburg, op. cit., bl. 268 vlgg.

[32]) Lewcock, op. cit., bl. 11.

[33]) James Prior. *Narrative of a voyage in the Indian seas, in the Nisus frigate, to the Cape of Good Hope, Isles of Bourbon. During the years 1810 and 1811.* London 1820, bl. 7.

[34]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/22. Notulen. 7 Juni 1841–12 juni 1843. Bl. 453.

[35]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/26. Notulen. 24 Januari 1853–1 december 1856. Bl. 497 vlg., 517–519.

[36]) W. J. Burchell. *Travels in the interior of Southern Africa.* Reprinted from the original edition of 1822–1824 etc. by I. Schapera. London 1953. Vol. I, bl. 114, 115, 123.

"figures, urns, etc. of stucco" die schade leden.[37]) In de jaren 1805–1812 kreeg de baasmetselaar Kirchenheim (ook gespeld Hirchenheim en Herchenheim) voor de jaarlijkse reparatie van kerkelijke gebouwen en kerkhof de vaste som van 180 rds. Het journaalboek van 1809 ontbreekt, maar dat van 1811 deelt mee dat hem in november van dat jaar rds. 38:3 voor „Extra Reparaties" uitbetaald werden. Reparaties verricht aan de attiek van het Kostershuis waarvan in juni borstbeelden afgevallen waren? Men kan slechts gissen.

Aan het exterieur van het Bibliotheekgebouw zal vóór 1863 wel meer veranderd zijn dan dat de beelden verdwenen. Maar in de kerkarchiefdocumenten vond ik slechts één voorbeeld, nl. dat op 5 februari 1810 de kerkeraad aan de koster toestond om op eigen kosten een lantaarn boven het bovenlicht te plaatsen.[38]) Schutte geeft op zijn tekening deze lantaarn niet, en de beide foto's zijn ter plaatse van het bovenlicht heel onduidelijk.

J. van der Meulen, die van alles wat hier boven over het Kostershuis meegedeeld is, alleen de Elliottfoto van een tekening van Schutte kent, neemt aan dat het ontworpen is door de man die ook het Burgerwachthuis beplande, ziet alleen maar Duitse invloeden in beide, en stelt als hypothese dat de uit Augsburg afkomstige zilversmid Matthias Lotter de ontwerpen gemaakt heeft.[39])

Onlangs heeft G. Roosegaarde Bisschop erop gewezen dat verwantschap tussen de twee Kaapse gebouwen en de Zuidduitse barokgebouwen die Van der Meulen noemt, nauwelijks aanwezig is. „Niets staat echter verder van elkaar dan de pathetische barok van de Duitse voorbeelden en de Klassieke rust van de Kaapse panden." [40])

Roosegaarde Bisschop wijst er verder op dat de zeer duidelijke beklemtoning van de middenpartij bij de twee Kaapse gebouwen, en de attiek van het Kostershuis Nederlands zijn, en dat de vorm der Ionische kapitelen aan Kostershuis en Burgerwachthuis ook in Nederland voorkomt.[41])

De wijze van toepassing van de pilasters acht de deskundige echter niet overeenstemmend met het toenmalige gebruik in Nederland; en opgemerkt wordt dat de afdekkingen boven vier van de bovenvensters van

---

[37]) V. S. Forbes. *The Cape Town earthquake of December 1809.* Africana. Aantekeninge en Nuus. Deel VI (1948–1949), bl. 32 vlgg.

[38]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/8. Notulen. 1802–1812. Bl. 385: „om een Lantaarn boven de Glaazenligt van des Kosters wooning te zijnen eigen kosten te moogen plaatzen."

[39]) J. van der Meulen. *Die europäische Grundlage der Kolonialarchitektur am Kap der Guten Hoffnung.* Marburg 1962, bl. 120–122.

[40]) G. Roosegaarde Bisschop. *De oorsprongen van de Kaapse bouwkunst.* Bulletin van de Koninklijke Nederlandsche Oudheidkundige Bond. Jaargang 65 (1966), bl. 35–37.

[41]) Voorbeelden: J. G. Wattjes en F. A. Warners. *Amsterdams bouwkunst en stadsschoon. 1306–1942.* 3e herziene druk. Amsterdam 1948, nr. 76 en nr. 350: 1725–1750.

het Kostershuis en boven een groot aantal vensters van de Burgerwacht veel lijken op die welke Van der Meulen signaleerde aan Das Hotel Drei Mohren te Augsburg (1722), terwijl de toepassing van dergelijke accenten in Nederland ongebruikelijk is.

Ik teken hierbij aan dat zulke versieringen boven vensters in Nederland toch niet helemaal onbekend zijn. De 18de-eeuwse afdekking boven een middenraam van een huis in Gouda heeft zelfs precies dezelfde vorm als die boven ramen van het Kostershuis.[42]) En wat de zes lange pilasters van het Kostershuis betreft, men vindt ze ook aan een huis in Gouda uit omstreeks 1730.[43])

Er zijn wel meer motieven aan het Bibliotheekgebouw die men ook in Nederland vindt: een reliëf dat aangebracht is boven het middelste bovenraam en ingrijpt in het brede horizontale lijstwerk dat een façade aan de bovenrand afsluit [44]) en de toepassing van twee voluten bij een reliëf in het midden van het bovenste deel van een façade.[45])

Ook borstbeelden op een gesloten attiek of balustrade (open attiek) waren in Nederland niet ongewoon.[46])

---

[42]) Rep.: Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. Derde jaargang. Tweede serie. 1910, bl. 107. Een verwant voorbeeld uit Deventer (1735): E. H. ter Kuile. *Zuid-Salland*. Met een overzicht van de geschiedenis van Deventer door Dr. A. C. F. Koch. De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Deel IV. *De provincie Overijsel*. Tweede stuk. 's-Gravenhage 1964, afb. 190, tekst bl. 78. Een verwant voorbeeld uit Amsterdam (ca. 1725): Wattjes en Warners, op. cit., nr. 544 (Keizersgracht 446). Reeds in D. Bax en C. Koeman, *Argitektoniese skoonheid in Kaapstad se Kompanjiestuin, 1777–1805*, Kaapstad 1963, bl. 102, is erop gewezen dat Keizersgracht 446 het huis is dat afgebeeld is op de titelpagina van Jan Jacob Schübler, *Het tweede deel van het grondig onderwys des volkomen ordening der kolommen na de heedendaagse boukonst*, Amsterdam 1728. Ten onrechte meenden Biermann en Van der Meulen dat deze afbeelding een Duits ontwerp is: B. E. Biermann. *Boukuns in Suid Afrika*. Kaapstad–Amsterdam 1955, bl. 32; J. van der Meulen, op. cit., bl. 121. Een voorstelling van het huis zoals het in 1767 was: *Grachtenboek naar de oorspronkelijke tekeningen van Caspar Philips Jacobszoon, te Amsterdam, ± 1767*. Geschiedbouwkundige beschrijving door E. van Houten. Amsterdam 1962, plaat 12, in rechter bovenhoek. De woning van raadpensionaris Pieter Steyn in Den Haag, die gebouwd werd kort na 1722, had bovenramen waarvan de omlijsting aan de top de vorm had van de afdekkingen boven de vensters van het Kostershuis: J. Schwenke. *Nieuwe wandelingen door Oud-Den Haag*. Zaltbommel 1968, afb. tegenover bl. 17; tekst op bl. 110.

[43]) Rep.: Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. Derde jaargang. Tweede serie. 1910, bl. 111.

[44]) Bv. Wattjes en Warners, op.cit., nr. 554 (anno 1733).

[45]) Bv. Amsterdam, Heerengracht 209 (ca. 1725): *Grachtenboek*, op. cit., plaat 15, vierde huizenrij.

[46]) Bv. op gesloten attiek: Jaarboek van het Genootschap Amstelodamum XXV (1928), bl. 176: Heerengracht 586 op ets van Romeyn de Hooghe uit het begin van de 18de eeuw. Op balustrade (open attiek): *Grachtenboek*, op. cit., plaat 23, Keizersgracht 71 (anno 1730), tweede huizenrij; *De Vechtstroom, van Utrecht tot Muiden*, etc. Te Amsteldam by H. Gartman, W. Vermandel en J. W. Smit, 1791, afb. 4; Jaarboek van Genootschap Amstelodamum VI (1908), bl. 83, huis aan de

De vier gesloten vakken en het ene balustradevak van het Kostershuis, en de drie balustradevakken van het deftige woonhuis, beide aan de Heerengracht, Kaapstad, zijn naar achteren teruggebogen. Zulke naar binnen gebogen vakken komen aan Nederlandse 18de-eeuwse gebouwen veelvuldig voor.[47])

Terloops zij opgemerkt dat de ligging van het tweetal typisch die van een Nederlands grachtenhuis is. In beide gevallen scheidde een straat het huis van het water van een gracht.[48])

Maar hoewel men allerlei onderdelen van het Kostershuis ook in de Nederlandse architectuur ontmoet, is het in zijn geheel niet typisch Nederlands. En, ofschoon men ook in de Duitse bouwkunst verscheidene motieven kan terugvinden, is het ook niet typisch Duits. Een benaming „Kaaps" zonder meer is hier op haar plaats.

Wie de ontwerper was heb ik in de vele documenten die geraadpleegd werden, niet kunnen ontdekken.

Dat de beplanner van Kostershuis en Burgerwachthuis de uit Augsburg afkomstige zilversmid Matthias Lotter is, zoals Van der Meulen voorstelt, is niet aanvaardbaar, omdat hij al in 1752 stierf. Het stijve karakter van het zilver dat van hem tot nu toe aangetroffen is, is trouwens in tegenspraak met het uiterlijk van de twee gebouwen.[49])

Misschien was de vervaardiger van de borstbeelden van goden en godinnen uit de klassieke oudheid, en van het reliëf met de voorstelling van het zegel van de gemeente Kaapstad de uit Groningen afkomstige Johannes Struwig of Struijwig. [50])

H. C. Hopkins wees erop dat deze Struwig in de jaren 1753 en 1754 het „beeldhouwwerk" maakte voor het nieuwe orgel van de kerk aan de

---

Doelenstraat gebouwd in 1736. Voorbeeld van volledige beelden op balustrade: F. A. J. Vermeulen. *Handboek tot de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst.* Derde deel. Platen. 's-Gravenhage 1941, pl. 927: Vlissingen, anno 1730.

[47]) Voorbeelden: Wattjes en Warners, op. cit., nr. 54 (eerste kwart 18de eeuw), 146 (tweede kwart 18de eeuw), 451 (ca. 1730). W. S. Unger. *Oude huizen te Middelburg.* Rotterdam 1923, afb. 47 (anno 1747). Het Grachtenboek geeft vele voorbeelden.

[48]) De bij het huis aan de Heerengracht aanwezige verbinding van de balustrade met het dak, met zijn brede bol-hoek-hol rand, komt ook bij 18de-eeuwse Nederlandse huizen voor. Bv. Jaarboek van het Genootschap Amstelodamum XLV (1953), bl. 231; Ons Amsterdam XVII (1965), bl. 58; H. Brugmans en A. W. Weissman. *Het stadhuis van Amsterdam.* Amsterdam 1914, bl. 59 (huis bij het stadhuis).

[49]) D. Heller geeft twee voorbeelden: *A history of Cape silver.* Cape Town 1949, pl. 21. *Further researches in Cape silver.* Cape Town 1953, pl. 3. Zie ook laatstgenoemd boek, bl. 54. Zelf vond ik er nog zeven stukken bij: Die Burger, 1 maart 1962, bl. 2.

[50]) In de Kaapse documenten wordt zijn naam op verschillende manieren gespeld. Ik noteerde meestal Struijwig, Struywig, Struwig of Struwigh, tweemaal Streuwig, en éénmaal Struwer. J. Hoge (*Bydraes tot die genealogie van ou Afrikaanse families.* Amsterdam 1958, bl. 133) geeft ook de spelling Strube, maar zegt niet waar deze voorkomt. Ik heb dit nergens gevonden.

Heerengracht.[51]) In de journaalboeken vindt men gedurende de maanden augustus 1753 tot en met october 1754 negen posten van uitbetaling aan „den beeldhouwer Struwigh", in totaal 300 gulden.[52]) Onder „beeldhouwer" moet men hier verstaan: maker van beelden, reliëfs, decoratief houtsnij- en stuccowerk, en dergelijke kunst.

Zelf maakte ik bekend, dat de „beeldhouwer" Struwig op 19 november 1758 30 rijksdaalders ontving voor het snijden van de mooie, invloed van de Lodewijk XIV-stijl vertonende bovenlichten in de façade van het Burgerwachthuis, en op 3 october 1772 20 rijksdaalders „voor beeldhouwerswerk aan ornamenten op 't Wagthuijs".[53]) Deze „ornamenten" waren van hout en werden geverfd.

Over deze Struwig kan ik nu meer vertellen.

In 1758 vroeg hij in een (ongedateerd) request gericht aan Joan Gideon Loten, „Raad Ordinaris van Neederlands India, en Commissaris van Cabo de goede Hoop", aan Rijk Tulbagh, „Extra Ordinaris raad van Indiën en gouverneur al hier", en aan de Politieke Raad „hem uijt 's Comps. dienst te ontslaan, en met het Burgerregt deeser plaatse te begunstigen." In dit request komt de volgende belangrijke passage voor: „Johannes Struwig van Groningen in den Jaare 1752 voor soldaat a f. 9 per Maand met het schip de Spaarsaamheyd hier gekoomen, mitsgaders op den 15 Augustus desselvigen Jaars onder sijn loopend verband aangesteld tot Beeldhouwer met f. 14 ter Maand, . . . vermeend onder Godes Zeegen genoegsaam in staat te weesen, omme zig alhier met desselfs ambagt van Beeldhouwer (later veranderd in: met desselfs voorm. — d.i. voormelde — ambacht) buijten den dienst des E: Comp: op een Eerlijke en betaamelijke wijse te kunnen erneeren . . .".[54])

We leren hieruit dat Struwig op 15 augustus 1752 aangesteld was als Compagniesbeeldhouwer, en dat hij in 1758 meende in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien door als beeldhouwer uitsluitend voor particulieren te werken. Uit zijn werk aan het orgel in de jaren 1753 en 1754 blijkt, dat hij, met goedkeuring van de Compagnie, reeds vóór 1758 werk voor andere instellingen had verricht. Er moet reeds in die jaren aan de Kaap veel behoefte geweest zijn aan sierend houtsnijwerk en stuccowerk aan en in gebouwen.

Het is niet onwaarschijnlijk dat deze Struwig, die reeds in 1753 en

---

[51]) Hopkins, op. cit., bl. 107.

[52]) N.G. Kerkarchief. 18/14. Journaalboeken. 1751–1755. Augustus 1753 tot en met mei 1754. October 1754.

[53]) D. Bax. *Katalogus van die Michaelisversameling. Max Michaelisskenking. Die Ou Stadhuis. Kaapstad.* Kaapstad 1967, bl. 9.

[54]) Kaaps Archief. C 257. Requesten 1758. Bl. 115. Mevr. dr. M. A. P. Meilink–Roelofsz, rijksarchivaris Algemeen Rijksarchief, Den Haag, was zo vriendelijk mij mee te delen, dat Struwig blijkens het scheepssoldijboek van de „Spaarsaamheyd" (inv. nr. A 808) op 23 october 1751 uit Nederland vertrok en op 10 februari 1752 aan de Kaap kwam. Op 14 februari 1758 werd hij vrijburger.

1754 voor de kerk gewerkt had, dit opnieuw deed bij de bouw van het Kostershuis, in de jaren 1762–1764.

De Villiers schreef dat hij uit Groningen, Nederland, afkomstig was, en Hoge vroeg zich af of hij misschien uit Gröningen of Grüningen in Duitsland kwam.

Het eerste lijkt juist te zijn. In de 18de eeuw was er ook in de provincie Groningen een Struiwig of Struwig als „beeldhouwer" werkzaam. In 1736 nl. sneed Casper Struiwig de Lodewijk XIV-ornamenten en de allegorische vrouwefiguren van de preekstoel, en de kapitelen van het doophek in de kerk te Zuidbroek, een dorp in de provincie Groningen niet ver van de stad Groningen.[55]) In datzelfde jaar verkocht ene Hindricus Struiwigh een zandloper aan die kerk.[56]) Een zeer gewaardeerd onderzoek in het Gemeentearchief Groningen, ingesteld door de archivaris dr. A. T. Schuitema Meijer, bracht aan het licht dat deze Caspar en Hindrik de zoons waren van Claes Struwigh en Geesjen ten Hoorn. Ze werden te Groningen in de Nederduits-Gereformeerde kerk gedoopt op respectievelijk 30 november 1698 en 23 augustus 1703. De een wordt later een „beeldhouwer" genoemd en de ander een „stoeldraaier", d.i. een ambachtsman die stoelen maakt uit daartoe gedraaid hout. Ze hadden een jongere broer, Johannes Struwigh, gedoopt in de Nederduits-Gereformeerde kerk te Groningen op 7 februari 1720. Van deze Johannes is tot heden in het Gemeentearchief alleen de doopdatum gevonden. Hij zou de Kaapse beeldhouwer kunnen zijn en het vak geleerd hebben van zijn bijna 22 jaar oudere broer Caspar. De vader kwam uit Coevorden en was van beroep „stoeldraaier". Hij huwde op 19 mei 1698 met Gesijn ten Hoorn.

Nog thans wonen er Struiwigs en Struiwighs in de stad Groningen.[57]) Bovendien, als in de vele Kaapse documenten waarin de naam van Johannes voorkomt, zijn plaats van herkomst genoemd wordt, wordt steeds gezegd dat hij van Groningen kwam.

Struwig trouwde op 9 september 1753 met Christina Hendrina de Vijf, geboren aan de Kaap.[58]) Zij lieten hun testament maken op 25 maart 1773.[59]) Zijn ouders zijn dan, volgens het testament, overleden, maar hun namen worden niet genoemd. Struwig stierf op 13 october 1777.[60]) Een inventaris van zijn boedel heb ik niet gevonden. Bij haar dood in 1798 woonde zijn weduwe in bij een dochter.[61]) Van háár boedel zijn inventaris

---

[55]) M. D. Ozinga. De Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst. Deel VI. *De provincie Groningen*. Eerste stuk: *Oost-Groningen*. 's-Gravenhage 1940, bl. 256.

[56]) Idem.

[57]) P. J. Meertens. *Nederlands repertorium van familienamen*. Deel 3. Groningen. Assen 1964, bl. 244.

[58]) N.G. Kerkarchief. 13/1. Kaapstad. Lidmaatregister en Huwelijksregister. 1713–1756.

[59]) Kaaps Archief. MOOC 7/24. Testamenten. Nr. 51.

[60]) Kaaps Archief. MOOC 6/1. Doodregister. 1758–1797.

[61]) Kaaps Archief. MOOC 8/22. Inventarissen. Nr. 18.

en vendurol bewaard, maar zij had toen nog slechts weinige losse voorwerpen in eigen bezit (o.a. vier schilderijen), zodat men niet op kan maken wat zij en haar man vroeger alles in hun huis hadden.[62])

Struwig heeft dus van 1752 tot 1777 aan de Kaap gewerkt. In 1751 begint in Kaapstad een tijdperk van grote bouwbedrijvigheid, o.a. door het uitgeven van een groot aantal huiserven aan burgers.[63]) Ook in de zestiger en zeventiger jaren werd er druk gebouwd. Struwig zal menige opdracht om huizen te verfraaien hebben uitgevoerd. Misschien was hij ook de maker van de borstbeelden op het woonhuis aan de Heerengracht.

Ik acht het ook niet onmogelijk dat de met ornamentvormen goed vertrouwde Struwig façades met topgevels, attieken en verhoogde kroonlijsten aan de Kaap ontworpen heeft. Men vergelijke bijv. de vijflobbige topgevel aan de Heerengracht met vijflobbig Marot-ornament op borduurwerk en in tuinen [64]); de balustrade met borstbeelden aan de Heerengracht met de balustrade met vazen en beelden van het Huis Lellens in de provincie Groningen [65]); de verhoogde kroonlijst aan de Heerengracht met die van een huis in de stad Groningen [66]); en de verhoogde kroonlijst met sterk golvende rand nabij de kerk te Kaapstad met golvende randen aan hemels van Marot-ledikanten.[67])

Zelfs vraag ik me af of hij niet de ontwerper is van de façades van Burgerwachthuis en Kostershuis. Het eerste begon men te bouwen in 1755, het tweede in 1762.

Het fraaie Kostershuis alias Bibliotheekgebouw werd in de jaren 1863, 1864 en 1865 onherkenbaar veranderd door de architect James Bissett, om als kantoorgebouw gebruikt te worden.[68]) In 1905 werd het afgebroken,

---

[62]) Zie vorige noot, en MOOC 10/18. Vendurollen. Nr. 23.

[63]) D. Bax en C. Koeman. *Argitektoniese skoonheid in Kaapstad se Kompanjiestuin. 1777–1805.* Kaapstad 1963, bl. 12.

[64]) Tekening van Rach: Godée–Molsbergen en Visscher, op. cit., bl. 51. P. Jessen. *Das Ornamentwerk des Daniel Marot in 264 Lichtdrucken nachgebildet.* Berlin 1892, bl. 205 en 212. A. G. Bienfait. *Oude Hollandsche tuinen.* Platen. 's-Gravenhage z.j., bl. 68 (gravure 88), tekst bl. 98.

[65]) Ons boek, afb. 6. *Oude luister van het Groninger land.* Catalogus van tentoonstelling gehouden in het Groninger Museum voor Stad en Lande, 22 januari t/m 5 maart 1961: tekening gemaakt door Th. Beckeringh.

[66]) Ons boek, afb. 6. J. de Loos–Haaxman. *Johannes Rach aan de Kaap.* Bijdragen voor Taal-, Land- en Volkenkunde. Deel 108 (1952), bl. 1–16, afb. 8. C. H. Peters. *Oud Groningen. Stad en Lande.* Groningen–'s-Gravenhage (1921), afb. 279.

[67]) Tekening van Rach: E. C. Godée–Molsbergen en Joh. Visscher, op. cit., bl. 51. Duidelijker voorbeelden van dit type: G. E. Pearse. *Eighteenth century architecture in South Africa.* Cape Town 1957, bl. 12. Ledikant, Noord-Nederlands, omstreeks 1700: *Catalogus van meubelen en betimmeringen.* Derde geheel herziene en vermeerderde druk. Rijksmuseum. Amsterdam 1952, afb. 64.

[68]) N.G. Kerkarchief. G1. 1/28, 1/29. Notulen. 1863–1865. 23/13. Kaapstad. Hofmeyr Chambers, Kostershuis. 1865–1905. Vergelijk 18/27, Journaal 1856–1864, october 1864: „Het Huis in Adderley Straat in Kantoren veranderd. Aan C. B.

en in de jaren 1905 en 1906 vervangen door een nieuw gebouw, ontworpen door de architect M. B. Torstenson.[69]) Op zijn beurt heeft dit plaats gemaakt voor het huidige Groote-Kerkgebouw.

Zoals op bl. 23 en 24 gezegd is, achtte Abraham de Smidt het in 1883 mogelijk, dat er in de Dessiniaanse Verzameling ook "busts and other sculpture" waren. Over de aanwezigheid van borstbeelden in het Kostershuis heb ik nooit iets gevonden. Doelt De Smidt op borstbeelden die eenmaal op de attiek stonden, en, na verwijdering, een tijd lang in het Kostershuis bewaard werden? Wat "other sculpture" betreft, misschien wordt hier gedacht aan de uit hout gesneden voorstelling die de archivaris H. C. V. Leibbrandt in 1896 in de toren van de N.G. Kerk aantrof, en waarover hij schreef: "a wood carving representing the Colony, a sitting maiden with the anchor on one side and the horn of plenty at her feet, etc. The Colonial Secretary has authorised me to send it to Europe to be repaired, as the work cannot be done here." [70]) Het is nu in het Kaaps Archief. Waarvoor het oorspronkelijk gediend heeft, en op welke wijze de kerk het verkreeg, is niet bekend. Ook aan grote, met snijwerk versierde rouwborden, en aan epitafen kan gedacht zijn.[71]) Zij waren vroeger in de kerk en zouden, na de afbraak in 1836, een tijdlang in het Kostershuis of de toren bewaard kunnen zijn.

Solomon voor het daarstellen dier veranderingen: £1066. Aan den Architect James Bissett voor zijn toezigt over het bouwen: 5 pct op £1045 – het origineel contract met Solomon: £52: 5: 0."

[69]) N.G. Kerkarchief. 23/13. Kaapstad. Hofmeyr Chambers, Kostershuis. 1865–1905.

[70]) Report of the Keeper of the Archives for the Year 1896, nr. 20. Mej. Joan Davies wees mij op deze passage. Het stuk is afgebeeld in C. de Bosdari, *Anton Anreith*, Etc. Cape Town 1954, nr. 117 (tekst op bl. 102). Ten onrechte is het vroeger wel aan Anreith toegeschreven. Blijkens N.G. Kerkarchief, G1, 1/42, Notulen Boek 1906–1913, bl. 360, werd het „beeldstuk" „aan de zorg van H. C. V. Leibbrandt toevertrouwd" in maart 1910.

[71]) Zie ons boek, bl. 86 vlg.

IX

SCHILDERIJEN AAN DE KAAP IN DE 18DE EEUW

Franken heeft in een uitvoerige studie verteld over de inhoud van een brievenboek van Von Dessin uit de jaren 1733–1744, en over de inhoud van Von Dessins memoriaal van huiselijke uitgaven en verrichtingen, dat betrekking heeft op de jaren 1754–1756.[1]) Ik las de stukken ook zelf, maar kon er niets in vinden over het verkrijgen van penningen, munten, en het Ceylonse siermes en andere „Rariteiten", echter in het memoriaal wel een en ander dat met schilderijen te maken heeft.

5 Augustus 1754 kocht hij twee schilderijen van een ongenoemde voor acht rijksdaalders, zes schellingen.

In januari 1755 kreeg hij van Jan Tileman, boekhouder, en Jacobus Janson, passagier, beiden van het schip Langewijk, behalve „verschijde kostelijke boeken, en diversche Mathematische Instrumenten" „twee fraije schilderijen". De geschenken die hij op zijn beurt aan hén gaf, kostten hem 14 rds.

In december 1755 kocht hij uit de boedel van Susanna Rhenius, geboren Kina, acht schilderijen voor 12 rds.[2]) Susanna was de stiefzuster van Von Dessins vrouw Christina. Beiden waren dochters van Barbara de Savoye, afkomstig uit Gent. Susanna's vader was de Amsterdammer Elias Kina.

13 Februari 1755 betaalde Von Dessin aan Frans Lens 24 stuivers „voor 't snijden van vier portraitglaasjes", en 21 november 1757 [3]) aan David de timmerman 3 rds. voor „drie schilderij raamen".

26 Juli 1756 betaalde hij „aan schilder Leopoldus voor 't opplacken en vernissen van vijf groote kaarten" 6 rds. Deze Leopoldus lijkt dezelfde te zijn die in 1764 van de kerkeraad de opdracht kreeg om het toen pas voltooide Bibliotheekgebouw (het Kostershuis) van binnen en van buiten te schilderen. „Jan de Waal d'Jonge en Thomas Liepoldis" hadden „aftekeningen" gemaakt en deze werden aan gouverneur en secunde gepresenteerd „om daar uijt een couleur te kiesen welke haar WelEdelens 't meeste behaagten". De „aftekeninge" van „Liepoldes" werd gekozen, in overleg met de kerkeraad. Hij kreeg 150 rds. voor het werk.[4])

---

[1]) Franken, op. cit., bl. 9–39, 68 (brievenboek); 40–56, 60–69 (memoriaal). Beide zijn in het Kaaps Archief. Het tegenwoordige nummer van het brievenboek is: MOOC 3/8 (Brief Boek van Mij Joachim Nicolaus Van Dessin No. 1. 1733 tot 1744). Het memoriaal heeft geen nummer. Het behoort of behoorde als nr. 51 tot de museumverzameling en wordt apart gehouden in een kistje. De titel is: Memoriaal van mijne huijslijke Uijtgaaven en verrigtingen, begonnen den 1 January 1754.

[2]) Zij stierf 15 november 1755 (zie Memoriaal). Onjuist is de mededeling van Franken, bl. 37, dat zij in 1756 overleed.

[3]) Niet in 1756, zoals Franken, bl. 50, meent.

[4]) N.G. Kerkarchief. Notulen 2 januari en 5 maart 1764.

Thomas Liepoldis of Liepoldes was Thomas Leopoldus, afkomstig van Utrecht, die eerst als soldaat en later als korporaal in dienst van de Compagnie stond.[5]) In zijn Memoriaal heeft Von Dessin op 27 maart 1757 de aantekening gemaakt: vestimenta pictori gratis data (in afkortingen geschreven), d.i. kleren ten geschenke gegeven aan de schilder. Dat hij zoiets aantekende in Latijn (dus onverstaanbaar voor nieuwsgierige ogen) is misschien een aanduiding dat hiermee geen gewone huisschilder zoals Thomas bedoeld is. Pieter Willem Regnault, die van 1753 tot zijn dood in 1765 aan de Kaap was, en in 1754 daar een goed portret van Joachim Jan Lodewyk Wernich, zijn vrouw en dochtertje gemaakt heeft, zou die „pictor" kunnen zijn.[6])

In 1754 en 1755 voegde Von Dessin dus twaalf schilderijen aan zijn verzameling toe. Hij kocht er tien, waarvan acht uit een boedel, en kreeg er twee ten geschenke van bezoekers uit Nederland.

Voor twee schilderijen betaalde hij 8 rds.:6, en voor acht schilderijen 12 rds. Dat is respectievelijk gemiddeld per schilderij 4 rds.:3, en 1½ rd. Als men bedenkt dat in 1760 voor twee schilderijen van Jacob van Ruisdael in Nederland respectievelijk 8 en 2½ rds. werd betaald [7]), mag men aannemen dat de schilderijen die Von Dessin in 1754 aan de Kaap voor bijna 4½ rd. per stuk kocht, geen prullen geweest zullen zijn. De schilderijen uit de boedel van Susanna Rhenius zal hij misschien zo bijzonder goedkoop gekregen hebben, omdat zij familie van hem was, en hij haar, blijkens het memoriaal, verzorgd had tijdens haar ziekte.

We zagen reeds dat Von Dessin in zijn woning aan de Waalstraat, Kaapstad, 74 schilderijen had, waarvan er 32 naar het Kostershuis gingen. Van de overige werden er 32 aan particulieren verkocht (hun namen en de prijs die ze betaalden, staan in de vendurol genoteerd), en tien werden

---

[5]) Hij schilderde kerk en orgel in 1754 (N.G. Kerkarchief. 18/14. Journaal 1751–1755: maart en october 1754); zes diakonieshuizen, hekken, en drie biljetborden in 1757 (18/15: februari en december 1757); consistoriekamer en poort in 1758 (18/15: mei en juli 1758); het Burgerwachthuis in 1757 (Kaaps Archief: Cassa Boek van den ontfangst en uytgaaf der Burger-raaden. 1755–1771: 13 augustus 1757). In 1758 vroeg hij zijn „zoldy van een jaar gagie" over te mogen maken aan zijn „Huijsvrouw Elisabeth van Stenis en zijn broer Christoffel Liepoldus", beiden te Utrecht. Hij was toen soldaat en noemde zich Thomas Leopoldus. Zie: Kaaps Archief. C 257. Requesten en Nominatiën. 1758, bl. 113. In 1764 verzocht hij zijn soldij, eveneens van een jaar, over te mogen maken aan de heren Alexander Coel en Jan de Wit, te Delft, en de koopman Frans Adam Carelson, te Amsterdam. Thomas was toen korporaal. Zie: C 263. Requesten en Nominatiën. 1764, bl. 87.

[6]) D. Bax. *'n Pastelportret deur Pieter Willem Regnault, tekenaar en tuinier in Kaapstad, 1753–1765.* Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie, afd. Letterkunde. Nieuwe reeks. Deel 32, no. 1. Amsterdam 1969.

[7]) Hofstede de Groot. *A catalogue raisonné of the works of the most eminent Dutch painters of the seventeenth century.* Volume IV. London 1912, Jacob van Ruisdael, 13[d], 39[e].

gekozen door de weesmeesters „tot derselver Caamer gebruijk".[8]) Deze „kamer" was hun kantoor in het Kasteel, en ze hielden daarvoor uit de nalatenschap van Von Dessin ook nog uit: een spiegel, vier „ophaalgordijnen", een tinnen inktkoker, en een „Engels comptoir (d.i. een schrijfbureau in Engelse stijl) met coperbeslag".[9])

Blijkens een rapport van 1 november 1757 was de weeskamer aangebouwd, binnen het Kasteel, tegen de muur die liep van „het Bastion Leerdam tot na de helfte van de vierde poligon".[10]) Aan de ene kant ervan waren een cipierswoning en een ijzerpakhuis. Alle drie lagen gelijkvloers. Boven weeskamer, cipierswoning en pakhuis liep een bovenverdieping. In het rapport, dat als eerste ondertekenaar de ingenieur Joseph Pontée heeft, wordt aanbevolen de oude weeskamer (in het rapport een gebouw genoemd, er waren dus verscheidene vertrekken), te zamen met cipierswoning en pakhuis, af te breken en op dezelfde plaats nieuwe ruimten te bouwen.[11])

Dit werd goedgekeurd in de vergadering van de Politieke Raad van 22 november.[12]) Uit de post Timmeragie en Reparatie van het boekjaar 1761/62 mag men opmaken, dat de weeskamer in 1761 vernieuwd werd.[13]) Het is ter verfraaiing van dit nieuwe verblijf geweest dat de weesheren een keuze deden uit de nalatenschap van Von Dessin.

Wat is er met die tien schilderijen gebeurd?

In het Kaaps Archief is een inventaris van de weeskamer die uit 1792 of kort daarna dateert.[14]) De weeskamer bestaat dan uit de „Vergadercamer", de „Kamer van den Heer Secretaris", de „Clercquen Kamer" en het „Voorhuijs". Er zijn dan slechts drie schilderijen aanwezig, en wel „drie oude schilderijen" in het „Voorhuijs". Zij zouden tot de boedel van Von Dessin behoord kunnen hebben, evenals één van de drie spiegels met vergulde lijsten, de twee groene en de twee rode „ophaalgordijnen", en het „Bureau met coperen beslag".

In het begin van de 19de eeuw verhuisde de weeskamer naar het gebouw waarin thans het Cultuurhistorisch Museum is, en ruim honderd jaar later ging zij vandaar naar het Hooggerechtshofgebouw in Koningin Victoriastraat.[15]) Oude schilderijen die nog in het begin van de 20ste eeuw in de weeskamer waren, gingen, volgens de heer D. P. C. Joubert (ambtenaar

---

[8]) Kaaps Archief. MOOC 10/8. Vendurollen. 1758–64. Nr. 43; 26, 27 en 28 october 1761.

[9]) Kaaps Archief. MOOC 1/17. Resolutie Boek der Wees-Kamer van Cabo de Goede Hoop D'A°. 1761. Bl. 67.

[10]) De vierde poligon betekent hier de vierde zijde van de vijfhoek van het Kasteel.

[11]) Kaaps Archief. C 300. Memoriën en Rapporten. 1755–1757. Bl. 506 en 510.

[12]) Kaaps Archief. C 49. Resolutiën van de Raad van Politie. 1757. Bl. 437.

[13]) Kaaps Archief. C 54. Resolutiën van de Raad van Politie. 1762. Bl. 313: „'t vernieuwen van de woon- en pak-huijsen in 't Casteel".

[14]) Kaaps Archief. MOOC 8/75. Losse inventarissen. 1673–1825.

[15]) Sinds augustus 1968 is zij ondergebracht in het Metlife House, Roelandstraat.

in de Koloniale Weeskamer en Trustmaatschappij, Kaapstad), te zamen met het archief van de weeskamer toen naar het Kaaps Archief.

Inderdaad trof ik in een opslagkamer van dit archief (kamer nr. 60) twee oude schilderijen aan, die iets met de weeskamer te maken hebben, maar slechts één ervan, de eerste die besproken wordt, kan in een inventaris van 1792 of kort daarna een oud schilderij genoemd zijn.

Het is met olieverf op een groot doek geschilderd en stelt de Charitas voor met drie kinderen.[16]) Waarschijnlijk worden wezen bedoeld. Ze zit voor een muur, bij een boom. Geen opschrift, signatuur of datum valt te bespeuren, maar het schilderij is erg vuil. Het is 18de-eeuws, waarschijnlijk van vóór 1760, en zou dus tot de verzameling van Von Dessin behoord kunnen hebben. Een oordeelkundige restauratie van dit stuk is dringend gewenst.

Uit later tijd dateert het tweede, ook een groot schilderij, eveneens olieverf op doek.[17]) Het is links gesigneerd en gedateerd: Joh. Elffers Pinxit. Amsterdam 1785. Deze schilder zal wel dezelfde zijn als de kunstenaar over wie Scheen schrijft: „Elfers, J. Werkzaam in de 2de helft der 18de eeuw. Teekenaar. In 1788 maakte hij een teekening: ‚Ter gedachtenis aan den Vader des Vaderlands'." [18]) Deze tekening is, volgens Scheen, nu in het Rijksprentenkabinet te Amsterdam.

Ook dit is een allegorische voorstelling waar de Charitas op voorkomt. Het is knap geschilderd, in classicistische stijl. Ook dit stuk verdient kundig gerestaureerd te worden.

Een opschrift vertelt wat erop te zien valt:

Der Weezen Voedster Vrouw, door 's Hemels Glans Verligt,
Ziet hier de List, en Roof, door 't Blixemvuur aan 't Vlugten;
Terwyl Gods Alziend' Oog; haar Boesem Slaekt van Zugten,[19])
En Godsvrugt — Dankbaerheid voor haar een Outaer stigt
T. C. Ronnenkamp dedit 1785

Blijkbaar gaf Tobias Christiaan Ronnenkamp of Rönnenkamp, die sinds 1778 secretaris van de weeskamer was, dit schilderij in 1785 aan deze instelling ten geschenke.

Vreemd is dat het in de inventaris van 1792, of kort erna, niet genoemd wordt. Het kan toen toch moeilijk als een „oud" schilderij beschouwd zijn.

Ook met de tien schilderijen die de weeskamer uit de nalatenschap van Von Dessin verkreeg, is het dus droevig gegaan. Hoogstens één is nog over. Ook de spiegel, de tinnen inktkoker, en het bureau in Engelse stijl lijken verdwenen te zijn. Begin 1968 bevonden zij zich althans niet

---

16) Het is nr. 214 van de voorwerpen in de opslagkamer.

17) Nr. 213 van de voorwerpen.

18) P. A. Scheen. Honderd jaren Nederlandsche schilder- en teekenkunst. Den Haag 1946, bl. 89. In 1787 tekende „J. Elffers" een gedachtenisprent van Hendrik Hooft Danielsz., burgemeester van Amsterdam (rep.: G. A. Brongers. *Antieke rariteiten*. Bussum 1967, bl. 76).

19) De; moet men wegdenken. „Slaekt" betekent hier: bevrijdt.

in het gebouw van de weeskamer in Koningin Victoriastraat, in het gebouw van de Koloniale Weeskamer en Trustmaatschappij, of in het Kaaps Archief. Van de „ophaalgordijnen" kan men natuurlijk moeilijk verwachten dat ze nu nog bestaan.

Von Dessin had dus in zijn huis in de Waalstraat in 1761 74 schilderijen. Verwonderlijk is dit niet, want in de 18de-eeuwse huizen in Kaapstad waren schilderijen geen zeldzaamheid. Dit blijkt uit de vele boedelinventarissen die bewaard gebleven zijn.[20]) Helaas wordt daarin zeer zelden meegedeeld wat de stukken voorstellen en, naar 't lijkt, nooit, wie de makers zijn. De gegevens zijn summier, zoals „2 groote en vier kleijne schilderijen met Lijsten" (27 september 1727), „9 schilderijen insoort met Lijsten" (2–5 februari 1728). Soms met iets meer bijzonderheden erbij, bv. „4 papiere schilderijtjes met Lijsjes" en „2 chineese schilderijtjes" (1 september 1727), „8 schilderijtjes waar van ses aan de Caab" (19 januari 1729) [21]), en „4 ovale schilderijtjes met vergulde Lijsjes" (24 juni 1730). Slechts weinige keren wordt iets verteld over de voorstelling. Zo bevatte de inventaris van Abraham van de Velde, schipper van de Swarte Leeuw, „2 schilderijen met bloemwerck" en „2 dito van Andromeda" (21 november 1696).

Soms hingen er vele „schilderijen" in de huizen. Het grootste aantal dat ik tot nu toe in één huis aantrof, is 134, waaronder 18 familieportretten! Ze behoorden tot de zeer kostbare boedel van mejuffrouw Anna Fothergill, de weduwe van de opperkoopman en secunde Sergius Swellengrebel, door haar nagelaten op 15 juni 1764.[22])

Maar niet alleen uit inventarissen blijkt de aanwezigheid van schilderijen aan de Kaap tijdens het Hollandse bewind. Bezoekers maken er soms melding van. In 1710 zag de kleindochter van Van Riebeeck in het huis van kapitein Olof Bergh de geschilderde portretten van haar grootouders Jan en Maria.[23]) De Duitser Heinrich Ludwig Morgenstern schreef in Valsbaai, in een brief van 9 juli 1771: "Insonderheit trifft man die praech-

---

[20]) Kaaps Archief. MOOC 8/1–8/77. MOOC 23/5. CJ 2914, 2915. Bij de testamenten (MOOC en CJ) zijn soms inventarissen ingebonden. Elf 18de-eeuwse inventarissen, soms met de verkoopsprijzen en de namen van de kopers erbij, in: N.G. Kerkarchief. 20/13. Kaapstad. Diakonie. Diversen. Interessante inventarissen uit de jaren 1652–1665 in Actenkantoor, Kaapstad: Transporten en Schepenkennissen 1652–1662; idem 1663–1665. Al deze inventarissen vertellen ons wat de Kapenaars in hun huizen hadden. Bovendien wordt in de meeste de lezer door de huizen geleid, van kamer tot kamer, zodat men ook een idee krijgt van de plattegrond van vele huizen en van de ontwikkeling ervan. Door cultuurhistorici is aan deze inventarissen nog nauwelijks aandacht besteed. Ook de vendurollen zijn van belang: Kaaps Archief. MOOC 10/1–10/49. CJ 2914–2948.

[21]) Hier is dus sprake van zes schilderijtjes die aan de Kaap gemaakt zijn.

[22]) Kaaps Archief. MOOC 8/12. Inventaris opgesteld 16–20 juni 1764.

[23]) D. B. Bosman. *Briewe van Johanna Maria van Riebeeck en ander Riebeeckiana*. Amsterdam 1952, bl. 104.

tigsten Schildereyen an, welche von den beruehmtesten Meistern in Europa verfertigt werden." [24])

De Franse schrijver Bernardin de St. Pierre, die in januari en februari 1771 aan de Kaap was, zegt dat hij in de woning van Rijk Tulbagh zag "des portraits de Ruiter, de Tromp ou de quelques hommes illustres de la Hollande" [25]), en om te bewijzen dat de kolonisten erg aan Holland gehecht zijn, merkt hij op: "Leurs maisons sont tapissées des vues d'Amsterdam, de ses places publiques et de ses environs." [26])

Lady Anne Barnard zag in vele Kaapse huizen, o.a. in de Drostdij van Swellendam, portretten van Franse schoonheden.[27]) In de raadzaal van het Kasteel vond ze de portretten van stadhouder Willem V en diens vrouw niet mooi: "bad copies of pictures by a German artist".[28]) Ze waren geschonken door Van Plettenberg op 18 augustus 1778.[29])

Toen Mirza Abu Taleb Khan, een Brits-Indiër van Turkse afkomst, van 24 juni tot 29 september 1799 in Kaapstad was, schreef hij over de inrichting van sommige huizen daar: "The furniture of some of the houses is very elegant, consisting of mirrors, pictures, girandoles, lustres, and a great quantity of plate. The walls of the rooms were covered with variegated paper, and hung with handsome window curtains, some of chintz, others of velvet".[30]) Hij zag dus o.m. schilderijen in die huizen.

Reeds werd verteld dat Milbert in 1803 kennis maakte met Johannes Izaak Rhenius, "amateur éclairé de la peinture, possédant un très beau cabinet de tableaux et d'objets d'histoire naturelle." [31]) Hij gaat verder: "je vis chez lui un excellent tableau du Booth d'Italie, qui peut-être est le pendant du grand que possède le musée Napoléon." Volgens de ontwikkelde Fransman had Rhenius dus een zeer mooie schilderijenverzameling, waarvan speciaal genoemd wordt een voortreffelijk werk van de Nederlander Jan Both (ca. 1618–1652) die ook in Italië schilderde. Het zou, volgens Milbert, het pendant kunnen zijn van een grote Both in het te Parijs door Napoleon gestichte kunstmuseum.

---

[24]) *Briefe aus Ostindien.* Basel 1786, bl. 8.

[25]) *Voyage à L'Isle de France, à L'Isle de Bourbon, au Cap de Bonne-Espérance,* etc. *Avec des observations nouvelles sur la nature et sur les hommes.* Par un Officier du Roi. Neuchatel 1773. Vol. II, bl. 55. James King zag de portretten van De Ruyter en Tromp in 1780 in de woning van gouverneur Van Plettenberg hangen: James Cook and James King. *A voyage to the Pacific Ocean. In the years 1776, 1777, 1778, 1779 and 1780.* London 1784. III, bl. 483.

[26]) Vol. II, bl. 54.

[27]) D. Fairbridge. *Lady Anne Barnard at the Cape of Good Hope. 1797–1802.* Oxford 1924, bl. 65.

[28]) D. Fairbridge. *Along Cape roads, being the wanderings of a stranger at the Cape of Good Hope.* Cape Town 1928, bl. 24.

[29]) Kaaps Archief. C 70. Resolutiën van de Raad van Politie. 1778. Bl. 341.

[30]) *The travels of Mirza Abu Taleb Khan in Asia, Africa and Europe, during the years 1799, 1801, 1802 and 1803.* Written by himself in the Persian language. Translated by Charles Stewart. London 1810. Deel 1, bl. 64.

[31]) Bl. 50.

Bij de architect Louis Michel Thibault, die, zoals we straks zullen zien, een portret van Van Riebeeck bezat, bewonderde hij "un très beau dessin de la baie du Cap, de False-Bay, de Simons-Bay, de même qu'un très grand dessin de la terre de Natal, dessin précieux". Waarschijnlijk waren sommige hiervan tekeningen van Thibault zelf.

Hij ontmoette in Kaapstad nog een andere kunstenaar, de heer "Kaunspek, peintre", d.i. de schilder Karnspek, die een half aam Constantiawijn ruilde voor enige tekeningen van Milbert. De spelling "Kauns-pek" is waarschijnlijk een poging om de Engelse uitspraak van Karnspek in het Frans weer te geven. Misschien wordt met deze Karnspek Johannes Daniel (1761–1828) of Oelof Christoffel (1766–1825) bedoeld.[32])

In 1820 zag een Engelsman, waarschijnlijk Edward Blount, in het huis van een rijke boer "some old Flemish paintings of no equivocal or doubtful meaning". Ook deze kunnen wel al in de 18de eeuw aan de Kaap geweest zijn.[33])

Reeds in 1667 was er een schilder aan de Kaap, die voor een vrijburger aldaar een schilderij maakte, waarschijnlijk ter versiering van zijn woning. Dit blijkt uit een rechtsrol van 5 october 1667. Daarin eist nl. een zekere Johan Francisco Baleys van Steven Jansz. van Wageningen betaling voor een schilderij dat Baleys voor hem gemaakt had. Volgens Steven was het echter nog niet geheel voltooid.[34]) Steven Jansz. was de „bootsgesel, geverseert in de tabacqplanterije" (zoals Van Riebeeck op 21 februari 1657 in zijn dagregister schrijft), die uit het Nederlandse stadje Wageningen kwam, en in 1657 vrijburger en burgerraad werd. In laatstgenoemde functie had hij zitting in de Politieke Raad, wanneer er zaken voorkwamen, waarin vrijburgers betrokken waren.[35]) Baleys komt in de monsterrol van de compagniesdienaren van 1667 voor als „Johannes Franciscus Baleys van Brussel, soldaat". In die van 1668 wordt hij genoemd „Jannes Franciscus balley".[36])

Ook uit advertenties in Kaapse kranten uit de eerste helft van de 19de eeuw blijkt dat er reeds vroeg interessante schilderijen aan de Kaap waren. Dr. Jan Bouws wees mij hierop, en verschafte de volgende voorbeelden.

Kaapsche Courant. 11 Augustus 1804:

„Op Vrydag en Saturdag den 17 en 18 dezer, Zullen er Ten huise van Mejuffrouw de Weduwe Storm, In de Bergstraat, Verkogt worden: Een party Schilderyen, uitmuntend gepenceeld en zeer natuurlyk behandeld

---

[32]) Zie: C. C. de Villiers. *Geslagsregisters van die ou Kaapse families*. Geheel omgewerkte uitgawe, hersien en aangevul deur C. Pama. 3 dele. Kaapstad–Amsterdam 1966.

[33]) *Notes on the Cape of Good Hope, made during an excursion in that colony in the year 1820*. London 1821. Zie over de schrijver: Africana. Aantekeninge en Nuus. Deel I, bl. 22.

[34]) Kaaps Archief. CJ 1 (deel 1). Oorspronkelijke rechtsrollen en notulen (crimineel en civiel). 1652–1668. Bl. 390. Dr. A. J. Böeseken wees mij op dit document.

[35]) D. B. Bosman en H. B. Thom. *Daghregister gehouden by den oppercoopman Jan Anthonisz van Riebeeck*. Deel II. 1656–1658. Kaapstad 1955, bl. 473, noot r.

[36]) Kaaps Archief. VC 39, bl. 55 vlgg.; 74 vlgg.

door Lindhorst [37]), H. K. Kuen [38]), Breugel [39]), van Haaften [40]), van Borsem [41]), A. Vermeulen [42]), Capelle [43]), Asselyn [44]) en andere."

Wie deze Weduwe Storm was, die in Bergstraat (nu St. Georgestraat) woonde, weet ik niet. De Geslagsregisters van Pama-De Villiers geven geen opheldering.

Kaapsche Courant. 7 September 1816:

„Aan Liefhebbers der Schone Kunsten. Te Koop. Een komplete Schilderij, door Ostade [45]), gewaarborgd door den Eigenaar een opregt Stuk te zyn van dien beroemden Meester. Nader te bevragen by Mr. Capon, in 't Eng. Warehouse, digt by 't Kasteel."

De Kaapsche Courant en Afrikaansche Berigter. 9 Februari 1822:

„Commercie Verkoopkamer. Op Vrydag den 15 dezer, zal per Vendutie aan de Verkoopkamer van de nieuwe Beurs opgeveild worden, eene verzameling van Schilderstukken in Olieverf, door Breugel, Berthier [46]), Brouwer [47]), Borgonino [48]), A. Both [49]), van der Bosch [50]), A. Carrachi [51]),

---

[37]) Waarschijnlijk de Nederlander Jacobus Linthorst (1745–1815). Schilderde stillevens, vooral bloemen en vruchten.

[38]) Waarschijnlijk de Nederlander Hendrik Keun (1738–1787). Schilder en tekenaar van stadsgezichten.

[39]) Wie dit was van de vele Vlaamse schilders die de achternaam Breugel voerden, is natuurlijk niet te zeggen.

[40]) Waarschijnlijk de Nederlander Nicolaas van Haaften (ca. 1663–1715). Schilder van taferelen uit het daaglijkse leven.

[41]) Waarschijnlijk de Nederlander Anthony van Borssom of Borsum (ca. 1630–1677). Schilderde vooral landschappen.

[42]) Waarschijnlijk de Nederlander Andries Vermeulen (1763–1814). Schilderde vooral ijsvermaken en zomerlandschappen.

[43]) Waarschijnlijk de Nederlander Jan van de Capelle of Cappelle (1624–1679). Schilder van zeegezichten en winterlandschappen.

[44]) Waarschijnlijk de Nederlander Jan Asselyn (1610–1652). Schilderde o.a. ruitergevechten, vogels en landschappen.

[45]) De Nederlander Adriaen van Ostade (1610–1685) of diens broer Isaac (1621–1649). Adriaen schilderde vooral boerentaferelen, Isaac pleisterplaatsen en ijstaferelen.

[46]) Waarschijnlijk de Franse schilder Louis Marie Berthier of Bertier. Geboren Mailly 1769; niet gevonden waar en wanneer gestorven. Schilderde vooral mythologische voorstellingen.

[47]) Waarschijnlijk de Vlaming Adriaen Brouwer (1605 of 1606–1638). Schilderde o.a. herbergscènes.

[48]) De Italiaanse schilder Ambrogio Borgognone (ca. 1500), of Lorenzo Borgonzoni (1645–1722)?

[49]) Waarschijnlijk de Nederlander Andries Both (ca. 1608–1641). Schilder van genretaferelen.

[50]) Een van de vele schilders Van den Bosch, die in de 17de en 18de eeuw in Nederland en Vlaanderen werkten?

[51]) Waarschijnlijk de Italiaan Annibale Carracci (1560–1609). Schilderde o.a. mythologische taferelen en landschappen.

oude Cuyp [52]), Devouge [53]), van Dongen [54]), Dusart [55]), Florenville [56]), van Gorpé [57]), Heemskerk [58]), J. Jordaens [59]), Laresse [60]), D. Lorentz [61]), Murillo [62]), van Mieris [63]), Otto Matseus [64]), Molyneau [65]), Van der Pool [66]), B. Peters [67]), Stoop [68]), Snyder [69]), Sachleven [70]), Steen [71]), Teniers [72]), Vernet [73]), de Vleyer [74]) en anderen; benevens nog 69 Chinesche Schilder-

[52]) Waarschijnlijk de Nederlander Jacob Gerritz. Cuyp (1594–1651 of 1652). Schilder van o.a. portretten en dieren. Vader van Albert Cuyp (1620–1691).

[53]) Waarschijnlijk de Fransman Louis Benjamin Marie Devouge (1770–1842). Schilder van portretten, genrestukken en historische taferelen.

[54]) Waarschijnlijk de Nederlander Dionys van Dongen (1748–1819). Landschapschilder.

[55]) Waarschijnlijk de Nederlander Cornelis Dusart (1660–1704). Schilder van genretaferelen, dikwijls met boeren.

[56]) Mij onbekend. Een samentrekking van Florent Ville? Florent is een voornaam, vgl. Florent Willems (1823–1905), een Belgische schilder.

[57]) Henri Nicolas van Gorp? Geboren Parijs ca. 1756, gestorven aldaar na 1819. Schilder van portretten en genretaferelen.

[58]) Waarschijnlijk één van de volgende drie: Egbert van Heemskerk. Geboren Haarlem 1634 of 1635, gestorven Londen 1704. Schilderde o.a. vrolijke gezelschappen. Johannes Heemskerk. Geboren Haarlem 1687, gestorven aldaar 1740. Portretschilder. Bastiaan Heemskerk. Gestorven Amsterdam 1748. Genrestukken.

[59]) De Vlaming Jacob Jordaens (1593–1678). Schilder van o.a. altaarstukken, taferelen uit het dagelijkse leven en portretten.

[60]) Waarschijnlijk de Nederlander Gerard de Lairesse (1641–1711). Schilder van mythologische en historische taferelen.

[61]) Een Friedrich Gottlob Lorentz (1722–1790) was landschapschilder te Dresden.

[62]) De bekende Spaanse schilder.

[63]) Een van de volgende vier: Frans van Mieris, de Oude, geboren Leiden 1635, gestorven aldaar 1681; diens twee zonen, Jan, geboren Leiden 1660, gestorven Rome 1690, en Willem, geboren Leiden 1662, gestorven aldaar 1747; en de zoon van Willem: Frans van Mieris, de Jonge, geboren Leiden 1689, gestorven aldaar 1763. Ze zijn vooral bekend geworden door hun genrestukken.

[64]) Otto Marseus van Schrieck, zie bl. 17.

[65]) ? Er was een Franse architect Jacques Molinos (1743–1831).

[66]) Misschien de Nederlander Egbert van der Poel (1621–1664) of diens broer Adriaen (1626–1685 of 1686). Beiden schilderden genretaferelen, de eerste ook landschappen.

[67]) De Vlaming Bonaventura Peeters I (1614–1652) of diens neef Bonaventura Peeters II (1648–1702). Schilders van zeegezichten, de eerste ook van landschappen.

[68]) Waarschijnlijk de Nederlander Dirck Stoop (ca. 1618–na 1681) of diens broer Maerten (ca. 1620–1647). De eerste schilderde vooral paarden, de tweede voornamelijk genrestukken.

[69]) Misschien de Vlaming Frans Snyders (1579–1657). Dieren- en stillevenschilder.

[70]) Waarschijnlijk de Nederlander Cornelis Sachtleven of Saftleven (1607–1681) of diens broer Herman (1609–1685). Cornelis schilderde o.a. genretaferelen en landschappen met vee; Herman vooral landschappen.

[71]) Jan Steen.

[72]) Waarschijnlijk de Vlaming David Teniers de Jonge (1610–1690). Leerling van zijn vader David Teniers de Oude. Schilder o.a. van taferelen uit het dagelijkse leven.

[73]) Waarschijnlijk één van de drie Franse schilders Vernet: Joseph (1714–1789), Carle (1758–1836) en Horace (1789–1863). De eerste schilderde vooral landschappen en zeegezichten, de tweede paarden, en de derde militairen.

stukken[75]) in Olieverf, en eene menigte Italiaansche en Fransche Werken over de Kleding en Platen van de beroemdste Gebouwen in Rome en Venetien. Te gelyker tyd zullen aangeboden worden, eenige prachtige Hollandsche Printen, nu uit Holland ontvangen, en een fraaye Piano Forte. De Catalogus is te zien aan de Commercie Kamer, Afrikaansche Societeit, en de Loge de Goede Hoop."

De advertentie was geplaatst door J. T. Buck.

De Kaapsche Courant en Afrikaansche Berigter. 31 Januari 1824:

„Publieke Verkooping. eene fraaye verzameling Schilderyen, door de eerste Meesters, met en zonder lijsten, ook gekleurde en ongekleurde Bloemen, dito Landschappen."

Dit was de verzameling van ene J. H. Watering, die de Kolonie ging verlaten.

The South African Commercial Advertiser. 24 October 1832:

"a valuable Collection of Pictures in Gilt Frames; and Engravings: by Scott[76]), Westall[77]), Woollett[78]), Vernet[79]), Gerard[80]), Raphael[81]), Morgher[82]), and other eminent Artists."

Dit was de verzameling van de advocaat H. Ls. Cloete, die hij op 27 october 1832 verkocht in zijn woonhuis, Heerengracht nr. 14. Hij had blijkbaar een schilderijencollectie en een verzameling van gravures.

The Commercial Advertiser. 1 Januari 1834:

„een zeer aanzienlijke verzameling van Schilderyen, van de Vlaamsche

---

74) Wordt misschien bedoeld Simon de Vlieger? Portret-, landschap- en zeeschilder. Geboren Rotterdam 1601, gestorven Weesp 1653.

75) In 18de-eeuwse Kaapse inventarissen komen herhaaldelijk „Chineese schilderijtjes" voor. Een voorbeeld uit 1727: dit boek, bl. 116. Ook Von Dessin had er in zijn bezit. Blijkens de vendurol van goederen uit zijn boedel kocht Hendrik Zeijlen „1 parthij Chineese schilderijen". Deze behoren niet tot de 74 schilderijen waarnaar op bl. 12 verwezen wordt.

76) Waarschijnlijk één van de volgende drie Engelse graveurs: Edmund Scott (ca. 1746–1810), John Scott (1774–1828) en Robert Scott (1771–1841).

77) Waarschijnlijk de Engelse graveur Richard Westall (1765–1836).

78) Waarschijnlijk de Engelse graveur William Woollett (1735–1785).

79) Waarschijnlijk Carle Vernet (1758–1836) of diens zoon Horace (1789–1863), die niet alleen schilderden, maar ook lithografeerden. Of wordt hier een gravure naar een schilderij van één van de drie Vernets bedoeld?

80) Een litho van de Franse schilder en lithograaf François Pascal Simon Gérard (1770–1837)? Of een gravure naar een schilderij van hem?

81) Een gravure naar een schilderij van Raphael?

82) Waarschijnlijk één van de vier Italiaanse graveurs Morghen (met een n, niet met een r): Filippo (geb. ca. 1730), Giovanni Elia (geb. 1721), Rafaello (1758–1833) en Guglielmo (18de eeuw). Moet men de komma achter Raphael wegdenken, en lezen: Raphael Morghen?

School, door beroemde meesters als Teriurs (lees: Teniers), Cobell [83]), Van der Meulen [84]), en anderen. Voorts een hoeveelheid Hollandsche plaatsen (lees: plaaten) in vergulde lysten."

H. G. Muntingh verkocht ze in zijn woning, Somerset Road, nr. 38.

Het is wel zeker dat er bij de schilderijen die blijkens de bovengenoemde advertenties in 1804, 1816, 1822, 1824, 1832 en 1834 in Kaapstad verkocht werden, werken waren die al in de 18de eeuw in Kaapse huizen hingen. Opmerkelijk is dat er zoveel stukken onder zijn die op naam staan van Hollandse en Vlaamse meesters.

Er zijn trouwens nog schilderijen aan de Kaap en in Nederland waarvan men met zekerheid of waarschijnlijkheid aan mag nemen dat ze in de 18de eeuw aan de Kaap waren. Een aantal voorbeelden mogen volgen:

De portretten die in 1685 aan de Kaap gemaakt werden van Olof Bergh en diens vrouw, zijn thans in Kaaps privé bezit.[85]) Omstreeks 1740 schilderde een scheelziende kunstenaar, wiens naam niet bekend is, aan de Kaap portretten, en ook De Schipbreuk van De Vis, welk laatste schilderij thans het eigendom is van de Zuidafrikaanse Bibliotheek.[86]) In het Koopmans-De Wet Museum hangen de portretten van Franciscus le Sueur, die van 1729 tot 1746 predikant van de Nederduits-Gereformeerde Kerk te Kaapstad was, en van zijn vrouw Elizabeth Swellengrebel. Ook zijn daar de portretten van admiraal Christiaan Blom en zijn vrouw. De man was in dienst van de V.O.C. en trouwde in 1775 te Kaapstad met H. L. Immens. Een portret dat volgens traditie Hendrik Storm voorstelt, en een portretgroep die, eveneens volgens overlevering, Hendrik weergeeft, nu te zamen met zijn vader, zijn zuster, een blanke bediende (?), een slaaf en een slavin, zijn in het Historisch Museum te Stellenbosch. Op het eerste schilderij is Hendrik misschien een jaar of 25, op het tweede misschien ongeveer 15. Beide schilderijen lijken aan de Kaap gemaakt te zijn. De foto van een portret van de vader in militair uniform is in de Morrison-verzameling, met het bijschrift: Hendrik Peter Storm.[87]) De man is

---

[83]) Een Vlaamse schilder Cobell of Kobell ken ik niet. Wel verscheidene Nederlandse Kobells: Jan Kobell (1756–1833), voornamelijk werkzaam in Rotterdam; diens zoon Jan (1800–1838), idem; de broer van de eerste Jan: Hendrik Kobell (1751–1779), idem; en diens zoon Jan (1778–1814), werkzaam o.a. in Utrecht en Parijs. De eerste en de derde schilderden vooral zee- en riviergezichten; de tweede en de vierde vooral landschappen met vee.

[84]) Waarschijnlijk de Vlaming Adam Frans van der Meulen (1632–1690). Schilder van veldslagen.

[85]) M. Karsten. *The old Company's Garden at the Cape and its superintendents.* Cape Town 1951, bl. 103. D. Fairbridge. *Historic houses of South Africa.* London–Cape Town 1922, bl. 167.

[86]) *Life at the Cape in mid-eighteenth century, being the biography of Rudolf Siegfried Allemann,* etc. by O. F. Mentzel. 1784. Translated from the German by Margaret Greenlees. Cape Town and Stellenbosch 1920, bl. 125.

[87]) Kaaps Archief. M 857 A.

Hendrik Storm, van Leeuwarden, die in 1731 aan de Kaap kwam, als vaandrig in dienst van de V.O.C., en die aldaar in 1777 stierf als „Capitein Militair". Hij trouwde in 1742 met Magdalena van den Heever. Een van zijn zoons was Henricus Jacobus (gedoopt 18 mei 1749).[88]) Dit lijkt de Hendrik van de portretten in Stellenbosch te zijn. Waar het origineel is waarvan de foto gemaakt werd, is mij onbekend.

De in Middelburg geboren Pieter Willem Regnault tekende in 1754 in Kaapstad een fraai interieurportret van Joachim Jan Lodewijk Wernich, met vrouw en dochtertje. Het is nu in het Cultuurhistorisch Museum te Kaapstad.

Misschien hingen ook de portretten van Joachim Baron van Plettenberg en zijn vrouw, die nu in het bezit zijn van mr. E. D. E. F. M. Scheidius te Arnhem, eenmaal aan de Kaap.[89]) Van Plettenberg was er waarnemend gouverneur (1771–1774) en gouverneur (1774–1785), en de achtergrond van zijn portret vertoont een gezicht op Tafelbaai met bergen.

De bij elkaar behorende portretten van Johannes Izaak Rhenius, die in de jaren 1791 en 1792 waarnemend gouverneur was, en diens vrouw hangen in de woning van de staatspresident te Kaapstad. In 1903 hing een oud portret, waarvan men meende dat het Rhenius voorstelde, in de spreekkamer van de gemeentesecretaris in het Oude Stadhuis aan Groentemarktplein, Kaapstad.[90]) Er is nog een tweede portret in de presidentswoning dat Rhenius zou voorstellen. Is dit afkomstig uit het Stadhuis?

Aan de Kaap geschilderde portretten van François Reinier Duminy, die zich in 1771 aan de Kaap vestigde, en diens vrouw zijn in het bezit van de Kaapse Historische en Museumvereniging. Ze hangen in de banketzaal van het Kasteel te Kaapstad. Een portret van Duminy's vader, dat vroeger behoorde aan genoemde vereniging, is nu in het Cultuurhistorisch Museum (inventarisnummer 5924). Ook de twee portretten die de vader en de moeder zouden voorstellen van Wilhelm Buissinné, die in 1746 als soldaat uit Hanau aan de Kaap kwam, en later daar vaandrig werd, schonk de vereniging aan het museum (inventarisnummers 5896 en 5897). De naam van de vader zou Henri Buissinné zijn; een naar Duitsland gevluchte Hugenoot? In het bezit van de vereniging zijn nog de portretten van een echtpaar, waarvan de man een hooggeplaatst officier is. Ze hangen in het Kasteel, en men heeft er vroeger wel eens, m.i. ten onrechte, de

---

88) Gegevens ontleend aan de bekende genealogische werken van Pama–De Villiers en Hoge (zie ons boek, bl. 118, noot 32 en bl. 107, noot 50). Het sterfjaar van de vader vond ik in: Kaaps Archief. C 69. Resolutiën van de Raad van Politie. 1 Februari 1777.

89) Rep.: C. Beyers. *Die Kaapse Patriotte gedurende die laaste kwart van die agtiende eeu en die voortlewing van hul denkbeelde.* Pretoria 1967, tegenover titelpagina. Onlangs gemaakte kopieën zijn in het Kasteel te Kaapstad.

90) Cape Times Xmas Number, Cape Town, December 1903, bl. 34 (*Early art at the Cape*).

beeltenissen van luitenant-generaal Jan Willem Janssens en zijn eerste echtgenote in gezien.

Een Kaaps portret uit omstreeks 1785 van de secretaris van de weeskamer Rönnenkamp is in de Lutherse kerk te Kaapstad. In 1804 had Louis Michel Thibault een portret van Van Riebeeck in zijn bezit, dat in 1664, waarschijnlijk in Malakka, geschilderd is. Hij schonk het dat jaar aan de stad Kaapstad. Het hangt nu in de burgemeesterskamer van het stadhuis.[91]) Twee eind-18de-eeuwse aan de Kaap geschilderde portretten die hoogstwaarschijnlijk de hereboer Sebastiaan Valentijn van Reenen en zijn vrouw Catharina Hurter voorstellen, zijn in het bezit van mevr. Ch. Ackermann, een nakomeling van Sebastiaan Valentijn, te Wellington.

In een vertrek in het Kasteel is, waarschijnlijk in de 18de eeuw, een schilderij aangebracht dat een zwak 18de-eeuws werk is in de trant van Melchior d'Hondecoeter.

Misschien hing het eind-17de-eeuwse mansportret, dat de heer P. A. Myburgh kocht op een nabij Klapmuts gelegen boerderij die aan de heer Beyers behoorde, en dat nu op de boerderij Joostenburg, Muldersvlei, is, ook eens in een Kaaps huis in de 18de eeuw.

In de Elliott- en Morrisonverzamelingen in het Kaaps Archief zijn verscheidene foto's van schilderijen, die in de 18de eeuw aan de Kaap geweest kunnen zijn. Tot de schilderijen die nog niet genoemd werden, behoren de portretten van Johannes Willem Swellengrebel en diens vrouw Geertruida Elizabeth Hilgers.[92]) Waar zijn de originelen?

Alle hierboven genoemde kunstwerken zijn in olieverf, behalve de portretten van Olof Bergh en diens vrouw, die met pen en inkt op perkament getekend zijn en het interieurportret van Wernich met vrouw en dochtertje, dat een grote pasteltekening is. Ik gaf een aantal voorbeelden van ingelijste wandversieringen die nog bestaan. Het zal niet moeilijk zijn deze lijst uit te breiden.

Soms vindt men in de 19de- en 20ste-eeuwse geschriften een mededeling over schilderijen die reeds vóór 1800 aan de Kaap geweest zouden zijn. Een zekere Richard Rosenthal bijv., die in Roelandstraat 49, Kaapstad, woonde, schreef op 22 maart 1897 aan de koloniale secretaris, dat hij een aantal "oil paintings by old Dutch masters" bezat, "which have all been collected in this country and have no doubt been brought here by the old Dutch settlers". Hij wil "that these valuable and interesting relics of the past should remain in the Colony and become accessible to the public in a Museum or Art Gallery". Daarom biedt hij ze te koop aan. In het bijzonder vestigt hij de aandacht van de secretaris op de volgende vijf

---

[91]) Percival David, in Africana, Aantekeninge en Nuus III (1945), bl. 10. D. Bax. *Hollandse en Vlaamse schilderkunst in Zuid-Afrika. Hollandse en Vlaamse schilderijen uit de zeventiende eeuw in Zuid-Afrikaans openbaar bezit.* Amsterdam–Kaapstad–Pretoria 1952, bl. 28.

[92]) Elliottverzameling nr. 431 en 343.

schilderijen, die hij als de beste van zijn collectie Hollanders beschouwt:

1. Portrait of Astronomer. By Eeckhout.[93])
2. Abraham offering up Isaac. By Aart de Gelder.[94])
3. Passage of the Red Sea. By Aart de Gelder.
4. Girl and Boy (Candlelight scene). By Godfried Schalken.[95])
5. Peasant girl with Eggs (Lamplight scene). By Godfried Schalken.

De koloniale secretaris zond de brief door aan de secretaris van de "Fine Art Association". De brief is thans in het archief van het Nationale Kunstmuseum. Er zijn geen stukken in het archief waaruit blijkt dat de schilderijen aangekocht werden.

Nog een paar voorbeelden: In 1903 vertelde een anonymus dat enige jaren te voren "a Cape Town barmaid happened to pick up on the Parade here, for three or four shillings, a very remarkable picture". Het bleek, volgens schrijver, een Van Dyck te zijn.[96]) Dorothea Fairbridge kende "a few old Dutch paintings that have come to light at the Cape – a Hondecoeter, a van der Velde, and others".[97]) De Hondecoeter werd op de Parade gekocht.[98]) De schrijvers dachten dat de schilderijen reeds in de 18de eeuw aan de Kaap waren.

Maar de schilderijen die nu nog in Zuid-Afrika zijn en die welke in advertenties en geschriften genoemd worden, moeten maar een klein deel uitgemaakt hebben van wat er eens aan de Kaap was.

Hoe komt het dat er zo weinig aan de Kaap overgebleven is? Slijtage en onverschilligheid zullen veel aan de vernietiging prijsgegeven hebben. Maar er zijn andere factoren, die m.i. belangrijker zijn.

Soms werden schilderijen na het overlijden van de eigenaar naar familie buiten Zuid-Afrika gezonden. Zo stuurde men in 1764 na de dood van de weduwe van secunde Sergius Swellengrebel aan haar zoon Sergius, die toen onderkoopman en resident was te „Boelocomba en Bonthain", streken in Zuid-Celebes, Indonesië, behalve drie familiewapens, 458 boeken, en vele juwelen en gouden en zilveren voorwerpen, 18 familieportretten.[99]) In 1765 werden uit de nalatenschap van „wijlen juffr. Louisa Adriana Slotsboo, weduwe van wijlen den coopman, mitsgaders oud Lidt en Secretaris van Politie, D. E. Josephus de Grandpreez" „veertien familie schilderijen" naar erfgenamen in Arnhem, Nederland, gezonden.[100]) En in 1771

---

93) De Nederlandse schilder Gerbrand van den Eeckhout (1621–1674).

94) De Nederlandse schilder Aert de Gelder (1645–1727).

95) De Nederlandse schilder Godfried Schalcken (1643–1706).

96) The Cape Times Xmas Number. Cape Town. December 1903, bl. 34.

97) D. Fairbridge. *Historic houses of South Africa.* London–Cape Town 1922, bl. 36.

98) D. Fairbridge. *Along Cape roads, being the wanderings of a stranger at the Cape of Good Hope.* Cape Town 1928, bl. 24.

99) Kaaps Archief. MOOC 8/12. Inventaris van de boedel van mejuffrouw Anna Fothergill: 16–20 juni 1764.

100) Kaaps Archief. C 57. Resolutiën van de Raad van Politie. 1765. Bl. 137.

stuurde men, behalve zilverwerk en boeken, „familieschilderijen", alles nagelaten door wijlen de secunde Jan Willem Cloppenburg, naar Nederland.[101])

Soms nam de bezitter schilderijen mee, als hij de Kaap verliet. Van Riebeeck deed dit toen hij in 1662 naar Batavia ging.[102]) En in Nederland zag ik in de collectie van een nakomeling van gouverneur C. J. van de Graaff een groot olieverfportret van de gouverneur, en op ivoor geschilderde silhouetportretten van hem, zijn vrouw en Baron Van Lijnden van Blitterswijk. Deze laatste was de schoonvader van Sebastiaan Willem van de Graaff, de zoon van de gouverneur. Ook olieverfportretten van de zoon en diens vrouw. Alle zes waren in Kaapstad geschilderd en in 1791 en 1792 door de eigenaars naar Nederland meegenomen.

Soms vielen schilderijen in handen van opkopers, die ze naar Europa zonden voor de verkoop. De anonymus, die in 1903 *Early art at the Cape* schreef, vertelt dat in 1868 in Kaapstad de bibliofiel Wicht overleed "and among his effects was a large parcel of splendid old pictures which had been got together from among the pover-stricken families at the Cape. They were bought for a few shillings, and eventually sent to Europe." Sommige ervan zouden door François Boucher (1703–1770) geschilderd zijn geweest.[103]) Dorothea Fairbridge vertelt dat nog in het begin van onze eeuw in verscheidene Kaapse huizen 18de-eeuwse pastelportretten hingen die toegeschreven werden aan Boucher. Zij zouden door familieleden van Kaapse Hugenoten uit Frankrijk naar de Kaap zijn gestuurd, wat wel héél onwaarschijnlijk is. De meeste ervan werden omstreeks 1920 door een opkoper gekocht en naar Europa gezonden. In 1924 waren er nog enkele over en daarvan reproduceerde de schrijfster er één in haar boek *Historic Houses of South Africa*.[104]) Het zou een zekere Madame de Paton voorstellen en van de hand van Boucher zijn. Dit laatste is bepaald onjuist, maar 18de-eeuws en Frans is het wél.

Maar het merkwaardigste en uitvoerigste voorbeeld leveren een paar opschrijfboekjes van Samuel Eusebius Hudson in het Kaaps Archief.

Hudson werd in Engeland geboren in 1764, en kwam 4 mei 1797 in Kaapstad aan. Hij was daar achtereenvolgens "personal attendant or agent" van de koloniale secretaris Andrew Barnard, "first clerk in the customs department" en houder van een "lodging house with table d'hôte".

Hij bleef in Kaapstad in elk geval tot in 1807. Hattersley meent dat hij op 29 september van dat jaar naar Engeland terugkeerde, maar is er niet

---

101) Kaaps Archief. C 63. Resolutiën van de Raad van Politie. 22 Januari en 16 april 1771.

102) E. C. Godée-Molsbergen. *De stichter van Hollands Zuid-Afrika Jan van Riebeeck. 1618–1677*. Amsterdam 1912, bl. 172.

103) The Cape Times Xmas Number. Cape Town. December 1903, bl. 34.

104) D. Fairbridge. *Historic houses of South Africa*. London–Cape Town 1922, bl. 133. Plaat tegenover bl. 129. D. Fairbridge. *Lady Anne Barnard at the Cape of Good Hope. 1797–1802*. Oxford 1924, bl. 65.

zeker van. In elk geval verliet Hudson Engeland weer op 19 februari 1814, en arriveerde hij in Tafelbaai de 11de augustus van hetzelfde jaar. Tot zijn dood in 1828 woonde hij in Kaapstad, onderbroken door een verblijf van enige jaren aan de Gamtoosrivier en in Uitenhage. In Kaapstad hield hij een tijd lang weer een "hôtel garni", en in 1824 gaf hij les in tekenen en schilderen. Hij verkocht soms schilderijen die hij zelf gemaakt had. Hattersley geeft één voorbeeld, nl. uit 1826.[105])

Lewin Robinson en Hattersley geloven dat de schilderijen met bekende schildersnamen erachter die Hudson in zijn opschrijfboekjes noteerde, door hem zelf gemaakte kopieën zijn.[106]) Dit mag waar zijn voor sommige stukken, genoteerd in zijn laatste levensjaren (aantekeningen uit de jaren 1823, 1824 en 1826), maar ik kan niet aannemen dat Hudson, die in 1804 een paar onbenullige tekeningen maakte die in het Kaaps Archief bewaard worden [107]), in 1807 beschikte over een groot aantal schilderijen die hij gekopiëerd zou hebben naar oude meesters (door hem gezien aan de Kaap?), kopieën die van zulk een kwaliteit waren dat hij ze naar Engeland zond voor de verkoop. Zelfs Hudsons tekeningen die hij later maakte (omstreeks 1822 in Uitenhage, Port Elizabeth en Kaapstad) zijn erg amateurachtig.[108])

Ik meen dat de meeste schilderijen die hij in 1807 (en al eerder?) noteerde, door hem aan de Kaap gekocht zijn, en dat vele afkomstig zijn uit Kaapse huizen, waar ze reeds in de 18de eeuw de wand versierden.

Uit Hudsons notitieboekjes blijkt dat hij in de jaren 1807–1826 in Kaapstad en Londen in schilderijen handelde.[109]) Hier volgt wat voor ons van belang is:

In 1807, m.i. vóór hij naar Engeland ging, noteerde hij in "Pocket Note Book" 4 (=A 10) dat hij de volgende schilderijen, die kennelijk in zijn bezit waren, van Kaapstad naar Engeland gezonden had, om afgeleverd te worden aan zijn "Agent Peter Richardson Esqr. Limehouse":

2 Pictures by Rombout van Troyen [110])
1 Candlelight by Schalkin [111])
1 Vandyke. Scavenger [112])

---

105) A. F. Hattersley. *Oliver the Spy, and others. A little gallery of South African portraits.* Cape Town 1959, bl. 26 vlgg.

106) A. M. Lewin Robinson. *Samuel Eusebius Hudson. 1764?–1828.* Kwartaalblad van die Suid-Afrikaanse Biblioteek. Deel 8 (1953–54), bl. 4 vlgg. Zie ook over Hudson: A. Gordon-Brown. *Pictorial art in South Africa during three centuries to 1875.* London 1952, bl. 34, en Gordon-Brown in Africana, Aantekeninge en Nuus XII (1957), bl. 252.

107) D. Bax en C. Koeman. *Argitektoniese skoonheid in Kaapstad se Kompanjiestuin. 1777–1805.* Kaapstad 1963, afb. 28, 29, 31 en 40.

108) Kaaps Archief. Aanwinste 602. Hudson Papers. Portfolio 8 b.

109) Kaaps Archief. Aanwinste 602. Hudson Papers. Portfolio 9.

110) De Nederlandse schilder Rombout van Troyen († 1650).

111) De Nederlandse schilder Godfried Schalcken (1643–1706).

112) Misschien de Nederlander Abraham van Dyck (1635 of 1636–1672), die taferelen uit het dagelijkse leven schilderde.

2 small Pieces on Ivory by Moreland [113])
1 Portrait of Rachel Ruysch [114])
1 Musician by Brower [115])
One small Portrait of Myself [116])

Bij de zending waren ook bronzen vazen en zilveren voorwerpen.

Blijkens hetzelfde "Pocket Note Book" ruilde hij op 11 december 1807, terwijl hij m.i. in Engeland was, een "Picture by Lucia Jordane of Davids Message to Bathsheba" [117]) voor een kostbaar gouden horloge dat in het bezit was van een zekere Mr. Weaver (d.i. waarschijnlijk Mr. Samuel Weaver, 91 Cheapside, London).

Op volgende bladzijden lezen we dat hij van Kaapstad naar Engeland zond:

1 Book containing 50 China Drawings
1 Book containing Drawings of Plants
1 Picture John Steen
1 Picture John Steens Family by his Brother in Law [118])
1 Winter Piece by Vermulen [119])
1 Candle Light by Schalken
5 Original Sketches by Different Masters
1 Painting by Phillip Wouvermans [120])
1 Head by Rubens
1 Landscape by Moos [121])
7 Drawings of Cape Flowers

In Engeland werden ze ontvangen door Hudsons "Agent Peter J. Richardson, of Limehouse". De datum wordt niet genoemd, maar het lijkt gebeurd te zijn eind 1807. De stukken moesten doorgestuurd worden aan "Mr. Weaver, to get the Paintings framed and to be forwarded to me in Warwickshire by a safe conveyance". Hij ontving ze te Coleshill (?).

Blijkens hetzelfde boekje werden vanuit Kaapstad, waarschijnlijk eind 1807, aan hem gezonden:

4 Small drawings in Oil

---

113) Waarschijnlijk de Engelse schilder Henry Robert Morland (1716–1797), die o.m. miniaturen maakte.

114) De Nederlandse schilderes Rachel Ruysch (1664–1750). Haar echtgenoot, de portrettist Jurriaen Pool (ca. 1665–1745) schilderde portretten van Rachel.

115) De Vlaamse schilder Adriaen Brouwer (1605 of 1606–1638).

116) Hij zegt dus niet wie zijn portret gemaakt heeft.

117) De Italiaanse schilder Luca Giordano (1632–1705).

118) Jan Steen trouwde met Grietje, de dochter van de schilder Jan van Goyen, en na haar dood met Maria van Egmont, de weduwe van Nicolaes Herkulens. Grietje en Maria hadden geen schilderende broers. Wel trouwde een zuster van Grietje met de stillevenschilder Jacques de Claeuw (ca. 1642–na 1676). Bedoelde Hudson hém met de schoonbroer?

119) Er zijn verscheidene Nederlandse landschapschilders Vermeulen geweest: Andries (1763–1814), Cornelis (1642–1692) en nog een Cornelis (ca. 1732–1813).

120) De Nederlandse schilder Philips Wouwermans (1619–1668).

121) De Zwitserse schilder Kaspar Moos (1774–1835)?

In "Pocket Note Book" 6 (= A 8) noteerde hij, waarschijnlijk reeds vóór 1807, de volgende "List of Pictures":

Head of Simeon by Rubens
Stable by Phillip Wouwermans
Night Peice by Skalken
Cupid and Psyche by Roos [122])
John Steins Family by ..... [123])
Winter Peice by Vermulen
2 Heads by David [124])
Washerwomen by Van Laren (?) [125])
2 Peices of Shiping by Vandevelde
2 Views in Holland (unknown)
Milk Sellers by John Steen
Magdalene by Carlo Dolce [126])
Ship on Fire Monamy [127])
Dead Game and Fruit Fyte [128])
Landscape by ..... [129])

Deze schilderijen waren waarschijnlijk toen in zijn bezit.

Blijkens "Pocket Note Book" 4 ontving Hudson in Londen een brief uit Kaapstad, gedateerd 20 november 1810, waarin de passage voorkomt: "The Paintings I shall forward if possible on the Caledonia."

Hetzelfde boekje leert ons dat hij, als hij aan de Kaap terug is, daar kocht of verkocht (jaar onbekend):

2 Landscapes 13 rijksdaalders, 6 schellingen
1 Howard in Prison [130]) 10 rds.
2 Historical Scriptures 12 rds.
4 Landscapes 15 rds.
2 Do 10 rds., 6 sch.
2 School and Catechism 9 rds., 6 sch.
1 General Fraser [131]) 8 rds.

---

[122]) Misschien de Vlaamse schilder Jan Roos (1591–1638), die o.m. schilderijen met onderwerpen uit de Grieks-Romeinse mythologie maakte.

[123]) Onleesbaar. Er lijkt te staan: Warbyys of Warbygs.

[124]) Misschien de Franse schilder Louis David (1748–1825).

[125]) Vraagteken van mij. Misschien de Nederlander Pieter van Laer (1592 of 1595–1642), die taferelen uit het dagelijkse leven schilderde.

[126]) De Italiaanse schilder Carlo Dolci (1616–1686).

[127]) De Engelse schilder Peter Monamy (ca. 1670–1749).

[128]) De Vlaamse schilder Jan Fyt (1611–1661).

[129]) Niet door Hudson ingevuld.

[130]) De philanthroop John Howard (1726?–1790) stelde een onderzoek in naar toestanden in gevangenissen in Engeland. Francis Wheatley (1747–1801) schilderde in 1787 "Mr Howard offering Relief to Prisoners" (thans in de collectie van de Earl of Harrowby, Sandon, Staffs). Misschien bezat Hudson een gravure gemaakt naar dit schilderij.

[131]) Waarschijnlijk een portretgravure van Alexander Mackenzie Fraser (1756–1809) die in 1796 als kolonel aan de Kaap kwam. In 1802 werd hij in Engeland bevorderd tot generaal-majoor en in 1808 in Spanje tot luitenant-generaal.

En dat hij in 1817 (?) aan de Kaap een schilderij verkocht voor 800 rds.

Blijkens "Pocket Note Book" 5 (=A. 11) verkocht hij in 1823 in Kaapstad:

1 Landscape 35 rds.
2 smaler do 30 rds.

In hetzelfde jaar kocht of verkocht hij:

1 Landscape Framed 40 rds.
6 Landscapes 108 rds.
1 Piece of Flowers

Ook kocht hij in 1823 "4 Pictures at Mrs. Caldwels auction" voor 27 rds. In 1824 kocht of verkocht hij: 2 Landscapes 31 rds.

Dit alles gebeurde in Kaapstad.

In dit aantekenboekje komt ook voor een "Inventory Furniture, Books, Pictures, Linnen, Plate of S. E. Hudson" door hem zelf opgesteld in 1826. Daartoe behoren de volgende "Pictures", met er achter waarschijnlijk de door Hudson zelf geschatte waarde:

1.	Wood Scene Hobima [132]) Copper	200 rds.
2.	Landscape Nymphs and Satyrs	100 rds.
3.	Triumph of Galatea. Albano [133])	200 rds.
4.	Landscape Ruins More [134])	75 rds.
5.	Courtship Jan Steen	50 rds.
6.	Backgammon Jan Steen	50 rds.
7.	View on the Rhine Verdonk [135])	40 rds.
8.	D°. D°. on Copper	40 rds.
9.	D°. D°. D°.	40 rds.
10.	Mans Head sketch	20 rds.

In dezelfde inventaris, echter op een andere bladzij:

	Prints and Sketches	200 rds.
1.	Moonlight Framed	70 rds.
2.	1 D° small do	35 rds.
3. 4.	2 Landscapes do	100 rds.
5. 6.	2 Pieces Fruit	200 rds.
7.	Landscape from S.R. [136])	60 rds.
8.	Landscape from Claude [137])	50 rds.

---

[132]) De Nederlandse schilder Meindert Hobbema (1638–1709).

[133]) De Italiaanse schilder Francesco Albano of Albani (1578–1660).

[134]) De Schotse landschapschilder Jacob More (1740–1793)?

[135]) Waarschijnlijk de Nederlandse landschap- en zeeschilder Cornelis Verdonck (werkzaam omstreeks 1715). Er is een Rijnlandschap van hem bekend.

[136]) Misschien de Nederlandse schilder Salomon Ruysdael of Van Ruysdael (kort na 1600–1670).

[137]) Misschien is dit het schilderij dat hij blijkens „Pocket Note Book" 6 op 18 februari 1826 in zijn bezit kreeg en dan aldus beschrijft: "A Picture of Tempe. Copy from Claude Loraine by Dr. Heurtly". Deze Heurtly is waarschijnlijk dr.

9. 10.	2 Large Flower Pieces	250 rds.
11.	Landscape Banditti [138])	70 rds.
12.	Ruins	70 rds.
13.	Landscape	70 rds.
14. 15.	Boor and Wash vrouw	100 rds.
16. 17.	2 Heads	200 rds.
18. 19.	Pair Large Landscapes	300 rds.
20.	Fruit and Landscape	150 rds.
21.	Fancy	100 rds.
22.	Fancy	100 rds.
23. 24.	Pair large Landscapes	300 rds.

Uit dit boekje blijkt dat hij van de bovengenoemde schilderijen op 31 mei 1826 in Kaapstad verkocht:

9. 10.	2 Flower Pieces	120 rds.

En op 17 juni:

1.	Moonlight	80 rds.
8.	Landscape	80 rds.
11.	Cave Banditti	80 rds.
12.	Ruins	80 rds.
13.	Landscape	80 rds.

Hudson zond dus in 1807 en in 1810 of 1811 schilderijen van Kaapstad naar Engeland. Daaronder waren er die hij toeschreef aan Rombout van Troyen, Godfried Schalcken, Van Dyck, Morland, Adriaen Brouwer, Jan Steen, Jacques de Claeuw (?), Vermeulen, Philips Wouwermans, Rubens en Moos. Uit andere notities blijkt dat hij schilderijen in Kaapstad opkocht. Het ligt dus voor de hand om aan te nemen dat althans de Hollandse en Vlaamse schilderijen die hij wegzond, uit Kaapse huizen kwamen en al in de 18de eeuw aan de Kaap waren.

Volgens een lijst van waarschijnlijk vóór 1807, en een notitie uit 1807, had hij ook schilderijen van Luca Giordano, Roos, David, Pieter van Laer (?), Van de Velde, Carlo Dolci, Peter Monamy en Fyt in zijn bezit. Ook hiervan kunnen er in de 18de eeuw aan de Kaap gehangen hebben.

Of alle schilderijen genoemd in de aantekeningen van na 1810 door Hudson gemaakte originelen en kopieën zijn, valt te betwijfelen. Een op koper geschilderde Hobbema, in 1826 geschat op 200 rds., zal wel geen kopie zijn geweest, en een schilderij dat Hudson in 1817 (?) voor 800 rds. verkocht, geen originele Hudson of een door hem gemaakte kopie. In 1823 kocht hij trouwens schilderijen op een veiling.

De prijzen van de schilderijen die Hudson in de jaren na zijn terugkeer

---

Richard Heurtley († 1830), die als geneesheer in Dorpstraat 8, Kaapstad, woonde, en o.a. olieverfschilderijen maakte. Zie over hem: A. Gordon-Brown. *Pictorial Art in South Africa during three centuries to 1875*. London 1952, bl. 86 en 98.

[138]) Dit stuk is waarschijnlijk hetzelfde als het door hem op 31 mei 1826 verkochte "Cave Banditti". Een bandietenhol is wel geschilderd door Pieter van Laer, die lang in Italië werkte.

aan de Kaap in 1814 noteert, liggen vrij hoog als men bedenkt dat in 1800 in Amsterdam Frans Hals' Laughing Cavalier verkocht werd voor 300 gulden (= 120 rds.), Vermeers Astronoom voor f. 340 (= 136 rds.), een Haarlems kerkinterieur van Pieter Saenredam voor f. 65 (= 26 rds.), Asselyns Zwaan voor f. 95 (= 38 rds.) en een schilderij van Cornelis Troost voor f. 4 (= $1^3/_5$ rds.).[139])

Deze schilderijen zijn nu respectievelijk in de Wallace Collection, Londen; Verzameling De Rothschild, Parijs; Kunstmuseum, Glasgow; Rijksmuseum, Amsterdam; Rijksmuseum.

Of was in de jaren 1814–1826 de waarde van de rijksdaalder aan de Kaap veel minder dan in Nederland? In 1803 was het verschil niet groot. Volgens B. F. von Bouchenroeder tenminste, had in dat jaar een Kaapse rijksdaalder de koopkracht van twee Hollandse guldens.[140])

In 1829 had een Kaapse rijksdaalder de waarde van anderhalve Engelse shilling.[141]) De 800 rds. van Hudsons schilderij kon men toen dus gelijkstellen met £ 60, een behoorlijk bedrag voor een schilderij in die tijd.

Het is wel heel jammer dat er zo weinig van dit oude Kaapse bezit aan schilderijen in Zuid-Afrika gebleven is. Wat er nog is, zijn in hoofdzaak portretten. Deze zijn door nakomelingen eerder bewaard dan andere schilderijen, blijkbaar uit piëteit jegens voorouders.

---

[139]) Zie C. J. de Bruyn Kops, *De Amsterdamse verzamelaar Jan Gildemeester Jansz.*, in Bulletin van het Rijksmuseum XIII (1965), bl. 112 vlg.

[140]) B. F. von Bouchenroeder. *Reize in de Binnenlanden van Zuid-Afrika; gedaan in den jare 1803.* Amsterdam 1806, bl. 212.

[141]) In 1829 bestelde de kerkeraad in Engeland een kerkhorloge dat daar 300 pond kostte. Men betaalde met 4000 Kaapse rijksdaalders. N. G. Kerkarchief. 18/24. Journaal 1826–1830. December 1829, bl. 59.

X

GEDRUKTE EN GESCHREVEN SCHILDERIJENCATALOGI, KAAPSTAD 1851–1903

Catalogue of the first annual exhibition of fine arts at Cape Town, Cape of Good Hope, for 1851. Zuidafrikaanse Bibliotheek: S.A. Bound Pams 111, nr. 2, 3.

Catalogue of the second annual exhibition of fine arts at Cape Town, Cape of Good Hope, for 1852. Zuidafrikaanse Bibliotheek: S.A. Bound Pams 111, nr. 5.

Catalogue of the third exhibition of fine arts at the Council Chamber, Public Buildings, Cape Town, Cape of Good Hope, for 1858. Zuidafrikaanse Bibliotheek: S.A. Bound Pams 111, nr. 6, 7.

Catalogue of paintings in the fourth exhibition of fine arts held in connection with the Young men's institute, at the Great Hall of the Mutual Buildings, Cape Town, 1866. Zuidafrikaanse Bibliotheek: S.A. Bound Pams 111, nr. 8. Nationale Kunstmuseum.

Catalogue of the first exhibition of the South African Fine Arts Association. 1871. Zuidafrikaanse Bibliotheek: S.A. Bound Pams 111, nr. 9. Met aantekeningen. Nationale Kunstmuseum.

Catalogue of the third exhibition of the South African Fine Arts Association. 1875. Zuidafrikaanse Bibliotheek: S.A. Bound Pams 111, nr. 10.

Catalogue of the fourth exhibition of the South African Fine Arts Association. 1877. Zuidafrikaanse Bibliotheek. S.A. Bound Pams 7, nr. 22.

Catalogue of the fifth exhibition of the South African Fine Arts Association. 1879. Nationale Kunstmuseum.

Catalogue of paintings, engravings, plaster casts & books, belonging to the Fine Arts Association. Geen jaartal. Vóór 1883. Met aantekeningen. Nationale Kunstmuseum.

Exhibition of the South African Fine Arts Association 1889. Catalogue. Zuidafrikaanse Bibliotheek: S.A. Bound Pams 111, nr. 1. Nationale Kunstmuseum.

Exhibition of the South African Fine Arts Association 1890. Catalogue. Met aantekeningen. Nationale Kunstmuseum.

South African Fine Art Association. Catalogus zonder jaartal. Met de hand is het jaartal 1891 op de eerste bladzij geschreven. Nr. 1 is "Still Life . . . Miss K. Chapman". Nationale Kunstmuseum.

South African Fine Art Association. Catalogus zonder jaartal. Nr. 1 is "L'Esperanza . . . After Guido". Nationale Kunstmuseum.

Catalogue of Pictures exhibited by the Fine Art Association. January, 1892. Nationale Kunstmuseum. Twee exemplaren met aantekeningen.

South African Art Gallery. Cape Town. Catalogue of works exhibited. 1903. Nationale Kunstmuseum.

Van belang voor onze kennis van kunstbezit aan de Kaap in de 19de eeuw zijn ook:

Catalogue of pictures to be sold for account of Mr. A. de Smidt. Gedrukt. Niet gedateerd. Nationale Kunstmuseum.

Mr. A. de Smidt's pictures, Art Gallery. Handschrift. Niet gedateerd. Nationale Kunstmuseum.

Catalogue (Art Gallery). Handschrift. 1888. Nationale Kunstmuseum.

List of pictures etc. the property of the Trustees of the Art Gallery. Handschrift. Niet gedateerd. ca 1890. Nationale Kunstmuseum.

List of Paintings, Engravings, Books, etc. Belonging to the South African Fine Art Association. Handschrift. Niet gedateerd. Nationale Kunstmuseum.

Ongedateerd handschrift, eind 19de eeuw. Zonder titel. Gedeelte van inventaris Art Gallery. De lijst begint met: "1. Madonna. De Smidt". Nationale Kunstmuseum.

Ongedateerd handschrift, eind 19de eeuw. Zonder titel. Gedeelte van inventaris Art Gallery. De lijst begint met: "Original letter by Ruskin". Nationale Kunstmuseum.

XI

ADDENDUM

Na voltooiing van het voorafgaande vond ik in de bijlagen tot de notulen van de kerkvergadering van 3 november 1856, N.G. kerk, Kaapstad (N.G. Kerkarchief. 4/15. Bl. 371 vlg.) een lijstje getiteld „Groote Kerk. Inventaris van Goederen." Het is kort voor 3 november opgesteld en noemt een aantal kerkelijke goederen die „in berusting" van wijlen de koster P. J. Keeve geweest waren en aan zijn opvolger R. L. Keeve in bewaring gegeven werden. Het is geen inventaris van alle losse goederen aanwezig in de kerk en in de andere gebouwen op het terrein ervan. Het noemt bijv. niet de penningen, munten en etnologische voorwerpen, die in 1856 nog in het Kostershuis waren, maar wel sommige andere dingen die m.i. in de 18de eeuw deel uitgemaakt hebben van bibliotheek en museum. Men leest nl. dat zich „In het Materialen Pakhuis" bevonden:

Acht Tafels met Schragen
Drie Ladders
Twee groote Schilderyen Een zonder Lyst
Tien kleine do. in Soort (10)
Twee schryf Lessenaars
Twee knapen
Drie Boekbinders schroeven
Drie Boeken Rakken
Een Kaart met houten Voetstuk

Het is heel goed mogelijk dat de „Twee groote Schilderyen" de zogenaamde Poussin en Snyders zijn die "an artist" in 1857 aantrof "in the lumberroom over the Sexton's house", en dat ook de „Tien Kleine do. in Soort" tot de collectie van Von Dessin behoord hebben. We weten dat er niet alleen in 1832 en 1853 (of kort erna) schilderijen het Kostershuis verlieten, maar ook tussen 1857 en 1866. Die laatste groep kan uit de twaalf in „het Materialen Pakhuis" bestaan hebben.

„Een Kaart met houten Voetstuk" zou één van de twee globen kunnen zijn (zie bl. 88). De „Twee schrijf Lessenaars" en de „Twee knapen" (een knaap was aan de Kaap dikwijls de benaming van een lessenaar voor een bijbel) zouden tot de „klijne Boek lessenaars" behoord kunnen hebben. Misschien zijn de „Drie Boekbinders schroeven" drie van de vier „Boek binders Perssen"; maakten de „Drie Boeken Rakken" deel uit van de „Racken"; en waren de „Drie Ladders" de „2 Trappen" uit 1761 en de ene uit 1818. Zie bl. 10 en bl. 11, noot 21.

REGISTER OP PERSOONSNAMEN

Albano of Albani, Francesco 130
Allamand, J. N. S. 73
Ambueren, Dirk 80
Anna van Hannover, gemalin van Willem IV, Prins van Oranje en Nassau 35
Anreith, Anton 111
Arago, J. E. V. 95, 96
Arnot, A. 14, 16
Asselyn, Jan 119, 132
Assenburg, Louis van 87

Bakker, Barent de 101
Bakker, N. 99
Baleys, Johannes Franciscus 118
Barkley, Sir Henry 20
Barnard, Andrew 126
Barnard, Lady Anne 101, 103, 117
Barnard, K. H. 51, 52, 55, 71, 96
Bartolozzi, F. 58
Bartram, Lady Alfred 51
Beckeringh, Th. 110
Beeckman, Daniel 48
Bega, Cornelis o.a. 22, 23, 27, 35, 41, 42, 94
Behrens, J. B. 22, 23
Bell, Charles 21
Bengaalen, Lucas van 104
Benoit, Elias 92, 94
Bergh, Olof 116, 122, 124
————, zijn vrouw 122, 124
Berthier, Louis Marie 119
Best, C. C. 50
Beyer, Jan de 93
Bird, W. W. 10, 91
Bissett, James 110, 111
Blesius, Joan 86
Blom, Christiaan 122
Blom, geb. Immens, H. L. 122
Blount, Edward 118
Bode, J. F. 9, 90
Boerhaave, Hermanus 48, 49
Bolling, Frederik Andersen 47
Bonner (graveur) 100
Borgognone, Ambrogio 119
Borgonzoni, Lorenzo 119
Borssom, Anthony van 119
Bosch, Van den (schilder) 119
Both, Andries 119
Both, Jan 117
Bouchenroeder, B. F. von 132
Boucher, François 126
Brand, Christoffel 70, 71, 72, 73
Brand, Floris 99
Brand, P. A. 14, 16
Breugel 119
Brittain 52
Brouwer, Adriaen 94, 119, 128, 131
Bruyn, Claude de 92
Buchanan, J. 19
Buchenroder, W. L. von 104
Buck, J. T. 121
Buissinné, Henri 123
————, zijn vrouw 123
Buissinné, Wilhelm 123
Burchell, W. J. 104
Buyskes, Hilda 71

Caille, Nicolas Louis de la 53, 97
Caldwel, Mrs. 130
Capelle, Jan van de 119
Capon 119
Carelson, Frans Adam 113
Carracci, Annibale 119
Cats, Jacob 92, 93
Chapman, John 59
Chapman, K. 26, 133
Chijs, C. H. van der 90
Claeuw, Jacques de 128, 131
Clarke (Dean of Cape Town) 21
Clerke, Charles 69
Cloete, H. Ls. 121
Cloppenburg, Jan Willem 126
Cobell (schilder) 122
Coel, Alexander 113
Cooghen, Leendert van der 94
Cook, James o.a. 54, 55, 59, 66, 68–74, 95, 97
Cooper, Sydney 24
Cowen, Chas 25
Crewe 61, 63, 66
Croll, Agatha Maria 76
Cruijwagen 90
Cuyp, Jacob Gerritz 120

David de timmerman 112

David, Louis 129, 131
Degrandpré, L. 55, 95, 103
Dempers, Johannes 99
Denfield, T. 19
Dessin, Barbara Theresia von 7
Dessin, Joachim Nikolaus von 7 vlg., passim
Dessin, geb. Ehlers, Christina von 7, 112
Devouge, Louis Benjamin Marie 120
Deynoot, A. 76
Dirks, J. 80
Dolci, Carlo 129, 131
Dongen, Dionys van 120
Dürer, Albrecht 34
Duminy, François Reinier 123
————, zijn vader 123
Dusart, Cornelis 120
Dyck, Abraham van 127, 131
Dyck, Antonie van o.a. 13, 37, 125

Eeckhout, Gerbrand van den 125
Egmont, Justus van 16
Elffers, Johannes 115
Elliott, Arthur 100
Engebrechtsz., Cornelis 34
Ernst Casimir, Graaf van Nassau-Dietz 32

Fairbridge, Charles 61
Faure, Abraham 13, 70, 90, 96
Favre, Titus 76
Fischer, R. L. 24, 77
Fleck, Ch. 90
Fleury, André Hercule de 83
Florenville (schilder) 120
Floris, Claas 84
Frans I, Keizer van Oostenrijk 65
Fraser, Alexander Mackenzie 129
Frere, Sir Bartle 22, 85
Frere, Mary 85
Fyt, Jan 129, 131

Gaimard, J. P. 96
Gelder, Aert de 125
Gérard, François Pascal Simon 121
Gheyn, Jacob de 85
Giordano, Luca 128, 131
Goeree, Jan 79, 80
Golovnin, V. M. 95
Gool, Jan van o.a. 21, 35, 41
Gordon, Robert Jacob 50, 51, 72, 73, 101
Gore, John o.a. 54, 55, 69, 70, 72, 73, 95, 97
Gorp, Henri Nicolas van 120
Goyen, Jan van 32, 33, 128
Graaff, Nicolaus de 47
Graaff, Cornelis Jacobus van de 126
————, zijn vrouw 126
Graaff, Sebastiaan Willem van de 126
————, zijn vrouw 126
Grandpreez, Josephus de 125
Grandpreez, geb. Slotsboo, Louisa Adriana de 125
Greig, W. 60
Gunst, Pieter van 93
Gustaaf II Adolf, Koning van Zweden 91

Haaften, Nicolaas van 119
Hackius, Pieter 47
Hals, Frans 132
Hartog, Jan 48, 49
Haughton, S. H. 68
Heckroodt, Hendrik 100
Heemskerk (schilder) 120
Heurtley, Richard 130, 131
Hobbema, Meindert 130, 131
Hodges, William 57, 58
Hodgson, F. 62
Hofmeyr, N. J. 11
Holtzhey, Martinus 76, 82
Hondecoeter, Melchior d' 124, 125
Hooft Danielsz., Hendrik 115
Hooghe, Romeyn de 93, 106
Hoogstraten, David van 92
Hoorn, Geesjen ten 109
Horst, Ter (luitenant-kolonel) 90
Houbraken, Arnold 21, 93, 94
Houbraken, Jacob 35, 93
Houten, Jan ten 90
Howard, John 129
Hudson, Samuel Eusebius 104, 126–132

Imhoff, Gustaaf Willem, Baron van 82

Janson, Jacobus 112
Janssens, Jan Willem 124
Janssens, geb. Balneavis, Anna Barbara 124
Jansz., Steven 118
Jerram, E. J. 28, 29, 32, 37
Johan Willem Friso, Prins van Oranje 92
Jong, Cornelius de 54, 55, 95

Jongh Jr., Daniël de 76
Jordaens, Jacob 120
Jozef II, Rooms-Duits Keizer 84

Karel I, Koning van Groot-Brittannië en Ierland o.a. 13, 37
Karel VI, Rooms-Duits Keizer 83
Karnspek, Johannes Daniël 118
Karnspek, Oelof Christoffel 118
Kaufmann, F. R. 88
Keeve, Petrus 9
Keeve Jr., Petrus Johannes 9, 135
Keeve Sr., Petrus Johannes 9
Keeve, Roelof Laubscher 135
Kervel, Adriaan van 36
Keun, Hendrik 119
Khan, Mirza Abu Taleb 117
Kina, Elias 112
King, James o.a. 54, 55, 58, 69–73, 95, 97, 117
Kirchenheim 105
Klomp, Albert Jansz. 22, 23, 41
Kneller, Sir Godfrey 16
Knockers, Johannes 90
Kolb, Peter 47, 48
Kolbe, Johan Casimir 91
Koopmans-De Wet, Marie 85
Kotzé, J. J. 78

Laer, Pieter van 129, 131
Laing, J. 68
Lairesse, Gerard de 120
Lane, Sir Hugh 33
Layard, E. L. o.a. 45, 57, 60–62, 66, 69, 70, 75, 96
Leeuwen, Simon van 92
Leibbrandt, H. C. V. 77, 96, 111
Lens, Frans 112
Leopoldus, Thomas 88, 100, 103, 112, 113
Liender, Paulus van 93
Liepoldus, Christoffel 113
Lijnden van Blitterswijk, Johannes Nicolaas Stephen, Baron van 126
Linnaeus 51
Linthorst, Jacobus 119
Loon, Gerard van 79, 80, 81
Lorentz, Friedrich Gottlob 120
Lorrain, Claude 130
Loten, Joan Gideon 108
Lotter, Matthias 105, 107
Ludwig, Carl Ferdinand Heinrich, Baron von 52
Luyken, Caspar 92
Luyken, Jan 92
Lybregts, Arend 92

Mander, Karel van 21
Manger, J. H. von 88, 90
Maria Theresia, Rooms-Duits Keizerin 83, 84
Marot, Daniël 110
Marseus, Otto 17, 40, 120
Mastic Varnish (pseudoniem) 15, 16
Mathys, Jan 92, 93
Maurits, Prins van Oranje 32
Meel, Johan van 76
Merian, Maria Sibylla 93, 94
Merklein, J. J. 47
Meulen, Adam Frans van der 122
Meyboom, Pieter 74, 90
Midgeley, G. R. 60
Mieris, Van (schilder) 120
Milbert, J. G. 50, 117, 118
Mist, Jacobus Abraham de 54, 55
Molinos, Jacques 120
Monamy, Peter 129, 131
Moorrees, A. 77
Moos, Kaspar 128, 131
More, Jacob 130
Morgenstern, Heinrich Ludwig 116
Morghen (graveur) 121
Morland, Henry Robert 128, 131
Müller, Joachim Ernst 8
Muntingh, H. G. 122
Murillo 120
Murray, John 11

Necker, François de 104

Oberholster, J. A. S. 37, 86
Oldenland, H. B. 48
Osmitius, Johan Frederik 37
Osmitius, geb. Serrurier, Elisabeth Magdalena 37
Ostade, Van 119
Oukamp, Dirk 99
Ovens, Jurriaen 94
Overbeek, J. C. 75
Overbeke, Aernout van 47

Parker, Mary Ann 50
Pasteur, J. D. 74, 97
Paton, Madame de 126
Peeters I of II, Bonaventura 120
Pels, Daniël 91
Pelt, H. 76
Péringuey, Louis 65

Phaedrus 92
Philips Jacobszoon, Caspar 106
Pillans, C. 61
Pille, Nicolaas 91
Plettenberg, Joachim Amama, Baron van 36, 72, 73, 117, 123
Plettenberg, geb. Feith, Cornelia Charlotte, Barones van 123
Poel, Van der (schilder) 120
Pontée, Joseph 114
Pool, Jurriaen 128
Post, Pieter 92, 94
Pothoven, Hendrik 35
Poussin, Gaspard 15, 16
Poussin, Nicolas o.a. 14, 38, 135
Prior, James 104

Quoy, J. R. C. 96

Rach, Johannes 102, 110
Raphael 121
Rawstorne 71
Record, John 59, 63
Reede tot Drakestein, Hendrik Adriaan van 87
Reenen, Sebastiaan Valentijn van 124
Reenen, geb. Hurter, Catharina van 124
Regnault, Pieter Willem 113, 123
Reni, Guido 26, 133
Rhenius, Johannes Izaak 50, 117, 123
————, zijn vrouw 123
Rhenius, geb. Kina, Susanna 112, 113
Rhodes, Cecil 86, 87
Richardson, Peter J. 127, 128
Riebeeck, Jan van 46, 52, 116, 118, 124, 126
Riebeeck, Johanna Maria van 116
Riebeeck, geb. De la Queillerie, Maria van 116
Roberts, James 57
Rönnenkamp, Tobias Christiaan 115, 124
Roos, Jacob de Villiers 85
Roos, Jan 129, 131
Rosenthal, Richard 124
Ross, J. R. 60, 61
Rowe, J. S. 60
Rubens 128, 129, 131
Ruisdael, Jacob van 113
Ruskin, John 26, 134
Rutherfoord, H. E. 33
Ruysch, Rachel 128
Ruysdael, Salomon van 130
Ruyter, Michiel Adriaansz. de 36, 73, 117

Sachtleven (schilder) 120
Saenredam, Pieter 132
Sammons, W. L. (Sam Sly) 102, 103
Samwell, David 67, 72
Sande, Jan van 92
Savoye, Barbara de 112
Schalcken, Godfried 125, 127–129, 131
Schneider, I. H. 101
Schomburg, L. H. von 88, 103, 104
Schübler, Jan Jacob 106
Schumacher, Johannes 101
Schutte, Herman 100
Schutte, Silip 100, 103, 105
Schwartzenberg, G. A. 89
Scott (graveur) 121
Seddall, T. V. 67
————, zijn vrouw 67
Serrurier, J. P. 54, 55, 69, 72, 89, 90
Sherwin, J. K. 58
Sichterman, Jan Albert 80
Smidt, Abraham de 17, 21, 23, 26, 27, 77, 96, 111, 134
Smith, Andrew 52, 60
Smook, Jan 76
Snyders, Frans o.a. 14, 39, 120, 135
Solomon, C. B. 111
Somerset, Lord Charles 52
Sorrani, Elizabetta 29
Sparrman, Anders 8, 104
Stade, E. V. 99
Stael, H. van der 76
Steen, Jan 120, 128–131
Stel, Simon van der 85–87
Stenis, Elisabeth van 113
Steyn, Pieter 106
Steytler, A. I. 78
Stoop (schilder) 120
Stoopendael, Bastiaen 93
Storm, de Weduwe 118, 119
Storm, Hendrik Jacob 122, 123
————, zijn zuster 122
Storm, Hendrik Peter 122, 123
Storm, geb. Van den Heever, Magdalena 123
St. Pierre, Bernardin de 117
Stromborn, Mevr. 101
Struiwig, Casper 109
Struiwigh, Hindricus 109
Struwig, Johannes 107–110
Struwigh, Claes 109
Suasso de Lima, J. 9, 86

Sueur, Franciscus le 122
Sueur, geb. Swellengrebel, Elizabeth le 122
Suffert, Mrs. 85
Swelinck, Jan Gerritsz. 92
Swellengrebel, Hendrik 47
Swellengrebel, Johannes Willem 124
Swellengrebel Jr., Sergius 125
Swellengrebel Sr., Sergius 116, 125
Swellengrebel, geb. Fothergill, Anna 116, 125
Swellengrebel, geb. Hilgers, Geertruida Elizabeth 124
Swinderen, Nicolaas van 82, 83
Sydney, Algernon 16

Teenstra, M. D. 10, 86
Teniers 13, 42, 120, 122
Theunissen, J. B. N. 10
Thibault, Louis Michel 118, 124
Thijssen, Paul 99
Thunberg, C. P. 54
Tilemans, Jan 112
Torstenson, M. B. 111
Trimen, Roland 77
Tringham, W. 101
Tromp, Maarten Harpertsz. 36, 73, 117
Troost, Cornelis 132
Troyen, Rombout van 127, 131
Tulbagh, Johannes 12
Tulbagh, Rijk 12, 98, 108, 117
Tusley, T. 68
Tweedie 14

Vaillant, Bernard 93
Valentyn, François 48, 86, 87
Velde, Abraham van de 116
Velde de Oude of de Jonge, Willem van de 125, 129, 131
Venne, Adriaen van de 92, 93
Verberie, Henri Rolland de 102
Verdonck, Cornelis 130
Vergilius 81
Vermeer, Johannes 132
Vermeulen, Andries 119
Vermeulen (schilder) 128, 129, 131
Vernet (schilder) 120, 121
Verreaux, Louis 52
Vianen, Jan van 92
Vijf, Christina Hendrina de 109
Villet, Ch. M. 51, 96
Villiers, C. C. de 37
Vingboons, Johannes 93
Vingboons, Philips 93, 94
Vinkeles, Reinier 93
Vlieger, Simon de 121
Vondel, Joost van den 47
Vrugt, de Weduwe 90

Waal de Jonge, Jan de 100, 112
Wagenaar, Jan 93, 94
Watering, J. H. 121
Weaver, Samuel 128
Webber, John 58, 73
Wernich, Joachim Jan Lodewyk 113, 123, 124
————, zijn vrouw 113, 123, 124
————, zijn dochtertje 113, 123, 124
Westall, Richard 121
Westerhof, Jurriaan 91, 92
Wheatley, Francis 129
Whitta, W. 68
Wicht 126
Wiener, L. 68, 69
Wilhelmina van Pruissen, gemalin van Willem V, Prins van Oranje en Nassau 36, 117
Willem IV, Prins van Oranje en Nassau 35, 82, 83
Willem V, Prins van Oranje en Nassau 36, 73, 117
Wilson (captain) 63, 69
Wit, Jan de 113
Wit, M. de 88
Wollzogen, Karl, Baron von 8
Wood, J. G. 57, 66
Woollett, William 57, 121
Wouwermans, Philips 128, 129, 131

Zeijlen, Hendrik 121

XIII

SUMMARY IN ENGLISH

SOUTH AFRICA'S FIRST PUBLIC COLLECTION IN THE FIELD OF ART AND ETHNOLOGY 1764–1821 DONORS: VON DESSIN, JAMES COOK, JAMES KING

Introduction

In 1761 the Dutch Reformed Church in Cape Town received from the estate of Joachim Nikolaus von Dessin the following: 3856 books and manuscripts together with the shelves, large lockers and small lecterns going with them, 32 paintings, 17 silver medals, 123 large silver coins, 103 medium-sized silver coins, 118 small silver coins, a number of copper coins and medals, a number of "curiosities", four bookbinding-presses with their platforms, two step-ladders, and some mathematical and astrological instruments.

Von Dessin, born in Rostock in 1704, had received an excellent education. In 1726 he enrolled as a soldier in the service of the V.O.C. (Verenigde Oostindische Compagnie, i.e. the Dutch East India Company) and was sent to Cape Town, where he arrived in 1727. In 1729 he was appointed assistant to the secretary of the Council of Justice. In 1735 he was promoted to the post of bookkeeper of the Company and in 1743 to that of junior merchant. From 1737 to 1757 he was secretary of the Orphan Chamber. For some time he also practised as a notary. In 1730 he married Christina Ehlers, born at the Cape. Their only child, a daughter, Barbara Theresia, was born in 1731 and died in 1750. The mother died in 1752 and Von Dessin himself on 18 September 1761.

He was one of the many 18th century German immigrants who identified themselves completely with the people at the Cape. The German officer Karl Baron von Wollzogen put it remarkably well when he wrote in 1788 that these Germans "nach und nach die hiesigen Sitten so angenommen haben, dass man sie für Nationalholländer halten sollte" (have gradually made the manners and customs prevalent here so much their own that one should regard them as natives of Holland).

Von Dessin's books, paintings, etc. were housed in the Library, also called the Sexton's House, a fine building on the Heerengracht (now Adderley Street), erected near the church during the years 1762–1764.

The books formed the first public library in South Africa (1764–1821). They were kept in a large apartment on the upper floor. The sexton's living quarters were on the ground floor.

After the South African Public Library had been established in Cape Town in 1818 and its material housed in the building which is to-day

the Cultural History Museum (at the top of Adderley Street, close to the Company's Garden), the books belonging to the Dessinian Collection were added to it, but placed separately in another apartment.

In 1827 the Public Library was moved to a house in St. George's Street and in 1828 taken from there to a wing of the Commercial Exchange in Adderley Street. In 1860 the books belonging to the Public Library, and therefore also the volumes from the Dessinian Collection, were transferred to the new building that had been constructed for the library in the Company's Garden, where they still are to-day.

What became of the lecterns, presses, step-ladders and instruments, I do not know, but in 1858 the book-shelves, and perhaps also the large lockers, were given by the Church Council, on a long-term loan, to the Theological Seminary at Stellenbosch. They are now no longer there. Nor have I been able to find elsewhere any trace of the Von Dessinian shelving.

That part of Von Dessin's legacy that constituted the library has been dealt with in various publications, but next to nothing has been written about the paintings, curiosities, medals and coins, and nothing at all about the remarkable ethnological objects donated by other people, which subsequently found their way into the Dessinian Collection. Hardly any attention, either, has been given to the fact that so many of the books in this collection are illustrated with engravings of artistic merit.

The first four chapters of the present work are intended to give an idea of the nature of the material that constituted South Africa's first public collection in the field of art and ethnology. Rounding off this section is a short epilogue on the content of the museum. Then comes a chapter on the history of the Sexton's House. This is followed by a chapter on paintings in general at the Cape during the 18th century, showing that the possession of a collection such as Von Dessin owned, was at that time nothing singular for Cape Town. Finally there is a survey of catalogues, printed or written during the period 1851–1903, in which are listed paintings then present in Cape Town.

Paintings

At the time of Von Dessin's death there were in his house 74 paintings and also a number of "Chinese paintings". The Church Council selected its 32 pieces from the main group only. In 1771 they added a painting which they had bought for 10 rijksdaalders from the estate of the Governor Rijk Tulbagh.

The following documents have yielded material for the history of 26 paintings, namely, 22 that had for the most part certainly, and for the rest in all probability, belonged to the Dessinian Collection; two that had possibly belonged to it; and two that very likely never formed part of it: minutes, addenda to minutes, a journal, letters, all in the archives of the Dutch Reformed Church; lists of paintings in catalogues dating

from the period 1851 to 1903, in the National Gallery and the South African Library; minute-books of the South African Fine Arts Association and of the South African Art Gallery, as well as card-indexes, all in the National Gallery; articles in 19th century Cape newspapers and magazines; a book, published in 1894; and a report dated 1947. Of the data extracted from these, numerous items will be found summarized on pp. 37–44, for the greater part in English.

The paintings were subjected to a great deal of moving about.

In 1832 the Church Council had 14 pieces transferred from the Sexton's House to the Public Library, at that time established in the Commercial Exchange in Adderley Street. In 1853, or shortly afterwards, more of these pieces were sent to the same address. From here the paintings went in 1860 to the newly erected building of the South African Public Library (now the South African Library) in the Company's Garden. Between 1857 and 1866 more paintings left the Sexton's House. This happened either prior to 1860, in which case they went to the Commercial Exchange and from there were sent to the South African Public Library in 1860; or after 1859, when they would have gone straight to the Library.

In the years 1851, 1852, 1858 and 1866 paintings from the Von Dessin Collection were loaned to art exhibitions in Cape Town. The places from which they came were: in 1851, the Commercial Exchange; in 1852, the Sexton's House and the Commercial Exchange; in 1858, the same as the foregoing; and in 1866, the South African Public Library.

In 1871 the South African Fine Arts Association was established in Cape Town. It was described by its members as an "association for the promotion of the Fine Arts in this Colony". To start with, an apartment in the South African Public Library was used as display space, but in 1873 the school building at nos. 30 and 32 Nieuwstraat (now Queen Victoria Street), which belonged to the institution Tot Nut van 't Algemeen, was bought for £1600 and part of it furnished as an art gallery. It was officially opened on 21 April 1875 by the Governor of the Cape Colony, Sir Henry Barkley. The school stood on the premises where the Old Training College Building is to-day (38 Queen Victoria Street).

The third, fourth and fifth exhibitions arranged by the association, and held respectively in 1875, 1877 and 1879, included paintings belonging to the Dessinian Collection and sent from the South African Public Library.

In 1883 the Church Council approved the transfer, on long loan, of 14 paintings from the Public Library to the Art Gallery. Catalogues issued after 1883 show that there were in the Art Gallery still other paintings from the Dessinian Collection, likewise previously kept in the South African Public Library.

In 1895 the government of the Cape Colony bought the building in which the Art Gallery was housed, with the purpose of demolishing it and erecting on the premises "an Art School and a Training School for the Education Department". In 1897 the effects of the Art Gallery were

moved to the large hall in the Public Library in which the South African Museum had previously been kept. The collections constituting this museum had shortly before been transferred to the present building of the South African Museum, which had been opened in April 1897.

A number of paintings belonging to the Dessinian Collection therefore returned to a building where they had already been kept once before. In 1900 the collection forming the Art Gallery moved yet again, this time to two rooms and a staircase at the back of the South African Museum. Here it remained till February 1930, in which month it was transferred to the present National Gallery.

In 1944, 1945 and 1947 the National Gallery sold a large number of paintings among which there were some that had once belonged to the Dessinian Collection, namely, of the paintings listed on pp. 30–32: certainly nos. 10 and 13; in all probability nos. 2, 3, 5, 6, 7 and 14; less probably, but still quite possibly, nos. 4, 9, 11 and 12; but probably not nos. 1 and 8. Of the paintings sold, I have retraced only one, namely no. 13, "The Crucifixion", which is no. 20 on the list on pp. 37–44. This piece is now in the possession of Mr. H. R. Benecke, Kliprivier, Transvaal. See ills. 7 and 8. The representation of the subject is derived from a large drawing made in 1505 and attributed by some to Albrecht Dürer, by others to Cornelis Engebrechtsz. from Leyden. It is not an exact copy. Here and there details have been modified, for instance in some of the costumes. Furthermore, it presents the mirror image of the drawing, the reason for this probably being that it was copied from an engraving which already showed the mirror image. It dates very likely from the second half of the 16th century.

Three of the paintings that belonged to the Dessinian Collection are still in the National Gallery, namely, nos. 14, 16 and 17 of the list on pp. 37–44, i.e. a landscape by Jan van Gool, and two interiors by Cornelis Bega. See ills. 11, 9 and 10.

Objects in the field of ethnology and natural history

In June 1860 the curator of the South African Museum, Mr. E. L. Layard, came across a number of specimens relating to ethnology and natural history, in the large room of the Sexton's House in which the library of Von Dessin had been housed until 1821. In the same year 1860 the Church Council gave these articles on long loan to the South African Museum (see the list of items drawn up in English, on p. 46).

Collections in the field of natural history at the Cape date right back to the beginning of the settlement. Van Riebeeck had one in his fort. Jan Hartog (brother of the hortulanus of the Botanical Garden in Leyden, and resident at the Cape from 1690 to 1715) even put up for public show in the Company's guesthouse in the Garden, a collection of prepared hides and of animals stuffed by himself, charging a small entrance fee and thus originating the first public natural history museum in South

Africa. After his return to Holland Hartog tried to get the content of this museum transferred to the hall of curiosities of the Leyden university. The commander of the Cape garrison, Robert Jacob Gordon, had his own collection of stuffed animals in 1790; Johannes Izaak Rhenius, Acting Governor at the Cape from June 1791 to July 1792, likewise possessed a private collection of naturalistic objects in 1803. Ch. M. Villet had a natural history museum in Cape Town, apparently during the period 1815–1827.

In 1823 Andrew Smith started a private collection, which became the forerunner of the first South African Museum. This museum was established in 1825 and it functioned until a new museum under the same name was instituted in 1855. The latter is still in existence. Both the first and the second South African Museum contained ethnological specimens as well as objects in the field of natural history.

When Layard, in 1860, received the articles from the Sexton's House, the museum was in one large hall of the recently opened building of the South African Public Library in the Company's Garden. In 1897 the material of the South African Museum was transferred to the newly completed museum building, likewise situated in the Company's Garden. In 1963 the section pertaining to cultural history was moved to the Cultural History Museum, the natural history and ethnology sections remaining where they were, and still are to-day, namely in the building of 1897.

Among the pieces belonging to the natural history and ethnology sections of the South African Museum not a single one is recorded either as having been formerly in the Sexton's House, or as having formed part of the Dessinian Collection, or as having been loaned on long-term basis by the Church Council. In order to retrace in the museum objects that were once lodged in the Sexton's House, the researcher must therefore look for them among those items about which there is no longer any information on how they were come by.

The specimens of natural history that Layard found in the Sexton's House, or at least a number of them, had most probably belonged to the "rariteiten" (curiosities) that Von Dessin had bequeathed to the Church Council. What is probably one of these, I discovered in the South African Museum, namely one of the "odd horns" listed as such by Layard: it is a big rhinoceros horn that could be the one admired by the Abbé de la Caille when, at some time during 1751–1753, he visited Von Dessin and saw his collection.

A part of the ethnological material that Layard received on long loan, was a gift from Captain James Cook, and in my opinion the rest of it was donated, after Cook's death, by Captain James King, with the approval of the latter's commander, Captain John Gore. A report written for Commissioner-General J. A. de Mist by the Reverend J. P. Serrurier of Cape Town, and dated 23 November 1804, states that while Cook

was at the Cape on his return voyage, he donated the South Pacific specimens as a memento, to be kept in the library, which institution he had visited. Serrurier makes no mention of a donation by King or Gore, but the document is not a full report; for instance, nothing is said, either, about the manuscripts, medals and coins that were in the library.

In regard to the items listed by Layard I found what may be classified as follows:

(a) no doubt at all about identity with the objects indicated:

"New Zealand, breast plate", actually a chief's breast-plate from Tahiti (registration no. 1971). Ill. 24.

"New Zealand, Helmet of fibrous material", actually a helmet from Hawaii (no. 5167). Ill. 29.

"New Zealand, head ornament", actually a forehead-band, probably from the Marquesas Islands (no. 2577). Ill. 27.

"New Zealand, Mask of wood", actually a mask from Nootka Sound, north-west coast of North America (no. 2361). Ills. 30 and 31.

(b) probably identical with the objects indicated:

"New Zealand, Spear", probably the spear from Hawaii (no. 2193).

"New Zealand, bows. 2", probably two bows from the Tonga Islands (no. 1984).

"New Zealand, rattle?", probably the rattle made from horn of Bighorn, from the north-west coast of North America (no. 5330). Ill. 32.

"New Zealand, Fish hook", probably the fish hook from North-west America (no. 1899).

(c) possibly identical with the objects indicated:

"New Zealand, Clubs. 2", could be either the two unpolished patu-patus from New Zealand, which together with a polished patu-patu appear in the register as no. 2031, or two ulas of the Fiji Islands (no. 2010).

"New Zealand, Hatchet of Stone", perhaps one of the two "axe heads. Melanesian" registered as no. 7985, that is, the badly damaged one.

"Esquimaux, bow and arrow", perhaps the bow included in a group of Eskimo weapons registered as no. 2192, and one of the arrows included under either no. 2192 or no. 2197.

Items in Layard's list of which no trace at all could be found, are:

"New Zealand, Spoons. 2"

"New Zealand, Baskets 7"

"Esquimaux, spear and quiver"

"South American? hat. made of grass and leather".

Layard, who was an ornithologist and not an ethnologist, fell into an error often committed by interested laymen of his time, namely, that of attaching the general designation "New Zealand" to objects that came from other parts of the Pacific Ocean area.

Cook himself visited the Cape on four occasions: on the first homeward-bound voyage (15 March–15 April 1771); on the second voyage, both outward (30 October–23 November 1772) and homeward (21 March–

27 April 1775); and on the third voyage, outward (18 October–30 November 1776).

On his last voyage, after having visited in 1778, among other places, the north-west coast of North America (including Nootka Sound and Prince William's Sound), he was killed in Hawaii on 14 February 1779. Captain Clerke took over as leader of the expedition. After his death the command went to Captain Gore. The latter arrived in Simon's Bay with his two ships, on 13 April 1780. He himself was in command of the "Resolution" and Captain King was master of the "Discovery". They departed from Simon's Bay on 9 May.

In his journal Cook had written enthusiastically about his stay at the Cape from 21 March to 27 April 1775, and King did the same in his journal in regard to the visit of 13 April to 9 May 1780. It seems most likely that Cook donated the material referred to by Serrurier, in 1775, and that King ("the intellectual of the voyage") made a further donation in 1780 – it would naturally have been with the approval of his chief, Gore – in memory of Cook and to supplement Cook's own earlier gift with specimens obtained during the third voyage.

Taking into account the country of their origin, the following objects could have been donated only in 1780: fibrous helmet and spear from Hawaii, mask from Nootka Sound, rattle, fish hook, bow, arrow, spear and quiver from the north-west coast of North America. Coming into consideration as donated in 1775 are: breast-plate from Tahiti, forehead-band from the Marquesas Islands, two ulas from the Fiji Islands or two patu-patus from New Zealand, two bows from the Tonga Islands, stone hatchet from Melanesia, and the South American hat.

The journals of the English explorers do not mention the donations, and neither have I been able to find a single document in the archives of the Dutch Reformed Church, or in the Cape Archives, containing evidence that Cook, King and Gore gave anything to the small museum.

Cook did, however, present gifts to people at the Cape: the South African Museum still has four pieces of tapa-cloth from Tahiti (no. 5336) which the explorer had once given to Christoffel Brand, with whom he was in the habit of staying while in Cape Town.

Medals, coins, Cingalese waist knife, and Simon van der Stel's accoutrements

In 1863 the Church Council loaned to the South African Museum on a long-term basis: 400 silver coins and medals, 35 copper coins and medals, "One silver medal commemorative of the Building of the new Lutheran Church at Rotterdam with a printed description", and "One Cingalese waist knife, with Silver hilt and green tortoiseshell scabbard mounted in Silver".

The knife has for a considerable time been irretraceable in the South African Museum. It was registered there formerly as no. 2422.

What still remained of the coins and the medals was transferred in

1963 to the Cultural History Museum, where there is also the "Accession Register of Coins and Medals, completed November 1954", which lists 324 of the coins as formerly in the Dessinian Collection. These coins date from the 16th, 17th and 18th centuries. Those bearing a more recent date than 1761 were obviously added to the collection after Von Dessin's death. The above-mentioned material contains several coins possessing aesthetic value, and photographs of three such may be found elsewhere in this book, illustrating the fine execution of their beatiful designs (ills. 19, 20, 21 and 22). Among the German and Danish coins in particular, there are some very interesting specimens.

A scholarly description of these coins is, however, not possible here because Cape Town lacks the necessary literature on the subject.

In 1761 the Church received from the Von Dessin bequest: 17 silver medals, 344 silver coins, and a number of copper coins and medals. It is clear that between 1761 and 1863 more silver coins, and perhaps also silver medals and copper medals and coins, were added to the collection, and that after 1863 a number of coins disappeared from the South African Museum.

In regard to the medals, no register in the Cultural History Museum or the South African Museum records any of the medals it lists, as being previously in the Dessinian Collection. I did discover, however, in the "Catalogue of Numismatic Collections" in the Cultural History museum, under no. 3292 (new no. M.N.6), the medal (together with a printed description of it) relating to the "Building of the new Lutheran Church at Rotterdam" (executed by the well-known Amsterdam medallist, Marthinus Holtzhey, on the occasion of the inauguration of the new Lutheran church at Rotterdam, on 16 December 1736; see ills. 17 and 18).

It is therefore highly probable that among the medals listed in the catalogue without any provenance, there are more such that formerly belonged to the Dessinian Collection.

Von Dessin's interest in Dutch medals is illustrated by the presence in his library of three volumes of Van Loon's standard work on historical medals of the Netherlands. This interest is one reason why attention is here given only to the Dutch medals that could have belonged to the collection, the other, limiting, factors being that the only medal from the Dessinian Collection which I have been able to retrace in the Cultural History Museum without any doubt as to its identification, is a Dutch one, and that I do not have at my disposal in Cape Town sufficient material for determining other than Dutch medals.

Also on exhibition in the Sexton's House during a certain period, may have been the armour, helmet and sword of Simon van der Stel. There is the possibility that these articles were later removed to England. They did not belong to the Dessinian Collection, but hung originally in the church, on the wall behind the pulpit and close to Van der Stel's funeral monument. From this place they may have been transferred to the Sex-

ton's House when the enlargement of the church during 1779–1781 necessitated a radical change to the wall. In 1895 Marie Koopmans-De Wet was of the opinion that the armour had certainly been in the Sexton's House for some time and that it had been moved from there in 1821. Mary Frere, daughter of a Governor of the Cape Colony, is said to have seen it afterwards in London.

Book-engravings of artistic merit

The Sexton's House clearly contained not only books, but also paintings, ethnological and natural history objects, and silver and copper coins and medals. The medals and coins included a number that had aesthetic value, and some of the ethnological specimens were also works of art, for instance, the wooden mask, the fibrous helmet and the ornamental breast-covering. Together with the paintings such items formed a small public art collection. To it may also be added those books in the Dessinian Collection that contained illustrations of artistic merit.

The identification of such publications calls for an accurate description and careful study of all the volumes that at one time or another formed part of the public library in the Sexton's House. Fortunately most of the books have survived (they are in the South African Library), but they are not properly catalogued. For the above-mentioned indispensable description and study, reference will have to be made to the printed catalogue of 1821, to three 18th century manuscript catalogues in the Dutch Reformed Church Archives (in chronological order: 26/2, 26/3 and 26/1), and to the lists of book titles in the journals of the Dutch Reformed Church dated 1804, 1815, 1816, 1818 and 1819 (see footnote 8 in corresponding chapter). Only then will it be possible to distinguish between what originally belonged to Von Dessin's library (3856 volumes in all, comprising 2597 books, nine atlases and 72 manuscripts), and what the Church added to it later. Only then, too, will it be possible to say which books containing engravings of artistic merit were once in the Sexton's House, which of these had belonged to Von Dessin, and which had been bought afterwards.

As examples of such books that were once in the Sexton's House and that contained engravings qualifying as works of art, twelve titles have been noted, together with the names of the illustrators. A number of these engravings are reproduced elsewhere in this book (ills. 12, 13, 14, 15 and 16).

Epilogue

In traveller's accounts dating from the period 1764–1821 it is seldom indeed that one comes across a reference to museum pieces in the Sexton's House. I have noted only four instances. Perhaps not all the objects were continuously on exhibition. The reason why the great majority of writers about the Cape are silent on this point may also be that their

interest, while here, was focused on matters characteristic of the Cape, rather than on the products of the arts and crafts of Europe or on ethnological material from Pacific areas, and that for them there was little point in writing about these even if they did happen to observe them.

It is deplorable that posterity has been so grossly neglectful of the gifts of Von Dessin and the English explorers that but little remains to-day. This remnant, however, should now be assembled and displayed in some appropriate place in a museum or art gallery. It comprises: three paintings, silver and copper coins and medals, ethnological specimens, and books containing engravings of artistic merit; also the rhinoceros horn probably once admired by De la Caille. As complementary material the following could be added: a large photograph of the fourth painting, two photographs of the Sexton's House and photographs of two drawings of it, photocopies of the pages in Von Dessin's will concerning his donation, photocopies of those pages from the minutes of the Church Council on which is recorded a specification of the gift, portraits of James Cook, James King and John Gore (up to the present no portrait of Von Dessin has come to light), copies of the 18th century English editions of Cook's voyages, opened at the pages showing the engravings of the breast-plate, forehead-band and helmet (see ills. 23, 25, 26 and 28), and the copy once kept in the Sexton's House of the edition of the Dutch translation by Pasteur of Cook's voyages round the world.

The history of the Sexton's House

The Sexton's House was built and painted during the period dating from ca. August 1762 to the end of April 1764.

Elsewhere in this work are reproduced: a ground plan of a part of Cape Town as it was in ca. 1790, showing the situation of the Sexton's House in relation to the church and the Heerengracht; two photographs, dating from approximately 1860, of the Sexton's House; a reconstruction drawing of the building, done probably during the early years of the 20th century; and a detail of a drawing made by Robert Jacob Gordon of the house and the church in 1778 (ills. 1, 2, 3, 4 and 5).

In the collection of the architect Brian Mansergh of Cape Town there is another reconstruction drawing, also dating probably from the beginning of the 20th century. Both these drawings were made by Silip Schutte, the great-grandson of the Cape contractor and builder, Herman Schutte.

The photographs of ca. 1860 and the reconstruction drawings do not represent the Sexton's House in its original state, since it is known that the parapet formerly bore statues or, more probably, busts. This is proved by a description of the library building in 1797 by Lady Anne Barnard and by Gordon's drawing.

There was at least one more instance in Cape Town of busts as ornamentation on a parapet or a balustrade: a large dwelling-house on the Heerengracht had four of them in 1762, representing Neptune, Hermes (?),

Hercules and Minerva. See ill. 6. Those on the Sexton's House were likewise gods and goddesses, most likely also derived from classical mythology.

Above the central window of the upper floor there was originally a modified form of the 18th century seal of the Dutch Reformed Church of Cape Town, most probably worked in relief. It represented "a woman kneeling, with a bird in her hand and an anchor at foot and around the motto 'De Hoop en beschaamt niet' ". Also, somewhere on the façade, there were the words "Bibliotheca Publica" in large gilt letters.

The Frenchman Degrandpré who visited Cape Town in 1787 described the library as "un fort joli bâtiment" (a very beautiful building).

It is not known when the figures disappeared. As a result of the earthquake, perhaps, on 2 June 1811? It seems that the seal representing the woman with the bird and anchor was lost when the Sexton's House was undergoing a complete renovation during the years 1863–1865.

My efforts to trace in the Dutch Reformed Church Archives and the Cape Archives the identity of the person who designed the Sexton's House remained fruitless. These repositories produced little in the form of data on the construction of the building. Only the minutes of the Church Council and an account contained anything of note. It is a great pity that the journals of the Church covering the years 1761–1764 are missing, for these would contain entries concerning the construction.

Some details of the façade are typical of the Netherlands, others occur more frequently in Germany than in the Netherlands, still others belong equally to the two countries. But although various constituent parts of the façade may be met with in both the Netherlands and Germany, the front of the Sexton's House as a whole, is neither characteristically German nor typically Dutch. The most appropriate term here would be simply "Cape".

Perhaps the person who modelled the busts and the relief was Johannes Struwig (or Struiwig). He was a native of Groningen in the Netherlands and is most probably the Johannes Struwigh who was christened in the Dutch Reformed Church in Groningen on 7 February 1720 and whose elder brother Casper was a fairly well-known wood-carver of Groningen.

Johannes arrived at the Cape in 1752 and was there appointed official sculptor to the Company on 15 August of the same year, the term sculptor here meaning: maker of statues, reliefs, decorative wood-carvings, stucco ornamentation, and other such products of art.

He had the Company's permission to work for outside bodies as well, for in 1753 and 1754 he did the "beeldhouwwerk" (sculpting) on the new organ for the church on the Heerengracht. In 1758 he was, at his own request, released from the service of the Company, since he was now in a position to earn his living as a sculptor entirely by private enterprise. In the same year he carved the two fanlights in the façade of the Burgher Watch House, and in 1772 he executed "beeldhouwerswerk aan ornamenten op 't Wagthuijs" (sculpture-work on ornaments on the Watch-house). He died in Cape Town in 1777.

Struwig, then, was active at the Cape from 1752 to 1777. The year 1751 saw the beginning of a period of intense building activity resulting from, among other factors, the issue of a large number of building plots to burghers. The boom continued into the sixties and seventies and Struwig must undoubtedly have executed many commissions for the ornamentation of houses. It is not improbable that, having already worked for the church in 1753 and 1754, he again did so when the Sexton's House was built during the years 1762–1764. It may have been Struwig, too, who made the busts for the dwelling-house on the Heerengracht, already referred to. Furthermore, I do not regard it as impossible that Struwig designed façades with gables and parapets at the Cape. I would even venture to suggest that he was the designer of the façades of the Burgher Watch House and the Sexton's House. Building on the former was begun in 1755, on the latter in 1762.

The handsome Sexton's House, alias the Library, was altered beyond recognition when during the years 1863, 1864 and 1865 the architect James Bissett adapted it to serve as an office. It was demolished in 1905.

A letter of 1883 alludes to "busts and other sculpture" that the Church had in its possession. Perhaps this may be interpreted as a reference to busts that once graced the parapet of the Sexton's House, to memorial tablets ornamented with wood-carving, that formerly hung in the church, and to a wood-carving likewise previously in the possession of the Church, representing the Colony as a sitting maiden with the anchor on one side and the horn of plenty at her feet. All these could very well have been present in the Sexton's House during a certain period. Only the wood-carving with the maiden is still in existence. It is now kept in the Cape Archives.

Paintings at the Cape during the 18th century

From Von Dessin's record of domestic expenditure and events covering the period 1754–1756 we know that in 1754 and 1755 he added 12 paintings to his collection. Ten of these he had bought, eight of which from a deceased estate, and two had been given to him as a present by visitors from the Netherlands.

Apart from a number of "Chinese paintings" Von Dessin had in his home in 1761 a total of 74 paintings. These were disposed of as follows: 32 went to the Sexton's House, 32 were sold privately, and ten were selected by the Wardens of the Orphan Chamber to grace their office in the Castle. Of this group of ten, one at most has been preserved. It is a large canvas that is now in the Cape Archives and that represents Charitas together with three children.

The numerous inventories of deceased estates teach us that paintings in the 18th century homes of Cape Town were nothing extra-ordinary. For one house I found listed 134 paintings – the largest number I have come across up to the present. They included 18 family portraits and

were part of the effects left by the widow of the senior merchant and "secunde" (vice-governor), Sergius Swellengrebel, when she died on 15 June 1764. The collection of paintings owned by Von Dessin was therefore not a unicum at the Cape.

But besides the testimony of the inventories there is still other evidence of paintings at the Cape during the Dutch period: travellers also mention them, and it is clear from advertisements in Cape newspapers during the period 1804–1834 that already at an early date many paintings of interest had found their way to this part of the world. There are documents, too, dating from the end of the 19th and the beginning of the 20th century that mention certain paintings as being at the Cape prior to 1800. In fact, even at the present time there are still paintings at the Cape and in the Netherlands of which one may assume that many were certainly, and others probably, hanging at the Cape in the 18th century. They are for the most part portraits, such pieces being more readily kept intact by later generations, presumably out of piety towards the forefathers.

The paintings that have remained in South Africa since early times and those referred to in advertisements and writings, must have formed but a small part of the total number of pieces that the Cape could once boast of.

Wear and tear, as well as carelessness, will no doubt have led to a great deal of destruction. But more important causes of the disappearance of old paintings from the Cape are perhaps the transfer of paintings to relatives outside the country after the owner's death, the moving of paintings together with their owner when the latter left South Africa, and above all the buying up of paintings by dealers, for re-selling in Europe.

ILLUSTRATIES – ILLUSTRATIONS

1. Plattegrond van Kostershuis met omgeving. Ca. 1790. Geschetst door de schrijver met behulp van kaarten van Kaapstad uit 1785, 1786 en 1787, en van tekeningen van L. M. Thibault uit 1787 (?) en 1791. Bl. 98.

1. Ground plan of Sexton's House and vicinity. Ca. 1790. Sketch by the author based on maps of Cape Town dating from 1785, 1786 and 1787, and on drawings by L. M. Thibault dating from 1787 (?) and 1791. P. 98.

2. Foto van Kostershuis. Ca. 1860. Morrisonverzameling nr. 544, Kaaps Archief. Bl. 100. De Heerengracht werd in de eerste helft van de 19de eeuw bij gedeelten overdekt. Kort na 1860 was het water geheel aan het gezicht onttrokken.

2. Photograph of Sexton's House. Ca. 1860. Morrison Collection no. 544, Cape Archives. P. 100. During the first half of the 19th century the Heerengracht was covered in, section by section, so that shortly after 1860 nothing more was to be seen of the water.

3. Foto van Kostershuis. Ca. 1860. Elliottverzameling nr. 1945, Kaaps Archief. Bl. 100.

3. Photograph of Sexton's House. Ca. 1860. Elliott Collection no. 1945, Cape Archives. P. 100.

4. Silip Schutte. Reconstructietekening van Kostershuis. Gemaakt waarschijnlijk begin 20ste eeuw. Tekening onvindbaar. Foto ervan: Elliottverzameling nr. 1894, Kaaps Archief. Bl. 100.

4. Silip Schutte. Reconstruction drawing of Sexton's House. Dates probably from beginning of 20th century. Whereabouts unknown. Photograph: Elliott Collection no. 1894, Cape Archives. P. 100.

5. Robert Jacob Gordon. Kerk en Kostershuis. 1778. Fragment van waterverftekening. Gordonverzameling, Rijksprentenkabinet, Amsterdam. Bl. 101.

5. Robert Jacob Gordon. Church and Sexton's House. 1778. Detail of water-colour drawing. Gordon Collection, Rijksprentenkabinet, Amsterdam. P. 101.

6. Johannes Rach. Huis aan de Heerengracht. 1762. Fragment van kopie, gemaakt door Rach in Batavia in 1763, van een Oostindische inkt-tekening vervaardigd door hem te Kaapstad in 1762. Van Stolk-verzameling, Rotterdam. Bl. 102.

6. Johannes Rach. House on the Heerengracht. 1762. Detail of copy made by Rach in Batavia, 1763, of an Indian ink pen drawing done by him in Cape Town during 1762. Van Stolk Collection, Rotterdam. P. 102.

7. Taferelen uit de Passie van Christus. 16de eeuw. Verzameling H. R. Benecke, Kliprivier, Transvaal. Bl. 34.

7. Scenes from the Passion of Christ. 16th century. H. R. Benecke Collection, Kliprivier, Transvaal. P. 34.

8. Fragment van het voorgaande schilderij: de bespotting van Jezus, het verdelen van Jezus' klederen wat aanleiding geeft tot een twist, en het gereedmaken van het kruis. Bl. 34.

8. Detail of preceding painting: the mocking of Christ, the parting of his raiment which gives rise to a quarrel, and the getting ready of the cross. P. 34.

9. Cornelis Bega. Interieur. Nationaal Kunstmuseum, Kaapstad. Nr. 745. Bl. 35.

9. Cornelis Bega. Interior. National Gallery, Cape Town. No. 745. P. 35.

10. Cornelis Bega. Interieur. Nationaal Kunstmuseum, Kaapstad. Nr. 783. Bl. 35.

10. Cornelis Bega. Interior. National Gallery, Cape Town. No. 783. P. 35.

11. Jan van Gool. Landschap met mensen en dieren. Nationaal Kunstmuseum, Kaapstad. Nr. 856. Bl. 35.

11. Jan van Gool. Landscape with people and animals. National Gallery, Cape Town. No. 856. P. 35.

12. Zeven vrouwen vechten om een mansbroek, d.i. het zinnebeeld van de heerschappij in het huisgezin. De illustratie behoort bij het rijmpje:

Laet Mannen by de Broeck,
En Wijven by den Doek.

Gravure naar een tekening van Adriaen van de Venne. *Tafereel van de Belacchende Werelt*, 241. Zuidafrikaanse Bibliotheek, Kaapstad. Bl. 92.

12. Seven wives in a fight for a pair of men's breeches, that is, striving for mastery in the house. Exemplary illustration going with the moralising couplet (in translation):

Leave Men with the Breeches,
And Wives with the Kerchief.

Engraving after a drawing by Adriaen van de Venne. *Tafereel van de Belacchende Werelt*, 241. South African Library, Cape Town. P. 92.

13. Titelblad van boek met ontwerpen van schoorsteenmantels en schoorsteenboezems. Getekend door Pieter Post en gegraveerd door Jan Mathys. Zuidafrikaanse Bibliotheek, Kaapstad. Bl. 92.

13. Title-page of a book containing designs for mantelpieces and overmantels. Drawn by Pieter Post and engraved by Jan Mathys. South African Library, Cape Town. P. 92.

14. Ontwerp van twee grachtenhuizen te Amsterdam. Getekend door Philips Vingboons en gegraveerd door Jan Mathys. Zuidafrikaanse Bibliotheek, Kaapstad. Bl. 93 en 94.

14. Design for two houses on a canal in Amsterdam. Drawn by Philips Vingboons and engraved by Jan Mathys. South African Library, Cape Town. P. 93 and 94.

15. Purpergekleurde lelie met vlinder en libel. Gravure naar een aquarel van Maria Sybilla Merian. *De Europische Insecten*, nr. 153. Zuidafrikaanse Bibliotheek, Kaapstad. Bl. 93.

15. Purple lily with butterfly and dragon-fly. Engraving after a water-colour by Maria Sybilla Merian. *De Europische Insecten*, no. 153. South African Library, Cape Town. P. 93.

16. Portretten van Adriaen Brouwer (boven), Jurriaen Ovens (beneden links) en Cornelis Bega (beneden rechts), gegraveerd door Jacob Houbraken. Zuidafrikaanse Bibliotheek, Kaapstad. Bl. 93 en 94.

16. Portraits of Adriaen Brouwer (top), Jurriaen Ovens (bottom left) and Cornelis Bega (bottom right), engraved by Jacob Houbraken. South African Library, Cape Town. P. 93 and 94.

17, 18. Marthinus Holtzhey. Zilveren penning op de bouw van de Lutherse kerk te Rotterdam. 1736. Voor- en keerzijde. Cultuurhistorisch Museum, Kaapstad: M.N.6. Bl. 76 en 79.

17, 18. Marthinus Holtzhey. Silver medal commemorating building of the Lutheran church in Rotterdam. 1736. Obverse and reverse. Cultural History Museum, Cape Town: M.N.6. P. 76 and 79.

19. Thaler van Brunswijk–Wolfenbüttel, met de Heilige Andreas. 1605. Cultuurhistorisch Museum, Kaapstad: G i:2. Bl. 78.

19. Thaler of Brunswick–Wolfenbüttel. St. Andrew. 1605. Cultural History Museum, Cape Town: G i:2. P. 78.

20. Thaler van Bamberg, met de Heilige Kilianus. 1639. Cultuurhistorisch Museum, Kaapstad: G c e :1. Bl. 78.

20. Thaler of Bamberg. St. Kilianus. 1639. Cultural History Museum, Cape Town: G c e :1. P. 78.

21, 22. Thaler van Augsburg, met op de voorzijde het borstbeeld van keizer Ferdinand III, en op de keerzijde een gezicht op Augsburg. 1641. Cultuurhistorisch Museum, Kaapstad: G c b :1. Bl. 78.

21, 22. Thaler of Augsburg. Bust of Emperor Ferdinand III on obverse, view of Augsburg on reverse. 1641. Cultural History Museum, Cape Town: G c b :1. P. 78.
23. Tahitisch meisje met borstplaten en tapa-doek. Getekend door J. Webber en gegraveerd door F. Bartolozzi. Mendelssohnbibliotheek, Kaapstad. Bl. 58.
23. Tahitian girl with breast-plates and tapa-cloth. Drawn by J. Webber and engraved by F. Bartolozzi. Mendelssohn Library, Cape Town. P. 58.
24. Borstplaat. Tahiti. Zuidafrikaans Museum, Kaapstad. Nr. 1971. Bl. 57.
24. Breast-plate. Tahiti. South African Museum, Cape Town. No. 1971. P. 57.
25. Tahitische hoofdmannen met borstplaat. Getekend door W. Hodges en gegraveerd door W. Woollett. Fragment. Mendelssohnbibliotheek, Kaapstad. Bl. 58.
25. Tahitian chiefs with breast-plate. Drawn by W. Hodges and engraved by W. Woollett. Detail. Mendelssohn Library, Cape Town. P. 58.
26. Voorhoofdsband. Marquesas Eilanden. Getekend door J. Chapman en gegraveerd door J. Record. Mendelssohnbibliotheek, Kaapstad. Bl. 59.
26. Forehead-band. Marquesas Islands. Drawn by J. Chapman and engraved by J. Record. Mendelssohn Library, Cape Town. P. 59.
27. Voorhoofdsband. Marquesas Eilanden. Zuidafrikaans Museum, Kaapstad. Nr. 2577. Bl. 59.
27. Forehead-band. Marquesas Islands. South African Museum, Cape Town. No. 2577. P. 59.
28. Man met vezelhelm. Sandwich Eilanden. Getekend door J. Webber en gegraveerd door J. K. Sherwin. Mendelssohnbibliotheek, Kaapstad. Bl. 58.
28. Man with fibrous helmet. Sandwich Islands. Drawn by J. Webber and engraved by J. K. Sherwin. Mendelssohn Library, Cape Town. P. 58.
29. Vezelhelm. Sandwich Eilanden. Zuidafrikaans Museum, Kaapstad. Nr. 5167. Bl. 58.
29. Fibrous helmet. Sandwich Islands. South African Museum, Cape Town. No. 5167. P. 58.
30. Hoofd van gestorven vrouw. Houten masker. Nootka Sound. Zuidafrikaans Museum, Kaapstad. Nr. 2361. Bl. 65.
30. Woman's face after death. Wooden mask. Nootka Sound. South African Museum, Cape Town. No. 2361. P. 65.
31. Hoofd van gestorven vrouw. Houten masker. Nootka Sound. Zuidafrikaans Museum, Kaapstad. Nr. 2361. Bl. 65.
31. Woman's face after death. Wooden mask. Nootka Sound. South African Museum, Cape Town. No. 2361. P. 65.
32. Ratel. Noordwestkust van Noord-Amerika. Zuidafrikaans Museum, Kaapstad. Nr. 5330. Bl. 67.
32. Rattle. North-west coast of North America. South African Museum, Cape Town. No. 5330. P. 67.

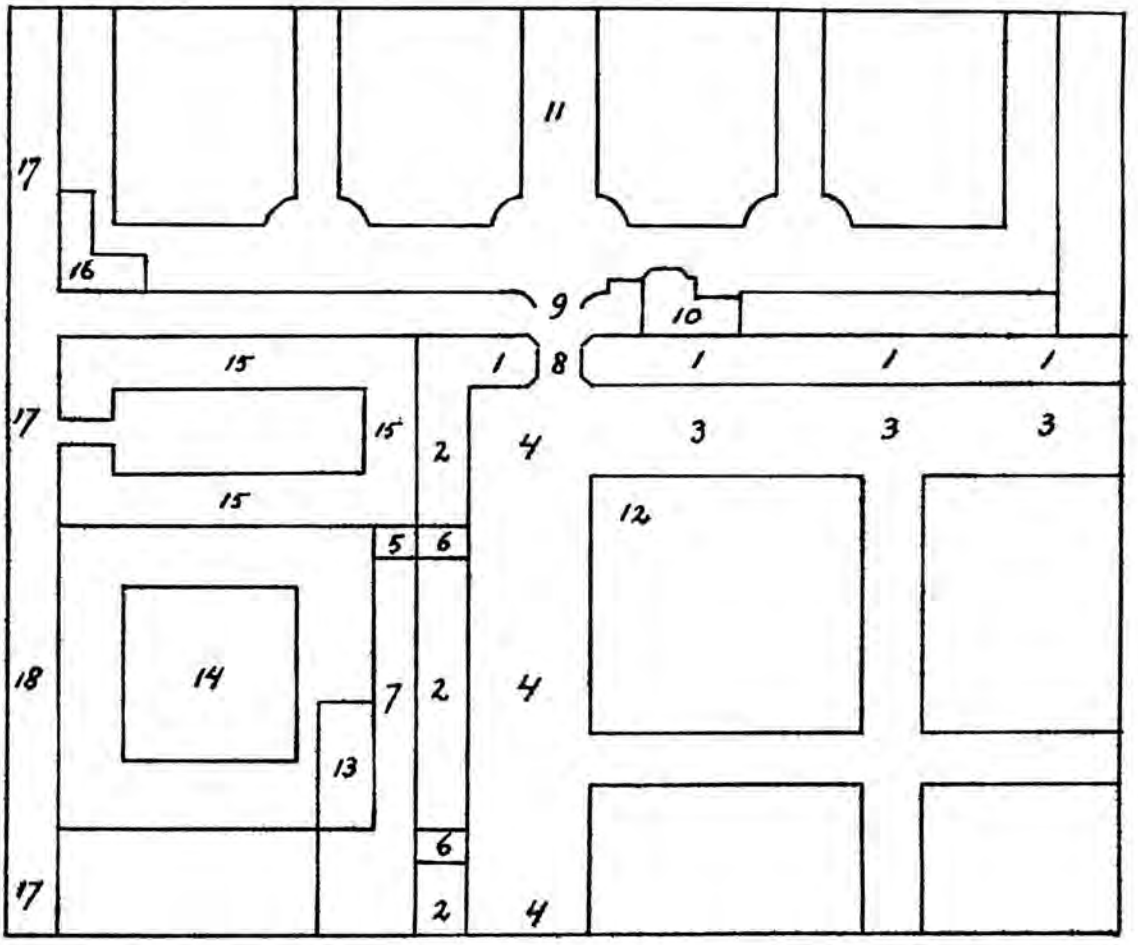

1. Plattegrond van Kostershuis met omgeving. Ca. 1790.

1 = Waalgracht; 2 = Heerengracht; 3 = straat langs de Waalgracht; 4 = straat langs de Heerengracht; 5 = hoge stoep vanwaar treden aflopen naar 7; 6 = brug over de Heerengracht; 7 = straatje tussen kerkterrein en Heerengracht; 8 = brug over de Waalgracht bij de ingang tot de Compagniestuin; 9 = poort; 10 = wachthuis van soldaten; 11 = middenlaan in de Compagniestuin; 12 = hoekerf; 13 = Kostershuis; 14 = kerk; 15 = slavenloge; 16 = tuinmanswoning; 17 = Graave Straat, nu Parlementstraat; 18 = Kerkplein.

2. Foto Kostershuis. Ca. 1860. Bl. 100.

3. Foto Kostershuis. Ca. 1860. Bl. 100.

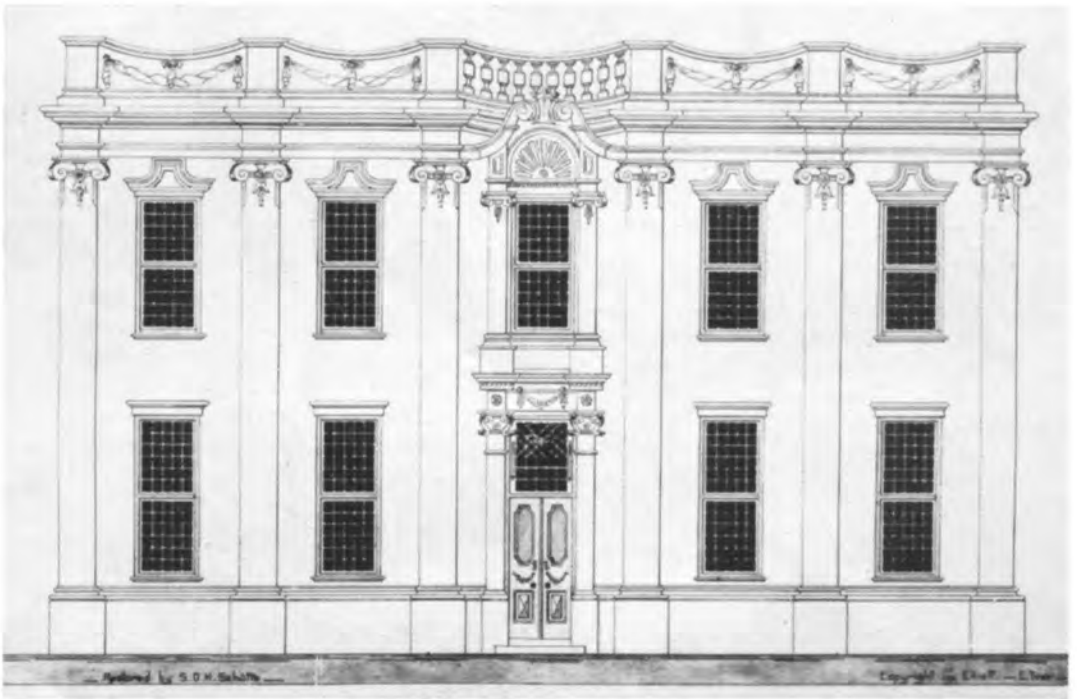

4. Silip Schutte. Reconstructietekening van Kostershuis. Bl. 100.

5. Robert Jacob Gordon. Kerk en Kostershuis. 1778. Bl. 101.

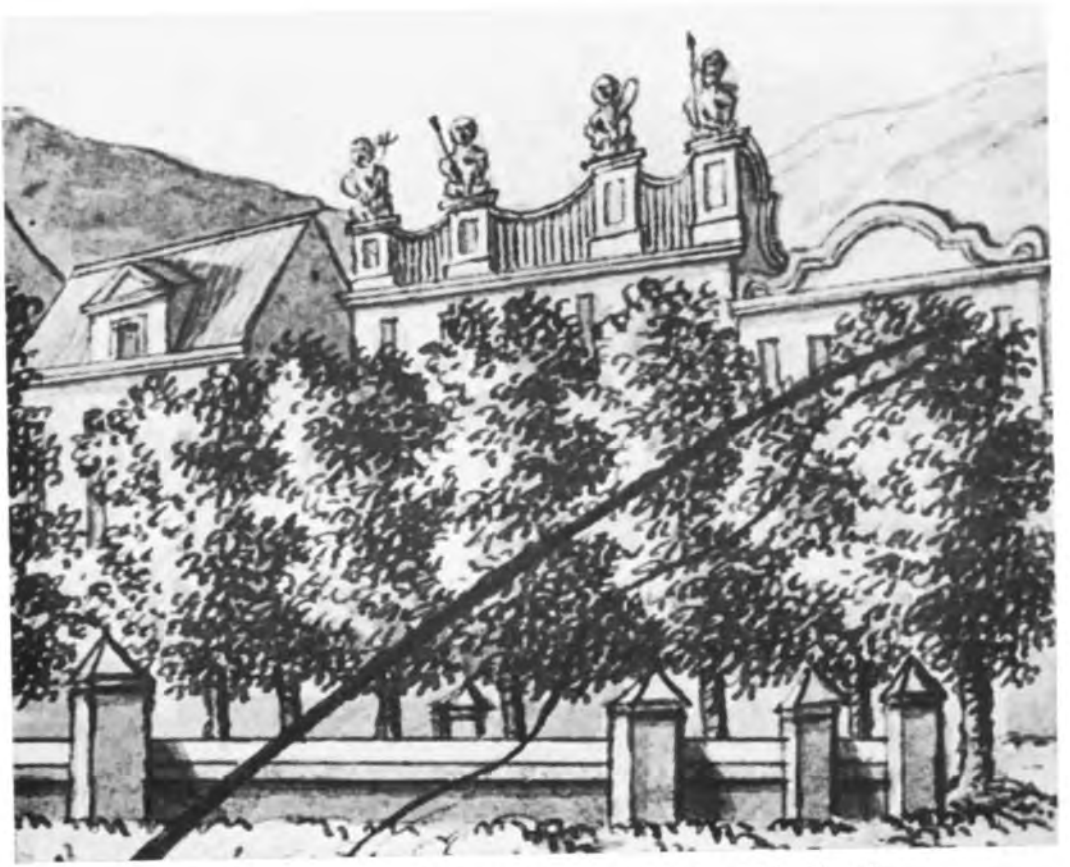

6. Johannes Rach. Huis aan de Heerengracht. 1762. Bl. 102.

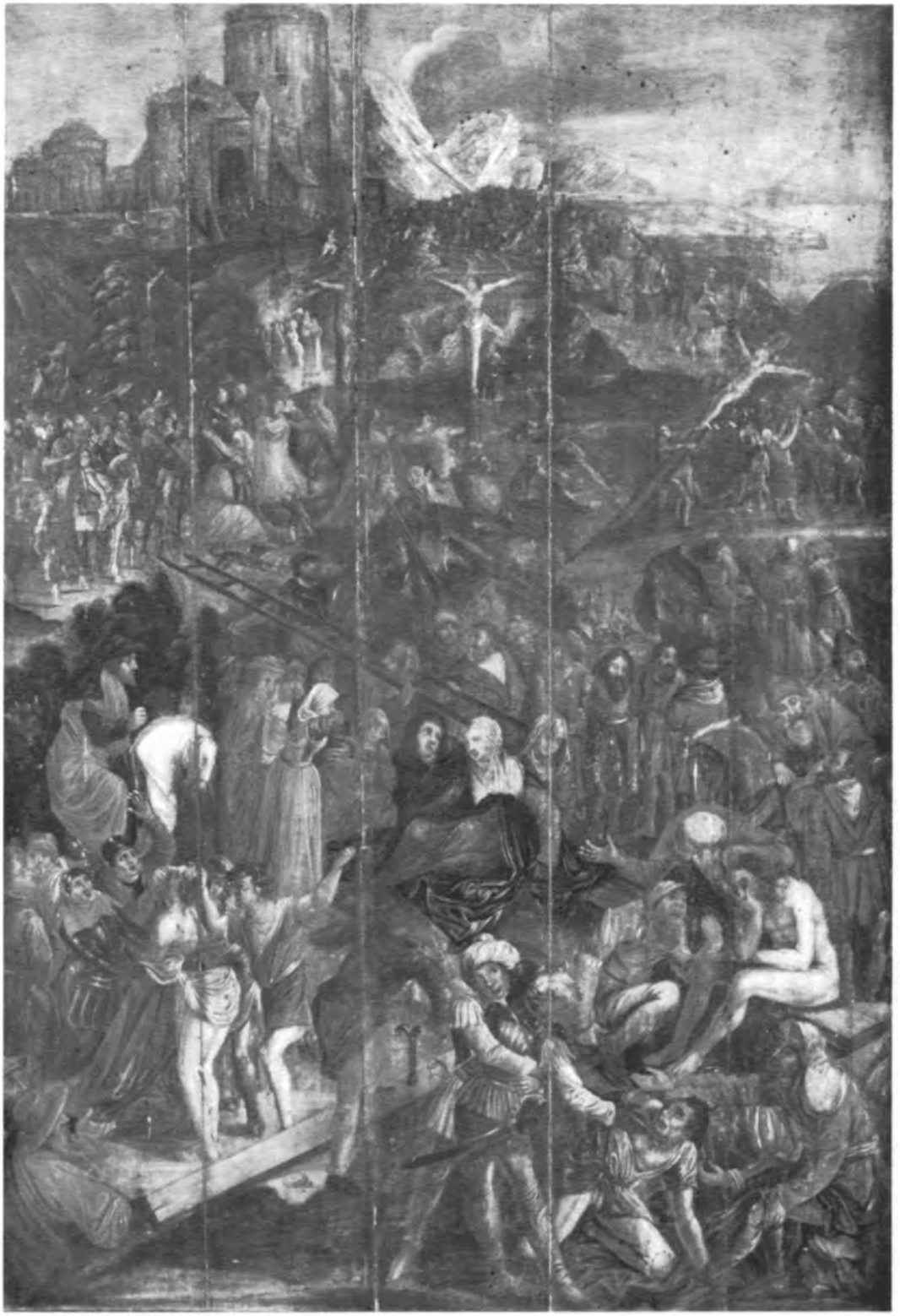

7. Taferelen uit de Passie van Christus. 16de eeuw. Bl. 34.

8. Fragment van het vorige schilderij. Bl. 34.

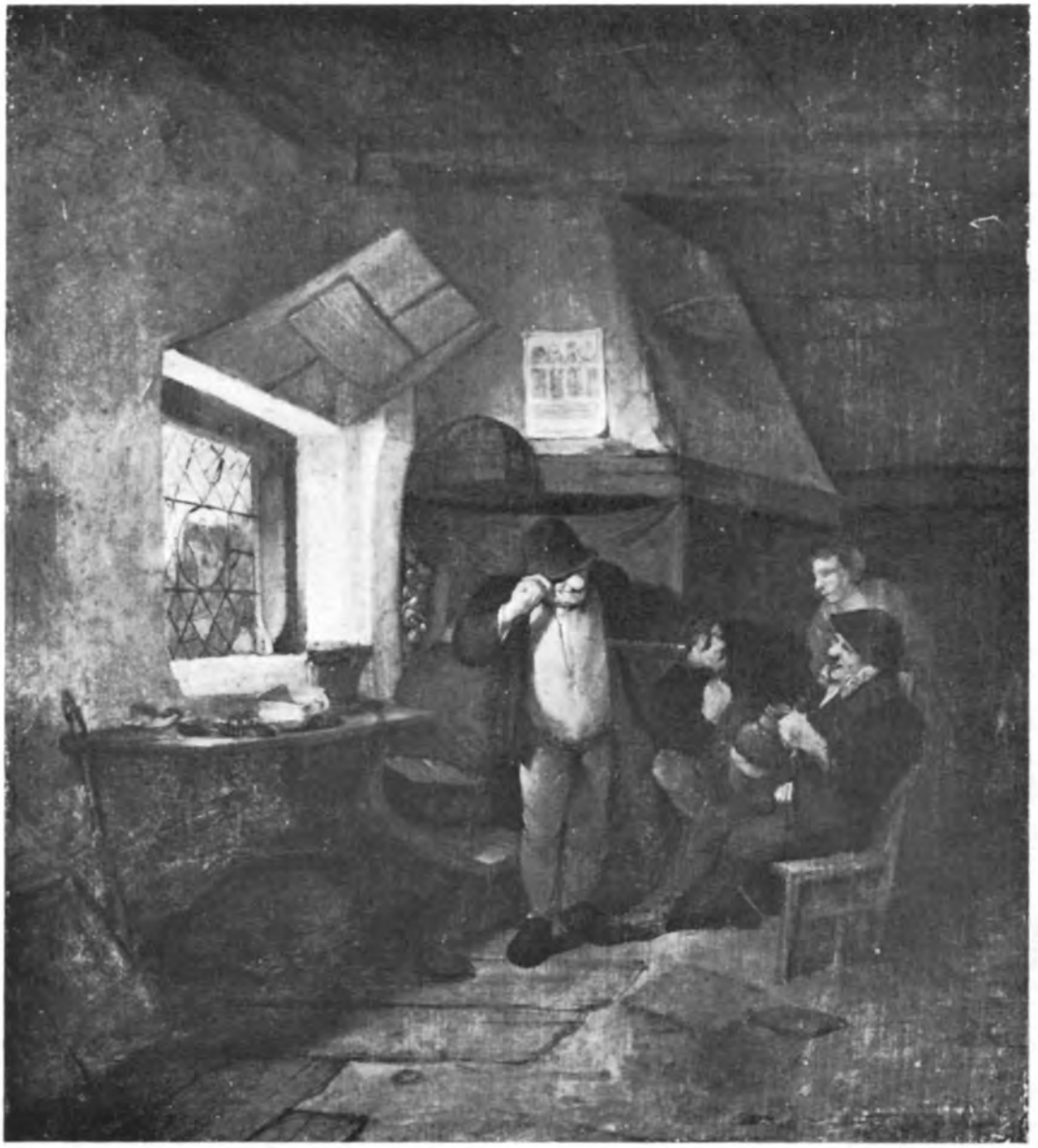

9. Cornelis Bega. Interieur. Bl. 35.

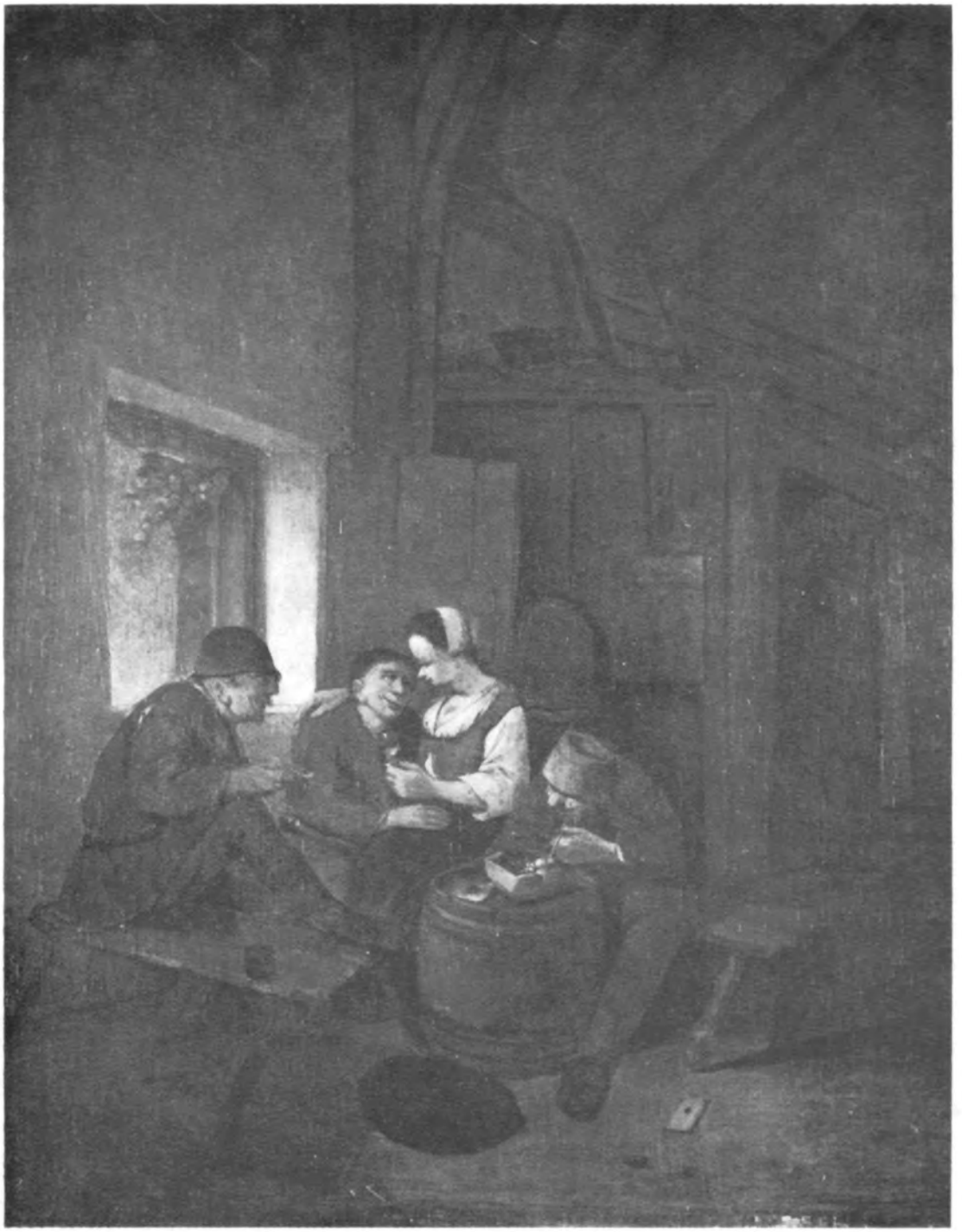

10 Cornelis Bega. Interieur. Bl. 35.

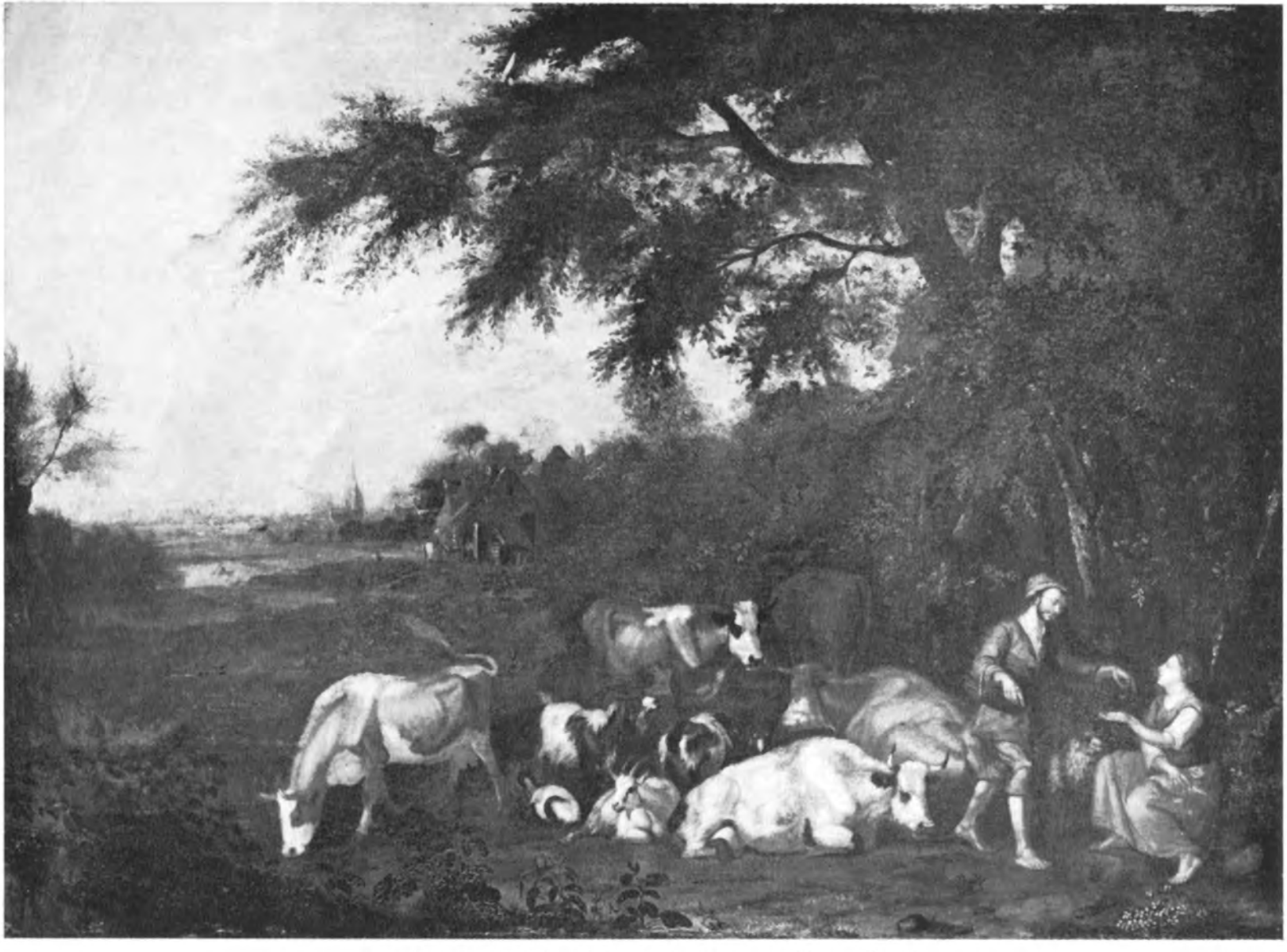

11. Jan van Gool. Landschap met mensen en dieren. Bl. 35.

12. Zeven vrouwen vechten om een mansbroek. Gravure naar een tekening van Adriaen van de Venne. Bl. 92.

13. Titelblad van boek met ontwerpen van schoorsteenmantels en schoorsteenboezems. Getekend door Pieter Post en gegraveerd door Jan Mathys. Bl. 92.

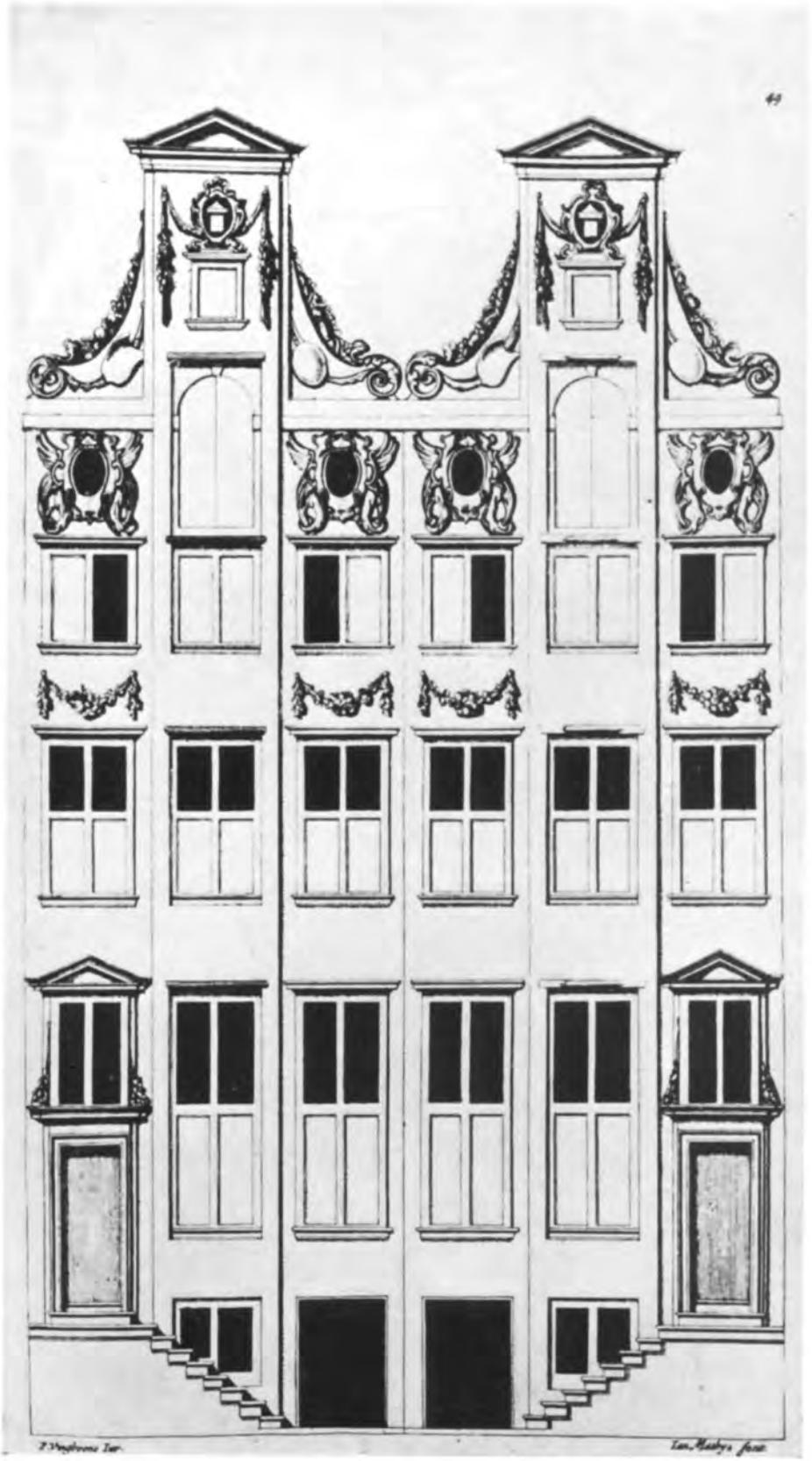

14. Ontwerp van twee grachtenhuizen te Amsterdam. Getekend door Philips Vingboons en gegraveerd door Jan Mathys. Bl. 93 en 94.

15. Purpergekleurde lelie met vlinder en libel. Gravure naar een aquarel van Maria Sybilla Merian. Bl. 93.

16. Portretten van Adriaen Brouwer (boven), Jurriaen Ovens (beneden links) en Cornelis Bega (beneden rechts), gegraveerd door Jacob Houbraken. Bl. 93 en 94.

17, 18. Marthinus Holtzhey. Zilveren penning op de bouw van de Lutherse kerk te Rotterdam. 1736. Voor- en keerzijde. Bl. 76 en 79.

19. Thaler van Brunswijk-Wolfenbüttel, met de Heilige Andreas. 1605. Bl. 78.

20. Thaler van Bamberg, met de Heilige Kilianus. 1639. Bl. 78.

21, 22. Thaler van Augsburg, met op de voorzijde het borstbeeld van keizer Ferdinand III, en op de keerzijde een gezicht op Augsburg. 1641. Bl. 78.

23. Tahitisch meisje met borstplaten en tapa-doek. Getekend door J. Webber en gegraveerd door F. Bartolozzi. Bl. 58.

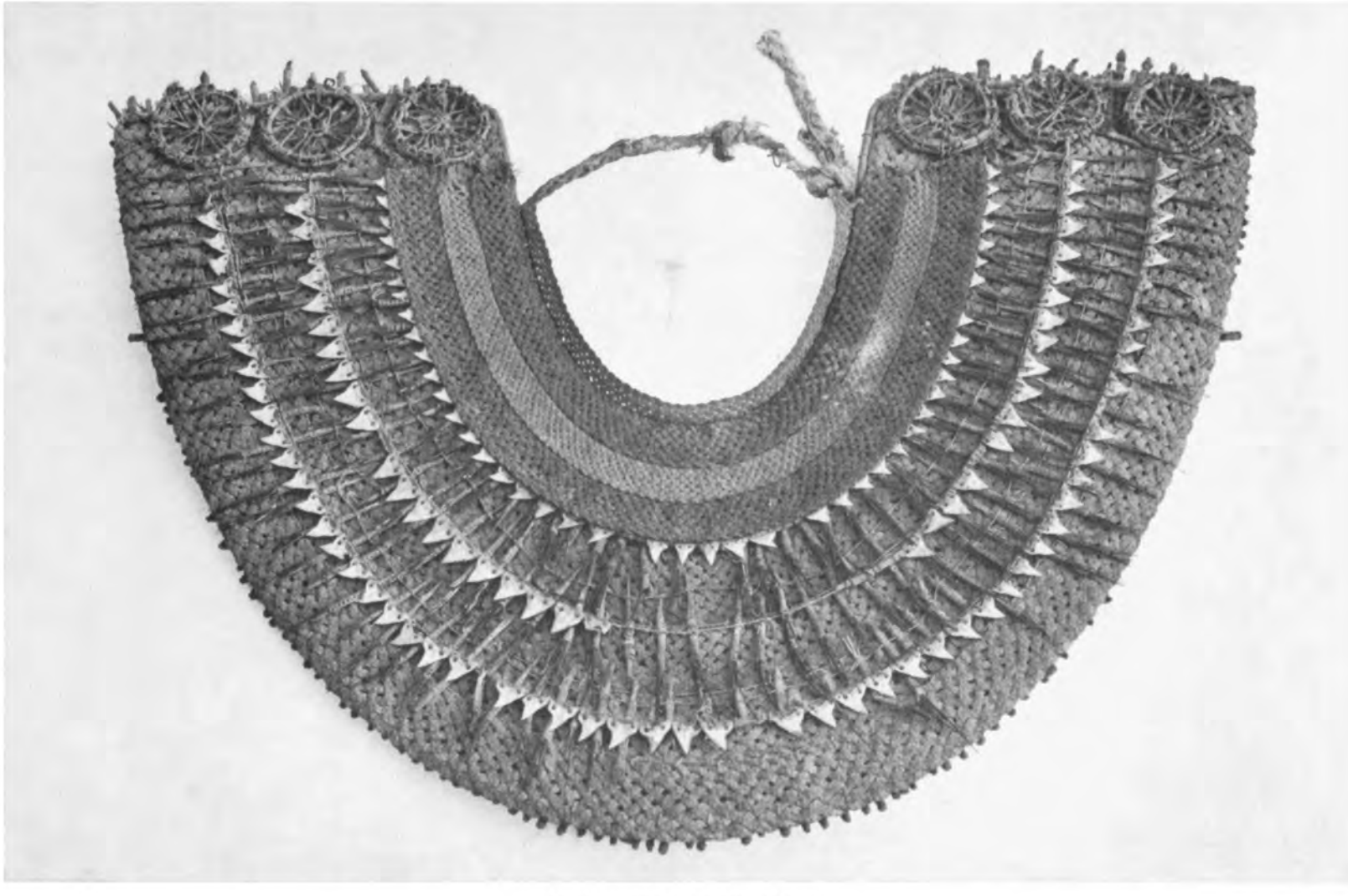

24. Borstplaat. Tahiti. Bl. 57.

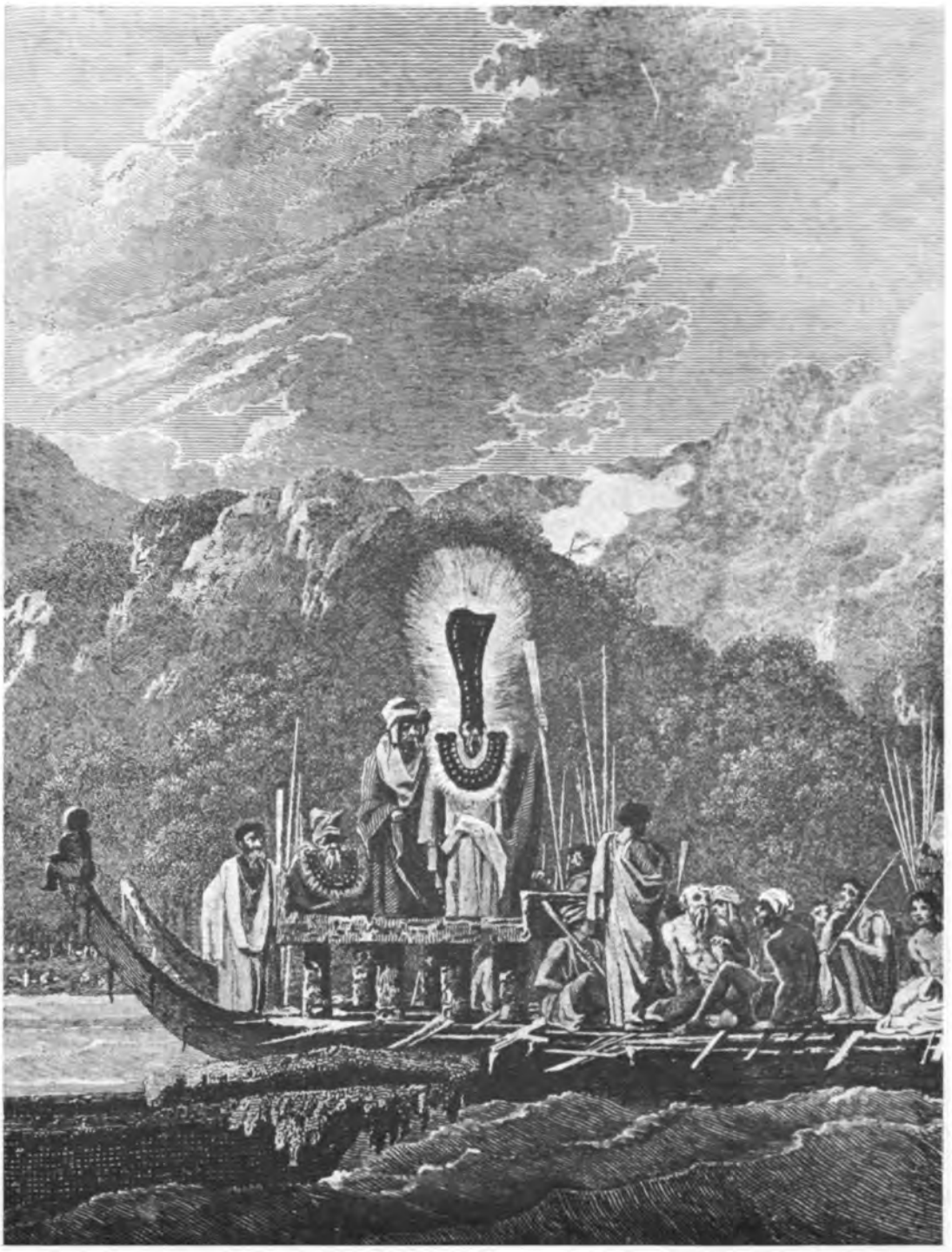

25. Tahitische hoofdmannen met borstplaat. Getekend door W. Hodges en gegraveerd door W. Woollett. Fragment. Bl. 58.

26. Voorhoofdsband. Marquesas Eilanden. Getekend door J. Chapman en gegraveerd door J. Record. Bl. 59.

27. Voorhoofdsband. Marquesas Eilanden. Bl. 59.

28. Man met vezelhelm. Sandwich Eilanden. Getekend door J. Webber en gegraveerd door J. K. Sherwin. Bl. 58.

29. Vezelhelm. Sandwich Eilanden. Bl. 58.

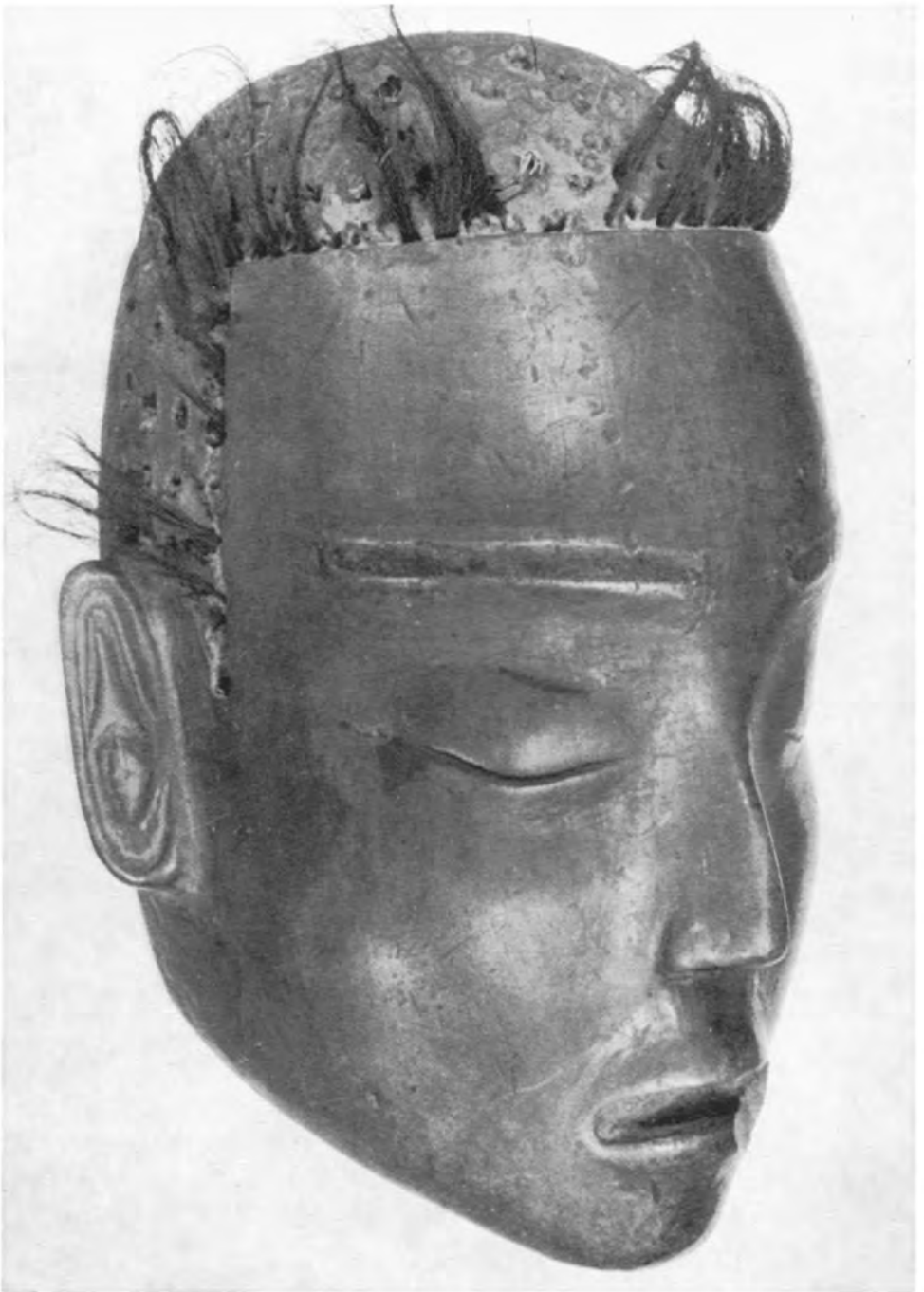

30. Gestorven vrouw. Houten masker. Nootka Sound. Bl. 65.

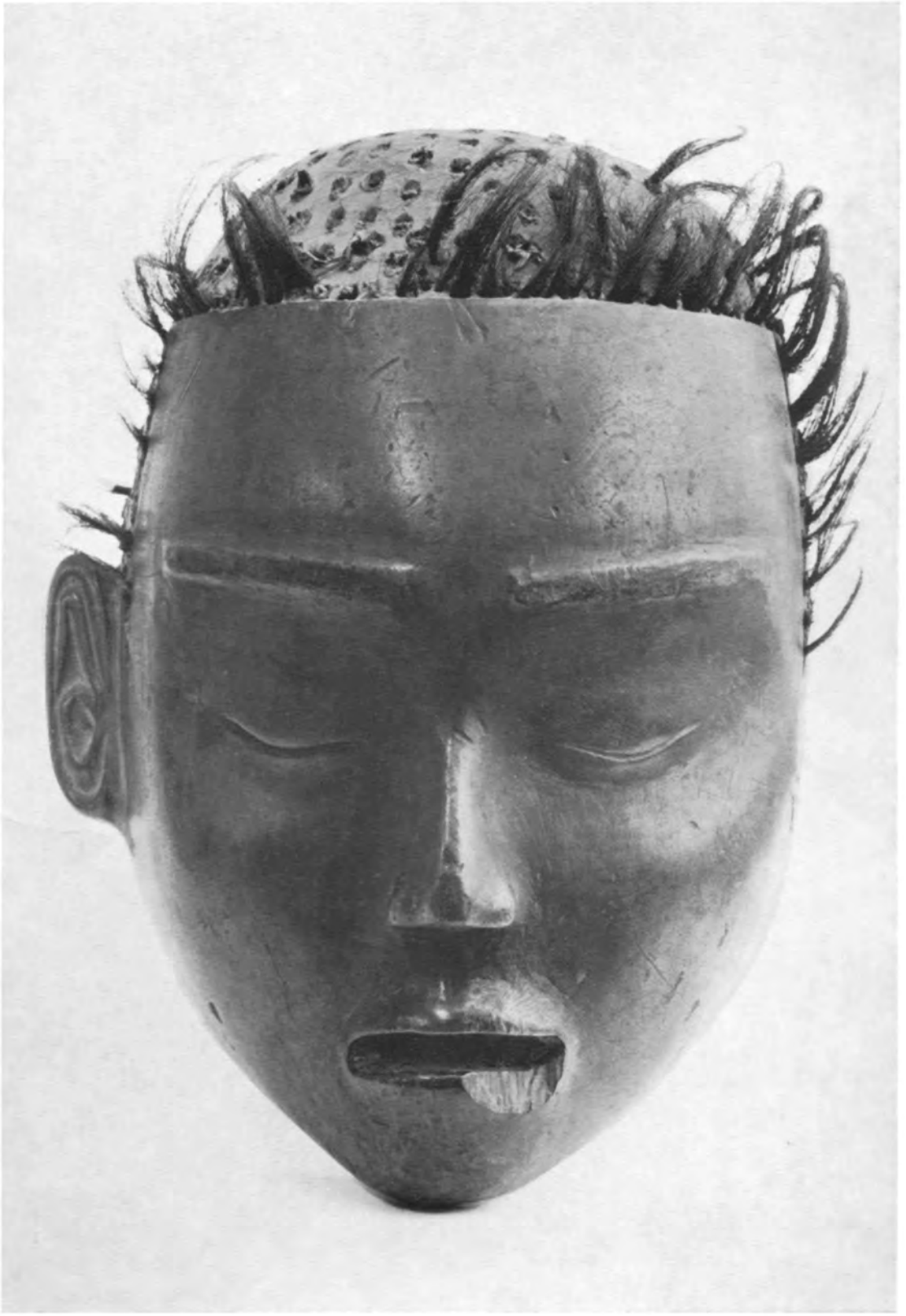

31. Gestorven vrouw. Houten masker. Nootka Sound. Bl. 65.

32. Ratel. Noordwestkust van Noord-Amerika. Bl. 67.